sosyalizm ve ulusallık

HORACE B. DAVIS

belge yayınları

HORACE B. DAVIS **sosyalizm ve ulusallık**

belge yayınları

BELGE YAYINLARI : 141

SOSYALİZM VE ULUSALLIK

Ulusallık, ulusal sorun ve ulusal kurtuluş mücadeleleri bağlamında, sosyalizm projesine büyük bir itilim verdi. Ama aynı zamanda sosyalizm deneyimlerinin 'yumuşak karnını' oluşturdu. *Monthly Review* yazarlarından Horace B. Davis incelemesinde sosyalizm ile ulusallığın bu sorunlu birlikteliğini tartışmaya açıyor. Ulusal Sorun'un «çözülmüş» olarak nitelendiği SSCB ve Yugoslavya'daki sorunlara oldukça erken bir dönemde işaret ediyor. Lenin, Rosa Luxemburg, Stalin, Trotskiy, Sultan Galiyev, Frantz Fanon ve Amilcar Cabral'ın görüşleri yanı sıra geleneksel Marksist ilkelerin, pratiğe geçirilişleri ve bunların sonuçlarını da ele alıyor. Horace B. Davies daha önce *Ulusculuk ve Sosyalizm* (1967, Monthly Review Press) adlı kitabı yayınlandı. Ayrıca Rosa Luxemburg'un Ulusal Sorun'la ilgili yazılarını derleyerek İngilizceye çevirdi.

BELGE YAYINLARI : 141
Birinci Baskı : Ekim 1991

TOWARD A MARXIST THEORY OF NATIONALISM (1978, Monthly Review Press) / Dizgi-Baskı: Yaylacık / Kapak Düzeni: Yusuf Aslan / Düzelti: Ragıp Zaralı, Sema Erdemli, Murat Demir / BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK, Başmusahip Sokak Talas Han 16/302 Cağaloğlu-İST. / Tel: 511 63 20

HORACE B. DAVIS

Sosyalizm ve Ulusallık

belge
yayınları

Çeviren: Kudret EMİROĞLU

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz 7

1. Giriş 9
2. Ulusculuğun Etik'i 40
3. Ulusculuk Kuramı: Luxemburg, Stalin, Lenin ve Troçki 73
4. Sovyetler Birliği'nde Ulusal Sorun ... 116
5. Yugoslavya'da «Ulusal Sorunun Çözümü» ... 173
6. Ulusculuk ve Rus Devrimi 210
7. Latin Amerika: Ulusculuk mu, Devrim mi? 230
8. Toplumsal Sınıflar ve Ulusların Oluşumu: Fanon, Cabral ve Afrika Kurtuluş Savaşımı 253
9. Sonuç 300

Kaynakça ... 308

ÖNSÖZ

Ulusculuk konusunda kodamanlarca onaylanmış yazarların yazdığı birçok ciddi kitap bulunduğundan bazı kimseler bu konuda ayrıca Marksist bir kitaba gereksinim bulunmadığını düşünebilirler. Ancak bu kitabın yazılma nedeni, kodamanların özellikle ilgisini çeken konuların, Marksistlerin yanıtlarını aradıkları sorular olmamasıdır.

Ne Marx ne Lenin sistematik siyasal kuram geliştirilmesi ve ortaya konulması konusunda çok fazla ilerlemediler, izleyicileri de bunu atladılar. Ralph Miliband 'beşeri bilimlerin hiç bir alanı ihmal edilişin sonuçlarını bu kadar taşımaz' der. Gene de hem Lenin hem Marx devlet kuramına ve özellikle ulusculuğa çok önem vermişlerdir. Marx 1840'larda ulus üstüne bir kitap yazmayı tasarlıyordu, Lenin de I. Dünya Savaşı sırasında aynı konuda bir kitap yazmaya koyulmuş fakat başka konular buna olanak vermemişti. Sonuçta ikisinin de yazıları bu konunun özel alanlarıyla ilgili kalmıştır; genelleştirme, konunun bütününe uygulanabilme nitelikleri yoktur. Ulusculuk üstüne yazanlar ister Marksist ister burjuva olsun, daima Avrupalı modeller söz konusu olmuştur. Böylece, konuya genel (global) bakış açısıyla yaklaşmakla bir anlamda yeni bir adım atılmaktadır.

Sistematik bir çalışma için gerekli malzeme hazır durumdadır. Marksist olsun olmasın ulusculuk ve ulus konusunda çok fazla yazı vardır ve bunların sayısı günden güne artmaktadır; çözümlemek bir yana, bu yazının ancak bir bölümünü okuduğumu iddia

edebilirim. Seçimim keyfi görülebilir. Eğer kısmi ve sınırlı olduğunu gördüğüm çözümlemeler konunun geneline ışık tutabilmişse kendimi amacıma ulaşmış sayacağım.

Tartışmalarımı Marksistlerle ve Marksist olduğunu iddia edenlerle sınırlı tutmuyorum. Marksist olmayanların düşünceleri genellikle mantık dışıdır, kendi bakış açılarına göredir, *yanıldıkları yerleri göstermekten çekinmeyeceğim.*

Martin Klein ve William Mandel gibi kendi yayımlanmamış yazılarından yararlanmamı sağlayan bilimadamlarına şükranlarımı ifade etmek isterim. Daha birçokları öğüt vererek ve yardımlarını sunarak katkıda bulundular, hepsine teşekkür ederim. Louis M. Rabinowitz Kurumu Avrupa gezisinin maliyetini karşıladı ayrıca birçok kütüphanenin çalışanları tasarının gerçekleşmesi için yardımcı oldu.

1

GİRİŞ

Marksistler enternasyonalist oldukları savındadırlar fakat her yerde Marksistlerin uluscu davranışlar içinde olduklarını görüyoruz[1]. Bu yönelme toplumsal devrimin uzun dönemli çıkarları açısından bazan yararlı olur ama bazan da olmaz. Ulusculuğu Marksist kuram içine yerleşme girişimleri şimdiye kadar çok az ve tatmin edicilikten uzak olmuştur. Régis Debray'ın dediği gibi 'Avrupalı Marksistlerin ulusal sorun konusundaki suskunluğa yakın tutumları bir gün bütün tarihsel yoksaymaların maliyeti en yükseği ve en yıkıcısı olarak görülecek. Bu tür insanlar bir boşlukta çalışıyorlar'. Régis Debray'ın mektubu (1969).

Marksist kuramda, genel olarak sınıf çıkarlarının önde geldiği ve ekonomik örgütleme biçiminin (üretim ilişkilerinin) olayların akışında belirleyici rolü olduğu kabul edilmiştir. Belki de bu nedenle, temelde siyasal ve kültürel olan bu harekete yeteri kadar önem verilmemiştir. Toplumsal sınıfların, çevre on dokuzuncu yüzyıl Avrupasınınkinden farklı olduğunda, baştan çözümlenmesi gerekir. Uluscu dürtülerin, yirminci yüzyıldaki toplumsal ayaklanmalarda oyna-

---

1. Çıkarlarına hizmet ettikleri ülke elbette kendi ülkeleri olmayabilir. Sovyetler Birliği dışındaki Komünistlerden Sovyetler Birliği'nin dış politikasını izleyenlere belki de Rus uluscuları demek doğru olacaktır.

dığı rol ve öteki hareketlerle ilişkisi üstünde durulmalıdır. Sun Yat-sen'in, ulusculuğun günümüzün üç büyük hareketinden biri olduğu (ötekiler demokrasi ve sosyalizm) sözünü hiç bir zaman unutmamalıyız.

Bu bölümde sorunu ortaya koyup kendi terimlerimizi tanımlayacağız. Bunu, çok önemli bir sorun olan ulusculuğun ethiği tartışması izliyor. Sonra Stalin ve Lenin'in ulusal sorunla ilgili düşüncelerini çözümlüyor ve devrim sırasında ve sonrasında Sovyetler Birliği'nde soruna nasıl yaklaşılmaya çalışıldığını izliyoruz. Bundan sonra Yugoslavya ve Çin deneyimlerinin tartışılması yer alıyor. Latin Amerika ülkelerindeki ulusculuk toplumsal devrim ilişkilerini inceledikten sonra Frantz Fanon ve Amilcar Cabral'ın Afrika'yla ilgili olarak geliştirdikleri kuramsal katkıları özetliyeceğiz. İncelememiz boyunca, çeşitli toplumsal sınıfların devrimci sosyalizm ve ulusculukla kurmuş oldukları ilişkiler üstünde de durmuş olacağız.

TERİMLERİN TANIMLANMASI

Ulusculuğun yaşama geçişi ve hatta tanımlanması zaman içinde ve bölgeler arasında farklılıklar göstermiştir. Bütün ulusculuk açıklamalarını biraraya getirme girişiminin olanaksız bir görev olduğu bile düşünülmüştür[2]. Rosa Luxemburg'un dediği gibi, 'ulusal devlet' ve 'ulusculuk' terimleri kendi başlarına içi boş kabuklardır, her tarih çağı ve sınıf ilişkisi onlara özel maddi içerik kazandırır (bknz. Luxemburg, 1928:

---

2. Bu, Polonyalı bilimadamları Walecki ve Markiewicz'in görüşüdür (Wiatr, 1969). Bir başka Polonyalı bilim adamı, Lepkowski, J.J. Wiatr'ı ulusu tanımlamak için 200 sayfa doldurduğu fakat kendi tanımını vermediği için eleştirir! (Lepkowski, 1971:96).

294). Fakat ulusculuğun, özgül yapısını bulmamız gereken ortak özü vardır.

Eğer yabancı egemenliğine karşı direniş örneklerinin tamamını ulusculuk olarak kabul edersek[3], ulusculuğun her zaman mevcut olduğuna karar vermemiz gerekir çünkü bu tür direnişler yazılı tarihin ilk günlerinden beri görünmektedir. Yabancı egemenliğine karşı başarılı direnişler Avrupa'da çağdaş dönemin başlangıcında belirli devletlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır; Hollanda ve İngiltere devletleri hemen akla gelen örneklerdir. Fakat bunlar ulus muydular? Eğer ulusun yöneticilerden çok halkı kapsadığını ve ulusal birlik ve ulusal ülkü duygusu yaydığını düşünürsek, değillerdir. Bu bakımdan ulusculuk on sekizinci yüzyıldan daha geriye gitmez.

Ulusculuk türlerini sınıflandırma çabası, dört ana biçim tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Her biçim özellikle dünyanın belirli bir bölgesi için karakteristiktir ve aşağı yukarı kronolojik sırayla ortaya çıkmıştır. Bu dört biçim şunlardır:

1. Devlet iktidarı ve ulusal bilincin birbiriyle uyum içinde geliştiği, yurttaşlığın ulusallığı belirlediği halkların ulusculuğu (Batı Avrupa);

2. Uzun süreli siyasal deneyimi olmayan fakat ortak dil ve ortak benlik sahibi ülkelerdeki ulusculuk (İtalya ve Almanya);

3. Güney doğu Avrupa ülkelerindeki gibi uzun süreli ortak siyasal deneyimi ve çoğunlukla etnik birlik gösteren toprağı olmayan, tarihsel birlik olarak dinin ulusal bilincin önemli belirleyicisi olduğu ulusculuk; ve

4. Genellikle Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan fakat güney doğu Avrupa'da da görünen, sömürgecilik karşıtlığı ve 'çağdaşlık'ın türevi ulusculuk. (Stoianovich, 1974:450).

---

3. Nijerya'da ilk direniş hareketlerini tartışırken Coleman, fiilen bunu yapmaktadır. Bak: Coleman, 1958:169.

Bu sınıflandırma birçok bakımdan yararlı olabilir fakat eksiksiz olmaktan uzaktır ve atlanmış kategorileri içerir; uygulamaya çalıştığımızda kuşkular yarattığı hemen görülecektir: Sömürgecilik karşıtlığı zorunlu olarak çağdaşlık amacıyla ilişkili midir, Hindistan-Pakistan üçüncü mü, dördüncü mü kategoriye girmektedir, Kanada hangisine uyar? Bir ve dördüncü kategorilerde devlet ulusun ana yapıcısı olarak ortaya çıkarken, iki ve üçüncüde durum bunun tersidir; gene de mantıklı bir değerlendirme bize devlet ve ulusun birbirini inşa ettiğini gösterir.

Toplumsal iletişim okulu (Karl Deutsch ve arkadaşları) ulusculuğu toplumsal iletişim terimleriyle, öncelikle kitle iletişimiyle tanımlarlar. Kitle iletişim araçlarının yokluğunda, ulusculuğun öngereklilikleri tanım gereği yok olur. Bu yaklaşımın avantajı, çözümleme görevini kullanılabilen oranlamalara indirgeyebilmesidir. Tek sorun, indirgemenin aşırılığa varıp varmadığıdır. Okur yazar olmayan bütün toplumlar kapsam dışı mı bırakılmalıdır? Tito'nun Yugoslavya'sında, Mao'nun Çin'inde ve Cabral'ın Gine'sinde kitle ulusculuğu yok muydu?

Alanın keyfi sınırlandırılmasının bir türü de Lenin'in zamanından beri bazı Marksistlerin karakteristik tutumu olmuştur: bu, ulusculuğu ancak burjuva eyleminin sonucu olarak dikkate alma eğilimidir. Lenin alanını böyle sınırlandırmayı seçmişti; Polonya ve İrlanda'nın çağdaş ulusculuğun örnekleri olmadığı sözlerini onaylasak bile (ki Marx olduklarını düşünür), eğer yalnızca burjuvaziden kaynaklanan ulusculuk türünü ele alacaksak bugünkü Üçüncü Dünya ulusculuk sorununu değerlendirebilme olanağımız kalmaz[4].

---

4. Elbette bazı Üçüncü Dünya ülkelerinde sanayi burjuvazisi vardır. Hindistan'da canlı uluscu hareketi ilk örgütleyen temelde sanayi burjuvazisiydi (Desai, 1948:141-42).

Bazı yazarlar ele aldıkları bölgeyle ilgili olarak 'ulus' kavramını farklı anlamlarda kullanırlar. Bir zamanlar Karl Kautsky'nin açıkladığı gibi:

Batı Avrupa'da... bir devletin halkı ulus olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamıyla, örnek olarak, Belçika ulusundan sözediyoruz (oysa Belçika iki dillidir). Avrupa'nın doğusuna doğru gittikçe, bir devletin halkı içinde daha fazla sayıda kesimler o devlete bağlı olmak istememekte ve onun içinde kendi ulusal topluluklarını oluşturmaktadırlar. Onlara da 'uluslar' veya 'ulusal topluluklar' denilmektedir. Onlar için yalnızca ikinci terimin kullanılması daha doğru olacaktır (Kautsky, 1929, II, 441).

Ulus üstüne tartışmalar eğer Kautsky'nin önerisi geçmişte uygulanmış olsaydı kuşkusuz çok daha açıklık kazanmış olacaktı. Ama öyle olmadı. Böylece Stalin 1913 tarihli 'Marksizm ve Ulusal Sorun' adlı çalışmasında ve Lenin birçok yazısında ulusla ulusal topluluk arasında bir ayrım yapmadılar[5]. Engels böyle

---

5. Jairus Banaji tersini ileri sürerek Lenin'in Ermeni Sosyal Demokratlar Birliği'nin manifestosuna verdiği yanıtı (1903) alıntılar ve Lenin'in iki türlü kendi kaderini belirleme hakkı tanımladığını kanıtlamaya çalışır: bir devlet içindeki azınlıklarla ilgili demokratik kendi kaderini belirleme ilkesi ve egemenlik altında alınmış, baskı altına alınmış ulusların kendi kaderini belirleme ilkesi (bknz. Banaji, 1974:1539). Bize göre bu ince eleme. Bir ülkedeki azınlıklara kendi kaderini belirleme hakkının verilmesi düşüncesi saçmadır ve Marx, Engels, Lenin ve Banaji'nin kendisi tarafından da böyle nitelendirilmiştir. (Lenin'in manifestoya yanıtı Lenin, CW, I:329-39'da bulunur.) Ermeni Sosyal Demokratlar Bauer-Renner modelinde ulusal-kültürel özerklik istiyorlardı.

Lenin'de ulus ve ulusal topluluk terimlerinin birbirinin yerine kullanılmasının örneği olarak «Ulusal Sorun Üzerine Eleştirici Notlar»dan bir cümle alıyoruz (1913): «Proletarya... ulusal topluluklar arasındaki bağları sağlamlaştıran herşeye, ulusların birbirleriyle kaynaşmasına yardım eden herşeye destek olur» (Lenin, CW, XX:351-56).

bir ayrımı yaptı ama bunun fazla etkisi olmadı; onun, özümlenmeye ve yokolmaya yazgılı, yaşam yeteneği bulunmayan güney doğu Avrupa ulusal topluluklarıyla ilgili kavramlaştırması yüzyılın bitimiyle terk edildi.

Çokdilli bir devlette bütün dil grupları, doğu Avrupa'da bile, ulusal topluluk adına hak kazanmazlar. Bazıları çok küçüktür. Bazıları halkın gözünde ayrı ulusal topluluklar olarak görülmek gibi bir istek taşımamaktadır. Bu isteğin yokluğunda onları yalnızca etnik gruplar olarak düşünmek en doğrusudur.

Bir grubun, ulus olarak kabul edilmek isteğini taşıdığı için, ulus olduğu söylenebilir mi? Bazıları için ulus olmanın tek gerekliliği budur. I. Dünya Savaşı sırasında 'ulus, onu oluşturan bölümler ulus olduğuna inandığında var olur' denilmiştir. Daha önce de büyük Fransız düşünür Ernest Renan ulusu 'ortaklaşa ruh' olarak tanımlamıştır.

Bir an için üstünde düşünmek bu yaklaşımın uygunsuzluğunu gösterir. Bir kez, ulusu aşiretten ayıran hiç bir veri sunmamaktadır. Bir zamanlar Kızılderili aşiretlerine bile 'ulus' denilmişse de, bu ikisi gerçekte oldukça farklıdır. Aşiret üyeleri soy birliğiyle bağlıdırlar, ulus ise toprak birliğiyle. Ulusun belirli bir yeri olmak zorundadır. Çarlık Rusya'sında Yahudiler ulus olarak kabul edilmek için çok çaba gösterdiler fakat İsrail'in kuruluşuna kadar böyle bir tanınma genel kabul görmedi. Çingeneler Birleşmiş Milletler'e tanınma için başvurabilirler ama göçebeliği bırakmadıkça ve bırakana kadar başarılı olmaları beklenemez. (Macaristan göçebeliğe son vermek için adımlar atmıştır, Sovyetler Birliği 1926'dan beri aynı sorunla uğraşmaktadır.)

Bir ulusun belirli asgari büyüklüğü olmalıdır. Jamaika ulustur fakat Anguilla değildir. Ve son olarak belirli bütünlüğü veya kendi içinde bağımlılığı olmalıdır. Feodal toplum ulusun oluşabilmesi için yeterli

olmayan bir yapıdır çünkü merkezilikten çok uzaktır.

Ulusun var olma gereklilikleri bol bol sayılmıştır fakat incelendiklerinde bunların gereksiz veya yanlış oldukları görülecektir[6]. Eğer bir ulustan insanlar birarada yaşıyorlarsa ortak ekonomik yaşamları olması gerektiğini söylemek gerekmeyecektir. Ortak tarihleri ve 'ulusal karakterleri' olabilir fakat olmayabilir de. Pakistan tarihsel bir varlık değildir; yeni ortaya çıkan Afrika ulusları, dil ve tarih bağlarını kesse bile çoğunlukla Avrupalı güçlerin çizdiği sınırları kabul etmişlerdir. Wiatr, ayrı siyasal devlet olarak örgütlenmedikçe bir halkın ulus olamıyacağını söylüyor (Wiatr, 1969). Bu gerçekten, bir Polonyalının ileri sürdüğü garip bir görüştür; Polonyalılar, Polonya

---

6. Ulusun birçok sözlükteki tanımı eksiktir. *Webster's New World Dictionary*'deki tanım, belki bilmeden, Stalin'inkine çok yakındır. Hatta ulusal bilinci saymayarak ve ortak dilin üstünde durarak Stalin'in hatalarını yineler. 1967 tarihli Random House sözlüğü ulusal bilinci sayar fakat 'bütünleşme'yi dışarda bırakır. *Webster's New Collegiate Dictionary* 1949 yayımında ulusun 'aynı kan bağından geldiği kabul edilen' insan topluluğu olduğunu söyler; bir tür kabile aşaması. Bu tanımın danışmanlık yapan Hans Kohn tarafından yapılıp yapılmadığını insan merak ediyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bir Kızılderili kabilesinden 'ulus' olarak söz etmek yaygın. İlk göçmenlerin çeviri bulanıklığını yinelemekten kaynaklanan bir yanlış bu. Iroquois konfederasyonunun 'altı ulus'tan oluştuğunu kim yazmışsa yazmış. Iroquois kabileleri veya başka Kızılderili federasyonları ulus değillerdi. Orta Çağ üstüne yapılan çalışmalarda kökenlere göre yapılan 'ulus' sınıflamaları da yanlıştır.

En iyi sözlük tanımı *Oxford English Dictionary*'dedir (1933): ortak geçmiş, dil veya tarihle birbirine bağlanarak, çoğunlukla ayrı siyasal bir devlete ve belirli bir toprağa sahip olan, ayrı bir ırk veya halk oluşturan insan topluluğu. Bu tanım da kanbağı ve ırkın üstünde fazla, ulusal bilinç ve bütünleşmenin üstünde az durmaktadır.

devletinin var olmadığı uzun dönem boyunca ulus değiller miydi?

Ulusun ölçüsü ve özü olarak devlete verilen yeni önem, eskiden boyunduruk altında yani sömürge olan halkların devlet kurmaya başlamalarıyla artmıştır. Birleşmiş Milletler siyasal devletlerin örgütüdür. Ama ulus, gene de devletle sınırdaş olmaktan uzaktır; uluslar mevcut devletlerin içinde veya dışında (ona karşı) oluşabilir. Eskiden olduğu gibi bugün de böyledir. Yalnızca Biafra ve Bangladeş ulusal hareketlerinden söz etmek, devletle ulus arasında geçerli ayrımı yapmamanın yanlışlığını bize anımsatabilir.

Bazı Marksistler, Stalin ve Karl Kautsky de içlerinde olmak üzere, ortak dili ulusun karakteristik niteliği olarak sayarlar. Dilin çoğunlukla belki olağan biçimde ulusallıkla ilgili olduğu elbette doğrudur fakat bu evrensel bir birliktelik değildir. Büyük ulusların çoğunluğu ve birçok orta büyüklükte ve küçük olanlar birden çok dile sahiptir. İsviçre üçü resmi olan (Almanca, Fransızca ve İtalyanca) beş dile sahiptir, iki dünya savaşında da birliğinin zorlanmasına karşın, ulustur. Ve elbette aynı dil birden fazla ulus tarafından konuşulabilir.

İnsanların aynı dili konuşanlarla birleşmeyi yeğleyeceği genellikle kabul edilir; yalnızca daha güçlü bir iktidar birimi oluşturmak için bile bu eğilimde olacakları varsayılır. Oysa I. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan halk oylamaları, insanların başka dil konuşan bir ulusla birleşmeyi isteyebileceklerinin örneğini vermiştir (Cobban, 1969:69-70).

Bir başka varsayım, sayısı az olanların dillerini korumak isteyecekleridir. En azından Marksist kuramda, eğer bir dilin terk edilme kararı verilecekse, bu kararın dıştan bir otorite tarafından değil, o dili konuşan insanlar tarafından verilmesi gerektiği savunulur.

Ulusun daima 1) belirli toprak, 2) belirli büyüklük, 3) birleşme (merkezileşme, karşılıklı bağımlılık)

ve 4) kendisinin ulus olduğunun bilincine sahip olması gerektiğini görüyoruz. Anahtar rolü oynayan**lar birinci** ve dördüncü maddeler, belirli toprak ve **ulusal bilinçtir.**

ULUSLAR NASIL OLUŞUR

Ekonominin ulusun oluşumuyla yakın ilişkisi varsa da, oluşumdaki öncelikli neden siyasaldır. Çağdaş koşullarda, siyasal yaşamı örgütlemek, saldırganlığa direnmek, (bir toprağa bağlı) insanların gücünü çeşitli biçimlerde artırmak için ulusal devlet yeğlenen yapıdır. Geleneksel serbest ticaret savunucusu ekonomistlerin bakış açısıyla ulusal devlet canavarlıktır fakat, Marksistler dahil, bugün hedeflenen amaçlar açısından ulusal devlet kaçınılmazdır; onsuz yapamayız.

Uluslar üç ana biçimde oluşur.

Birincisi, devletler içinden oluşmalarıdır. Fransız devleti, İngiliz devleti, Hollanda, İspanyol ve çağdaş dönemin şafağında Avrupa'da var olan öteki devletlerin hepsi, er veya geç, evrimleşerek uluslaşmışlardır. Hollandalıları, İspanya'dan bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde veya İngilizleri Kraliçe Elizabeth zamanında ulus olarak adlandırmak yanlış olacaktır; fakat ulus embriyo biçiminde bulunmaktadır ve Napolyon savaşlarının peşinden çoğu Avrupa ülkesinde olgunlaşmış olarak ortaya çıkmışlardır.

İkincisi, ulusların yabancı baskısına karşı verilen mücadeleyle oluşmasıdır. Avrupa egemenliğini yıkma deneyimi daha önce ulusal bilinci olmayan birçok sömürgeyi ulusa dönüştürmüştür.

Polonyalılar ilginç bir örnek oluştururlar çünkü 1792'deki Üçüncü Paylaşımda devletleri vardı ve uluslaşma sürecine girmiş bulunuyorlardı. Polonya ulusu çelişkiler içinde sağlamlaştı, ayaklanmalarla sar-

sıldı sonunda 1919'da tanınmış bir devlet olarak ortaya çıktı.

Uluslaşmanın üçüncü biçimi önce kültürel birliğin kazanılması, sonra bu birliğin siyasal ifadesini bulmasıyla olur. İkili İmparatorluğun ardından kurulan devletlerde ulusal bilinç, halen Avusturya ve Macaristan egemenliği sürerken doğdu. İtalya ve Almanya elbette kültürel birliğin siyasal birlikten önce gelmesinin klasik örnekleridir.

Ulusların kökeni sık sık devletlerin kökeniyle karıştırılır. 'Ulus' ve 'devlet' sözcükleri birbirinin yerine kullanılırsa bu karışıklığın olması doğaldır. Bazı bilimadamları ayrımı netleştirmemektedirler[7].

Ulusal *hareketlerin* ortaya çıktığı koşullar çok değişkendir. Endonezya'da ilk kitlesel ulusal örgütlenme, 'Sarekat İslam' yani 'İslam Birliği', dinsel reform hareketinin içinden gelişmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce başlayan bu Safari arınmacılığı, on yedinci yüzyılda Puritenlerin İngiliz Kilisesini arındırmaları gibi, islam dininin arındırılması peşindeydi. Hareket halk arasında derin kökler saldı; I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından siyasal ve ekonomik devrim seferine dönüştü. Komünist Enternasyonal tarafından önerilen ekonomik programı benimsedi. 1921'deki şeriatcı ve Marksist kanatlara bölündü. Marksist kanat daha sonra Endonezya Komünist Partisi'nin kuruluşunu sağladı. Benzer bir gelişim, kısa bir dönem sonrasında Fas'ta da gözlemlenebilir. 1930'da kitle desteğine sahip uluscu örgüt Kutlat al-'Amal al-Vatani, Ulusal Eylem Bloğu, şeriatcı hareketin içinden çıkmıştır (Geertz, 1968:73, 84). Cezayir'de 1950'lerin başlarında 'Badissia' olarak bilinen dinde reform hareketi, önderi hem kentlerde hem de köylüler

---

7. Tartışmaları ulus ve devlet arasında gidip gelen Hertz'le (1944:208-23), 'ulus'un yedi oluşma biçimini sayan fakat bunların çoğu *devlete* ait olan Ginsberg (1961:6) de bunlardandır.

özellikle orta köylülük arasında destek topladıktan sonra, Cezayir ulusculuğunun iki ana kaynağından birini oluşturmuştur (Wolf, 1969:228-230 vd.).

Daha eski tarihsel çağlarda, kültürlerin ancak çok yavaş değiştiği zamanlarda, ırk veya kültür bakımından karışık toplumlar 500, 1000 yıl birbiriyle kaynaşmadan fakat aralarında kıyıcı bir savaş da çıkmadan birarada yaşıyabilirlerdi. Hindistan ve Guatemala bunun iyi örnekleri arasındadır. Fakat modern dönemde, iletişim kolaylıklarının hızla gelişmesi ve bölgeler arası ticaretin artmasıyla, merkezi devletin bulunmadığı yerlerde de oluşturulması için güçlü baskılar doğmuştur. Merkezi hükümet, bugün Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, bu baskıyı titizlikle gündeme getirebilir.

Bu tür baskılar elbette tersine çalışabilir. Merkezi hükümetin istibdat ve sömürü uyguladığı yerlerde veya yerel duygulara (oldukça doğal biçimde) yeteri kadar yanıt oluşturamadığı bölgelerde bu durum görülebilir. Hatta yerel duygulara karşılık verildiğinde bile, eğer o bölge siyasal veya ekonomik bir bunalım yaşıyorsa (Yugoslavya tartışmasında ayrıntısıyla göreceğimiz gibi) ayrılıkçı duyguların doğmasını engelleyemez.

Ulusculuğun yükselmesi için istibdat ve sömürü veya aşılamayan bunalım olması zorunlu değildir. İskoç ve Galli uluscular siyasal veya ekonomik egemenlik altında olduklarını iddia etmektedirler ama bu iddiaları ciddiye alınamaz. Bu uluscu hareketler, saf ve basit kültürel görüngülerle başlamıştır ve seçmenlerin dikkate değer bir oranını etkileyerek, genel seçimlerde önemli bir etken durumuna gelmiştir.

Fransa'da, Brötanya Kurtuluş Cephesi Breton (Gaelik) diline daha fazla önem verilmesi için gürültü çıkarmaktadır ve 1974 başlarında grubun adamları 190 metrelik yayın kulesini havaya uçurarak dünyanın dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Harekete geçen kitlelerin şikayetleri genellikle

göz ardı edilmekten çok daha hissedilir duruma gelir. Sömürü tartışmalarından kaçınan düzenin bilimadamlarının bu sorunu nasıl ele aldıklarını görmek ilginçtir. Karl Deutsch, Avrupa tarihinde, aydınların, tepedeki eğitim görmüş grupların özünde aynı kültürü paylaşırken, tabanda halkın hiç de benzer nitelikler taşımadığı dönemler olduğuna işaret eder. Uygarlık, kaymak tabakası gibi, tepede paylaşılırken, altta hemen hiç izi yoktu (Deutsch, 1953:170-72).

Fakat, tarihin belirli bir anında tabandaki insanlar siyasal örgütlenme yolunda hareketlendiler; bir Marksist buna sömürüye direnmeye başladılar diyebilir. O zaman ayırt edici ulusal nitelikler siyasal önem kazandı. Deutsch'a göre bunun nedeni, özümlemekteki başarısızlıktır. Deutsch, ulusculuğun ayrımcılığa ve sömürüye karşı çıkmaktan doğduğu yolundaki can alıcı düşüncesini temiz diliyle ortaya koyar:

Büyük gelir ve yaşam düzeyi farklılıkları bulunan bir dünyada ulusculuğun yoğunluğu ve çekiciliği, *uluslar ve sınıflar arasındaki geçişkenlik engelleriyle ters orantılı ve kültürel özümlenme engelleriyle ve sınıflar, kültürler, bölgeler arasındaki ekonomi ve imtiyaz farklılıklarıyla düz orantılı olma eğilimindedir* (a.g.e., 180).

Deutsch'un böyle bir karşı çıkmayla karşı karşıya kalan iktidar seçkinlerine önerdiği çare nedir? Özümlemenin geliştirilmesini önerir; o zaman iktidardakiler iktidarlarını sürdürebileceklerdir:

İnsanları daha sıkı iletişim ağıyla birbirine bağlamak ve daha büyük ve geniş katılım temelinde bütünleştirmek... akılcı iktidar siyasetidir (a.g.e, 184).

Eğer bu reçete dikkate alınacaksa, tek anlamı, ırk, inanç ve renk ayrımı yapılmadan tabandaki kitlelere gelişebilmeleri için tüm hak ve olanakların 'tepedekiler' tarafından tanınması öğütleniyor demektir. Başka deyişle, Deutsch, siyasal hareketlilik gösteren kitlelere hoşgörüyle yaklaşmaktadır. Fakat, te-

pedekiler öğütlerini dinlemezlerse ne yapabilecekleri konusunda onlara öneri getirmemektedir.

Çağdaş koşullarda, bir halk içindeki kültürel veya ırka bağlı farklılıkların varlığı, ulusculuğun doğması için yeterli olarak kabul edilmektedir. Ulus o kadar Avrupa kültürünün bir parçasıdır ki, Tom Narin (1974) yakın zamanlara kadar neden İskoç ulusculuğu bulunmadığı konusunda araştırma yaparak İskoç ulusculuğu ile ilgili bir tartışma başlatmıştır. Birleşik Devletler'de zenci ulusculuğu on dokuzuncu yüzyılın başlarından beri salgın durumundadır (bknz. H.B. Davis, Cohen, 1974'de). Yazar, Afrika ulusculuk umutlarının yeşermesinden çok önce, 1919'da, Fransa'da savaşıp evine dönmekte olan Amerikalı bir zenciyle yaptığı konuşmayı anımsıyor. Asker, fırsat bulup Mısır'a dönmek ve ora halkının geçmişte ne yaptığını öğrenmek isteğini ifade ediyordu. Mısırlılardan 'halkım' diye söz ediyordu. Bir an atalarının Mısırlı olduğunu düşündüm ama görünümünden böyle olamıyacağı anlaşılıyordu. Ataları herhalde Gine sahilindendi. *Afrika*'yı evi gibi düşünüyordu, eski Mısırlıların becerileri de ona aitti. Geriye bakıldığında bu tesadüfi konuşma özellikle ilginç geliyor; ABD'de Garvey hareketi daha başlamamıştı. Dolayısıyla ulusculuk örgütçüsü, uyuyakalmış duyguları uyandıran kişi olarak düşünülebilir. Theodore G. Vincent, Marcus Garvey için 'amacı, zencilere zaten var olan ulus bilincini vermekti' diyor (1971:22).

Ama ulus kendi kendisini yaratmaz; yaratılması gerekir. Ulusal bilincin yaratılması için gerekli zaman telaşlı siyasetçiler ve askerlerce genellikle eksik hesaplanmaktadır. Vietnam örneğine bakalım. Ülkenin kuzey bölümünde fransızlar sözlerinde durmayarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yönetimi ellerine alınca, Vietnamlı önderler öfkelenerek direniş hareketini örgütlemeye giriştiler. Vo Nguyen Giap başkanlığında askerler harekata hazırdılar fakat Ho Şi Minh'in öğüdüyle birkaç yıl beklediler.

Kırsal kesimde zahmetli bir kampanya yürüttüler. Köylüler, bu örnekte yalnız ulusculuk davası için değil sosyalizm için de; eğitildikten sonra askeri eylemler başlatıldı. Sonucunu bütün dünya biliyor.

Küçük etnik gruplar, kültürlerinin bilincinde de olsalar, her zaman kalıcı ulusal bilinç üretmiyorlar. Gerçekten bunun tipik durum olduğunu söyleme eğilimindeyiz; büyük, saldırgan bir ulusla içiçe olan küçük bir etnik grup zamanla iz bırakmadan eriyebiliyor.

Böyle bir olay yaşandığında insanlık zavallı duruma mı düşüyor? Etnik bir grubun yok oluşu, o grubu oluşturan üyelerin yok oluşuyla aynı şey değildir. Bu insanlar çoğalmaya devam edebilir ve kendilerini eriten daha büyük gruba herkes gibi katkıda bulunabilirler. Bizi özellikle ilgilendiren durum, azınlık grubu üyelerinin, ayrı kültürlerinin hem olmasından önce ve sonra baskı altında tutulması ve sömürülmesidir. Bugün tipik uluscu hareketlerin amacı bu yönetime son vermektir; Marksistlerin gözünde de ancak o zaman yer edinebilirler.

Marksistlerin zaman zaman, Marksistler olarak küçük ulusal toplulukların haklarını destekleme nedeni diye onların dünya kültürüne yaptıkları gerçek veya potansiyel katkıların üstünde durdukları doğrudur. Stalin, halen Marksist olduğunu iddia edebileceği dönemde bu tutumda olmuştur (Stalin, 1942). Ama, yineliyoruz, ana fikir bu değildir. Dünya bilimine veya kültürüne katkılar, geniş kullanıma sahip bir dille yapıldığında, baştan daha çok izleyici bulabilir. Bir dilde geçerliliği olan düşünceler, bir başka dilde ulaşılabilir olurlar. Büyük bir yazarın kendi dilini kullanma olanağı yoksa okuyucusuz kalacağını düşünmek için bir neden yoktur.

Küçük etnik grupların kendi dilleriyle yayım yapabilme hakları çoğunlukla tehlikededir ve hiç de azımsanacak konu değildir. Bu düşünce kendi dillerinde eğitim hakkını ve o dilin yazınını bilmeyi de

içerir. Lenin'in terimini kullanırsak, kültürleri 'pekiştirilmiş' olacaktır.

Küçük ulusal toplulukların dil ve kültür hakları üstünde fazla ısrarlı olmaları nedeniyle Rus ve başka Marksistler eleştirilmiştir. Bu yönde hata yapmak, öteki yönde ileri giderek eritme tuzağına düşmekten ve tam anlamıyla emperyalizme varacak son adımı atmaktan daha iyidir; Lenin'in anlayışı da budur[8]. Bunun anlamı, örnek olarak Hindistan gibi bir ülkede Komünistlerin dil gruplarının ulusal topluluklar yönünde gelişmeleri için çaba göstermeleri demek değildir. Bu süreç ancak ve ancak bu grupları öteki kültürel grupların sömürüsünden ve yönetiminden kurtarmak için katkı sağladığında Marksist anlayış tarafından haklı görülebilir.

ULUSCULUĞUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ulusal duygunun kapsam ve yoğunluğunu değerlendirmek için kabul edilmiş bilimsel bir değerlendirme yoktur. Siyaset oluşturanlar için böyle bir değerlendirmenin gerekliliği ise açıktır. Emperyalist düşünce için, sıradan insanların sosyalist bir yurda gösterebildikleri duygusal bağlılık düşüncesini kabul etmek özellikle zor görülmektedir.

Vietnam savaşı sırasında Vaşington'daki kodamanlar, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (UKC) yüksek morali devam ettikçe, kuzeyde veya güneyde, Birleşik Devletler'in Vietnam halkına boyun eğdirmesinin pratik olanaksızlığını kavramışlardı.

1964 ortalarında, maliyeti öncelikle hükümet tarafından karşılanan RAND Şirketi şu sorunu araştır-

---

8. Macaristan'da Istvan Söter ve Aladar Mod'un, teknolojik toplumun ulusları eşitleyip toplumsal benzeştirmesinden kaçınmak için ulusal farklılıkların üstünde durulmasını istediklerini anlıyoruz (King, 1973:254).

makla görevlendirilmişti: Vietkonglar kimdir ve onları harekete geçiren dürtüler nelerdir? Proje sorumlusu, RAND'a danışmanlık yapan Pittsburg Üniversitesi'nden siyaset bilimi profesörü Joseph J. Zasloff'du. Kurtarılmış bölgelerde yüzden fazla kişiyle görüşme yapan bir araştırma kadrosu oluşturdu. 'Ulaşılabilen herkes', mahkumlar, kaçaklar, mültecilerle görüşüldü. Verileri tam nesnellikle çözümlendi ve hepsinin içsel tutarlılığı yoksa da bir yöneliş taşıdıkları görülüyordu. En azından 1964 sonlarında raporlarını sunan Zasloff ve yardımcılarının vardığı sonuç buydu. Güneydeki hükümet karşıtı gerillaların otantik ulusal kurtuluş hareketini temsil ettiğini buldular.

Bizim amaçlarımız açısından çok önem taşıyan bulgularına göre, birçok fakir köylü olayların tam anlamıyla farkındaydı ve kendileri, özellikle de çocukları için eğitim, ekonomik fırsat, eşitlik ve adalet isteklerini çok açık ifade ediyorlardı. Kendilerini bağımsız Vietnam'ın meşru yöneticileri olarak görüyorlardı; yabancıların iktidara getirdiği insanlarsa zorbalardı. Yani, okuma yazma bilmeyenler bile, yüksek bilinç sahibi ulusculardı. Bombardımanın, çok yüksek olan morallerini etkileyemeyeceği düşünülüyordu.

Ulusculukları, toplumsal acılarını kavrayışlarıyla güçleniyordu. 1960'dan sonra kırsal kesimde güvenlik kalmayıp, UKC'nin etkisi yaygınlaşınca, ekonomik durumu yerinde olan köylüler il merkezlerine ve Saygon'a kaçarak fakir köylülerin kırsal kesimin tek sakinleri olarak kalmasına yol açmışlardı. 'Fakirler doğrudan Cephe'nin yönetimine girdiler ve savaş gerçek anlamıyla sınıf savaşına dönüştü' (Landau, 1972:33; Zasloff'un 1972 başlarında halka açıklanan raporundan alıntı).

Zasloff'un 1964 sonlarında özet olarak sunduğu rapor Lyndon Johnson'un çevresindekilerinin hoşuna gitmedi. Zasloff üniversitesine döndü. Ama iş böyle ka-

panmadı. Bir başka 'bilimadamı', farklı tipte bir adam projeyi yaşatacaktı. Yeni malzeme toplanacak, görüşmeler yeniden değerlendirilecek ve Zasloff'un sonuçlarına karşı sonuçlara varılacaktı. Yeni araştırmacı uzman Sovyet-karşıtı Leon Goure'di.

Goure, Zasloff'un sahip olmadığı bağlantılara sahipti. UKC'nin moralinin bozulmakta olduğu yönündeki bulgularını Vaşington çevresine, Dış İşleri Bakanı Robert McNamara, W.W. Rostow, McGeorge Bundy'e sattı. Goure'ın 'düşmanın' moralinin kuvvet kullanımının artırılmasıyla çökeceği inancı Vaşington'da resmi görüş oldu.

Goure bilimsel araştırma yaptığı iddiasında değildi. Daha sonra kendisi şöyle demişti: 'Araştırma çalışması yapmadık. İstenen verileri elde etmek üzere sorular düzenlendi.' Fakat bulguları RAND Şirketi'nde en yüksek düzey tarafından kabul edilip onaylandı ve Vaşington'da ciddi itiraz görmedi. Sonuç Birleşik Devletler'in ve yatıştırma siyasetinin acı yenilgisi oldu. Başkan Johnson ünlü 'çekilme' konuşmasında, yoğun kuvvet kullanımıyla bile 'Vietkong'un moralini bozmayı başaramadıklarını itiraf etti.

Bir başka öğretici ulusal duygu değerlendirmedeki başarısızlık örneği, Castro rejiminin ilk yıllarında Küba halkının ruhsal durumuyla ilgili tahmindir. Eğer Başkan Kennedy, Profesör Schlesinger ve ABD destekli Küba işgalini planlayan tepedeki omuzu kalabalıklar daha iyi bilgilendirilmiş olsalardı, Domuzlar Körfezi utancını yaşamaktan kurtulabilirlerdi.

Kısaca, ulusculuğun değerlendirilmesi tekniklerinin geliştirilmesi önemlidir. Fakat emperyalistler, Fransız ve Amerikalılar, yalnız böyle bir teknik geliştirmekte başarısız kalmadılar, ulusculuğun işleyişini anlayamadıklarını da gösterdiler. Bu başarısızlık, ulusculuğa karşı etkin bir taktik geliştirememelerinin de nedenidir.

Fransızlar Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın (1956-1963) son yıllarında Cezayirli köylüleri toplama kamp-

larına sürme stratejisini benimsediler. Bu hareket, Mao Çe Tung'un, gerillayı suda yüzen balığa benzetmesine karşı, burda su halk, köylülüktür, önlem olarak düşünülmüştü. Eğer su kurutulursa balık da ölür diye düşünüyordu Fransız emperyalizmi (Bennoune, 1973:47; 1960 Aralık tarihli Fransız hükümeti raporundan alıntı).

Cezayirli köylüler toplama kamplarına sürüldüğünde bunun sonucu köylülerin ortak davaları için daha da sıkı kenetlenmeleri oldu. Birleşik çaba gösterme konusunda daha da bilinçlenerek yerel farklılıkları daha kolay aştılar. ABD emperyalizmi tarafından Güney Vietnam'da taklit edilen toplama kampı taktiği gerçekte 'böl ve yönet' taktiğinin tam zıddıdır. Yol açtığı sonuçlar, emperyalistlerin amaçları açısından, istenilenin tersidir. Daha önce uluscu olmayan köylüler bile, bundan sonra uluscu olmaktadırlar. Kamplara toplananlar Ulusal Kurtuluş Cephesi'yle ilişki kurmanın yolunu bulmakta ve ağır baskılara karşın savaş - burda halkın düşüncesi için verilen savaş - kazanılana kadar yüksek morallerini koruyabilmektedirler.

Ulusal sorun üstüne çalışma, duygularla ve öznel yargılarla yayıldığından, zordur. Fakat gerçekten bilimsel bir çalışma yapmak için aşılması gereken engeller genellikle sanıldığından daha büyüktür çünkü temel veriler kuşkuludur.

Nüfus sayımlarına dayandırılan ulusal çözümlemeler bile güvenilirlik taşımamaktadır. ABD 1960 nüfus sayımında azınlık gruplarına dahil yaklaşık beş milyon kişi cetvellerin 'dışında kalmıştı'. On yıl sonra nüfus verileri toplama yöntemleri hâlâ hatalıydı. Amerika'da yaşayan Porto Rikoluların çok düşük tutulduğu kesindir. Porto Riko topluluğunun önde gelen önderlerinden birinin, kendilerini hâlâ Porto Rikolu sayan ikinci ve üçüncü kuşağın Porto Rikolu değil Amerikalı olarak yazılmasını eleştirmesi tek dayanağımız değil. Nüfus sayım formları postayla gön-

deriliyor; alıcılar (hepsinin eline geçmeyebilir) okuma yazma bilmiyor olabilir (İspanyolca konuşuyordur veya okuması yoktur), sorulara karşı kuşku duyma alışkanlığı vardır. Bu alışkanlığın giderilmesi için hiçbir çaba gösterilmemesi ve bu insanlara postayla ulaşılmasını zorlaştıran hareketlilikleri, bütün öteki etkenlerle birlikte nüfus sayımının güvenilirliğini zedelemektedir.

Toplumbilimciler arasında ulusal azınlıkların sayılmasının özel toplumsal sorunlar içerdiği uzun zamandır bilinmektedir. Florian Znaniecki 1934-35'de o zaman Polonya'nın bir parçası olan bataklık Pripet bölgesinde yaptığı araştırmayı rapor olarak sunmuştur. Köylülere, herhalde konuştukları dil nedeniyle, Beyaz Ruten oldukları söylenmişti. Bunu ilk kez duyuyorlardı; yarısından çoğu böyle bir ulusun varlığından habersizdi (Znaniecki, 1952:82).

Bazan okuma yazma bilmeyen köylüler göründükleri kadar cahil değildirler. En ücra bölgelerde bile insanlar hangi hükümetin onlardan vergi aldığını ve onları askere çağırdığını bilirler. Merkezi hükümetten gelen görevlileri hiç de nedensiz olmayan kuşkuyla karşılamaya alışıktırlar.

İnsanların nasıl ulus değiştirdiklerini anlatan öykülerin eskiliği gerçek dışı olmalarını gerektirmez. Sık başvurulan bir örnek, Doğu Avrupa'da bir sınır köyünde halkın, soruyu soranlara göre yanıtlarını değiştirdikleri veya ekonomik çıkarları ve köyün muhtarına göre seçimlerini yaptıklarını anlatır.

Yugoslavya'da Sırplarla Hırvatların eski düşmanlıklarını unutturmak isteyen hükümet, insanların kendilerini iki gruba da ait olmayıp Yugoslavyalı olarak düşünmelerini sağlamaya çalıştı. Bu iyi niyetli hareket, istenilen biçimde yanıt vermeyenlerin cezalandırılacağı siyasal bir hile olarak saldırılara uğradı; terk edilmek zorunda kalındı.

Lenin istatistiklerin dikkatsizler için tuzak olduğunun farkındaydı. Ama ulusal sorun üstüne kitap

yazmaya başladığı zaman, konuya, 'Ulusal Hareketlerin Tarihsel Kökeni'yle ilgili istatistik tartışmayla girmişti. Ne yazık ki, Batı Avrupa'nın emperyalist ülkeleri, Birleşik Devletler ve Japonya'nın görece türdeş, Doğu Avrupa ülkelerinin ise çok uluslu yapı gösterdiğini göstermekten öteye geçememişti (Lenin, CW, XXVIII:271-77).

ENTERNASYONALİZM NEDİR?

Enternasyonalizm, özgün Marksist anlamıyla, belirli bir ülkenin ulusal çıkarlarını savunmak ve geliştirmeyi içeren geleneksel ulusculukla uzlaşmaz. Fakat sosyalist devletler enternasyonalist siyaset izliyormuş gibi rol yapmaya zorlandıklarından, içerdiği tüm ikiyüzlülüğe karşın, siyasal bağlaşıklık yaptıkları ülkelerde gerici grupları desteklemek gibi bir konuma düşmüşlerdir. Bilinen ilk örnek Lenin'in Türkiye'ye karşı tutumudur. Daha da garip gelse bile gene de akıllıca Stalin, Hitler, Mao, Yahya Han'la ilişki kurmuştur.

Marksist enternasyonalizm, kısaca, bireyler ve gruplarla sınırlı kalmıştır. Enternasyonalizmin savunucuları yazarlar ve siyaset adamları olmuştur. İspanya İç Savaşı'ndaki Uluslararası Tugay'ın üyeleri de sayılabilir. Fakat sosyalist hükümetlerin proleter enternasyonalizmini savundukları iddiaları kuşkuyla karşılanmalıdır.

Enternasyonalizm, özgün Marksist anlamıyla, anti emperyalist ulusal kurtuluş hareketlerini özellikle sosyalist kökenli olduklarında desteklemeyi gerektirir. Romenler yakın zamanlarda ulusal çıkarların korunmasının 'gerçek enternasyonalizm' olduğunu açıkladılar; bu bağlamda açıklamaları hiç de mantıksız değil (bknz. King, 1973:253).

'Enternasyonalizm' teriminin, uluslararası sosyalist devrime yardımcı eylem ve siyaset için kullanıla-

bileceğini, başka anlamda kullanılmasının eğer gizlenmeye çalışılan ulusculuk değilse ancak şaşırtmaca olacağını teslim etmeliyiz.

Öyleyse Marksistler enternasyonalist olma çabalarını terk mi etmeli?

Evet, eğer devlet başkanlarının daima yapmak zorunda oldukları gibi kendi ülkelerinin çıkarlarını ön plana alıyorlarsa evet. Fakat hükümet işleyişinin bir parçası olmayanlar için durum farklıdır. Marksist kuram, sosyalist devletler enternasyonalist değilse bile enternasyonalist olarak kalmalıdır. Doğru anlaşılan ve yorumlanan enternasyonalizm Marksizmin özüdür.

Deutscher 1964'deki bir konuşmasında bunu söylemiştir:

Sosyalistler, işçi sınıfları enternasyonalist olmasa da enternasyonalist olmalıdır; sosyalistler kitlelerin ulusculuğunu ancak bir doktorun hastasının zayıflığını veya hastalığını anladığı gibi anlamalıdırlar. Sosyalistlerin ulusculuğun farkında olmaları gerekir fakat hemşireler gibi, ondan etkilenen bir emek hareketinin olduğu yere yaklaştıktan sonra ellerini yirmi kez yıkamalıdırlar (Deutscher, 1971:110-11).

Ve Deutscher şu sonuca varır: 'Enternasyonalizm yeni dünyanın can alıcı ilkesi olmaya devam ediyor' (a.g.e.: 112).

Eğer bu öneri Marksistlerin her yerdeki sosyalist devrimleri desteklemesi gerektiği biçiminde anlaşılıyorsa, bu tam anlamıyla 1914 öncesi ortodoks standartları ifade eder. Eğer sosyalist devletlerin bu tür devrimlere diplomatik yardımda bulunmaları gerektiği anlatılmak isteniyorsa, yanlış anlama var demektir. Sosyalist devletler, kendi devrimlerinin yarattığı ilk heyecanla, deneyimlerini yaygınlaştırma çabasında oldular; Sovyetler Birliği Avrupa'da, Küba Latin Amerika'da buna çalıştı. Ama bunun yürümeyeceği anlaşılınca bu ülkeler denge siyaseti izleme-

ye başladılar. Başka ülkelerdeki devrimler destek görmek bir yana, mahkum bile edilmeye başlandı.

Eskiden Marksist kuram bu sorunda yalnızca parlak sözler ediyordu. Devrimin önde gelen ülkelerde eşzamanlı olacağına inanıldığından, sosyalist hükümetlerin birbirlerine karşı ulusal çıkarları olmayacağına da inanılıyordu. Pratikte, sosyalist devletlerin birbirleri aleyhine belirgin ulusal çıkarları yoktur fakat çıkarları başka ülkeler ve hareketlerin çıkarlarından önde gelmektedir[9].

1917'den beri ortaya çıkan bazı sosyalist devrimleri kısaca gözden geçirerek, bu devrimlerin başarısının zamanın sosyalist ülkesince ne kadar göz önüne alındığını belirlemeye çalışalım.

1930'ların İspanya'sı söz konusu olduğunda, bu ülkenin sosyalist devrime ne kadar yaklaştığı Batı'da genel olarak anlaşılmış değildi. Franko darbesinden sonra işçi sınıfı son gücüne kadar buna karşı koydu. Sonradan bir Sovyet tarihçisinin açıkladığı gibi:

Temmuz-Ağustos 1936'da devrimin temel sorunları, siyasal iktidarın ve üretim araçlarının sahipliği konusu çözüme kavuşturulmuştu. Yerel iktidar, pratikte, silahlanmış proleteryanın eline geçmişti. Kapitalistlere ve toprak sahiplerine ait üretim araçları da işçilerin ve bir dereceye kadar köylülerin elindeydi. Cumhuriyetin elinde bulunan topraklarda burjuvazinin büyük kesimi ve onun devlet örgütü tasfiye edilmişti (Claudin'den alıntı, 1975:224).

Ağustos sonunda ülkenin en büyük iki işçi örgütünün, Anarko-sendikalist CNT ile Marksist-Sosyalist UGT temsilcileri buluşarak Sol Sosyalist Largo Caballero başkanlığında bir yönetim cuntası oluştu-

---

9. Joan Robinson «sosyalist ekonomiler kapitalist ekonomilerden daha uluscudurlar» demiştir; abartma olmasına karşın bizim görüşümüzü doğrulamaktadır (bknz. Robinson ve Eatwell, 1974).

rulması için plan yaptılar. Cunta Komünist ve Sosyalist partilerle anarşist grup FAI'nin temsilcilerini içerecek, burjuva Cumhuriyetçiler dışarda bırakılacaklardı.

Tasarı Sovyet elçisi Rosenberg'e sunuldu; oysa hiçbirini kabul etmezdi. Burjuva Cumhuriyetçi partilerin dahil edilmesini önerdi ve dediği yapıldı. Largo Caballero başbakan oldu ama işçi cumhuriyeti ölmüştü (Claudin, 1975:n.59). İşçi hareketinde bölgesel ve kuramsal farklılıklar kendini gösterdi, cumhuriyetçi güçler zayıflayıp bölündü ve Faşistler zafere ulaştı.

Stalin, çok iyi bilindiği gibi, 1940'da Yugoslavya'da Tito'nun ordusunun kuruluşuyla ilgili olarak bilgilendirilmemişti. Sürekli olarak Tito'nun ulusal uyum siyasetine karşıt biçimde Hırvatları katleden Mihailoviç'le Tito'nun kuvvetlerini birleştirmelerini istiyordu. Daha sonra Tito'nun, Londra'da İngiltere'nin bile sürgünde hükümet olarak yüzüstü bıraktığı Kral Peter hükümetini tanımasını sağlamaya çalıştı. Sonunda Stalin'i Tito'nun Yugoslav hükümetinin resmi başkanı olduğunu kabul etmeye İngiltere ikna etti. Yugoslavya'da uluslararası savaşı iç savaşa döndüren Stalin değil Tito'ydu.

Komintern'den Komünist Parti kurması yolunda talimat geldiğinde, II. Dünya Savaşı öncesinde, Kim İl Sung Kore'de geniş bir cephe örgütlemek üzereydi. Kim kibarca istenileni reddetti ve onun örgütlenme biçimi, amaçlarına ulaşmada, sosyalist devrimi yürütmede başarılı olduğunu kanıtladı[10]. Ho Şi Minh eğer Sovyetler Birliği'nin talimatlarına uysaydı Vietnam'da Fransızlara karşı verdiği savaşı sürdüremez-

---

10. Parti sorunlarında ulusal özerkliğin partizanlığını yapan Kim 1966'daki bir konuşmasında Parti'nin «güçlü iktidar şovenistlerinin iç sorunlardaki müdahalesinin acı deneyimleri»nden sözetmiştir; kimi anlatmak istediğinde kuşku yoktur (bknz. Kim, 1969:141-43).

di; bu örnekte Sovyetler'in istekleri Fransız Komünist Partisi'nin siyasetiyle uyum içindeydi.

Fidel Castro Komünistlerin önderlik ettiği sendikalarla birleşik cepheyi ancak son anda, Havana'ya yapılan muzaffer yürüyüş sırasında kurdu. Küba Komünist Partisi, Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler içindeydi ve onun Batista ile ilişkileri bozmamak hatta işbirliği yapmak siyasetini kabul ediyordu. Castro sonunda Parti önderliğini değiştirdi ve parti 26 Temmuz Hareketi içinde özümlendi (bknz. Halperin, 1972:204, 222).

Yunanistan'a gelince, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Stalin, uluslararası sosyalist devrimden çok Churchill ve Roosevelt'le (Yalta'da) yaptığı pazarlığa bağlı kaldı. Stalin Yunan Komünist gerillaların aynı zamanda uluscu ve sosyalist devrime kalkışmalarını engellemekle kalmadı, ne olursa olsun başarılı olacakları ortaya çıkınca, Yunan Komünistleri Yugoslavların aleyhine çevirerek aralarındaki işbirliği olanaklarını ortadan kaldırdı; Yugoslavya yardımı olmadan Yunan gerilla savaşının kazanılması olanağı da yoktu (Cilas, 1969 konuşması). Stalin'in Churchill'le uzlaşmasını korumak ve böylece Sovyetler Birliği'nin güvenliğini sağlamak çabasında olduğunu anlamayan Yunanlılar onları monarşiye teslim etmeye hazır hatta kararlı olduğunu da kavrayamadılar.

Bir sosyalist devrimin sosyalist ülkelerin suç ortaklığıyla çökertilmesinin yakın tarihten bir örneği de Endonezya'dır. David Horowitz'in açıkladığı gibi 1964-65 yıllarında Rusların ve Çinlilerin, Endonezya Komünist Partisi'nin (PKI) izlemesini istediği siyaset, barışı korumak ve ulusal burjuvaziyle işbirliği yapmaktı. Fakat ekonomik sıkıntılar vardı. Köylüler toprağa açtı. 1960'da Başkan Sukarno'nun kabul ettiği tarım reformu yasası doğru dürüst uygulanmıyordu. Köylü birlikleri kendiliğinden büyük arazi mülklerini bölüşmeye başladı. Müslüman partiler ve Endonezya Ulusal Partisi (tutucu) liberal koalisyon-

dan ayrılarak hükümeti düşürme tehdidinde bulunuyorlardı. PKI köylülere önderlik edeceğine, 1927'de Çin Komünist Partisi'nin Çin'de yaptığı gibi, onları durdurmaya çalıştı. 1965 sonbaharında arazi sahipleri topraklarını geri aldılar, topraksız köylüler acımasızca katledildi; yarım milyon 'komünist'in öldürülmüş olduğu tahmin ediliyor.

Gerici generaller siyasi gücü ellerine geçirdiler, daha sonra küçük ticareti elinde bulunduran Çinliler Endonezya'dan çıkarıldılar. Generaller Rusya'nın sağladığı silahları kullanıyorlardı. Gerçekten, Kremlin'in, darbeden sonra da generallere yardımı sürdürdüğü ve bir yıl sonrasında da, Sovyetler Birliği ile işbirliği yaptığı ve 'anti emperyalist ve sömürge karşıtı siyaset' izlediği gerekçesiyle, yeni karşı devrimci diktatörlüğü savunduğu söylenmektedir (Horowitz 1969:212-14; *Le Monde* 18 Şubat 1967 ve *Avanti* 17 Aralık 1966'ya dayanarak).

Bir sosyalist devletin daima sosyalist devrimlere ihanet ettiğini ileri sürmüyoruz. Bu saçma olur. Yardımın maliyeti olmadığında ve böyle bir devrim sosyalist ülkenin çıkarlarıyla uyuştuğunda, sosyalist ülke yurt dışındaki sosyalist devrimin başarısı için duyduğu isteği tipik biçimde ifade eder ve yardım sağlanır. Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti 1960'larda sosyalist Vietnam'a başka konulardaki keskin anlaşmazlıklarına karşın yardım etmişlerdir çünkü ikisinin de Birleşik Devletler'in Asya kıtasından uzak tutulmasından çıkarı vardır. Ve Sovyetler Birliği Castro'nun Küba'sına, adada sosyalizmi kurtarmanın başka yolu kalmadığında çok değerli yardımda bulunmuştu. Yardım elbette başkalarını düşünmekten kaynaklanmıyordu; bağış kısmen maceracılığın yapısından dolayıydı; Çinliler 1962 füze bunalımında Küba'ya Sovyet yardımını böyle açıklamışlardı.

İki önde gelen sosyalist güç arasındaki geçimsizliğin, savaşım içindeki yeni sosyalist devletin yabancı yardımı alma şansını artıracağı düşünülebilir. Bu

her zaman doğru olmayabilir. Çin ve Sovyetler Birliği Vietnam'a yardımda birleştiler; başka bir yerde sosyalist gelişim içindeki bir devletin çıkarlarını gözönüne almamakta da birleşebilirler. Bu onların ulusal çıkarlarınca belirlenir. Sri Lanka'da 1971 sosyalist ayaklanması hem Sovyetler Birliği'nin hem Çin'in kurulu düzeni desteklemesiyle karşı karşıya kalmıştı (Halliday, 1971:56, 86, 91). Bu, Marksist bir tutum değildir[11].

ULUSCULUĞUN USCULUĞU

Bugün bazı Marksistler ulusculuğu akıl dışı boş inanç olarak görüyorlar. Bu yaklaşım Marksistlerin tamamiyle proleter enternasyonalizmine bağlandıkları ve ulusculuğu sınıf savaşımına müdahale olarak değerlendirdikleri günlerden kalma. Bugünlerde ise, proleter enternasyonalizmi ölmüş olduğuna göre, ulusal kurtuluş hareketi sömürge ve yarı sömürge baskılarına karşı savaşmanın tek yolu değilse bile en mantıklı yoludur ve bütün Marksistler bu baskıya karşı savaşmak gerektiğini zorunlu olarak kabul etmelidirler. Yani Marksistler için ulusculuk zamanına göre açıkça ussaldır.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında ulusculuk, Lenin'in işaret ettiği gibi temel savunucusu olan burjuvazi açısından ussaldı. Ulusculuk yerli burjuvaziye iç pazarı garanti ediyor, yurt dışındaki çıkarlarının korunması olanağını sağlıyordu. Almanya ve İtalya'nın birleşmesini sağlayan ulusculuk açıkça bu ülke burjuvalarına sağladığı avantajların eseriydi.

Marksistler bu avantajları kabul ediyorlar fakat ulusculuğun aşırı gelişmesine gene de, militarizm, sa-

---

11. Fred Halliday «Kitleler ayaklandığında devrimciler onları destekler; Marx Paris Komünü'nde ve Lenin Temmuz günlerinde bunu yaptı» yargısında bulunur (Halliday, 1971:87).

vaş ve yüksek vergilere yol açtığı için, yandaş olmuyorlardı. Bir yandan da Marksistler ekonomik ulusculuğun yurt içinde tekeller yarattığını ve tüketici olarak işçiler açısından mantıksızlığını ileri sürüyorlardı. Eğer Marksist ekonomistler yaşadıkları zamanı daha iyi izleyebilmiş olsalardı kuşkusuz ulusculuğun emperyalist biçimiyle sömürgelerdeki ekonomik gelişimi engellediğini ve sömürge proletaryasının çıkarlarına karşı olduğunu ileri sürerlerdi.

Çok az alanda, tarihsel olayların gelişiminde ulusculuğun rolünün değerlendirilmesi ve ulusculuğun dürtülerinin açıklanması gibi başı boş hatalar vardır. Kendimizi bir iki örnekle sınırlayacağız.

İspanya-Amerika Savaşı, Amerika halkına Kübalıları İspanya egemenliğinden kurtarma yani Küba ulusculuğunun desteklenmesi gibi anlatılmıştır. Söylemeye gerek yok ki Amerikalıların savaştaki temel dürtüsü bu değildi. Savaşın kökenleriyle ilgili halka mal olmuş bir başka açıklama da, elbette ki aşırı bir basitleştirmeyle, nedenin savaş yanlısı aşırı uluscu basın olduğudur. Daha inceltilmiş bir açıklama da savaşın Amerika Birleşik Devletleri'ni başlamakta olan bunalımdan kurtarmak olduğudur. Hatta bazıları bu açıklamayı genelleştirerek insanların iş ve refah sahibi olunca aşırı uluscu kesildiklerine bile inanmışlardır! (bkz. Schirmer, 1972:47; ve savaşın gerçek nedenleri için Schirmer, ç.y.).

Bu tür basitleştirilmiş açıklamalar ve geçersiz yaklaşımlarla ulusculuğun (yurtseverliğin) çözümlenmesi Marksistlere yakıştırılmayabilir ama onların da bu tür taktiklere karşı bağışıklıkları yoktur.

1971'de Yugoslavya ekonomik zorluklara düşünce ve Hırvat öğrenciler Fransa ve Almanya'dakilerin önderliğini izleyip anarşist 'enternasyonalist' çözümlere yakınlık duymaya başlayınca, bu tür enternasyonalizme son vermeleri için bağlılık gösteren Hırvat öğrencilere çağrıda bulunan Başkan Tito'nun kendisiydi. Tito'nun konuşması Hırvat ulusculuğunun can-

landırılması için yeşil ışık olarak kabul edildi. Yalnız seslenilen öğrenciler değil, Yugoslav Komünist Partisi, Komünistler Birliği içinde ve dışında demagoglar da konuşmayı böyle anladı. Hareket tamamiyle kontroldan çıktı.

Uluscu dürtülere yaklaşırken Marksistlerin iki kez düşünmesi yerinde olur. 1919-1933 dönemindeki Alman Komünist Partisi'nin yaptığı propagandayı düşünelim; Komünist Enternasyonal yönetimiyle Almanya'nın Versay Anlaşması'na bağlılığını suçluyorlardı. Naziler elbette bu çizgiyi benimsediler ve Alman komünistler zayıf bir konuma düştüler. Komünistlerin Nazilere, bunalımın gerçek nedeninin kapitalist düzenin kendisi olduğu temelinde karşı çıkmaları gerekiyordu.

Sosyalist devletler, ana amaçları olarak sosyalizm yerine ulusculuğu geçirdiklerinde büyük tehlike altındadırlar. Akıl dışı uluscu duygularının sınırlandırılabilmesi, yanlış bir adımın bütün uygarlık için ölümcül olabileceği bu çağda birincil derecede önemlidir.

Bir açmazla karşı karşıyayız: Ulusculuğu ussal, laik, çağdaş bir akım olarak değerlendirmek veya gerçekten çoğu atadan kalma, çağdaş koşullara uyum göstermeyen özellikle ayırtedici ulusal öğeleri ön plana çıkarmak. Modernist yaklaşım ulusal öğelerin yok olma eğiliminde olduğu uluslararası kültüre öncelik verebilir. Ulusculuğun kaderi olarak öngörülen de Karl Kautsky gibi bir enternasyonalist için tam tamına buydu.

Filozof Ernest Gellner bu karşı çıkışın sorun olmadığını ileri sürer. Ona göre, sonuç olarak, uluscu akımlar bu kaçınılmaz iki öğeyi de içerirler:

...gerçek çağdaşçılık ve yerel kültüre karşı az ya da çok düzmece bir ilgi, veya eğitim kaynaklı yeni yaşam biçiminin zenginleştirilmesi ve tuzaklarına karşı geleneksel kültürün yeniden gündeme getirilmesi, yeni siyasal birimin ayırtediciliğinin tanımlan-

masının engellenmesi. Yirminci yüzyıla gelindiğinde ikilem kimseyi rahatsız etmemektedir 'azgelişmiş' dünyanın filozof-krallarının hepsi batılı gibi davranmakta ve *narodnik* gibi konuşmaktadır (Gellner, 1964: 171).

Gerçekte durum Gellner'in belirlediğinden daha da karışıktır. Yirminci yüzyılın uluscu önderleri gelişim yanlısı olmak zorundadır ve belki bu açıdan hepsi Batıcıdır fakat bazıları, örnek olarak Gandhi, bazı önemli sorunlara uluscu yaklaşım göstermekten uzak durmuşlardır. Bunun anlamı zorunlu olarak içtenlikten uzak olmaları değildir. Ve elbette bütün uluscular narodnikler gibi konuşmazlar. Populist amaçlara en yalın saygıyı gösterenler vardır. Populist raconu kullanıp emperyalizmin vaizliğini yapanlar da, Perulu Haya de la Torre gibi, vardır. Bazı kariyeristler olduğu gibi, hiç de az ve daha az önemli olmayan gerçek Marksist toplumsal devrimciler de vardır.

Ulusculuğa yaklaşımdaki iki tutumun çelişkisi, insanı zihninin birbirini reddeden düşünceleri birarada barındırma yeteneğinin iyi bilinmesine karşın, her zaman bireyin aşamayacağı kadar gerçektir. Uluscu hareketlerde iki tür önderlik, çağdaş ve gelenekçiler arasında, önce birincinin, sonra ikincinin egemenliği kazandığı mücadeleye sık rastlanır. Sonuçta çağdaşlaşma, batılılaşma kanadının kazandığı görülür fakat bu uzun bir savaşım sonucudur.

ULUSCULUĞA SINIFSAL YAKLAŞIMLAR

Belirli ülkelerde belirli toplumsal sınıfların ulusculuğa belirli yaklaşımları olduğu varsayımı gelenekselleşmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce örgütlü emeğin sol kanadı enternasyonalist düşünce sahibiydi ve bütün işçi sınıfının bu nitelikte olduğuna inanma isteğindeydi. Birinci Dünya Savaşı bu varsayımın boşluğunu gösterince birçokları tam zıddı görüşü benimseyerek emeğin 'doğal' olarak ulusculuğuna inandı.

Uluscu duyguları aşağı orta-sınıfa ve toprak sahibi köylülüğe yakıştıranlar da vardır. Biraz sonra düşüncelerini inceleyeceğimiz Chalmers Johnson iki önemli ülkenin köylülüğüyle ilgili olarak bu varsayımda bulunur. Nazilerin Almanya'da 1932 seçimlerinde kırsal kesimin oylarını silip süpürmesi bazı araştırmacıların biraz da aceleyle bunun nedeninin köylülerin ulusculuğunun sonucu olduğuna varmalarına neden oldu.

Rudolf Heberle bu varsayımı sınadı. Almanya'nın Danimarka sınırındaki kuzey eyaletleri Schleswig ve Holstein'da dikkatli bir araştırma yaptı. Soru şuydu: Schleswig-Holstein köylülerini ılımlı reform partilerinden (1903'de Sosyal Demokratlar oyların % 44'ünü almışlardı) Nazilere çeviren nedir? 1932'de bazı kırsal kesimlerde oyların tamamı, eyaletlerin genelinde oyların % 51'i Nazilere gitmişti. Heberle nedenin 1929'da başlayan ekonomik bunalım olduğunu buldu.

Landvolk hareketi borçluların, bazan şiddet kullanarak, ipotek nedeniyle mallarının elden çıkmaya başlamasına tepki vermesiyle güçlendi. Bu grup dağılınca, kalanlar Nazilerle birleşti. Nazi, National-sozialistische Deutsche Arbeitpartei (NSDAP) propagandası kırsal kesimde bunalımın başlamasıyla kabaca çakışıyordu (Heberle, 1970:26, 32, 56, 71).

Naziler köylülerin ekonomik dertlerine deva olarak birçok fikir ortaya attılar. Bunların çoğu başka partilerin programlarında da bulunuyordu. NSDAP'ın farkı mutlak iktidar peşinde olması ve mutlak bağlılık istemesiydi. Bölgenin psikolojisi hiç de Fransa'dan savaş intikamı alma peşinde değildi; hatta köylüler Prusya karşıtıydılar, biraz da uluslararası uzlaşma ve yeni federatif Avrupa düzeni yanlısıydılar (a. g.e., 84, 122).

Elbette Nazi başarısının başka etkenleri de vardır. NSDAP bölgesel ve kırsal kültürü (halk oyunlarını vb.) kışkırttı. Köylüler kent düşmanıydılar ve Naziler onların önyargılarını kullanmayı öğrenmişler-

di. Gerçekten Nazi 'çizgi'si resmen çok köylü yanlısıydı; çiftçiler ayrıcalıklı sınıf olarak tanımlanıyordu *(der erste Stand)*. Naziler iktidara geldikten sonra orta büyüklükteki köylü mülklerinin satışının zorla yasaklanması hükümete köylerde büyük güç kazandırdı. Hükümetin fiyatları kontrol etmesi, köylülerin rejimi desteklemesini sağlayan etkin bir teknik oldu. Hitler köylülerin yüzüne güldü ve onları pohpohladı (Friedrich, 1937:724, 730-31). Ama ulusculuk Alman kırsal kesimindeki görünümün en küçük parçasını oluşturuyordu.

Alman köylüleri ve genelde Alman halkını Nazi yandaşı kılanın uluscu propaganda değil ekonomik bunalım olduğu açıktır. Propagandanın aşırı demagoglaşması, toplumun tamamiyle yenileneceğinden söz edilmesi, eski düzenin çöküşü görünür duruma gelince başladı. Bir dizi nedenden dolayı Alman halkı seçimini komünistlerden yana değil Nazilerden yana yaptı.

Lenin ve Mao gibi büyük devrimci önderler, bütün sınıflara, sosyalizme yandaş olmaları beklenmeyen orta köylülüğe de, esnek bir siyasetle yaklaşmışlardır. Bu sınıflara yaklaşımda büyük önderler, hareketin önderliğini sosyalizm karşıtı öğelere revizyonistler ve sonraki Komünist parti önderleri gibi teslim etmeden, uluscu ve anti emperyalist çekiciliği kullanmışlardır. Gerçek Leninist ve Maoistler rakiplerini ikna etmeye gerçekten önem vermişlerdir.

Lenin'in ve Mao'nun yazılarındaki sınıf çözümlemelerine verilen önem, onların izleyicileri olmak isteyenlerin, ikisinin de gerçek siyaset tarihlerini görmelerini engelleyebilir. Eğer önderleri aşırı doktriner olsalardı ne Rus ne de Çin devrimi başarıya ulaşamazdı; iki önder de pratikte belirli sınıfların psikolojik çözümlemeleri üstünde ısrarlı olmamışlardır.

Belirli ülkelerin ve coğrafi bölgelerin uygun biçimde çözümlenmesi, sınıf ve ulusculuk arasındaki ilişkiye ilişkin yanlış kuramları sergileme ve daha gerçekçi yaklaşımda bulunma olanağını verecektir.

2

ULUSCULUĞUN ETİK'İ

Saldırgan emperyalistler adetleri gereği yaptıklarını tanımlarken yüksek ahlak değerlerinden söz ederler. Saldırganlıklarının gerçek dürtüleri başkayken içten olmasa da rahatça 'uygarlaştırma misyonu' ve 'gelişim'den dem vururlar. Gladstone, Kraliçe Victoria'ya İngiltere'nin dünyanın her yanında bir anda sömürgeler kapamayabileceğini fakat dünyanın belli yerlerindeki 'yanlışları düzeltme' zamanının gelmiş olduğunu yazıyordu. Theodore Roosevelt de, Birleşik Devletler'in Latin Amerika'daki egemenliğini savunurken 1909'da Kongre'ye '...kronik kötülükler... başka yerlerde olduğu gibi Amerika'da da sonunda uygar bir ulusun müdahalesini gerektirebilir' diye yazıyordu (Emerson, 1960:403).

İnsanın kendi ülkesini daima haklı gördüğü biçimindeki kolay varsayımı bir araştırmayla incelemek istiyoruz. Bunu yapabilmek için ulusculuğun başlangıcına, on sekizinci yüzyıla gitmeliyiz.

On sekizinci yüzyılın ortasında, 'ulusculuk' terimi henüz genel kullanıma kavuşmadan, Rousseau yurtseverliği ahlaki davranışla çakıştırır biçimde tanımlıyordu. Onun kuramına göre siyasal eylemin amacı ve yaptırımı devletin güçlendirilmesi değil fakat Toplumsal Sözleşme'nin belirlediği gibi halkın refahıdır. Rousseau'ya göre bireyin Toplumsal Sözleşme'nin oluşumuna katkıda bulunmak göreviydi (böylece demokrasi yurtseverlik düşüncesiyle bağlan-

tılı duruma getiriliyordu) ve Toplumsal Sözleşme bir kez oluşturulunca da ona uyma görevi vardı. Rousseau bu ahlaki görevi açıkça 'yurtseverlik' olarak adlandırmıştı; özünde ahlaki davranışı sağlama hedefi güden duygusallıkla yüklü bir dürtüydü bu. Yurtseverlik ulusculukla özdeşleştiriliyordu. Demokrasinin ulusculukla bağdaştırılması Fransız Devrimi işgalcilerin tehdidine uğrayınca daha da güçlendi.

Aydınlanma çağında ulusculuk, Rousseau'nun 'yurtseverlik' üstüne parlak konuşmalarına karşın, duygusal olmaktan çok ussaldı. Ama on sekizinci yüzyılın sonlarında başka tür bir ulusculuk gelişmeye başladı. Rousseau'nun düşüncesini de içermekle birlikte temeli kültür ve gelenekti. Rousseau ilkel ve yapay arasındaki antitezi, ilkellikten yana çıkarak geliştirdi. Herder ve Fichte gibi ilk romantik Alman uluscuları bu görüşü benimseyip ulusa uyguladılar. Onlara göre ulus doğanın eseriydi; bu nedenle kutsal, sonsuz, organik, insanın eserlerinden daha derin bir doğrulamaydı (Kohn, 1944:381, 351-52). Ulusun devletten önce geldiği ve sonuçta devletin oluşumuna yol açtığı görüşü ayırtedici biçimde Avrupa'ya aittir. Devletin ulustan önce geldiği ve ulusun oluşum koşullarını yarattığı, çoğu Afrika'da bulunan yeni oluşan ulusların sorunlarıyla bu sürecin bir yakınlığı yoktur.

Herder ve Fichte'in ulusculuğu öteki ulusculuklara karşı hoşgörülüdür ve siyasal olarak liberaldir. Herder bunu şöyle açıklar:

Eğer bu ulusların her biri kendi yerinde kalsa, dünyayı seyreden biri onu ulusal insan bitkisinin orda burda çiçeklendiği, bu hayvan türlerinin orda burda kendi güdüleri ve niteliklerine göre kendi işiyle uğraştığı bir bahçe olarak görebilir (Herder, 1909:84).

Herder'in gelenek ve duyguları veya Aydınlanmanın akılcılığı biçiminde ulusculuk tüm Avrupa'da yayıldı. Her ülkede ulusculuğun savunucuları halk egemenliği öğretisinin önde gelen havarileri oldular;

siyasal demokrasi ve kendi kaderini belirleme hakkını bu öğretiden ürettiler. Bu emperyalizm karşıtı bir öğretiydi ve Avrupa'nın büyük bölümünü özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganlarıyla fetheden Fransa egemenliğinden kurtulmak isteyen ülkeler bu öğretiye bağlanıyorlardı.

'Ulusculuk' terimi üç başka anlamda kullanılıyordu ve ethik sorun her kullanımda farklılık göstermektedir. Ulusculuk bir insanın kendi ulusunun çıkarlarını, özellikle başkaları zararına savunması anlamına gelebilir. Bu kullanımda insanlığın gelişimi düşüncesi yoktur ve açıkça söz konusu edilmedikçe ethik tartışma dışı bırakılmıştır.

İkinci kullanımda ulusculuk topluluğun (ulus) refahı için çalışma anlamına gelebilir. O zaman açıkça etik bir terimdir; gerçekten de Rousseau'nun 'yurtseverlik'i, en azından ulusal düzeyde ethikle özdeştir. Üçüncü kullanım terimi ulusal ölçekte toprak bütünlüğüyle eş anlamlı kılar. 'Ulusculuk' bir yandan yerellik ve bölgecilik, bir yandan da enternasyonalizme karşıdır[1]. Bu üçüncü kullanım üstünde duralım. Sonra bu bölümde bizi öncelikle ilgilendiren birinci kullanım üstünde durabiliriz.

Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da, merkezciliğin gelişimi ve sanayinin bütünleşmesiyle işçilerin yerel savaşımlarının nasıl yavaş yavaş ulusal savaşımlara dönüştüğünü gösterirler. Burdan sınıf savaşımları ortaya çıkar[2]. Bu bölümlerde Marx ve Engels

---

1. Bütünleşme kültürel veya farklı ırklar arası evlenme yoluyla halkın birleşmesi anlamında biyolojik olabilir. Fakat biyolojik birleşme genellikle ırk etkeniyle ilgisi bulunmayan kültürel farklılaşmayı azaltmayabilir. Melezleşme de sınıf ve kast farklılıklarını zorunlu olarak azaltmaz (bknz. Petras ve Zeitlin, 1968:26 vd.).

2. Sözkonusu bölümler aşağıdadır :

«Ayrı ayrı çıkarları, yasaları, hükümetleri, vergi sistemleri olan bağımsız ya da zayıf bağlarla birbirine bağlı eyalet-

proletaryanın ulusculuğu benimsediğini göstermeye çalışmıyorlar. İşçiler, başka ulusal burjuvazilere karşı kendi ulusal burjuvazilerinin çıkarları için savaş vermiyorlar, bir sınıf olarak, ulusal düzeyde, kendi çıkarları için savaşıyorlar. Roman Rosdolsky bu bölümlerdeki 'ulusal' sözcüğünün anlamının, ulusculuğun Marx ve Engels'in felsefelerinin bir parçası olduğunu iddia edebilmek için nasıl çarpıtıldığını ortaya koymuştur (Rosdolsky, 1965:330-37, özellikle 334). Marx ve Engels uluscu değillerdir.

Fakat bütünleşme sınıf farklılıkları arasında bir köprü anlamına gelebilir; en azından geçici bir süre için sınıf düşmanlıklarını aşan bir biçimde çeşitli toplumsal sınıflar ortak eyleme yönelebilirler. Bu tür bütünleşme, erişmek istediği amaca bağlı olarak ahlaki veya ahlak dışı olabilir. Savaş zamanında ulusal bütünleşme, daha az veya çok değil, savaş kadar ahlakidir (bknz. Sklar, 1967:2). Marksist açıdan ulusal baskıya karşı savaşım kapitalizme karşı ve sosyalizm için verilen savaşımla kurduğu ilişkiye göre değerlendirilir. Eğer 'ulusal birlik' işçi sınıfının kurtuluşuyla ters düşerse, bu açıdan kuşkusuz ona karşı çıkılmalıdır. Georges Haupt'un açıklamasıyla:

Ulusal birlik kendi başına bir amaç değildir, ancak elde edilmesinin işçi sınıfının kendi gerçek sınıf

---

ler, aynı hükümet, aynı yasa altında, aynı *ulusal* sınıf çıkarı olan, aynı sınır, aynı gümrük duvarı ardında, tek bir ulus halinde birleştiler.

«Savaşım, başlangıçta, kendilerini doğrudan doğruya sömüren tek tek burjuvalara karşı, tek tek emekçiler tarafından, sonra bir fabrikanın emekçileri tarafından, daha sonra da bir meslek kolundaki, bir bölgedeki çalışanlar tarafından yürütülür... Hepsi aynı nitelikte olan sayısız yöresel savaşları, *ulus* ölçüsünde sınıflararası tek bir savaşa dönüştürmek için gerekli olan işte bu bağıntının kurulabilmesiydi.» (Marx ve Engels, Komünist Manifesto, çev. Süleyman Arslan, s. 37, 38; vurgular eklenmiştir).

çıkarları üstünde yoğunlaşmasına yardımcı olması durumunda bir araç olarak değeri vardır (Haupt, v. d., 1974:13).

Ulusculuk bir şey hatta soyut bir şey değil bir süreç, uygulamadır. Minogue ulusculuğu siyasal eylem tarzı olarak adlandırır (Minogue, 1967). Gerçekten, ulus 'savaşım grubu' olarak adlandırılmıştır; yurttaşlar ulus *için* savaşım vermezler, ulus *yoluyla* savaşım verirler; bu birey olarak arzuladıkları bir şeydir (Allport, 1933:160). Bunu söylerken elbette bireylerin kollektif eylemin meyvalarından yararlanacaklarını belirtmek istemiyoruz. Amaca ulaşıldığında, eğer ulaşılırsa, ölmüş olabilirler.

Bu açıklamalar, örnek olarak Albert Memmi'nin, Sol'un, lehte veya aleyhte ulusculuk konusunda bir tutum belirlemesi isteğinin saçmalığını gösterir (Memmi, 1968:70). Bir çekiç, konserve açacağı veya başka bir araç karşısında tutum belirlenmez. Öldürmek için kullanıldığında çekiç elbette bir silahtır, inşaat için kullanıldığında yapıcı bir araçtır. Ulusculuk belirli bir kültürün hakkını koruma olduğunda ahlak olarak yansızdır; ulusal baskıya karşı hareket olduğunda olumlu ahlaki içeriği vardır; saldırganlık aracı olduğunda ahlaki bakımdan savunulamaz olur.

Lenin'in ulusal hareketlerin evrensel olarak onaylanmasına karşı uyarıda bulunması üstünden epey zaman geçti. Bir ulusal hareket, içerdiği öğelerle, yabancı boyunduruğundan kurtulmanın dışında, söz konusu ülkedeki toplumsal adalet (sosyalizm) hareketini bastırmak ve yıkmak için de kullanılabilir. Tek bilimsel yaklaşım, içerilen konuları ve toplumsal sınıfları inceleyerek, yargıya varmadan önce bütün uluslararası sahneyle ilişkilerini kavramaktır.

Örnek olarak, Fransız Devrimi insan özgürlüğü ve iyiliği için bir hareket olarak görülebilir fakat devrimin ev sahibi ne kadar kısa sürede bir saldırganın üssü durumuna gelebilmiştir (Napolyon)! Bu saldırgandan kurtulmayı amaçlayan hareketler ise genel-

likle demokratikti ve ulusculukla demokrasi arasındaki bağın 'doğal'lığı efsanesinin çıkışı o zaman, on dokuzuncu yüzyılın başlarında oldu. Ama aynı zamanda İspanyol boyunduruğundan kurtulmak isteyen Meksika sömürge aristokrasisi demokrasi peşinde değildi. Tam tersine kendi ayrıcalıklarını korumak ve liberalleşmiş İspanyol hükümetinin yardım edebileceği halk hareketini bastırmak amacındaydı. 'Toplumsal düzeltim istekleriyle başlamış olan kurtuluş hareketi elit iktidarının sağlanmasıyla sona erdi' (Wolf, 1969:9). Tarihsel genelleştirmelerimizin ne kadar Avrupa merkezli olduğunu bir kez daha görüyoruz.

İlk dönemde Napolyon, daha sonra Bismark, II. Wilhelm, Hitler ve Mussolini'nin adlarıyla bağıntı kurulan emperyalist tipteki saldırgan ulusculuk ahlak dışıydı. Fakat öykümüzün sırasını bozuyoruz. Kendi ulusunun çıkarlarını savunan birinin ahlaki davrandığını göstermek için birçok denemede bulunulmuştur. Ulusculuğun demokrasiyle bağıntısı olduğu veya özel ahlaka sahip bulunduğu belirtilmiştir. Tersine, ulusculuğu bir dizi nedenle bir tehlike olarak mahkum eden küçük fakat etkili düşünce okulları da var. Bu görüşleri sırayla inceleyeceğiz.

ULUSCULUK VE DEMOKRASİ

Ulusculuğun, demokrasiyle bağıntılı olma 'eğilimi' önerisi (Hans Kohn'un ifadesi) liberallerin benimsediği bir düşünce olmuştur. Belki de demokrasinin çağrıştırdığı güzelliklerin bu bağıntıyla ulusculuğa ahlakilik kazandıracağı düşünülmektedir. Dolayısıyla demokrasiyle ulusculuğun gerçekten bağıntılı olma eğilimi ve bu bağıntının gerçekleştiği yerde ulusculuğun ahlaki veya nerdeyse ahlaki olup olmadığı inceleme alanımıza giriyor. Burda tanımı gereği ahlaki olan Rousseau'nun yurtseverliğini değil fakat on se-

kizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başından beri bilindiği biçimiyle ulusculuğu ele alıyoruz.

Uluscu bir hareket ancak mazlumların hakları için ciddi biçimde savaş verdiğinde ethik ve demokratik olabilir. Fakat bugün ve bu çağda bunun anlamı, ulusculuğun, ethik olabilmesi için anti kapitalist ve anti emperyalist olması gerektiğidir. Régis Debray tarafından çok güzel biçimde belirtildiği gibi ulusculuk devrimci sosyalizmi içermeli ve sosyalizm devrimci ulusculuğu içermelidir. Birini öteki olmadan düşünmek olanaksızdır.

Ulusculuğun demokrasiyle bağıntılı olma 'eğilimi' düşüncesi bu düşünceyi savunanların terimlerin kullanımında ve söz konusu ettikleri zaman dönemlerinde biraraya gelebilseler daha inandırıcı olabilir. Demokrasiyi 'ulusculuğun karakteristik siyasal örgütlenmesinden miras biçim' olarak tanımlayan Hans Kohn ulusculuğun demokrasiyle bağıntısını 1870'lerde yitirdiğini savunurken Hans Morgenthau ulusculuğun 1919'a kadar demokratik özünü koruduğunu ileri sürer (Kohn, 1929:8; Morgenthau, 1961:188-89). Bu görüşün yandaşları ulusculuğu yeniden tanımlarken demokratik değilse ulusculuğun ulusculuk olmayacağı savına kadar uyumsuzluğa varmaktadırlar. Ayrıca, alıntı yapılan iki yazar da genelleştirmelerini gerçekliğe dayandırmazlar (Kohn, 1954:26; Kohn, 1944:329-30; Symmons-Somonolewicz, 1968:49; Morgenthau, 1961). Kohn'un 1954'de 'ulusculuk kendi başına ne iyi, ne kötüdür' biçiminde ifade ettiği görüşünden ayrılması da üzücüdür (Kohn, 1954:22).

Dünyanın, Japonya ve Orta Doğu gibi bazı bölgelerinde, ulusculukla (kapitalist) demokrasi arasında hiçbir zaman bir ilinti bulunmamıştır. Afrika'da ulusal kurtuluş hareketleri dalgası 1960'larda sözcüğün gerçek anlamıyla düzinelerle yeni devletin kuruluşuna yol açtığında, hepsinde Batılı demokratik tipte parlamenter kurumlar oluşturulmuştu. Bunu izleyen askeri darbeler dalgası ise yeni devletlerin üs-

tünde yükseldiği demokratik tabanın ne kadar zayıf olduğunu gösterdi. 1975'e gelindiğinde Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Dahomey, Malagazi Cumhuriyeti, Mali, Nijer, Kongo Cumhuriyeti ve Yukarı Volta'da Fransızların eğittiği subaylar iktidardaydı.

1870'den ve özellikle 1880'den sonra sömürgeler elde etme yarışını hızlandıran Avrupa uluslarının rekabeti ulusculukla demokrasiyi bağdaştırma tezini güçlendirmiyor. Emperyalizm demokratik değildir, tam tersidir. Demokrasi, kıyıya varınca bitmiştir. Emperyalistler ve sözcüleri bir başka ülkenin ele geçirilmesindeki temel amacı yani yerel halkın emperyalistler için artık değer kaynağı olarak kullanılmasını unutuyorlar veya sözünü etmiyorlar. Avrupalı güçlerin dünyanın geri kalan bölümünü yönetme olanağı kalmadığı görülünce, bazıları sömürgeleştirmenin gerçek nedeni olan ekonomik ayrıcalıklarının devamını sağlayabilmek için kendi kendini yönetme yolunda adımlar attılar. Eğer boyun eğdirilmiş halklar bu sözde 'demokratik' hükümet mekanizmasını hemen kavrayamadılarsa demokrasinin ne olduğunu 'anlamamaları' nedeniyle suçlanamazlar.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında ulusculukla demokrasinin özdeşleştirilmesi şimdi ancak bir tesadüf gibi görülebiliyor. Ulusculuk demokratik ve sosyalist hareketlerle bağlantılı görülebilir ve görülmüştür de[3]. Fakat bağıntı ne kadar sıkı ve uyumlu olursa olsun 'doğal' olduğunu söyleyemeyiz ve bunun tarihsel bir eğilimi yansıttığını ileri süremeyiz. Ulusal kurtuluş hareketleri yabancı egemenliğine karşı savaş oldukları sürece elbette demokratiktirler fakat bu ulusculuğun yalnızca bir türüdür ve bu tür hareketlerin kendileri zorunlu olarak halk denetiminde değillerdir, sosyalist olmaları da gerekmez.

Ulusculuğun demokrasiyle bağıntısı olduğu teme-

---

3. «Ulusculuk demokratik bir kuvvet değildir» diyen M. N. Roy bu bağıntıyı küçük görmüştür (Whitaker, 1961:29).

linde doğrulanmasının geçerli olmadığını görüyoruz. Fakat ulusculukla ilgili çok daha kapsamlı bir iddia daha var, şimdi bunu incelemeliyiz. Bazı yazarlar ulusculuğun kendisinin en yüksek ahlakın ifadesi olduğunu ileri sürerler.

ÖZEL 'DEVLET' AHLAKI VAR MIDIR?

William McDougall bizi ulusculuğun çok büyük ve dünya çapında ahlaki güç olduğuna inandırmak istiyor. Ona göre «yurtseverlikte (ulusculukta) yanlışlıkla dine ait olduğu ileri sürülen karakterin güçlendirilmesi» vardır. McDougall yurttaşın siyasal birime - şehir, devlet veya ulus-karşı ödevlerinin, yurttaşlarına bağlılık... ulusal... kurumsal bağlılıklar, ulusal savunma, yurtsever fedakarlık, vb... ahlaki görevler olduğunu savunur. Ahlak felsefecisi olarak Hegel'in bu görüşü benimsediğini belirtir. 'Ulusal' etik sistemleriyle, bütün olarak insanlığın iyiliğini göz önünde tutan 'evrensel' etik sistemlerini karşılaştırır ve ikisinin sentezinin yapılması çağrısında bulunur (McDougall, 1934:240 v.d.).

«Bir insanın davranışı Devlete itaat ettiği, ona hizmet ettiği, onun refahına katkıda bulunduğu ve bu büyük mekanizmada güvenilir bir dişli rolü oynadığı sürece doğru veya ahlakidir» diyerek Hegel'e atıfta bulunan bu ahlaki dizgeyi kabul edebilir miyiz? (a.g.e.:241-42) Devlet tek başına değilse bile öncelikle kendi gücünü korumayı ve geliştirmeyi göz önünde tutarken, devletin çıkarlarının evrensel ethik sisteminde yer aldığını nasıl söyleyebiliriz?

Hegel sisteminde devletin desteklenmesi ancak devlet aklın vücut bulması ise ethik olarak kabul ediliyordu. Kendisine model oluşturduğu yaygın biçimde ileri sürülmüş olan Prusya devleti bile Hegel'e göre bu sınavı verememişti. Gerçekten, genel kanıya karşın Hegel uluscu değildi. Bazı izleyicilerinin ve örnek ola-

rak McDougall'ın onun felsefesini ulusculuğun doğrulanması için kullanma çabalarına karşın gerçek budur (Hertz, 1944:410).

McDougall etik davranışı o davranışı yapan insanların dürtüleri temelinde tanımlar. Bu süreç mantık olarak savunulamaz. Bazılarının, Josiah Royce gibi, bireyin kendi dışında bir şeye duyduğu bağlılık çevresinde etik sistem kurmaya çalıştıkları doğrudur (Royce, 1908). Fakat bireyin hareketlerini etik davranışın ölçüsü olarak almayan birçok ethik sistemi gibi bu çaba da başarısız olmuştur.

Devletin «günlük» ahlak yasalarının üstüne çıkarılmasına çalışmak makyavelizmi ahlaki terimlerle doğrulama çabasından başka bir şey değildir. Machiavelli'nin kendisi bile bu kadar cüretkar değildi.

Bu görüşün sonuçlarını biraz daha izleyelim. Ahlaki ödevlerinin ne olduğuna karar vermek için birey ağırlıklı olarak 'kamu vicdanı'na bağlı kalmak zorunda olacaktır. Sonuç olarak, bireyin kendi başına vicdanı olamaz, daima topluma gereksinimi vardır (Green, 1890:351)[4]. Kamu vicdanı bireye ulusal dayanışmayı oluşturacak veya koruyacak biçimde davranmasını, özellikle bunalım zamanlarında kendi çıkarlarını (ve aşırı durumlarda canını) ulusun iyiliği için feda etmesini söyler (Kraliyet Enstitüsü: 1939: 319).

Ulusculuk bu biçimiyle insanın kendisini mutlak, ayrımsız olarak ülkesine adamasını ifade eder. En yüksek ahlak gibi görünen genişletilmiş bencillik duygusudur (Braunthal, Whitaker'da 1961:192). John Foster Dulles'ın Soğuk Savaş'ta bütün ulusların nasıl Amerika Birleşik Devletleri'nin yanını tutması gerektiğinde ısrar ettiğini, yansızlığı bile ahlaksızlık olarak mahkum ettiğini anımsıyoruz.

---

4. Fakat bu formülasyonun, bilinç *çatışma*larına, örnek olarak kilise ve devlet söyleminin aynı olmadığı durumlara değindiğine dikkat edilmelidir.

Ulusal etik sistemi diye bir şey yoktur. İnsanlık açısından devletin hedefleri ve amaçları bütünüyle kötücül olabilir fakat etik olarak kabul edebileceğimiz yalnızca insanlık açısıdır. İki veya daha fazla değil tek ahlak yasası vardır (Sampson, 1965:1 v.d.).

Yurtseverlik ödevlerini yerine getiren birey gerçekten kendini feda etmenin doruğuna ulaşabilir. Ancak davranışının ahlaki olması, amaçlarına hizmet ettiği ulusunun insanlığın iyiliği peşinde olmasıyla söz konusu olabilir.

İnsanların çoğunluğunun hatta önemli bir bölümünün bile uluslararası konularda ahlaki değerlendirmelerle hareket ettiklerini iddia etmiyoruz. Vietnam savaşında ortaya konulan ahlaki konular Amerika Birleşik Devletleri'nde hapishanelerin vicdan sahibi itirazcılarla dolması sonucunu vermedi. Cezayir savaşının Fransa'daki etkisi de böyleydi.

Sıradan yurttaş kendi ait olduğu grubun - burda ulusun iktidarıyla ilgilenir. Bu görüş açısı popüler bir dergide CIA hakkında çıkan makalenin başlığında çok güzel özetlenmiştir: 'CIA'nın Ahlaksız Olmasına Memnunum' (bknz. Braden, 1967; bknz. Hirsch, 1974). Nixon'un Teğmen Calley lehine müdahalesini konu edinen bir yazısında *New York Times* muhabiri bu durumu açıkça ortaya koyar·

Ahlaki konuları kendilerine dert edinenler her zaman ancak bir avuç dolusu insandır. 'Sıradan' insan kabile üyesi, intikamcı ve gaddar bireydir ve istediğini yapabilmiş olsa biz (Amerikalılar) çoktan Rusya, Çin ve Hanoi'ye atom bombasını atmış olurduk (Cohen, 1961)[5].

Fakat, tarihin cilveleri böyledir, 1776'da Bağımsızlık Bildirgesi'ni 'insanlığın görüşü'ne sunan Amerikalı kolonistlerin göz önünde tuttukları da bu 'bir avuç' insandı. Şimdi bizim de çağrıda bulunduğumuz

5. ABD birlikleri Vietnam'dan çıkmadan önce yüzbinlerce er. asker kaçağı olmuştu.

uluslararası alanda ahlaka değer vermeyen büyük çoğunluk değil bu bir avuç insan.

Emperyalizmin getirdiği baskıların sorumluluğundan sıradan yurttaşları haberdar etmek isteyenler de bunlar. Emperyalist ülkenin yurttaşı ne olup bittiğinden haberli değildir ve bu konuda yapacağı bir şey de yoktur denilmektedir[6]. J.R. Seeley bu durumu Britanya İmparatorluğu'nun görüş yokluğu üstüne kurulduğu biçiminde ifade etmişti.

Bu görüşü ileri sürenlerin demokrasi kavramına doğrudan saldırıda bulunuyor oldukları genellikle dile getirilmez. Eğer yurttaş hükümetinin yaptıklarından sorumlu değilse o hükümetin demokratik olduğu nasıl söylenebilir?

İktidarın ahlaki görünümü üstünde en geliştirilmiş girişimde bulunan kişi kuşkusuz yüzyılın seçkin Alman tarihçisi olarak nitelendirilen Friedrich Meinecke'dir (1862-1954) (Sterling, 1958:viii). Meinecke'nin düşünceleri, 1973'de İsveç Başbakanı Amerika'nın kuvvet kullanımını Nazilerinkiyle karşılaştırdığında (Başkan Nixon'un ani bozgunuyla) ABD'de yeniden dikkatleri çekmiştir.

Meinecke devlet adamının güçlü olma gerekliliği ile iyi olma gerekliliği arasında sürekli çatışma içinde kalmasının kaderi olduğunu düşünüyordu (a.g.e.: 31). Yanılgısı büyüktür. Devlet adamı tüm yeteneklerini ulusunu daha güçlü yapma yolunda kullanma gerekliliğine uyar yoksa devlet adamı niteliğini yitirecektir. Meinecke Nazizme özürler bulmuyordu, tersine Nazi rejimine karşı uzlaşmaz bir düşmanlığı vardı. Fakat genel ahlak dışında özel 'devlet ahlakı' öngörerek, otoritesinin ağırlığını, elbette taşıdığı yüksek değerlerle birlikte, 'iyi veya kötü benim ülkem' öğretisinin hizmetine vermiş oldu[7].

---

6. «İmparatorluk, Fransız halkın yapabileceği bir şey olmayan bir konuydu» (Luethy, 1955:205).

7. Bu kitabın bakış açısı içinde Meinecke'in yargısını hoş

Elbette ona karşı çıkanlar oldu. Yurttaşı ve onun gibi tarihçi olan Alfred von Martin 1946'da Meinecke'nin düşünceleriyle ilgili olarak şöyle yazmıştı: «Her zaman uluslararası nitelikte olan *justitia* dışında *salus publica* yoktur» (Kohn, 1944:105). Ve ironik olarak, bugün öğretisi emperyalistlerce canlandırılan Meinecke'nin kendisi anti emperyalistti. Ulusa övgülerde bulunması bir bakıma ulusun emperyalizme *karşı* engel oluşturabileceğini düşünmesindendi; bugün ulusal kurtuluş hareketlerinde bunu görüyoruz. Meinecke devlet adamlarına 'Tanrı'nın yasası'nı izleme öğüdünü verip bu öğüdün kaderi kulak asılmamak olurken, kendisi Nazilere karşı çıkarak ahlak güçlülüğünün örneğini vermiştir.

Meinecke temel felsefesi açısından tek başına bir kişilik değildir; zamanının Alman felsefi yaklaşımının bir örneği olduğu söylenebilir[8]. Aynı felsefe Anglo-Sakson ülkelerde de yayılmıştı. McDougall'ın açık sözlü kinizmi, ulusculuğun sofu savunucularına cesaret veren bu felsefeyi dile getirmektedir.

Dulles'in 'ahlakçılığının', saldırgan siyaseti için, Victoria İngiltere'sinde Gladstone'un benzer ikiyüzlülüğünden fazla halk desteği sağlamada kendisine yardımcı olup olmadığı sorulabilir[9]. Hitler ve Musso-

---

göremeyiz fakat bir alıntı farklılığını değilse de eğilimini gösterecektir:

«Makyavelizm, evrenin ülkücü anlaşılışında ayrılmaz bir parça haline gelmiştir; bu anlayış aynı zamanda büyük ahlaki değerleri de kucaklar ve ifade eder. Daha eski zamanlardaysa Makyavelizm yalnızca yaratılmış olan ahlaki evren içinde yer alabiliyordu. Şimdi olan nerdeyse bir piçin meşrulaştırılmasıdır. (Meinecke, 1957:350).»

Sorun, bu piçin gerçekten meşrulaştırıldığı mıdır?

8. «Felsefi akıl yürütmeyle bireysel bilincin sorumluluktan kurtarıldığı Almanya'da somut durumları içgüdüsel tepkiler kutsallaştırıldı ve mutlaklaştırıldı» (Kohn, 1954:26).

9. Liberal devlet adamının ahlakına ilişkin değerli fakat az bilinen bir hiciv Chesterton'da vardır, 1914:2. blm.

lini'nin açıkça dile getirilen saldırgan hedefleri, zaferler kazandıkları sürece, oldukça geniş destek bulmuştu. II. Dünya Savaşı'nda çözülen savunma savaşı veren Fransa olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda savaşan tüm ülkeler ahlaki değerler için savaştıklarını göstermeye çalışmışlardır ancak buna inanmak isteyenlerden başka kanan olmamıştır. Bireyin ahlaki değerlendirmelerini devlete devretmesi anlamına gelen 'kamu vicdanı'na bağlanan kimse çıkmamıştı. 'İyi veya kötü benim ülkem' gibi ahlaksız bir öğretiye bağlananlar buna uyuyorlardı ve ülkeleri yenilmeye başlayana kadar uluscular bu tutumlarını hâlâ devam ettiriyorlar[10].

Belirli bir ulusal gruba ait olmak bazan kendi başına iyi veya onurlu kabul edilmektedir. Fakat diyelim ki İngiliz olmanın onur duyulacak bir şey olması ancak bireyin bunu yeğleyerek *seçmesiyle* söz konusu olabilir. John Stuart Mill bu saçma varsayımı yapmış[11] ve ulustan 'her gün yapılan halk oylaması' diye söz eden Renan da aynı görüşü taşımıştır (Renan, 1882:27). Siyaset bilimindeki sapıklığın son sözünü de W.S. Gilbert *H.M.S. Pinafore*'daki 'O İngilizdir' şarkısıyla söylemiştir (1878)[12].

---

10. «Bütün ulusculuklar 'haklı veya haksız benim ülkem' ilkesiyle hareket eder» (Braunthal, 1961:192).

11. Eğer kendi seçtikleri topluluklara bağlanmakta özgür olmayacaklarsa insan ırkının herhangi bir bölümünün ne yapma özgürlüğü vardır bilinemez. (J.S. Mill, 1861:6. blm.)

12. O İngiliz
Çünkü bunu kendisi söyledi
Aferin ona
Çünkü o İngiliz
Çünkü Rus da olabilirdi
Fransız, Türk veya Prusyalı da
Veya belki İtalyan
Ama bütün baştan çıkartmalara karşın
Öteki uluslardan olması için
O İngiliz olarak kaldı (Gilbert, 1878).

'Ait olmak' psikolojik bir gereksinimi karşılar. Aile ve köy topluluğu gibi geleneksel kurumların yıkıldığı son dönemlerde bir tür mülteci gibi, yaşamlarına daha geniş anlam kazandırmak ve amaç bulabilmek için ulusa yönelenlerin sayısı çoktur (Handlin, 1950:170). Irkçılar gibi gruplar da aynı gereksinim içindedir. Köktencileşenler de 'ait olma' duygusunu, gerçekte hedefleri nedeniyle ahlak içeren hareketten almaktadırlar. Bazan bireyler gereksinimlerini en iyi karşılayabilecek olanın arayışıyla bir gruptan ötekine geçerler. Dine dönüş de bunun yeni türlerinden biridir.

Ait olmak, kendi başına, sadakat veya ulustan daha fazla bir ahlaki iyilik değildir. Herşey söz konusu grubun yapacaklarına bağlıdır. Eğer belirli ritüel adetlerin ötesine geçilmiyorsa ahlaki yaklaşımı olduğu iddiasında bulunulamaz. Eğer eşitlik savaşımı içine girilmişse, insanlar bu savaşım içinde ahlaki davranış gösteriyorlardır. Eğer kendilerini sömürüden kurtararak ayrıcalıklar kazanmışlarsa, başkalarını yönetmeye başlarlar ve grubun etik dışı davranışını değiştirmek için hemen çaba göstermezlerse ahlakilikten ahlaksızlığa geçiş olmuş demektir.

Fakat eğer ulusculuk tanımı gereği veya bağıntıları gereği zorunlu olarak iyi değilse ve bir ulusun üyesi olmak kendi başına saygıdeğer bir eylem oluşturmuyorsa, öbür cephede ulusculuğun kötülük veya insanlık için bir tehlike olduğunu düşünenlere ne söyleyebiliriz?

TEHLİKE OLARAK ULUSCULUK

Ulusculuk anarşist okulun düşünürlerine göre iktidar kullanımını içerdiği için bir tehlikedir; toplumsal ilişkilerde iktidar kullanımı yanlıştır.

İktidara güven duymayan ve onun kötü olduğunu düşünen ilk yazarlardan biri Alman tarihçi Jakob

Burckhardt'tır (1818-1897). Fakat Burckhardt bu görüşünde her zaman ısrarlı değildir, iktidar bütün sonuçlarıyla kötü olmayabilir. Büyük İskender'den söz ederken şöyle demiştir: «Yüksek kültürlü, daha yetenekli bir halkın, daha zayıf kültürlü, az yetenekli bir halkı alt etmesi her zaman şükranla karşılanmalıdır» (Kohn, 1954:150-53). P.J. Proudhon Almanya ve İtalya birliklerinin kurulmasına karşı çıkmıştır, çünkü bunun daha büyük devletlerin kurulmasına yol açacağını düşünüyordu ve yeni iktidar odaklarının oluşmasına karşıydı, çünkü anarşist felsefesi gereği her türlü iktidarın kötü olduğuna inanmaktaydı (bknz. Davis, 1967).

İktidara karşı ve onun lehinde tartışmalar üstünde enine boyuna durmayacağız. Fakat özellikle gençler arasında her türlü yetkeye karşı tepkinin yaygınlaşmasını göz önünde bulundurarak, bu karşı çıkışın yanlış anlamadan temellendiğini belirtmeliyiz. Bizce bu yanlışlığın kurbanı olmuş iyi bir örnek 1965'de İngiltere'de *Eşitlik ve İktidar* kitabı yayımlanmış olan R.V. Sampson'dur[13]. Sampson rahatça iktidarın ahlakın karşıtı olduğunu söylemektedir: «İktidarın gücü sevginin gücünden üstün olduğu sürece insan ilişkilerini egemenlik ve boyun eğdirme belirleyecektir» (Sampson, 1965:2).

Eğer Sampson ve sık alıntı yapıp genelde izlediği Tolstoy[14] haklıysa, siyasal araçlarla iyi sonuçlar elde etme girişimleri yanlıştır, ahlaksızlıktır; Sampson da böyle söylüyor (a.g.e.:16 v.d.).

Geçmişte etik davranışlar olanağı vardı, çünkü önlemler grup normlarına aykırı hareket edenlere karşı uygulanıyordu. Eğer her türlü iktidar kullanı-

---

13. ABD'nde *The Psychology of Power* adıyla yayımlandı, 1966.

14. Tolstoy'un görüşleri *Christianity and Politics*'de bulunur, bknz. *The Kingdom of God and Other Essays, World's Classics*'de, özellikle 534. s.

mını reddedersek grup etkinliğini reddetmiş oluruz; insanların insan gibi davranmaya son vermelerini istemiş oluruz[15].

Başkalarının üstünde iktidar kullanımı grubun çıkarları için veya onlara karşı olabilir. Eğer çıkarlarına karşıysa o zaman sistem despotluk, sınıf egemenliği veya emperyalizm olabilir, türüne göre. Anarşist kuramın kör noktası önderlik sorununu ele almaktaki başarısızlığıdır. Bir grubun işleyişini yönlendiren önder iktidarını kullanmaktadır fakat bu grubun kabul edişi ve beğenmesiyle de olabilir. Önder görevini yapıp kendisine devredilen iktidar sınırlarını aşmadığı sürece öndere karşı çıkan gruba karşı çıkmış demektir. Toplumsal ilişkilerde yanlış olan iktidar kullanımı değildir, ahlaksız biçimlerde ahlaksız amaçlar için iktidar kullanımı yanlıştır.

Ulusculuğun («ulusallık») bir başka eleştiricisi, Lord Acton, ünlü yergisini 1862'de kaleme aldı. Acton'un bazı aforizmaları şöyle:

Ulusal topluluk haklarının en büyük düşmanı çağdaş ulusallık kuramıdır.

Ulusallık kuramı tarihte geriye doğru bir adımdır.

Ulusallık özgürlük veya refahı hedeflemez, ikisini de ulusa biçim vermek ve devlet önlemi olarak elzem zorunluluklara feda eder. Ulusallığın yolu maddi ve manevi harabelerle çizilecektir (Acton, 1907:297, 298, 299).

Acton, yalnız yaşayabileceklerine inanmadığı için değil fakat daha yüksek uygarlıklar yaratabilecek olanaklardan da yoksun bulduğu için imparatorlukların (Britanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları gibi) küçük devletler halinde parçalanmaları-

---

15. Eduard Heimann insanın 'yaratıcı yaratık' olduğunu söylüyor. Pasifizmin insanın onurunu reddetmek anlamına geleceği gibi, iktidarın kötü olduğunu ilan etmek de bu nedenle yanlıştır (Heimann, 1947:326).

na karşı çıkmaktadır. Mevcut imparatorlukları savunurken onların baskıcı olmamaları gerektiği üstünde durur fakat bundan nasıl kaçınılabileceği veya baskı hisseden ulusun ne yapabileceğini belirtmez. Ulusal ayrımların üstüne çıkmak misyonunu üstlenen Roma Katolik Kilisesi'nin kabaca bir yana itilmesinden rahatsızlık duyar (a.g.e:291). Tek sözcükle Acton, baskı altındaki ulusların hakları için bir duyarlığı olmayan gerici bir emperyalisttir. Ulusallığın özgürlük veya refahı hedeflemediğini söylerken tarihi görmezlikten gelmektedir. Marx ve Engels'in Polonya'yla ilgili olarak Kautsky'e gönderdikleri bir mektupta söyledikleri gibi, kalkınma isteyen bir ulus önce bağımsızlığını kazanmalıdır ve ulusal bağımsızlığın ikincil bir sorun olduğunu söyleme hakkı başkalarına düşmez (alıntı Davis, 1967:17-18). Fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra hâlâ Britanya İmparatorluğu'nun söndürülebileceğini düşündüğü anlaşılan E.H. Carr *Ulusculuk ve Sonrası* adlı kitapçığında Acton'dan benimseyerek alıntılar yapmıştır (Carr, 1945:vı).

1930'larda ve 40'larda Faşistlerin ve Nazilerin yarattığı maddi ve manevi yıkım bazılarınca onların ulusculuğuna verilmiştir. Elbette hem Mussolini hem Hitler şoven uluscudurlar. Hitler'in ulusculuğu ise Mussolini'nkinden de farklıdır ve ırkçılık olarak kamufle edilmiştir[16]. Ulusculuğun şovenizme götürdüğü doğru mudur? (Ginsburg, 1961:31). Ulusculuk bu nedenle mahkum edilebilir mi? Ulusculuğun manevi yıkım yarattığını söyleyen Acton emperyalizmin canavarca ahlaksızlığına göz kırpmakla kalmamakta onu savunmaktadır.

Ulusculuğa karşı çekingen davrananlar Columbia Üniversitesi'nden Carlton Hayes'in adını anımsayacaklardır. Hayes'in çalışması temelde on dokuzuncu yüzyıla aittir ve tarihseldir. Ulusculuğu doğrudan

16. Faşizmin uluscu olması zorunlu değildir (bknz. Polanyi, 1944:241).

mahkum etmez, ima ve kinayelerde bulunur. Görünüşteki yansızlığı, «okuyucuyu uyarmadan» (Silvert, 1963:9-12) nesnellikten ulusculuğun mahkum edilmesine kayar.

Ulusculuğa çok karşı çıkan ve onu 'bizim çağdaş Batı toplumumuzun siyasal yaşamını zehirleyen feci çürüme' olarak tanımlayan bir başka tarihçi de Arnold Toynbee'dir. Ulusculuk 'yanlış ve zararlı dindir'. Eğer tanınmış yazarın yetkesi altında ezilmeyip okumaya devam edersek şunları buluruz: 1) yalnızca ulusculuktan kaynaklandıklarını göstermeden belirli konuları ona yüklemektedir ve 2) nerdeyse aynı derecede sanayileşmeye de karşıdır (Toynbee, 1939:163; Schuman, 1976:2).

Şovenizm ve aşırı ulusculuk gibi ulusculuğun belirli görünümleri ve hatta ulusculuğun kendisinin savaşlara yol açtığı ileri sürülmüştür. Dolayısıyla ulusculuğun barışa karşı bir tehlike olduğu söylenmiştir. Bir an üstünde düşünmek bile bu çözümlemenin yanlışlığını anlamaya yeter. Devletlerin rekabetine dayanan sistem dönemsel olarak savaşlara yol açmaktadır ve savaşların nedenleri incelenmelidir fakat ulusculuğun savaşların nedeni olmaktan çok onlara eşlik ettiği görülecektir.

Eğer öyle tanımlarsak ulusculuk bir tehlike olabilir. 'İyi' ve 'kötü' ulusculuk ayrımını ilk kez yapan Mazzini birincinin eşitlik, barış ve işbirliği nitelikleriyle belirlendiğini, ikincisinin ise 'vahşi, düşmanca ve çatışmacı' olduğunu söyler. Mazzini birinci türe 'ulusallık', ikincisine 'ulusculuk' adını vermişti. İkincisi için 'şovenizm' veya 'aşırı ulusculuk' terimlerini kullanma eğilimi daha yaygındır. Fakat Mazzini'nin terimleri Avrupa'da geçerlilik kazanmış, Birleşmiş Milletler'ce de kullanılmıştır. Dolayısıyla 1974'te Unesco'nun 1) sömürgecilik ve *ulusculuğu* mahkum ettiğini, 2) Genel Sekreterden Filistinlilerin «ulusal kimliklerini korumaları»nı sağlamak için Filistin Kurtuluş Örgütü'yle işbirliği yapmasını istediğini görüyo-

ruz (*New York Times*, Kasım 24, 1974). Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nde 'ulusculuk' muhakkak kötü anlamıyla kullanılmaz. İngiliz kullanımı ise Amerika kullanımı ile kıta Avrupa'sı kullanımının ortalamasıdır (Hertz, 1944:387).

Mazzini'nin 'iyi' ulusculuk dediğine kıta Avrupa'sında 'yurtseverlik' denilir. 'Yurtseverlik' teriminin Anglo-Sakson ülkelerinde de olumlu ahlaki içeriği vardır. Fakat bu kullanım çok tehlikelidir, çünkü kolaylıkla devletin siyaseti ne olursa olsun izleme ve otomatik olarak benimseme anlayışına kayabilir. Demagogların muhaliflerine iftira atmalarına da yol açabilir[17].

Avrupa'da liberal görüş ulusculuğu gericilikle bağdaştırır. Fransa'da 'uluscular' Maurras ve Barrés gibi gericiler olmuşlardır (Robert, 1958:737); Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini, Sovyetler Birliği'nde hükümet kimi mahkum etmek isterse o 'uluscu'dur.

Edward Shils gericilerin ('gelenekçiler') 'hemen daima' uluscu olduklarına bizi inandırmak istiyor (Johnson, 1962:47). Bu öneri kabul edilebilir değildir. Almanya ve İtalya dışındaki faşistler 1930'larda ve 40'ların başında gelenekçiydiler ama uluscu değillerdi. Norveç'de Quisling, Hollanda'da Mussert, Fransa'da Pétain ve Laval yabancı güçlerin kendi çıkarlarına oluşturdukları siyasetleri izliyorlardı; her türlü

---

17. I. Dünya Savaşı sırasında Thorstein Veblen «yurtseverlik... itibara yönelik partizan dayanışma duygusudur... Yurtseverlik tam ifadesini ancak savaşta bulur... Yurtseverlik barışı korumak için değil bozmak içindir» diye yazmıştı (Veblen, 1917:31, 33, 78).

Richard Nixon Demokrat hükümetin yirmi yıl süren iktidarını «yirmi yıllık ihanet» olarak tanımlayınca Başkan Truman çok öfkelenerek Nixon'la aynı platformda bulunmak istemedi. Gene de Nixon muhaliflerini sorumsuzca ihanetle suçlamayı sürdürdü.

aklı başında tanıma göre anti-uluscuydular. Her şey siyasal konjonktüre bağlıdır.

Robert Briffault farklı dili olan bir halkın, baskı altında olmaması durumu dışında, farklı dili olan daha büyük bir siyasal birime bağlı olmayı kabul etmeyeceğini doğru bir biçimde anlatır fakat sonra ekler: «Kötülük ulusculuktan doğuyor». Hayır Bay Briffault! Kötülük gerçekten baskıdan doğmaktadır.

Elie Kedourie de ulusculuğa karşı başka bir saldırıda bulundu. Kedourie'e göre Fransızlar on sekizinci yüzyıl sonunda Avrupa siyasetine ulusculuk ilkesini sokunca bir ilke için savaşmayı başlatmış oldular, bunun sonucu olarak uzlaşma olanaksızlaştı (Kedourie, 1960:18).

Kedourie'nin çalışması belgelere dayanıyor ve yaklaşımı bilgince fakat cüretli genellemeleri doğru değil. Öncelikle, Napolyon savaşları görünürde bir ilke uğrunaysa da, yüksek ahlak hatta kutsallık adına girişilen ilk savaşlar değillerdi. İkincisi, bu savaşların döğüş çığlıklarını niçin doğrunun ifadesi olarak kabul edelim? I. Dünya Savaşı'nda bütün ülkeler özgürlük için savaştıklarını söylemediler mi? Uluslararası siyasette ahlakın yeri olmadığını, ister Machiavelli'den önce, ister sonra olsun, çok sık yinelememiz gerekmemeli.

Savaşlar, yalnızca siyasetçilerin haklı çıkarma niyetiyle ilkeleri ileri sürmelerine bakılarak bu nedenle çıkmış kabul edilemez. İngiltere 1914'de küçük ulusların (diyelim Belçika'nın) haklarını savunmak için Almanya'yla savaşa girmedi. Napolyon'un mareşali Ney'in İsviçreli generale söylediklerini anımsayabiliriz: «Siz para için savaşıyorsunuz, biz onur için». İsviçrelinin yanıtı şöyleydi: «Evet, ikimiz de bizde olmayanlar için savaşıyoruz».

Kedourie, Kohn'un ulusculuğun demokrasi ve liberalizmle bağıntılı olma eğiliminde olduğu görüşüyle hiçbir biçimde uyuşmuyor. Tersine ulusculukla liberalizmin zıt ilkeler olduğunu düşünüyor (a.g.e.:

109). Kedourie'e göre ulusculuğun özü bireyin iradesinin ulusun iradesi içinde erimesidir, bu da mantıksal olarak onu despotluğun felsefesi yapar.

Kedourie'nin ulusculuk üstüne görüşleri 1) terimi olduğundan veya olması gerektiğinden çok daha dar anlamıyla alarak yanlış yorumlamaya, 2) normal olarak şiddet, aşırılık, vb. anlamına gelen uluslararası siyasete ait ayıpları ulusculuğa yüklemeye dayanmaktadır.

Acton gibi Kedourie de ulusculuğu eski toplumu dağıtan bir güç olarak görür. Gerçekte ulusculuk teknik değişikliğin getirdiği zorlamalarla bölünmüş toplumun yeniden bütünleştirilmesinde önemli bir etkendir. Burjuva toplumbilimciler anti-emperyalist hareketlere karşı yoğun önyargılarını yenebildiklerinde ulusculuğun bu yapıcı yönünü teslim etmek zorunda kalmaktadırlar (A.D. Smith, 1971:49-50). Eric Wolf II. Dünya Savaşı'ndan sonra Güney Vietnam'da yalnızca Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (UKC) «daha fazla toplumsal uyum isteyen parçalanmış topluma canlı bir örgütsel çerçeve ve ideoloji sunabildiği»ni açığa koymaktadır (Wolf, 1969:207). Elbette bu uyum ona katılan insanlar için çok daha büyük anlam taşır; ahlaki bir boyutu vardır, çünkü hareket, UKC, ahlaki olduğunu kabul ettiğimiz değerleri geliştirmeye çalışıyordu.

Leopold von Ranke (1795-1886) yıllar önce devletin «öz gücüyle, insanları ileri ittiğini, daha büyük kendini ifade ve tam kendini gerçekleştirmeye doğru götürdüğünü» bulmuştur (Meinecke, 1957:xvii-xviii). Bu tanımlama, psikolojik desteklerinden arındırıldığında özünde Thukydides'in önermesiyle aynıdır. Alman ulusculuğunun ilk kahinlerinden biri olan J.G. Fichte 1807'de yazdığı makalede bunu kullanır:

Komşun, ikinize de korku veren bir başka güce karşı sana doğal bağlaşığı olarak bakarken, emin olduğu ilk fırsatta senin zararına kendi çıkarını düşünmeye her zaman hazırdır. Eğer zekiyse bunu yap-

mak zorundadır ve kardeşin bile olsa bunu yapmadan edemez.

Kendi toprağını savunman tamamiyle yetersizdir; tersine, durumunu etkileyebilecek her şeyi sakince gözlemeli ve etki sınırların içindeki hiçbir şeyin senin zararına değişmesine karşı hoşgörülü olmamalı, senin çıkarına olabilecek bir değişikliği sağlamak içinse bir an bile tereddüt etmemelisin. Çünkü yapabildiği an ötekinin bunu yapacağından emin olabilirsin; eğer bir an gecikirsen ondan geri kalırsın. Gücünü artıramayan kimse başkaları gücünü artırdığında onu azaltmış olur (Fichte, 1918:III:401 v.d.).

Siyaset bilimciler evrensel çatışmaların kaçınılmazlığı konusunda bu paragraf kadar umutsuz değiller. Ranke bile zıt güçlerin sürekli işleyerek egemen ulusal devletlerin «kendini gerçekleştirme dürtü»lerini sınırlamasından hoşnuttur. Devletler arasındaki dinamik denge, biri söndüğünde ötekinin şişmeye hazır olduğu bitişik balonlara benzetilmiştir. Biri genişlerken ötekinin daralacağı, «eşitsiz gelişim» yasası gerçekten yaygın bir gözlem olan Lenin'den önceki ve sonraki yazarlar tarafından kabul edilmiştir. Fakat dengenin zorla bozulacağı ve savaş çıkacağı varsayımı başka konudur.

Sosyalist devletlerin, yaşamlarını sürdürebilmek için kendi çıkarlarını gözetmek zorunluluğu nedeniyle kapitalist devletlerin uluslararası ahlâksızlığını taklit etmeleri gerektiğini söylemek istemiyoruz. 1920'lerde ve 30'larda ülke sanayisini kurup kendini savunabilecek duruma gelirken Troçki bile Sovyetler Birliği'nin savunulması gerektiğine inanıyordu.

Fakat Stalin dönemindeki gibi Marksist ülkülerin çarpıtılması, eğer marksizm ethik bir sistem olduğu iddiasını sürdürecekse, mahkum edilmelidir. Her sosyalist devlet, sosyalizmin düşmanlarından önce marksistler tarafından değerlendirilmeli ve hataları sürekli eleştirilmelidir.

Adlarına sadık kalmak isteyen marksistlerin,

uluslararası iktidar savaşımında bir ulusu desteklemeye siyasetine bağlanamıyacaklarında ısrar ediyoruz. Siyasetlerini, genelde veya belirli bir ülkede sosyalizmin ve refahın gelişimine yardımcı olup olmadığı değerlendirmeleri üstüne kurmalıdırlar. Sovyetler'in birarada yaşama siyaseti yıllarca Çin tarafından revizyonizmin bir aşaması olarak mahkum edildi. Şimdi Çin yalnızca emperyalistlerle birarada yaşamayı değil gerektiğinde onları savunmayı bile olanaklı görüyor. Yani Rusların 'revizyonizm'i yalnızca Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarlarını savunmanın bir biçimi olarak ortaya çıkıyor ve bu açıdan Çinlilerin yaptığından bir farkı yok.

Fransız Marksist Maxime Rodinson sosyalistler dahil bütün ulusların kendi görece avantajlarını azamiye çıkarma eğiliminde olduklarına inanır ve bu görüşün Marksist toplumbilimden çıkartılabileceğini savunur. Bu görüşle Ranke'in yaklaşımı arasındaki benzerlik ortadadır. Ranke gibi Rodinson da karşıt güçlerin varlığını kabul eder; yoksa marksizm nasıl insancıl hareketin bir parçası olarak değerlendirilebilirdi? (Rodinson, 1968:148-40; 1973:190 v.d.).

Uluslararası siyasette sosyalistler dahil bütün ulusların Makyavelci siyaset (*realpolitik, raison d'état*) izlemek zorunda oldukları doğru olabilir. Fakat, yineliyoruz, insanlığın geleceği şu veya bu devletin veya ulusun talihiyle parlayıp sönmez.

HEM İYİ HEM KÖTÜ OLARAK ULUSCULUK

Ulusculuk sonuç olarak iyi veya kötü veya ne iyi ne kötü veya hem iyi hem kötü kabul edilebilir.

Son görüşü birkaç yıl İngiliz İşçi Partisi'nde çalışan ve saygı görmüş liberal siyaset bilimci Harold Laski savunuyordu. 1932'de Faşizm dünyayı ateşe atmakla tehdit ederken (sonunda yaptığı gibi) ve aklı başında insanlar uygarlığın kurtulabilip kurtulamı-

yacağı konusunda endişeliyken ileri sürdüğü görüşlerini inceliyelim.

Laski şöyle diyor: «Her ulusa kendisini devlet olarak ifade etme gücü verdiğimizde... tartışma götürmez biçimde insanlığın mutluluğuna mutluluk katan bir ruhsal bir enerjiyi serbest bırakmış oluyoruz». Bir ulusun bir başkasının ifade gücünü engellemesi «dünyanın ruhsal sağlığını zayıflatmaktır». Buraya kadar, açıkça görülebileceği gibi, Laski için ulusculuk iyidir (Laski, 1939:140).

Laski'nin söylediği gibi ulusculuğun ruhsal enerjiyi serbest bıraktığında kuşku yok. Ulusculuğun iyi ve kötü için korkulur bir kaynak olmasının ana nedeni budur. Laski gibi Minogue de bu ruhsal ayaklanmaya ahlaki bir içerik vermeye çalışmaktadır. Şöyle der: «Ulusculuk savaşımı insanın acılarını onurlandıran ve ona çalışması için umut dolu bir yön veren soylu bir savaşımdır» (Minogue, 1967:32). Yani ulusculuk insanları kendilerinden alır onlara kazanma ve fedakarlık ruhu aşılar. Öyleyse ethik değil midir?

Hiç de değil. Ulusal gücün ortaya konulmasına eşlik eden gururda etik bir içerik bulamıyoruz. Bunun tersine ikna olabilmemiz için 1) ortaya koyuşun ahlaki bir hedefi olup olmadığını ve 2) gurur duygusunu çöküntü duygusunun izleyip izlemediğini sormalıyız. Rupert Emerson gibi dikkatli bir araştırmacı bile bu soruları açık biçimde soramıyor ve Laski ile Minogue'nin düştüğü tuzağa düşüyor. Emerson ulusculuğun «en eski ulusun bile ruhunu yüceltebildiği» görüşüyle, Ekim 1956'daki Süveyş bunalımıyla ilgili olarak İngiltere'yi söz konusu ederek, bunu olumlu bir yön olarak benimsiyor (Emerson, 1960:384). Halbuki İngiltere'nin Mısır'a saldırı kararı ahlaki bir karar değildir. Emerson 'ertesi sabah' gurur duygusunun bazı kötü sonuçları görüldüğünden söz ettiğinde kendisine ters düşüyor. Will Irwin daha 1921'de sa-

vaş ateşini sarhoş cümbüşüne benzetmişti (Irwin, 1921). Gerçekten Emerson da bir başka yerde sömürgelerin bağımsızlık savaşımlarındaki önemli öğelerden ulusal gururun, bağımsızlıktan sonra hayal kırıcı sonuçlar yaratarak kaybolabildiğine işaret etmektedir (Whitaker, 1961:36). Yani Laski'nin ulusculuğun iyi yanı olarak gördüğü nitelik incelendiğinde bir hayal çıkmaktadır.

Laski, ulusculuk (yani emperyalist ulusların ulusculuğu) bağımlı ulusların ulusal gururunu ellerinden aldığında, onu kötü olarak görmektedir. Kötülük gerçekten açıkça görülmektedir fakat doğru bir değerlendirme bunu boyun eğdirme ve sömürü gerçeklerinde bulur.

Laski temeldeki bu kötülüklerin ulusculukta mevcut olduğunu düşünür fakat yapılarını değerlendirirken yanlışlık yapmaktadır. Ulusculuğun 'engin ve akıldışı' etkilerinin devleti doğruluk ve yanlışlık karşısında kör edici duygusal bir gücü olduğunu söyler. Dahası, ulusculuk «emperyalist ve merkantilist maceracılığa tehlikeli bir çekicilik» kazandırmaktadır. Kısaca, ulusculuk yalnızca tehlikeli değil, aynı zamanda akıldışıdır (Laski, 1939:191, 194-5).

Laski ulusculuğun, özel kâr peşinde, 'kavgacılık içgüdüsü'nü canlandırdığını söyler; toplumda belirli bir sınıfın amaçları öncelik kazanmaktadır. Ona göre bunun olabilmesinin nedeni halkın cahilliğidir. Bundan kurtulmanın 'tek yolu', emperyalizmin kötülükleri konusunda kitleleri eğitecek olan halk eğitim düzeninin kurulmasıdır.

Psikologlar Laski'den çok önce kavgacılık içgüdüsü kavramını reddettiler. Fakat yönetici sınıfın düşüncesiz kitlelerin gericiliğini kullanarak kârlarını artırması çok mu akıldışı? Ve yönetici sınıf eğitim sisteminin kendi dolambaçlı yöntemlerini sergilemesine hiç izin vermiş midir?

Laski, uluscu siyasetleri izleyen, yanlış yönlendirildiği varsayılan kitlelerin belki de çözümlemelerin-

de yanlışlık yapmış olduğunu söylemektedir. Fakat emperyalist güç savaşımı bir yanlışlık mıdır? Sömürü yanlışlık mıdır? Laski bu soruya yanıt vermiyor. Bütün liberaller gibi hem pastasını yemek hem de ona sahip çıkmak istiyor. Güç savaşımını kabul ediyor, kaçınılmaz sonuçlarına üzülüyor.

İronik olarak, 1933 yılında, Laski'nin yazısından hemen sonra, İşçi Partisi yıllık kongresinde Oxford Andı olarak bilinen mutlak pasifizm belgesini benimsedi. Söylemeye gerek yok ki bu olağandışı hareket hakkında bir daha söz edilmedi. İşçi Partisi emperyalizmi yaşamın bir gerçekliği olarak kabul edeli çok olmuştu. Ne 1933'de ne de daha sonra 1946'da iktidara geldiğinde İşçi Partisi, Laski'nin reçetesini kullanıp emperyalizme karşı ilkeli bir eğitim kampanyası oluşturmadı. Ulusculuk Laski için olduğu gibi parti için de öğretilebilir ve akıldışı bir güç aynı zamanda da devlet gemisinin dümenini tutanlar açısından oldukça akılcı bir tutum olmayı sürdürdü.

Laski bireyler arasında bir kavram olarak 'doğru' ile devletlerin ilişkisini belirleyen *raison d'état* arasındaki ayrımı yapamadı. Birinci Enternasyonal'in Genel Kurulu gibi hükümet için ahlaki bir standart ortaya koyuyordu; verili koşullarda uyulması pek olası olmayan bir standarttı bu. Kendi mantığının açıkları nedeniyle ulusculuğu ve kavgacılık içgüdüsünü sorumlu tutuyordu.

Ulusculuk gerçekten çelişkili bir görüngüdür, Laski'nin dediği gibi; aynı zamadan hem iyi hem kötü amaçlar için kullanılabilir. Onunla uyuştuğumuz nokta genel önermeleri değil fakat sınıf ve ulus ilişkilerinde iyi ve kötü sonuçlar veren niteliğiyle ilgili kavramlaştırmaları ve belirli durumlarla ilgili çözümlemeleri.

Ulusculuğu yapması varsayılanları yaptığı için mahkum etmek de aynı derecede yanlıştır.

Maurice Cranston 'ulusculuk evrenselleştirilemez, çünkü bütün ideolojilerin sahip olduğu ahlaki boyut-

tan yoksundur» diye yazar (Cranston, 1969:7). Ulusculuğun toplum için genel örgütlenme ilkesi olması istendiği izlenimine sahip olduğu görülen bir başka düşünür de Barbara Ward'dır. 1966'da verdiği düşündürücü derste ulusculuğun bunu neden gerçekleştiremediğine ilişkin düşüncesinin nedenlerini anlatır (Ward, 1966:55-56). İnsan gereksinimlerinin akrabalık, uyum ve ekonomik etkinlik olarak üç alanda sınıflandırılmasından sonra ulusculuğun insan dayanışması sorunlarına yeterli yanıt oluşturamadığı sonucuna varır. «Belirleyici niteliği başkalarını dışarda bırakmaktır». Ulusal-devletleri ekonomik bakımdan da anakronistik görmektedir.

Burda ulusculuğun sırtına yüklenen görev çok ağır ve haksızdır. Ulusculuk genel bir ideoloji anlamına gelmez. İdeolojilerin ahlaki boyuta gereksinimleri vardır, oysa çok daha sınırlı olan ulusculuk kavramının dışında bunu aramalıdırlar. Ulusculuk kültürel düzeyde örgütleyici bir ilke olarak başarısız olmamıştır. İktidar savaşımının üstünde ortaya çıkmamıştır ve bu beklenemez. Bu kavga sonuçlandırıldığında veya sonuçlandırılabilirse, ulus, belirli sınırlar içinde, Marx'ın düşündüğü gibi, örgütleyici ilke olarak varlığını gene sürdürecektir (bknz. Davis, 1967:5-6).

Ulusallığa ve ulusculuğa Soldan (Proudhon ve anarşist okul) ve Sağdan (Acton, Kedourie) yapılan saldırılar uluscu hareketin özüne dokunmamışlardır; uluscu hareket büyümeyi ve yayılmayı sürdürmektedir, Sun Yat-Sen'in onu on dokuzuncu yüzyılın üç büyük akımından biri olarak sınıflandırmasına hiçbir biçimde karşı çıkılamaz. Şaşırtıcı ve korkutucu olan Marx'ın ve Marksistlerin ulusculuğu anlamak için çok az gayret göstermiş olmaları ve onu Marksist felsefenin genel çerçevesi ve Marksist ahlak anlayışıyla bütünleştirmemiş olmalarıdır. Yaygın olan kanının aksine, Marx'ın, niteliği pek anlaşılmamış olan bir ahlak anlayışı bulunmaktadır.

Marx, çok iyi bilindiği gibi, burjuva ahlakını küçümsemiştir. Onun ve Engels'in geleneksel ethiğin terimlerini kullandıkları yerlerde buna zorlandıkları görülecektir. Marx'ın 'Enternasyonal İşçi Birliği'nin İlk Toplantısı'na Hitap'ında şu sözler görünür: «Bireyler arasındaki ilişkileri belirlemeleri gereken basit ahlak ve adalet yasalarının, uluslar arasındaki ilişkide de üstün tutulan kurallar olmaları gerekir». Eğer Marx bu satırların yazarıysa onu yalnızca geleneksel ahlakçılık düzeyinde nitelemekle kalmayıp pazarlıkta oldukça naif olduğunu da söylemeliyiz. Fakat Engels'e yazdığı mektubunda açıkladığı gibi bu satırlar elyazısını düzelten komitenin işidir; Marx aşırı bir zarar vermezler diye ummaktadır (Marx, 1936:II:441-42, 432-33).

Marx ve Engels pratikte uluslararası ilişkilerin ahlakileştirilmesine zaman harcamadılar. Her durumu ortaya çıktığında çözümlüyor ve sosyalizm davası ve insanlığın iyiliği için en iyisi olduğunu düşündükleri eylem yolunu yeğliyorlardı. Onların başvuru çerçevesi daha doğrusu ahlak yasaları buydu.

Marx ve Engels'in ve izleyicilerinin ethik amaçları genelde aynıdır; uzun dönemde insanlık için özgürlük ve refah sağlanması amacındadırlar. Marksistlerin geleneksel ahlakçılardan ayrıldıkları yer, bu amaca en uygun varma yolundaki kavramlaştırmalarıdır.

Marx'ın ilgi duyduğu ve tarihi eğilim yönünün olduğuna inandığı toplum her türlü - ekonomik, siyasal, ırksal, cinsel, yaş ve cinse bağlı - sömürünün ortadan kalktığı eşitlikçi toplumdu. Özel mülkiyetin toplumun sorunlarının temelini oluşturduğuna ve üretim araçlarının toplumsallaştırılmasıyla yalnız ekonomik değil her türlü sömürünün ortadan kalkacağına en azından başedilebilir düzeye geleceğine inanıyordu. Sosyalizme erişmenin yolunun öncelikle kapitalizmin işleyiş yasalarını öğrenmekten geçtiğini

düşünüyordu (yaşamını da buna adamıştı); kapitalizmin, bu deyimi kullanırsak, kendi mezarını kazıp, canlı bir düzen olmaktan çıkmasıyla, işçi sınıfının, zorunlu olursa şiddetli bir devrimle, iktidarı almaya hazır olması ve yeni bir toplum biçimi kurması zamanı gelmiş olacaktır.

Marx özgürlüğe özel bir bağlılık duyuyordu. İlk yıllarında, sosyalist olmadan önce, Prusya sansürüne karşı savaşmak için çok zaman ve çaba harcamıştır (Marx, 1927:I:211-12).

Kapitalizm, Marx'a göre, insanı bütün öncelikli bağlarından ve grup bağlılıklarından koparıp ayırır; insan, ailesinden, ulusundan, topluluğundan, toprak ve zanaattan kopup yabancılaşır. Kapitalizmin ortadan kaldırılması savaşımı aynı zamanda birçok yönüyle yabancılaşmaya son verme savaşımının bir parçasıdır (bknz. Meszaros, 1972).

Marx, kapitalizmde, ulusal bağlılık da içinde her türlü grup bağlılıklarını mahkum eder; yurtseverlik yabancılaşmanın özel bir biçimi olarak görünür (Marx, 1964:21; Marx, 1961:74-75; Berki, 1971:93-97). Komünizmle insan doğası yeniden bütünleşecektir; yeni bağlar - ulusal, doğal, ahlaki ve kuramsal - insanları birbirine her zamankinden daha sıkı biçimde yaklaştıracaktır.

Marx'ın ulusun varlığını sürdüreceğini öngörmesinin nedenlerinden biri, *Manifesto*'daki açık cümlelerinin dışında, çoğunluğu aynı zamanda uluscu olan eski Alman Romantiklerinin terminolojisini kullanmasındandır. Marx Almanya'da oluşmaya başlayan ulusculuğun yapıcı rolünün bütünüyle farkındaydı (Meyer, 1954:57-58).

Marx, öngördüğü geleceğin komünist toplumunun yapısına ait kurumsal çerçeveyi tanımlamamıştır. Böyle bir çerçevenin var olması gerektiğine inandığı, onun, ancak özenli kurumsal ağın sürdürülmesiyle işleyebilecek etki ölçeğinin genişletilmesi üstünde sürekli durmasından bellidir. Marx ütopik sosyalist değildi.

Geleceğin insanını 'kendi kaderini belirleyen kişi' olarak tanımlaması, bireyin yalıtılmışlığı anlamında alınmamalıdır. İnsan dışarıya kapalı bir meslekte uzmanlaşmış olmayabilir veya olmayacaktır; devletin zorlayıcı çerçevesi sönümlendikten sonra, Engels'in adlandırdığı gibi 'şeylerin yönetimi' kalacaktır. Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da 'eski burjuva toplumun yerine, her bireyin özgür gelişiminin, bütün herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu bir birlik kurulacaktır' diye yazmışlardır (Marx ve Engels, 1968:53).

Ulusculuk böylece Marx'ın gelecek düşlerinin bir parçası olmaktadır fakat kendi ulusunun çıkarlarını başkalarının zararına elde etmek isteyen şoven bir ulusculuk değil, Rousseau'nun yurtseverlik anlayışında olduğu gibi, herkesin refahını amaçlayan bir ulusculuktur bu.

Fakat bugünün ve yakın geleceğin ulusculuğu hakkında ne söylenebilir? Marksistlerin, hümanist geleneğin sürdürücüleri olarak, bütün büyük savaşlara son verebilecek bir dünyanın örgütlenmesinde önderlik yapmaları gerekir. Süper güçler arasındaki nükleer bir savaş uygarlığın sonunu getirebilir; rizikoyu göze almak ancak Rus ruleti kadar güvenlidir.

Sosyalist ulusların, eğer bunun anlamı silahları bırakmak demekse, böyle bir önderlik yüklenemeyeceklerine inanıyoruz. Tersine, Marksist olduğunu söyleyen uluslar, rakiplerini (birbirleri de dahil) böyle bir yolla kendilerini zayıflatmıyacaklarına ikna etmek için sertleşmeye daha yatkın görünmektedirler. 1962 Küba füze bunalımında Rusların çok sert davranarak Çinlilerce maceracılıkla suçlandıklarını anımsıyoruz.

Kendi başına Marksistlerin 'her türlü' ulusculuğu mahkum etmeleriyle karşılaşmak bugün görülmedik şey değil. Bazan bu Lenin'in bir cümlesinin bağlam dışı, düşüncesizce kullanılmasıyla yapılıyor. Tito Yugoslavya'da 'her türlü' ulusculuğu mahkum ediyor - bazı cumhuriyetlerin 'dar' ulusculuğunu (örnek, Hırvatistan) özellikle belirtiyor. Bütün olarak Yugoslav-

ya'ya bağlılık ise tersine yurtseverlik olarak yüceltilmektedir. Bazı Marksistler de, işçi sınıfının enternasyonalist olduğu görüşüyle, tüm güvenleriyle 'her türlü' ulusculuğu mahkum ediyorlar. I. Dünya Savaşı'ndan önce bu düşünce çok yaygındı; hâlâ bu düşünceyi sürdürenler altmış yıl sonra aynı hayali düşünmekten suçludurlar. İşçi sınıfı artık başka bir sınıftan daha enternasyonalist değildir. Çinli işçiler Rus işçilerinin birincil düşmanları olduklarını düşündükleri bir zamanda, proleter enternasyonalizmine olan kör inancın gözden geçirilme zamanı gelmiş demektir. Her türlü ulusculuğun mahkum edilmesi, sömürge ve yarı sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerini de mahkum etmeyi getireceği için kabul edilemez.

Komünist kuramcılar, süregelen ulusculukla derinden parçalanmış dünyada ortaya çıkan sorunları pek enine boyuna incelemiyorlar. Bazıları gözleri körmüş gibi dünya birliğini savunuyor, bu prematürce bir düşünce, yalnızca emperyalizmin kabul edilmesini getirmiyor, küçük ulusların büyüklerce yutulmasını da içeriyor. Başkaları ulusların çelişkisiz çeşitliliğini elde edilebilir bir hedef olarak ileri sürüyorlar fakat bunda da çözülmemiş sorunlar gözardı ediliyor. R.N. Berki Marksistlerin iki görüş arasında kararsız kaldıklarını söylemektedir (bknz. Berki, 1971:85, 86). Yugoslav E. Kardelj birçok özgün Marksistten daha gerçekçi bir yaklaşım içindedir fakat o da sonunda geleneksel Makyavelcilikten öteye varamıyor (Kardelj, 1960:189).

Yıllar boyu Marksistler kendilerini sosyalizmin gelişiminin ulusculuğa ve uluslararası savaşlara son vereceği düşüncesiyle rahatlattılar. Marksistlerin artık böyle bir varsayımda bulunmaması gerekir. Milovan Cilas, Komünizmin bütün dünyada zafer kazanmasıyla, savaşların nihai en acı karakterini edineceğini düşündüğünü, söylemese tahmin edemiyeceğimiz bir Kızıl Ordu kumandanıyla konuşmasını anlatır. Ci-

las üstünde tartışıp bu görüşü kabul eder (Cilas, 1962: 50).

Sömürü eğiliminin içgüdüsel olmasa da varlığını sürdürdüğü açıktır ve sosyalizmin tüm dünyada zafer kazanmasının buna tamamiyle son vereceğini varsaymamızı haklı çıkaracak bir kanıt yoktur[18]. Fakat en azından sömürüyü sınırlama eğiliminin de aynı derecede dirençli olduğunu gösterebildiğimizi umuyoruz. Bir ulusun (devletin) veya uluslar grubunun sömürü hırsı başkalarının zamanında hareketiyle yatıştırılabilir.

Sosyalist geleceğin savaşımlardan uzak kalacağını varsaymak saçma olabilir. Kötülük yeni kuşakta veya bir sonraki yüzyılda yeryüzünden silinip gitmeyecektir. İnsanlığın geleceği, zorunlu olduğunda alınacak sağduyulu ve zamanında önlemlerle sömürüyü ve egemenliği tanımlayabilip denetleyebilme yeteneğine bağlıdır. Ancak gerçekten sosyalist olan uluslar topluluğu böyle bir hareketin ahlaki yetkesini taşıyabilir ve bunu amaç edinebilirler.

18. «Doğuşundan bugüne kadar açgözlülük uygarlığın dürtüsü olmuştur» (Engels, 1902:215).

3

ULUSCULUK KURAMI: LUXEMBURG, STALİN, LENİN VE TROÇKİ

A. Luxemburg, Lenin'e Karşı

Rosa Luxemburg'un 1908-9'daki makalelerinde beceriyle ortaya koyduğu felsefi konumun, Lenin'in saldırılarına karşın çürütülmemiş olduğu herhalde pek bilinmemektedir. Tersine, görüşleri Bolşevik Parti'nin önemli bir kesimince benimsenmiş ve Rosa Luxemburg'un önerileri doğrultusunda Lenin'le yürütülen tartışmalar sonucu 1919'da kendi kaderini tayin sloganı Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) platformundan çıkartılmıştır. Daha sonra, konunun güncelliği geçtiğinde slogan yeniden canlandırılmıştır ve bugün SBK'nin haznesinde yer almaktadır. Ama bu slogan lehine ileri sürülenler tamamiyle Rosa Luxemburg ve partizanlarının başarıyla karşı çıktıkları temellerin aynıdır. Sovyet önderliği aşınmış bir aletle çalışmaktadır.

Julius K. Nyerere, Tanzanya başkanı ve Afrika yeni ulusculuğunun önde gelen usta kuramcılarından biri, 'kendi kaderini tayin hakkı' sloganının aşırı abartılmasının sömürgecilikten kurtuluş savaşımında sosyalizme erişilme sürecini daha fazla zorlaştırdığını söylemektedir:

Herkes bağımsız olmak ister ve uluscuların göre-

vi basitçe halkın kendi direnme gücüne olan güvenini ayaklandırmaktır. Oysa sosyalizmin temsil ettiği gerçek bağımsızlığı kurabilmek farklı bir şeydir. Basitçe sömürgeciliğin reddi ve işbirliği yapmamaya katılma isteğinden ibaret değildir, olumlu bir anlayış ve olumlu eylem ister (Nyerere, 1968:26-32)[1].

Sloganın içerdiği bu zorluklardan altmış yıl önce Rosa Luxemburg'un söz ettiğini öğrenmek Nyerere için şaşırtıcı olabilir. Gerçekten ulusculuk kuramını bu kadar uzun süre gözardı etmekle Marksizm ihmalcilik yapmıştır.

'Büyük Tartışma'yı değerlendirme çabalarında yalnızca Lenin'in görüşlerine ulaşabilen Batılı bilimadamları bu durumun farkında değillerdir[2].

Rosa Luxemburg'la Lenin'in ayrıştığı noktalar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Lenin ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı üstünde önemle durmuştur. Rosa Luxemburg böyle bir hakkın bulunmadığını, dikkatli biçimde tanımlanmadan bu sloganı ileri sürmenin sorunun çözümüne katkıda bulunmaktan çok sorundan kaçınmaya yol açacağını söylemiştir.

Luxemburg'un görüşü o zaman da mantıklıydı bugün de mantıklıdır fakat görüşünü ifade ederken abartıya kaçmıştır. Terim hakkıyla tanımlandığında *ahlaki* olarak kendi kaderini belirleme hakkı vardır ve bunu belirtmesi gerekirdi. Ulusal baskılara karşı çıkması bu ilkeyi kabul ettiğini göstermektedir.

2. Lenin çağdaş ulusların oluşumunda burjuvazinin rolü üstünde durmuştur. Luxemburg ulusun oluşumunda burjuvazinin rolünün asgaride kaldığı koşullar olabileceğini söylemiştir ve haklıdır. Yalnız Po-

---

1. Cliffe ve Saul da aynı alıntıyı yapıyorlar (1972:72) fakat bu düşünceyi daha da geliştiriyorlar. Nyerere Marksist değildir ama görüşleri Marksist sosyalizme tamamiyle uymasa bile ancak onun Nyerere türü olarak adlandırılabilir.

2. Ama artık değil. Bknz. Luxemburg, 1976.

lonya için değil, kapitalizm öncesi ekonomik oluşumlar ve sömürgeler için de görüşü geçerlidir.

3. Luxemburg federasyon ve özerkliğe, görüşünde yer vermiştir. Lenin'in federasyonla ilgili görüşleri açık değildir. Önce buna karşı çıkmış sonra, en azından ismen, Sovyetler Birliği için bunu kabul etmiştir. Luxemburg'un bu konudaki görüşü daha esnektir ve bu açıdan Lenin'e getirdiği eleştiriler bugün yeniden ilgi çekmektedir. Öte yandan demokratik olmayan bir devlette özerkliğin fazla anlamı olmayabilir.

4. Rosa Luxemburg ve izleyicileri kendi kaderini tayin hakkını işçi sınıfının tayin hakkı olarak yorumlamışlardır. Lenin bu formüle haklı olarak karşı çıkmıştır fakat bu konudaki düşünceleri inandırıcı olmaktan uzaktır, 1919 SBKP Kongresi'nde daha sonra göreceğimiz gibi, başarısız olmuştur.

5. Rosa Luxemburg parçalanmaya yol açacağı için ulusculuğa karşı çıkmaktadır. Lenin büyük ulusal birikimlerin avantajları üstünde durmuş fakat aynı zamanda hiç de hoşlanmamakla birlikte ayrılma eğiliminin gücünü kavrayabilmiştir. Bugün herkesin kabul etmek zorunda olduğu gibi, Lenin bu konuda haklıdır.

Bizim konumuz, yukarıdaki birinci noktadır; ulusların kendi kaderlerini tayin *hakları* var mıdır, yokmudur?

TARİHSEL ORTAM

Rosa Luxemburg o zamanlar Rusya'ya ait olan Polonya'da doğmuş ve okula gitmiştir. Ailesi orta sınıf Yahudidir. Çok erken yaşta devrimci harekete ilgi duymuş ve iktidarın ilgisini çektiğinden Rusya'yı terketmeyi zorunlu görmüştür. Önce İsviçre'ye, sonra Almanya'ya gitmiş, sosyal demokrat hareket içinde etkinliğini sürdürürken eğitimini tamamlamıştır. Polonya tarihi üstünde çalışarak daha sonra Lenin'in

ulusculuğun yaratılmasında burjuvaziye verdiği büyük önemi eleştirip bu konuda onu düzeltmiştir. Çünkü Polonya'da uluscu hareket yıllarca toprak sahibi soyluluğun *(shlachta)* önderliğinde yürütülmüştür[3]. Polonya'yla ilişkisini her zaman korumuştur; Doğu Prusya'daki Polonyalılar arasında çalışmış, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Polonya uzmanı olmuştur. Aynı zamanda, genellikle mesafeli de olsa, Rusya'daki sosyal demokrat harekete katılmış, Bolşevik görüşlere yakınlık duymuştur. Lenin, birçok noktada onunla uyuşmamakla birlikte, her zaman onun yetenek ve içtenliğine saygı duymuştur.

1893-1914 arası dönem boyunca Polonya'da iki parti arasındaki kendi kaderini tayin hakkı üstüne tartışmalar sürmüştür. Polonya Sosyalist Partisi (Pomska Partia Socialistyczma-PPS) Polonya'nın yeniden kurulması yanlısıdır ve bütün devletlerdeki dalları (Almanya, Avusturya ve Rusya) işçiler, köylüler ve orta sınıf arasında sosyalizmden söz etmeyecek kadar kesin uluscu temeller üstünde çalışmalarını yürütmüştür. Polonya Sosyal Demokrat Partisi, 1899'da Litvanya'nın katılmasından sonra SDKPİL, 1893'de Rosa Luxemburg'un da katılımıyla kurulmuş ve Polonya'nın kendi kaderini tayin hakkına karşı çıkan eski Marksist geleneği savunmaya devam etmiştir.

Birinci ve sonra ikinci parti işçilerin dikkatini çekmiş görünmektedir. Londra'daki Enternasyonalist Sosyalist Kongresi (1896) iki tarafın da görüşlerini dinlemiş ve müdahale etmemeye karar vermiştir. SDKPİL 1903'de fazla izleyiciye sahip görünmemektedir fakat 1905 Rus Devrimi'nden sonra Rus Polonya'sındaki işçiler SDKPİL'de toplanmış ve Rus işçilerle kaderlerini birleştirmişlerdir. Birçok Polonya kentinde barikatlar kurularak sokak savaşları yaşanmıştır.

---

3. Polonya ulusculuğunun yıllarca önderliğini yapan soylular, shlachta, gerçekte oldukça tabakalanmış bir sınıftı, toprak ağaları yanında yoksullaşmış 'soylular'ı da içeriyordu.

PPS bölünmüştür: bir fraksiyon SDKPİL çizgisine doğru kaymış, sonunda (Aralık 1918) onunla birleşmiş, Pilsudski önderliğindeki daha küçük ikinci grup varlığını sürdürmüş ve savaştan sonra yeniden kurulan Polonya'da önderliği ele geçirmiştir.

Rosa Luxemburg'un ulusculuk görüşüne göre, bu harekette işçi sınıfının ancak dolaylı bir çıkarı vardı. Luxemburg daima, işçiler için ulusal boyunduruk derdinden kurtulmanın en iyi ve en hızlı yolunun uluslararası sosyalist devrim olduğunu savunmuştur. 1903'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) Kongresi'nde Rosa Luxemburg'un görüşünü paylaşan partizanlar kongrenin kendi kaderini tayin hakkı konusunda bir bağlantıya girmemesinde ısrar etmişlerdi. Polonyalı delegelerin kongreyi terk etmelerine karşın RSDİP kendi kaderini tayin hakkı lehinde karara varmıştır. Bolşevikler de Menşevikler de bu konuda aynı görüştedir.

Polonyalılar Parti'nin 1906 Kongresi'ne de katılmışlar fakat 1903'deki görüşleri değişmemekle birlikte bu kez bu konuda baskı yapmamışlardır. Aralarındaki benzerliğin boyutlarını ortaya koyacak biçimde bu kongrede Lenin'le işbirliği yapmışlardır. Fakat temel felsefi sorun çözüme kavuşmadan kalmıştır.

Rosa Luxemburg görüşlerini, Harkov'da yayımlanan *Przeglad Sozial demokratyczny* adlı dergide 1908-1909'da bir dizi makalede, «Ulusal Sorun ve Özerklik» başlığıyla ayrıntısıyla ortaya koymuştur. Öteki Marksistler de tartışmaya katkıda bulunmuşlar, Lenin Stalin'e ulusculuk üstüne bir broşür yazma görevi vermiştir.

Rosa Luxemburg'a yanıt verme görevini gerçekte kimse yerine getirmemiş olduğu için sonunda Lenin bu görevi üstlenmiştir. 1914 başında kaleme alınan 'Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı Üstüne' özellikle Luxemburg düşünülerek yazılmıştır.

KENDİ KADERİNİ TAYİN 'HAKKI'

Rosa Luxemburg mutlak haklardan veya genel olarak haktan ancak Marksist olmayanların söz edebileceğini çünkü diyalektiğin genel olarak hakların varlığını kabul edemeyeceğini, belirli koşullardaki 'hakların' ve 'haksızlıkların' verili tarihsel koşulların çözümlenmesiyle ortaya konulabileceğini söyler.

Lenin'in Marksist olarak bu çekişmede söyleyeceği hiçbir söz yoktur, bu noktayı sık sık kendisi de açıklamıştır. 1908'den önce de sonra da proleter devrimin çıkarlarının her şeyin üstünde olduğunu ve devrim için kendi kaderini tayin hakkını her zaman feda edebileceğini söylemiştir. Soyut olarak kendi kaderini tayin hakkını desteklememektedir, çünkü bu durum kabul edilemez sonuçlara yol açabilir.

Luxemburg baskıdan kurtuluş 'hakkı' olabileceğini reddeder. Ona göre bu tür sorunlar güçle ilişkilidir ve böyle çözülürler. İşçilere 'kendi kaderlerini tayin hakları' olduğunu söylemek, onlara altın tabaktan yeyin demekle aynıdır.

Sınıflı bir toplumda 'halkın' kendi kaderini tayininden söz etmek, yönetici sınıfın kendi kaderini belirlemesinden söz etmek anlamına gelecektir, işçiler eskisi gibi yönetilen konumunda kalacaktır. Bu nedenle Luxemburg, Polonya'yı da daima aklında bulundurarak, kendi kaderini tayin hakkını *işçi sınıfının* kendi kaderini tayin hakkı olarak anlamaya başlamıştır. Rus Devrimi'nde kullanılan sloganın da bu olduğunu göreceğiz.

Luxemburg kendi kaderini tayin hakkına özellikle karşı çıktığından, azınlıklara gösterilecek özel ilgiye de itiraz ettiği sanılabilir. Oysa gerçek bu değildir. Polonya'nın özerkliğini, en çok ilgilendiği ulus için hep istemiştir. 1908-1909 makale dizisinin altıncı ve sonuncusu okunduğunda genel kendi kaderini tayin ilkesine dayanmayan fakat halkına gerekli kendini yönetme ve kültürel özerkliği sağlıyacak bir plan

hazırlayabilmek için nasıl çalıştığı görülebilir. Lenin, isteklerini yalnızca Polonya'nın özerkliğiyle sınırlı tutmasından şikayetçi olmuştur fakat bu da Luxemburg'un tutumundan çıkarılabilecek zorunlu bir tutum değildir. Lenin'in kendisinin de savunduğu diyalektik yöntem gereği her durum kendi başına değerlendirilmelidir ve bir yerden başlamak zorunludur.

Luxemburg, Litvanya ve Gürcistan'ın neden özerklik ilkesinin uygulanması için uygun topraklar olmadığını düşündüğünü açıklama fırsatını kullanmıştır. Neden çok küçük olmalarıdır - Gürcistan'ın 1,2 milyon nüfusu bile onca geçerli bir büyüklük değildir. Lenin ise tersine, 50.000 gibi küçük rakamların bile üstünde durmuştur, gerçekten Sovyetler Birliği'ndeki bazı ulusal topluluklar bundan büyük değildir[4]. Lenin küçük ulusları göz önünde bulundurma yanlısı olduğu için eski Rus İmparatorluğu'nun birden çok ulusu barındıran yönetim birimlerini bölmeye de hazırdır.

Fakat Lenin yalnızca 50.000 kişiden oluşan bir ulusun kendini savunma yeteneğinin olamıyacağını, büyük ölçekli üretimin avantajlarından yararlanabilecek kadar büyüklükte iç pazar oluşturamıyacağını bilmiyor muydu? Bu tür mikroskobik uluslar yaşamlarını nasıl sürdürebilirlerdi? Marx ve Engels'in izinden giden Luxemburg daha büyük ulusal birimler oluşturma eğiliminin üstünde duruyordu. Halk yönetimi sorununa getirdiği çözüm Marksist geleneğe uygundu: gelişmiş ulusların proletaryası, küçük uluslarla işbirliği yaparak kapitalizmi devirecek, küçük ulusal topluluklara sömürgelere bağımsızlık merkezden, sosyalist hükümetten gelecekti. Böyle bir çözümün bekleyişi içinde Luxemburg'un görüşüne göre küçük ulusal toplulukların daha büyük (emperyalist) ülke içinde kalması daha iyiydi. Polonya'nın bağımsızlığını sa-

---

4. 1965'de Birleşmiş Milletler'e kabul edilen Maldiv adalarının nüfusu yüz binin altındadır ve ondan sonra daha küçük birimler de kabul edilmiştir.

vunduğu için Marx'ı bile eleştiriyordu. Böyle bir hareketin soyluluğun (ve daha sonra burjuvazinin) yönetimini pekiştirmeye yol açacağını, içinde yaşadıkları ülkenin işçi ve köylüleriyle aynı davayı paylaşmaları gereken işçi ve köylüler için bunun bir değeri olamıyacağını düşünüyordu.

Lenin'le Luxemburg arasındaki ana ayrım burdadır ama bu ayrım kuram ve yöntem ayrımı olmaktan çok, kuramın pratiğe uygulanmasında ortaya çıkmaktadır. Lenin'in Luxemburg'un kuramını 'soyut' ve 'metafizik' diye adlandırma çabaları sonuç olarak tanımlama konusuna gelmektedir. Lenin, Luxemburg'a söylem olarak neden ulusu Kautsky'nin tarihsel-ekonomik çözümlemeleriyle uyumlu olarak tanımlamadığını ve Otto Bauer'in psikolojik tanıma neden özel bir ayrıcalık tanıdığını sormaktadır. Burda Lenin tehlikeli bir alana girmiştir. Öncelikle, Lenin'in açık onayını alan Stalin daha yeni Bauer'in 'psikolojik' tanımına da dayanan bir tanım içeren makalesini yayımlamıştır. İkincisi, ulus hakkında sürekli olarak yazan Kautsky, ulusu dile bağlı olarak tanımlamıştır: Bu eksik tanım karşısında Lenin'in kendisi ona hücum etme zorunluluğu duymuştur. Lenin ulusu tanımlamaktan sakınmıştır fakat bu kendisine, başkalarına keyfi tanımlar dayatma hakkını vermez.

'Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı' çağrısında bulunmakla Lenin ulusların hakları bulunduğunu kabul etmiş oluyordu. Luxsemburg buna kesinlikle karşı çıkmıştır; haklardan konuşmaya kalktığı zaman da yalnızca işçi sınıfının haklarını söz konusu etmektedir. Lenin de büyük devletlerin ekonomik avantajlarından haberdar olduğuna göre - geleceğin sosyalist toplumunun, çarın imparatorluğu kadar değil, daha da büyük olması dileğindedir - ve 'ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı'nın kazanılmış bir hak olduğunu savunduğuna göre, sosyalist devrimin hedeflerinden sonra gelen 'kader belirleme'nin yapısı hakkında küçük ulusal toplulukları aldatmış olmuyor

muydu? Luxemburg'a göre aldatıyordu ve Luxemburg ulusal sorunla ilgili her çatışmada jokeri yönetici sınıfın elinde tuttuğunu söylüyordu. Sosyalizm dışında her zaman, 'demokratik' olarak 'halk'ın isteklerinin belirlendiği her durumda, proletarya dahil çoğunluğun burjuvazi yanında yer alması beklenebilir.

Lenin'in tutumunun temel eleştirisi budur. Lenin kendi kaderini tayin hakkını belirli bir noktaya kadar savunduğu için, toplumsal devrimle (onunla savaşmak dışında) ilgilenmeyenler kendi kaderini tayin hakkı istediklerinde elbette Lenin'i ikiyüzlülükle suçlayacaklardır. Bu hem o zaman hem daha sonra yapılmıştır. Luxemburg'un tutumu artık tutucuların yaklaşabileceği nitelikte değildir fakat o ikiyüzlülük suçlamalarından kurtulmuştur.

Lenin küçük ulusların büyüklerden ayrılmaları konusundaki tutumunu anlatırken şunları yazmıştır (CW, XXI:410):

Küçük devletlerden, genel olarak devletlerin bölünmesinden veya federasyon ilkesinden yana olmayan Marx, baskı altındaki ulusun ayrılmasını federasyona doğru atılmış bir adım, sonuç olarak, kopmaya değil fakat ekonomik ve siyasal olarak ama demokrasi temelinde merkezileşmeye doğru bir adım olarak kabul etmiştir.

Lenin bir küçük ulusun Rusya'dan (Sovyetler Birliği'nden) ayrılmasını kabul etmeye hazırdır çünkü daha büyük ekonomik birime dahil olmanın ekonomik avantajları ve işçiler için bir işçi devletine dahil olmanın avantajıyla ayrılan ulusun tekrar geri geleceğini kuvvetle ummaktadır.

Luxemburg yeni, küçük ve ona göre yaşama şansı olmayan devletlerin yaratılmasına, işçiler dahil bütün sınıfların bunu destekledikleri ortaya konsa bile, ilke olarak karşı çıkar. Lenin de daha büyük devletlerin yaratılmasına yol açan ekonomik güçlerin aynı açıklıkla farkındaydı. Fakat o Luxemburg'un görmediği (veya küçümsemeyi yeğlediği) zıt güçlerin küçük

devletler yaratılması yolunda etkili olabildiğini de görüyordu ve belki kısa vadede daha belirleyici olabileceklerini anlıyordu. Dahası ve burası can alıcı noktadır, Lenin, uyuşmadığı zamanlarda da, ulusal topluluklara hükmedilmesine karşıydı. Kültürel bağımsızlıklarına tam anlamıyla saygı gösterilirken, tuttukları yolun yanlışlığını görmelerine izin verilmeliydi.

Luxemburg (Lenin'in belirttiği gibi zorunlu olarak tipik de olmayan) Polonya sorunuyla karşı karşıyaydı. Avusturya'daki Polonyalılar zaten fiili olarak özerktiler ve ordaki Polonyalı işçiler, sahip oldukları demokratik haklar nedeniyle burjuvazi ve toprak sahiplerinin egemenliğinde yeniden kurulacak olan Polonya'dan pek kazançlı çıkmayacaklar muhtemelen birçok kayba uğrayacaklardı. Rosa Luxemburg'un aralarında çalıştığı Doğu Prusya Polonyalıları için de aynı şeyler söylenebilirdi ve Rusya'da çarcı mutlakiyetin günlerinin sayılı olduğu açıktı, yani 'Polonya Krallığı'ndaki Polonyalılar öngörülebilir bir gelecek içinde özerklik ve/ya demokrasi beklentileri için geçerli nedenlere sahiptiler.

Luxemburg ve Lenin arasındaki ayrılığı yaratan ikisinin de nerdeyse özdeş olduğu çözümleme yöntemi veya başlama noktası değil, somut durumun çözümlenmesiydi. Lenin Rus enternasyonalist olarak Rus şovenizmine karşı çıkıyordu. Luxemburg Polonyalı (Alman) enternasyonalist olarak, Polonya sosyal yurtseverliğine (şovenizmine) karşı çıkıyordu. Paradoks olarak kendi kaderini tayin etme konusunda tam zıt sonuçlara vardılar. Fakat Lowy, Lenin'in tutumunu, başka yerlere de uygulanabilir olduğundan, daha üstün bulur; Lenin, Luxemburg'un uluscu hareketlerde görmediği yapıcı yönleri de kabul etmektedir (Lowy, 1971:66-67)[5].

---

5. Gerçekte, görmüş olduğumuz gibi, Luxemburg ulusculuğun ilerici yönleri olduğunu kabul eder.

'Ulusal baskıdan kurtulmak, (Luxemburg'un benimsediği bağımsızlık) 'kendi kaderini tayin etme' ile aynı şey midir? Luxemburg'un ikinciye karşı yaptığı sürekli ve güçlü itirazlar ikisi arasında fark olduğunu düşündüğünü gösteriyor. Eğer fark varsa nedir? Yoksa yalnızca kaderini belirlemenin bir *hak* olduğuna mı karşı çıkmaktadır?

'Ulusal kurtuluş', 'ulusal baskıdan kurtulmak' gibi cümleler elbette belirsiz ve geneldir fakat 'ulusal kaderini belirleme' de bundan farklı değil. Her durumda ulusun neyi içerdiğini - yani toprak sınırlarını belirlememiz gerekiyor. Aynı biçimde belirlemeyi kimin yapacağı veya ulusun neden kurtulması beklendiği sorusu da var. Fakat bağımsızlık veya bağımlılıkla neyin anlatılmak istendiği gibi sorular karşısında kendi kaderini belirleme cümlesi çok belirsiz kalıyor. Son yılların sömürgecilik karşıtı hareketleri bağımsızlık yanlısı olmuşlardır ve kendilerini 'ulusal kurtuluş' hareketleri olarak adlandırdıklarında ne demek istediklerinden kimse kuşkulanmamıştır.

AHLAKİ BİR HAK OLARAK BASKIDAN KURTULMA

Sosyal Demokratların belki ulusal baskıya karşı gelme gibi bir görevleri yoktur. Rosa Luxemburg tersine Sosyal Demokratların buna karşı gelmelerinin görevleri olduğunu söylemiştir, nedeni ulusal baskı olduğu için değil basitçe baskı olduğu içindir. Luxemburg sosyalist olmanın *her* türlü baskıya karşı olmak demek olduğunu söyler; Lenin'in bu görüşe karşı da ciddi bir yanıtı yoktur.

Luxemburg Marksistlerin baskıya karşı çıkmalarının *görevleri* olduğunu söylediğinde ön kapıdan kovduğu ahlak ve etiği arka kapıdan içeri mi alıyordu? Sosyalist ahlak terimleriyle konuşulduğunda bur-

da bir çelişki yoktur ve Luxemburg'un sözünü ettiği de budur.

Lenin 'her türlü sömürü'ye karşı olduğunu söylemişti. Kadınların sömürülmesine karşı? Elbette. Ulusal baskıya karşı? Doğal olarak. Lenin yaşamı boyunca eylemleriyle her alanda sömürüye karşı çıktığını göstermiştir. Luxemburg'la Lenin arasındaki ayrım nerdedir? Sözleri biçimlendirme ve Lenin'in yazılarında ekonomik (sınıf) sömürüsüne öncelik vermesinden başka ayrım yok. Lenin sınıf sorununun her şeyi gölgede bıraktığını düşünüyordu. Ama belirli koşullarda ulusal sorunun daha fazla öncelik kazanabileceğini açıkça ifade edebilecek kadar geniş fikirliydi. Böylece ulusal sorun toplumsal değerler hiyerarşisinde kendine ait yeri alıyor ve belirgin bir sosyalist ethiği olası kılıyor (CW, VI:434-63).

Marksistlerin 'kendi kaderini tayin hakkı' gibi cümleler kullanmalarının o zaman, yanlış anlamalara yol açtığını görüyoruz. Luxemburg'un 'ulusal baskıdan kurtuluş' kullanımı hepsinden daha üstün.

Luxemburg temel kuramsal makalelerinde ulusculuğun özellikle ekonomik yönü üstünde durmuş ve siyasal yönünün önemini fazla dile getirmemiştir (Lowy, 1971:65-66). Bu nedenle ulusculuk kuramı genellikten yoksundur ve Lenin onu bu temelde eleştirmekle haklıdır; ayrıca, II. Dünya Savaşı'ndan beri sahneyi dolduran ulusal kurtuluş savaşlarında siyasal yönün önemi çok fazladır. Luxemburg devrimci savaşta proletaryanın bağlaşıkları olarak ulusal toplulukların ve köylülüğün önemini de küçümsemiştir. Fakat bazan ileri sürüldüğü gibi işçi sınıfının üstündeki ulusal baskıya önem vermediği görüşüne katılamayız. Ulusal baskıları etkileyici biçimde ifşa edişini ve bu tür baskıların ekonomik sömürüden daha fazla duygusal içeriğe sahip olduğunda ısrar edişini, ulusal hareketlerin işçi sınıflarını geniş biçimde etkilediğini belirttiği yolunda yorumluyoruz. Burada bir kanıt olarak şimdiye kadar Lehceden çevrilme-

miş bir çalışmasından bir bölümü, 1905'de ulusal sorun üstüne bir özete yazdığı girişi yayımlıyoruz:

Tarih, insanlığa itibar kazandıracak biçimde, evrensel olarak en insanlık dışı *maddi* baskıların bile, genel olarak entellektüel yaşamın, dinin ve ulusun baskı altına alınmasının yarattığı kadar gazaplı, fanafik ayaklanmalar ve öfke doğuramadığını ortaya koymuştur (Hentze, 1971:217).

Kendi kaderini tayin etme tartışması I. Dünya Savaşı'na kadar ve boyunca da sürdü. Luxemburg Almanya'da hapse girip çıkarken Bolşevik çevrelerde onun görüşlerini Piatakov («Kievsky») ve Buharin savundu.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1916'da hapishanedeki hücresinde imzasız olarak yazdığı «Junius» broşüründe Rosa Luxemburg tekrar kendi kaderini tayin sorununu tartışır. Anlatım daha ılımlıdır fakat görüş açısı değişmemiştir. 'Sosyalizm' der, 'her halkın bağımsızlık hakkını ve kendi kaderini bağımsız olarak belirleme özgürlüğünü kabul eder'. Fakat aynı zamanda kendi kaderini belirlemenin kapitalizmle olanaksız olduğunu ileri sürer ve 'bugün ulus emperyalist istekleri örten bir örtü, emperyalist rekabet için bir savaş çığlığıdır' diye ekler (Luxemburg, 1969:94-95, 98). 'Junius'a göre ulusal savaşlar artık olanaksız olmuştur. Lenin en dostça yaklaşımla (başlangıçta broşürü kimin yazdığını bilmiyordu) tersine emperyalist çağda da *ulusal kurtuluş savaşlarının* olanaklı olduğunu ve gerçekten de günün gereği olduklarını söyler (Lenin, CW, XXII:305-91). Luxemburg'un kapitalist dönemde kendi kaderini tayin etmenin olanaksız olduğu inancına da katılmaz (a.g.e., 144-45).

Luxemburg'un görüş açısını paylaşan Polonyalılar Zimmerwald Konferansı'nda ulusal sorunla ilgili

tezlerini sundular; 1916'da bunlar yayımlandı. Polonya'nın bağımsızlığına karşı çıkıyorlardı. Lenin bir karşı tez hazırladı ve Polonyalıların tezlerine yanıt vermek için özel bir makale yazdı («Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı Tartışmasının Özeti»).

LENİN'İN ÇELİŞKİLİ TUTUMU

Yanıt'ında Lenin, Luxemburg'un Polonya'nın mevcut koşullarda varlığını sürdürebilecek bir devlet olamıyacağı görüşünü kabul eder. Polonyalı Sosyal Demokratlara Polonya'nın bağımsızlığı için baskı yapmamaları öğüdünde bulunur. Aynı zamanda Almanya, Avusturya ve Rusya Sosyal Demokratlarına Polonya'nın ayrılma hakkını tanımaları biçimindeki öğüdünü de sürdürme çabasındadır. Sonuç hiçbir yere varmayan karma bir siyasettir. Lenin'e göre:

Sorun üstüne düşünmemiş olanlar, baskıcı ulusların Sosyal Demokratlarının *'ayrılma* özgürlüğü' üstünde ısrar ederken, baskı altındaki ulusların Sosyal Demokratlarının *'birleşme* özgürlüğü' üstünde ısrar etmelerini 'çelişkili' buluyorlar. Fakat üstünde biraz düşünüldüğünde enternasyonalizme ve ulusların kaynaşmasına giden *başka* bir yol olamıyacağını, *mevcut durumdan* hedefimize götüren başka bir yol olmadığını göreceklerdir (CW, XIX:297; vurgular özgündür).

Profesör Carr bunun Bolşevik ulus siyasetinin 'biraz nebulamsı' kuruluşu olduğunu söyler; gerçekten sınırlayıcı bir yargı. Lenin'in tutumu kavraması zor bir durum almıştır (Carr, 1950b).

Lenin'in ulusal sorun konusundaki platformunun başka dayanakları da vardır ve Lenin'in ulusal sorun konusunda savaşım vermesi, biraz anlamsız olan 'kendi kaderini tayin etme' kadar bunlardan da kaynaklanıyordu. İzleyicilerine kabul ettirebildiği ilkeler temel olarak ikidir: 1) ulusların eşitliği, 2) ulusal top-

lulukların kendi kültürel varlıklarını sürdürme hakkı. Sorunun başka yönleri de vardı. Ulusal azınlıkların ayrımcılık karşısında yasal korunmaya alınması, kendi dillerinde eğitim görüp yargılanabilmeleri, daha önce hiç yazıya geçmemiş dillerin yazılabilmesi ve yatırımların özellikle geri kalmış bölgelere yönelerek onların standartlarının da gelişmiş bölgeler düzeyine çıkartılabilmesi için verilen savaşa Lenin öncülük etmişti.

O zaman ortalıkta dolaşan bu ilkeleri Lenin icat etmedi. Bu ilkeler azınlık halkların kendi savaşımları sonucu kazanıldı. İşçi sınıfının *sınıf baskısı* gibi *ulusal baskı*dan da kurtulma hakkının Marksistlerin reddedemiyeceği genel bir ilke olarak kavranılması ise Lenin'in süregelen itibarındandır. Lenin bu ilkeye inanmış ve ona göre hareket etmiştir; Luxemburg bu ilkeyi bakış açısının köşe taşı yapmıştır.

RUS DEVRİMİ'NDE KENDİ KADERİNİ TAYİN HAKKI

1919'da, Bolşeviklerin Sekizinci Parti Kongresi'nde, Buharin enternasyonal devrimin çıkarlarının üstünlüğü görüşünü savunuyordu; bu konuda Piatakov onu destekledi ve Ukrayna'dan sorumlu kişi olarak yeni kurulan Komünist Enternasyonal'de bütün proleter hareketlerin yönetiminin merkezileştirilmesi için gayret etti. Piatakov ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı sloganını gericilikle mahkum ediyordu. O anın sloganı her ulusun *işçi sınıfının* kendi kaderini tayin hakkıydı fakat Piatakov bununla tatmin olmuyordu, Sovyet Rusya'nın Ukrayna proletaryasının isteklerine karşın Ukrayna yönetimini elinde tutmasını istiyordu (Daniels, 1960:97). Böylece Luxemburg'un görüşünü mantıksal sonuçlar çıkarmak için zorluyordu (Lenin Piatakov'a Büyük Rus şovenisti demişti).

'İşçi sınıfı için kendi kaderini belirleme' sloganı

ilk bakışta burjuvazinin ulus için kendi kaderini belirleme ülküsünü işçi sınıfı temeline dayanan Bolşeviklerin devrimci kuramından ayırtetmek içinmiş gibi görünüyor. Lenin'in kendisi de 1903'de bu sloganı kullanmıştı. Ermeni Sosyal Demokratlar Ermenistan'ın kendi kaderini belirlemesini istiyorlardı. O zaman Lenin şöyle yazmıştı: «Biz kendi adımıza her ulusun kendi kaderini belirlemesinden çok her ulusun *proletarya*sının kendi kaderini belirlemesiyle ilgileniyoruz». Aynı düşünceyi «Programımızda Ulusal Sorun»da da (Temmuz 1903) tekrarlayacaktı. Kendi kaderini belirleme hakkı üstündeki vurguya itiraz ediyordu, çünkü sınıfsal bakış açısının bulanıklaştırılmasını istemiyordu (Lenin, CW, VI:329, 454, 460).

1919'a gelindiğinde Lenin 'işçi sınıfının kendi kaderini tayin belirlemesi'nin kabul edilebilir bir formül olmadığını kavramaya başladı. Dikkatli bir çözümleme sloganın gerçekçi olmadığını ortaya koyacaktır. Ulusal bir birim oluşturan ve devlet kuran işçi sınıfı gerçek veya potansiyel bir ulus oluşturmuş olacaktır. Bu devlet sınıf baskısından kurtulmuş olsa bile başka baskı türlerinin ortadan kaldırılması veya ortaya çıkmaması sorununun varlığı devam edecektir. Toplumsal sınıf bir devleti yönetebilir ya da (en azından Marksist kuramda) bir devleti kurabilir fakat devletten bağımsız ve devletin dışında var olamaz. Yalnız kuramsal bir kavram olarak bulunan sınıfsız devlet, kendi var oluşuyla bütün ulusal sorunları çözmüş olmaz. Bolşevikler enternasyonalizm ve sınıf egemenliğine son vermek sloganlarıyla başarılı bir devrim yaptılar. Fakat Lenin'in uluslara özgürlük ilkelerinin, olabildiği kadarıyla, kılavuzluğu olmasa 'sınıfsız' devlet yaşıyamazdı. Rus ulusculuğu da bu kadar süreyle askıya alınamazdı. «İşçi sınıfının kendi kaderini belirleme hakkı' içerik olarak Bolşevikler için «bütün iktidarın işçilere» verilmesi, burjuva ulusculuğunun ve burjuvazinin alaşağı edilmesi demektir. Ulusculuğa ait bir sloganın özünde sınıf savaşımı olan

bir amaç için kullanılması devrimci taktik olarak meşru olabilir; mantıksal bir öneri olaraksa anlamsızdır: kendi kaderini belirleme tartışmasına hiçbir katkısı olmamıştır.

Kongre 'kendi kaderini belirleme' cümlesini Bolşevik programından gerçekten çıkardı. Fakat ayrılma hakkı programda kalmıştı; Stalin daha sonra değişikliğin hiçbir fark yaratmamış olduğunu söyleyebilecekti (Stalin, 1942:140).

Lenin'in kendi kaderini belirleme kuramını ciddiye alıp somut koşullara uygulamaya çalışanlar başa çıkılmaz zorluklarla karşılaştılar. Örnek olarak, Ukrayna'da, insanlar, kendi kaderini belirlemenin nasıl uygulanmakta olduğunun varsayıldığını anlıyamıyorlardı. Sorun o zaman (1919) gerçek Komünist olduklarını söyleyen fakat Ukrayna'nın da bağımsızlığını amaçlayan iki yazarca tartışılmıştı. Şöyle diyorlardı: «Bize kendi kaderini belirlemenin nasıl uygulanması gerektiğini gösterin, biz de «açıkça ve aşikar olarak Ukrayna'nın bağımsızlığından vazgeçecek ve birliğin içten destekleyicileri olacağız» (1970:173). Bu yazarların söylediklerini denetleme olanağımız yok fakat sözünü ettikleri açmaz ortaya çıkmış olabilir. Lenin gelmekte gecikmeyen bir saldırıya karşı böyle savunmasız kalmıştı. Onun 'kendi kaderini belirleme' konusundaki görüşü daha sonra «(Rus olmayanları) aldatma yolu ve ulusal kimliklerinin yok oluşunu hızlandırmak için başvurulan taktik propaganda hilesi» olarak adlandırıldı (Smal-Stocki, 1960:43).

Ukrayna'da durum Bolşevikler için Piatakov'un yol açtığı izlenim kadar kötü değildi. Halk oylamasıyla sınama olanağı yoksa da, işçi ve köylü kitleler çoğunlukla Bolşevik *yanlısı*ydı. Bu konuda tanıklığı kabul edilerek çoğunlukla başvurulan kişi (burjuva) Merkezi Rada Genel Sekreteri ve Yönetim Kurulu başkanı olan ve Rada çöker çökmez iktidardan uzaklaştırılanlar arasında yer alan V. Vinniçenko'dur. Brest görüşmeleri başladığında konferansa temsilci-

leri kabul edilen Rada'nın halk desteğini yitirmiş olduğunu açık yüreklilikle söylemektedir. «Ukrayna halkının büyük çoğunluğu bize karşıydı» der (Carr, 1950b: 298). «Eğer kendi köylülerimiz ve işçi sınıfı ayaklanmamış olsaydı, Rus Sovyet hükümeti bize karşı hiçbir şey yapamazdı... Bizi Ukrayna'dan Rus hükümeti değil kendi halkımız çıkardı» (Salov, 1972:90).

LENİN'İN İKİ UÇLU SİYASETİ

Rus tarihinin bu dönemiyle ilgili 'resmi' Bolşevik anlatımı, komşu cumhuriyetlerin devrimde başarılı olmasının ana nedeninin Lenin'in kendi kaderini belirleme siyaseti olduğunu söyler.

Lenin'in komşu halklarla ilgili siyaseti iki yönlüdür. Bir yandan merkezi Bolşevik hükümeti bu halkların bağımsızlık kararını, istediklerinde, benimsemeye hazırdır. Yeni hükümetin ilk eylemlerinden biri Finlandiya'nın bağımsızlığını kabul etmek olmuştur ve düzenlenen özenli törene Bolşevik hükümetinin temsilcisi olarak Stalin katılmış, bu tutum açıklanmıştır. Baltık cumhuriyetleri de aynı biçimde tanınmışlardır.

Gürcü Menşevikler kendilerini Gürcü uluscuları olarak adlandırıyorlardı. Çarın imparatorluğundan ayrılmayı hiçbir zaman istemedikleri gibi Kerensky hükümeti zamanında da ayrılma peşinde olmamışlardı. Bolşevikler iktidara gelince Menşevik önderler Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler ve Transkafkasya hükümetleriyle bir federasyon oluşturdular. Bir ay içinde Gürcü iktidar Almanlara davet çıkardı ve 3.000 kişilik Alman birliği bölgeye geldi (Fischer, 1930:85).

1918'de Almanların yenilmesiyle Transkafkasya federasyonu dağıldı. Gürcistan'da, Menşevik hükümetin davetiyle Almanların yerini İngilizler aldı. Oysa Azerbaycan'da bir sovyet cumhuriyeti kuruldu. 7 Ma-

yıs 1920'de Bolşevik hükümet Gürcü Menşevik hükümetle bir antlaşma imzaladı. Buna göre Gürcistan Rus karşı-devrimcilerle bütün ilişkilerini kesecek, bütün yabancı askeri güçleri Gürcistan'dan çıkartacak, Bolşevik örgütlerin yasallığını kabul edecek ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ni tanıyacaktı (Carr, 1950b:350).

Uluscu Ermenistan bir bakıma fiilen tanınmıştı. Türkler Anadolu'da Yunanlılarla savaşıyorlardı ve Bolşevikler Türklere yardımcı olmak istiyorlardı: «Mayıs 1920'de Moskova'daki Ermeni delegelere, Ermenistan'ın Rus birliklerinin Türkleri kurtarmak için Kars demiryolunu kullanma izni vermesi karşılığında yardım önerildi» (*Encyclopedia Britannica,* 1955, II:380). Ermeni hükümeti Rus önerisini reddetti.

Daha sonra Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan, Rusya Sosyalist Federe Sovyet Cumhuriyeti'yle eşit temelde SSCB içine alındılar.

Sibirya'da kurulmuş olan Uzak Doğu Cumhuriyeti Bolşeviklerin bölgede askeri yönetimi ele almasından sonra eridi. Zamanında bir Fransız gazetesinin başlığında denildiği gibi, Uzak Doğu Cumhuriyeti «Moskova'nın güzel gözleri için intihar etti.»

Lenin'in siyasetinin öteki yönü, her sınır bölgesinde devrime yakın güçleri harekete geçirmek, onların devrimci hükümetler kurmasını sağlamak ve zorunluluk görülürse (görüldüğü gibi) Kızıl Ordu birliklerinin de yardımıyla bu hükümetlerin iktidara geçmesini garantiye almaktı. Bu siyaset kendi kaderini belirleme görüşüyle çelişkili görülmüyordu, çünkü başka bir siyaset, kitlelere bir yarar sağlamadan devrimi tehlikeye atabilirdi (Rodinson, 1966:13).

Sonuçta eski sömürgelerin çoğunluğu yeniden SSCB içine alındılar. Finlandiya ve Baltık cumhuriyetlerinde olduğu gibi batılı güçlerin askeri işgali bulunan yerlerde ve Kızıl Ordu'nun yenildiği Polonya'da burjuvazinin kendi kaderini belirlemesi kazandı.

Bu bağlamda Finlandiya'nın durumu öğreticidir. Finlandiya'nın henüz tanınmış hükümeti, Finlandiya'da bulunan Kızıl Ordu birliklerinin çekilmesini istedi. Lenin bunu yapmadı. Rusya'yla yeniden birleşmek isteyecek yeni bir hükümetin kurulması için Kızıl Ordu'dan yardım alacak bir komünist ayaklanmaya girişilmek isteniyordu. Fakat von der Goltz kumandasında bir keşif birliği bu tasarıyı bozacak bir zamanda Finlandiya'ya girdi.

Polonya'da Kızıl Ordu Polonya ordusunu yenmiş olsaydı hükümeti kuracak olanlar 'enternasyonalistler' diye bilinen Luxemburgculardı. Rusları destekleyen Polonyalı işçi ve köylülerin yenilmesi elbette Lenin için büyük hayalkırıklığı oldu. Köylülere bakıldığında, ulusal sorun, konuya kısmen açıklık getirdi. Ukrayna'da köylüler Bolşevikleri desteklemişlerdi ama Polonya'da desteklememişlerdi. Carr batı Ukrayna'da toprak sahiplerinin çoğunluğunun Polonya kökenli olduğunu, onlarla Ukrayna köylüleri arasında ulusal uyuşmazlık bulunduğunu belirtir: «Toplumsal ve ekonomik bir içerik kazanınca ulusal sorun keskinleşmiştir» (Carr, 1950b:307). Oysa Polonya'da köylüler de, toprak sahipleri de Polonyalıydı. Polonya Komünist Partisi'nin de köylüleri çekmeye yetecek bir toprak siyaseti yoktu.

Sonuçta sorun, Rosa Luxemburg'un önceden gördüğü gibi, kuvvet yoluyla çözüldü ama sonuç onun için de Lenin için de hoş değildi[6]. Kendi kaderini belirleme kuramının Rus İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açacağı düşüncesi, karşı öneri, aynı kuramın sınır cumhuriyetlerinin Bolşeviklere bağlılığı getirdiği düşüncesi kadar kötü bir açıklamadır. Kendi kaderini belirleme kuramının o yoldan veya bu yoldan,

---

6. Luxemburgcular eski Rus Polonyası («Kongre Krallığı»)'nın Sovyetler Birliği'nin parçası olması taraftarıydılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da bu görüşü savunanlar oldu fakat istekleri gerçekleşmedi.

sonucu ne kadar etkilemiş olduğunu ortaya koyabilmek için elde yeteri kadar somut kanıt yoktur.

B. Ulus Konusunda Stalin ve Troçki

Stalin'in 1913'de kaleme aldığı *Marksizm ve Ulusal Sorun* (Stalin, 1942:7f) bu çetrefil konuyu başarıyla değerlendirebilen bir çalışma değildir. Fakat uzun yıllar boyunca ulusculuk üstüne resmi Marksist görüş olarak kabul edilmiş olduğu için neden yetersiz olduğuna biraz değinmek gerekir.

Öncelikle terimlerin kullanılışında açıklık yoktur. Stalin 'ulus' ve 'yurttaşlık'ı birbiri yerine kullanır; 'ulusculuk' bir dizi görüngüyü belirler. Baskıcı emperyalist ulusun ulusculuğuyla, bağımsızlık isteyen baskı altındaki halkların ulusculuğu arasında bir ayrım yapmaz[7]. Siyonizmin Yahudiler arasında (Stalin Yahudileri ulus olarak kabul etmez) yayılması da 'ulusculuk' olarak sayılır, «Polonya'da şovenizmin güçlenmesi» de ('ulusculuk'un aşağılayıcı kullanımı fakat metinde bu kullanımın tutarlılığı yoktur). «Tatarlar arasında pan-islamizm» ('ulusculuk'un oldukça değişik bir türü!), «Ermeniler, Gürcüler ve Ukraynalılar arasında ulusculuğun güçlenmesi» (o zaman bunlar ulus değil ulusal topluluklardı) ve «sıradan insanın anti-semitizme duyduğu eğilim» (Marksist yazında anti-semitizmden 'ulusculuk' olarak söz eden herhalde tek metin) kullanımları yanyana görülür (a.g.e.:8[8].

Her zamanki kullanımın tersine Stalin ulusal hareketleri insan özgürlüğünü amaçlayan hareketler

---

7. Lenin elbette bu ayrımı yapmıştır, bknz. «Ulusal Topluluklar Sorunu ve 'Özerkleştirme'» (Lenin, CW, XXXV:607-08).

8. Stalin'in etnik (ırkcı) önyargıları doğuştan kabul edenlerle aynı görüşte olması çok rahatsız edici.

içinde saymamıştır, 'kurtuluş hareketleri'nden söz ettiğinde yalnızca toplumsal devrimi özellikle de Rusya'da 1905'de başarısız kalan devrimi anlatmak ister. Çarın ulusculuğu da baskı altındaki ulusal toplulukların ulusculuğu da genel olarak esef verici kabul edilmiştir.

Stalin'in tanımı yalnızca darlığı nedeniyle üstünde durulmayı gerektiriyor. Ulusun, tarihsel evrimle oluşmuş, ortak dil, toprak, ekonomik yaşam ve bir kültür topluluğu içinde ortaya konan psikolojik yapı temelinde istikrarlı bir cemaat olduğunu söyler[9]. Bu öğelerden biri eksik olursa, ulus olmaz. Çok dilli uluslar dışarda bırakılmıştır; Üç ulusal topluluğu barındıran İsviçre devlettir fakat ulus değildir; Stalin'e göre rejim demokrat olduğu için ulusal sorun yoktur.

Stalin'in olmazsa olmaz nitelikler listesi uzun fakat şaşırtıcı biçimde bir tanesinin, Renan ve başkalarına göre en önemlisi ve hatta tek başına yeterli olanın, söz konusu topluluk üyelerinin kendilerinin ulus olduğuna inanmalarının yer almadığını görüyoruz[10].

Stalin'in ulusal bilincin öznel öğesini, ulusu yalnızca nesnel terimlerle tanımlama çabasıyla söz konusu etmediği düşünülebilir. Fakat yalnızca ırk ve toprak öğelerinden söz ederek nesnel bir tanım yapmak olanaksızdır. 'Irk' ve jeopolitik konularına önem

---

9. Bu tanım «istikrarlı dil toplumu» olarak (yanlış) çevrilmiştir; bu yorum da metinde verilen tanım da kabul edilemez (bknz. Pipes, 1954:38).

10. «Ulus, onu oluşturan parçalar onun ulus olduğuna inandıklarında var olur.» Krehbiel'in bu tanımı Stalin makalesini yazarken revaçtaydı. Renan'ın düşüncesini paylaşır ve halen savunulmaktadır (bknz. Emerson, 1960:102). «Ulus olma isteği»nin temel olduğunu savunanlar Chatham House (Carr ve arkadaşları, 1939, 259) ve Eugen Lemberg (1964).

veren Naziler bile böyle bir girişimde bulunmadılar. Kültür bireylerin psikolojisiyle ilintili bir konudur ve kültürel ve kurumsal öğeleri içeren bir ulus tanımı öznel tanım olarak sınıflandırılmalıdır[11]. Stalin'in tanımına kültürü dahil etmesi doğrudur. Bu gerçek tanımını Marksist olmaktan çıkarmaz; kültüre önem verilmesi maddeci tarih kavramıyla tutarsız değildir. Stalin'in tanımı, tanım olarak ve çözümleme aracı olarak kusurludur. Hatası tanımında öznel öğeleri de kapsaması değil, yaklaşımında bütün olarak diyalektik ve Marksist olamayışı ve yanlış noktalara önem vermesidir.

Stalin'in, neden ulusun 'tarihsel evrim' geçirmesinden ve 'istikrar'ından söz ettiği açık değil. Pakistan için ikisi de söz konusu değildir; aniden, olayların kışkırtıcılığıyla kurulmuştu ve olayların gerçekleşme yolu anlamında gerçekten 'tarihsel'dir ama geriye bakıldığında geçersiz görülmektedir. Yaratılmasından önce de sonra da bu ulusa ilişkin istikrarlı hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla sürmemiştir. Gene de kurulmuş olması, Stalin'in tanımının bu bölümünün geçerliliğine kuşku düşürmektedir. Yeni Afrika uluslarının çoğu Stalin'in mantığıyla tarihsel evrimden geçmemiştir ve istikrarlı değildir fakat gene de ulusal bütünlüklerini sağlamak için büyük çaba göstermektedirler.

Stalin'in tanımını uygulamaya koymaya başladığımızda hep gerçekle uyuşmadığını görüyoruz. Her durumda Stalin'in şu veya bu öğesiyle uyuşmazlık var. I. Dünya Savaşı öncesi Polonya'yı alalım, üç devlet arasında bölünmüş Polonya'nın ekonomik yaşamı mı vardı ama Stalin, Marx gibi, Polonya'yı ulus sayar.

Stalin dil ve toprağın çakışmadığı durumlarda ne yapmak gerektiği sorunuyla ilgilenmez. Bauer ve Renner'in ulusal-kültürel özerklik önerisinin bu sorunu

---

11. Héléne Carrére d'Encausse'in tanımına psikolojik etkenleri kattığı için Stalin'i Leninist kabul etmemesini anlayamıyoruz (bknz. Carrére d'Encausse, 1971:229).

çözmesi bekleniyordu. Stalin ulusal-kültürel özerklik kavramını reddetmiştir fakat ulusal toplulukların, birarada yaşadıklarında, kendi tanımıyla nasıl uluslaştıklarını açıklamamıştır.

Alkışlanan tanımın daha başlangıçta fazla yarar getirmediği ve yazıldığı zaman bile genel olarak uygulanma olanağının bulunmadığı gerçektir. Ama daha kötüsü yaklaşım diyalektik değildir, bir dereceye kadar da skolastiktir. İçerik olarak Marksist değildir. Ulusun oluşumunda yer alan öğeler listesi, yetersiz burjuva toplumsal bilimlerini anımsatmaktadır (Davis, 1954).

Lenin'in ulus tanımı vermeye en çok yaklaştığı yer Rosa Luxemburg eleştirisinde bulunmaktadır. Luxemburg'u Kautsky'nin ekonomik-tarihsel tanımını teğet geçip Bauer'in 'temelde psikolojik' tanımını yeğlediği için kusurlu bulmaktadır (Lenin, CW, XX:398). Stalin, kendi dört öğesinden üçünde (ad vermeden) Kautsky'nin tanımını kullanır, dördüncüsünün temeli ise Bauer'dir. Yani Lenin'in Luxemburg eleştirisi Stalin'in de eleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Daha sonra Lenin, dar ekonomik yaklaşımla, Bauer'inki gibi ağırlıkla psikolojik öğeler taşıyan yaklaşım arasında kurduğu denge nedeniyle övülmüştür (Nair ve Scalabrino, 1971:33). Lenin (Marksist) kuramında daima ekonomik temele yer vermiş fakat toplumsal devrimin, devlet ve ulus kuramının *siyasal* sorunlar olduğunu da belirtmiştir. Michael Lowy'nin söylediği gibi:

Yöntem açısından Lenin'i çağdaşlarının çoğundan daha üstün kılan, 'siyaseti yönetim makamına oturtma' yeteneğidir yani her sorunda, her çelişkide işin *siyasal* yönünü inatla, sarsılmadan, sürekli ve dirençli biçimde yakalama ve ortaya koyma eğilimidir (Haupt ve d., 1974:388-89).

Lenin'in hiçbir yerde sistematik bir biçimde ortaya konmamış olan ulusçuluk kuramını değerlendirirken Lowy'nin yargısını aklımızdan çıkarmamalıyız.

Bugün bazı yazarlar, ulusculuğun kapitalizmin ekonomik işleyişiyle 'doğal' olarak ortaya çıktığı ve emperyalizm döneminde farklı etkenlerle biçimlendiği görüşünü Lenin'e atfetmektedirler. Gerçekte Lenin kısa vadede, özellikle ulusal-devletin, iktidar sahibi olmak isteyen belirli bir grubun çağdaş dönemde amaçlarına en uygun araç olarak ortaya çıktığı koşullarda, *siyasal* etkenlere önem vermektedir. (Bu nokta için aşağıda bknz. «Kardelj'in Stalin'in Makalesini Eleştirisi».)[12].

Belirli bir ülkede ulusal sorunu anlamamız için şematik bir tanıma değil, çeşitli etkenlerin içiçe geçmesinin tartışılmasına ve Stalin'in önerdiği fakat yeterli biçimde geliştiremediği tarihsel açıklamalara gereksinimimiz var.

STALİN VE YAHUDİ BUND'U

Stalin, Yahudi Bund'unun önce Yahudilerin ve öteki işçilerin ortak amaçlarına hizmet ederken sonra 'kendi özel, saf uluscu amaçlarına öncelik verdiği'ni söylerken tarihi çarpıtmaktadır. Bund'un gerçekten değişik olaylarla dolu bir tarihi vardır. Yalnızca değilse de öncelikle Yahudi çıkarlarını gözetmiş olsa da, 1898'de Rusya'da devrimci sosyal demokrat bir parti oluşturulması çağrısına katıldığında bütün işçilerin birleşmesi amacını gütmüştür. Ama kongre başarısız olmuştur. 1903'de ikinci kongre adı verilen kongre yapıldığında Yahudi sekterliği canlanmıştı. Ötekiler Yahudileri ulus olarak tanımayınca Bund temsilcileri kongreden çekildiler. Daha sonra bu istek yumuşatıldı, 1905'de Bund öteki ulusal topluluklarla birlikte hareket etti ve Bolşeviklerin geri çekildiği bir zamanda St. Petersburg Sovyeti'ne katıldı. Bund'un

12. Jean Chesneaux'un Stalin'in makalesini eleştirisi gördüğümüz en iyilerinden (Chesneaux, 1965:71 vd.).

1906'da yeniden Parti'ye kabul edilmesi daha çok o zaman işbirliği yaptıkları Bolşeviklerin ısrarıyla oldu. 1906'dan sonra Bund zayıfladı. Stalin'in makalesini yazdığı 1913'de öncelikle ulusal-kültürel özerklik üstünde duran önemsiz bir devrimci fırka durumuna gelmişti. Lenin ve Stalin'in şiddetle saldırdıkları zaman da bu aşamadır. Stalin, işbirliği yapılan iki dönem arasında kalan 1903'deki sekter dönemi tamamiyle unutmaktadır. (Bund için bknz. Hessel, 1964; Tobias, 1972:10, 13. blmler.)

Stalin'in daha sonra farkedilecek olan anti-semitizmi, Bund'un, Stalin'in faal olduğu Kafkasya'daki etkinliklerinden kaynaklanıyor olabilir[13].

Gürcistan ve Kafkasya'da Ermenilerin faaliyeti, yörede geleneksel olarak Yahudilere ait olduğu düşünülen (örnek olarak borç para verme) işlevlerle benzerlik göstermekte ve onları günah keçisi konumuna düşürmektedir. Bund Ermeniler için özel koruyucu bir örgüt, Ermeni Sosyal Demokrat Emek Örgütü'nü kurmuştur. Aynı dönemde Stalin bütün ulusları içine alan bir işçi örgütü oluşturma çabasındadır, 'ulusal gruplar mozaiği' Baku'de bu hiç kolay bir iş değildir (Stalin, 1942:66). Dolayısıyla Bund'un bu hareketi Stalin'i öfkelendirmiştir (Hessel, 1964: 47). 1905'den itibaren o zamana kadar pek tanınmayan bir ajitatör olan Stalin, Gürcistan'da güçlü bulunan Menşeviklere karşı korkunç bir savaş başlatmıştır. Gerçekten tutarlı biçimde Lenin'in siyasetini izlemesiyle Lenin'in dikkatini çekmiştir.

1913'de Bund Menşeviklere doğru kaymıştı. Sta-

---

13. Stalin, Lenin yaşarken anti semitizme karşı çıkıyordu ve 1930'ların sonuna kadar açıkça anti semitizmi benimsediğini açıklamadı. Deutscher, Stalin'in Uglanov'u kullanarak Troçki'ye karşı kaba anti semitik saldırıları daha 1924'lerde başlattığını düşünür. Ama o zamanki konuşmalarında böyle bir yön bulunamaz. Stalin'in himayesiyle 1926'da Politbüro'ya giren Kaganovich Yahudiydi.

lin onlardan her türlü zararın gelebileceğine inanmaya hazırdı ve gözde (olmuş olan) ulusal-kültürel özerklik siyasetlerine saldırabilmek için fırsat kolluyordu.

Konu yeni değildi. Sosyal demokrat yayın organı Iskra 1901-1903 dönemi boyunca Bund'la partiler arası federalizmi de içeren ulusalcılığın tartışılmasında çok çaba göstermişti.

Bolşevikler ve Menşevikler Bund'u ikna edemediler fakat kendileri ikna oldular, federasyon ilkesi kararlı biçimde reddedildi ve ulusculuk kötü bir sözcük durumuna geldi.

Bu sonuç, Lenin'in batı Avrupa'da burjuvazinin iktidara çıktığı kabaca 1789-1871 döneminde ulusculuğu ilerici kabul etmiş olmasından dolayı tuhaftır. Henüz kendi burjuva demokratik devrimlerini yapmamış olan Rusya, Çin, Hindistan gibi ülkelerde mantıksal olarak ulusculuk ilerici bir güç kabul edilmeliydi ve Lenin gerçekten Çin'de ilerici kabul ettiği burjuvazinin yükselişini iyi karşılamıştır.

Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin Rus İmparatorluğu'nun belirli bölgelerinde ulusal temellerde kurulan sosyal demokrat partileri tamamiyle reddetmesi olanaksızdı. 1906 Kongresi'nde, sınırlayıcı bir temelde Litvanya ve Polonya Sosyal Demokrat Partileri tanınmıştı. Daha sonra Parti'de ulusal özerkliği andıran her şeye son verildi ve tam anlamıyla birleştirilmiş bir örgüt olmasına itiraz eden bazı üyelerinin varlığına karşın, Rusların karşı konulamaz bir öncelike sahip olduğu Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) ortaya çıktı.

ULUSCULUĞUN SINIF TEMELLERİ

Stalin'in tanımı dar olduğu gibi ulusculuğu doğuran koşullara ilişkin tartışması da dardır. Burjuvazi sahneyi işgal etmiştir, tarihin hazırladığı koşullar ekonomiktir. Çözümleme bir dereceye kadar indirge-

mecidir. Stalin «özünde» demektedir, «ulusal savaşım burjuvazisinin savaşımıdır, temel olarak burjuvazi için uygun ve elverişlidir». Stalin baskı altındaki ulusal topluluklara getirilen sınırlamaları, egemen ulusun burjuvazisinin baskı altındaki ulusun burjuvazisiyle savaşımının bir parçası olarak görür (Stalin, 1942:21). Ama bu sınırlamalar burjuvazi kadar işçileri de etkiler. Dolayısıyla demektedir Stalin 1913'de işçiler ulusal baskıya karşı çıkmalı fakat yoldaşları işçilere karşı kışkırtmalara da kapılmamalıdırlar; işçiler arasında böyle bir savaşım ancak burjuvaziye yarar.

Ulusal baskının sonuçlarıyla ilgili bu vargılar Stalin'in aynı konuya 1904'deki yaklaşımından belirgin farklılıklar gösteriyor (Stalin, 1953:I:31). Ulusculuğun yükselişinin burjuvazinin işi olduğunu belirttikten sonra bu kuralın istisnası olarak on dokuzuncu yüzyıl başında Çar'ın Gürcistan'ı işgalinden sonra Gürcü soyluların giriştiği ulusal hareketi gösterir. Aynı zamanda tam anlamıyla ulusal hareket adını alabilecek bir hareketin on dokuzuncu yüz yıl sonuna kadar Gürcistan'da görülmemiş olduğunu da ekler. Fakat ulusculuğun toplumsal tabanının arazi sahibi soyluluk olduğunu düşünmeyi sürdürür ve bunu 1917'deki makalesinde de özellikle belirtmiştir (a.g.e.:III:17).

Stalin 1904'de, sonra tekrar 1917'de uluscu hareketlerin burjuvaziden başka bir sınıf tarafından yürütülebileceğini iddia ettiğinde sağlam temeller üstündeydi. Fakat 1925'de ve tekrar 1929'da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ulusal oluşumların tek nedeninin burjuvazi olduğunu söylediğinde Lenin'in biraz kuşkulu çözümlemelerine geri dönmüştür (a.g.e.:VII:226 ve XI:353).

Birinci Dünya Savaşı'ndan *sonra* Stalin'in aşağıdaki ısrarlarda bulunması sorunu daha da karmaşıklaştırıyor:

Kuşku yoktur ki... ulusal sorunun temeli, özü köylü sorunudur. Ulusal hareketin ordusunu temel olarak köylülüğün oluşturması bu gerçeği açıklar, köy-

lü ordusu olmadan güçlü bir ulusal hareket yoktur ve olamaz. Ulusal sorunun *özünde* köylü sorunu olduğu söylendiğinde anlatılmak istenen budur. Semich'in bu formülü kabul etmemek istemesinde ulusal hareketin içerdiği gücün küçümsenmesinin ve ulusal hareketin engin halkçılığının ve derin devrimci niteliğinin anlaşılmamasının yattığını düşünüyorum (a.g.e.:VII:71-72).

Köylülerin 'ulusal hareketin ordusu' oldukları ve ulusal hareketin 'derin devrimci niteliği' üstündeki ısrar bu tür düşünceleri Mao Çe Tung'un adıyla birlikte düşünmeye alışmış olanları şaşırtabilir. Gerçekte 1920'lerin Marksist ulusculuk kuramının ortak malzemesiydi bunlar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge ve yarı sömürgelerde izlenecek siyaset üstüne çalışanlar ilerici olduğu varsayılan 'ulusal burjuvazi' üstünde durdular ve başarısızlığa uğradılar. Cabral gibi sınıf kategorilerinin gelişimi Avrupa'ya benzemeyen ülkelerdeki otantik Marksistler yerel koşullara uygun kendi çözümlemelerini yaptılar ve ulusculukla Marksizmi yeni ve genellikle başarılı bir biçimde kaynaştırdılar.

Burjuvazinin bulunduğu sanayi ülkelerinde bile ulusun oluşumunda öncülük her zaman burjuvazinin elinde olmamıştır. David Horowitz Almanya ve Japonya'nın 'temelde burjuva' olmayan' siyasal ve toplumsal üst yapı tarafından kurulmuş devletler (ve uluslar) olduğuna işaret eder (Horowitz, 1969:49).

Bugün artık hangi sınıfın uluscu hareketin 'doğal' önderi olduğu gibi dogmatik bir anlayış yok. Stalin'in Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemden söz eden 'ulusal sorun özünde burjuva sorunudur' cümlesi, K. Ivanov'un Stalin'in makalesindeki bu cümlenin Lenin tarafından esinlendiğini reddettiği Sovyetler Birliği'nde bile saldırıya uğramıştır (Ivanov, 1964:39).

Stalin'in makalesinin yetkesini kırma hırsıyla çalışan Harvard Üniversitesi'nden Richard Pipes bazan düşüncelerini ifade etmekte aşırıya kaçmaktadır. Bu tür ifadelerinden birinde Stalin'in ulusa karşı 'olumlu bir yaklaşım' içindeyken Lenin'in, tersine, 'olumsuz yaklaşım' gösterdiğini söyler (Pipes, 1954: 40). Bu yargının temelini anlıyamıyoruz. Eğer sorun iki insanın ulus*culuğa* karşı tutumları ise, o zaman partide Stalin kadar buna düşman olan birini düşünmek zordur. *Marksizm ve Ulusal Sorun*'un yayımlanmasından kısa süre önce yazdığı bir makalede Stalin Menşeviklerin ulusal-kültürel özerklik düşüncelerine şiddetle saldırmaktadır (Kafkaslardaki Likidatörler) (Stalin, 1953:II:295-96). Stalin Kafkasya'da yıllarca ulusculuğa karşı savaşım vermiştir ve ulusal-kültürel özerklik konusunda iyi bilinen muhalefeti nedeniyle Lenin ona ulusculuk hakkındaki düşüncelerini yazmasını söylemiş olabilir.

Stalin'in ulusculuk üstüne yazdığı temel makalesinde gerçekten olumsuzlama vardır. Sosyal Demokratlar 'uluscu kararsızlık' ve 'uluscu şaşırtmalar' karşısında uyarılmaktadırlar (Stalin, 1942:9). Ulusculuk Stalin'in - elbette haksız biçimde - 'sosyalist sınıf savaşımı'yla karşılaştırdığı 'burjuva ilkesi'dir (a.g.e: 38). Ulusal-kültürel özerklik başka nedenlerle birlikte 'Sosyal Demokrasi'yle hiçbir biçimde uyuşmaz olan' 'ulusculuğu kışkırttığı' için mahkum edilmektedir (a.g.e.:63)[14]. «Ulusal örgütlenme türü, ulusal darkafalılığın ve önyargıların okuludur» (a.g.e.:67).

Lenin'in de ulusa karşı olumsuz bir yaklaşımı var mıydı? Pratikte çarlık Rusya'sından ulusal ayrıl-

14. Lenin bu konu üstünde de önemle duruyordu. Doğu Avrupa'daki durumu gören - sömürgelerdeki ulusal kurtuluş savaşımlarını değil - Lenin «Marksizm ulusculukla uyuşmaz» diye yazmıştı.

malara karşıydı fakat kuram olarak ayrılma hakkı için tüm gücüyle uğraştı. Kendi yazınları, okul ve mahkemelerde kendi dillerini kullanma hakları dahil, ulusal toplulukların kültürel hakları için - yalnız ulusal-kültürel özerklik değil - savaşanların önünde geliyordu[15]. Renner ve Bauer'in önerdiği biçimde o zaman kullanılan anlamıyla 'ulusal kültür'e karşı çıktığında Lenin, Pipes'in alıntı yaptığı bölümlerin de açıkça ortaya koyduğu gibi, ulusal toplulukların *burjuva* kültürünü hedefliyordu (Pipes, 1954:43). Ne Lenin ne de Stalin içerik olarak sosyalist olduğu sürece biçim olarak ulusal olan kültüre karşı muhalefet ifade etmediler.

1913'de 'Ulusal Sorun Üstüne Eleştirel Düşünceler' adlı yazısında Lenin özümleme hakkındaki düşüncesini şöyle özetler:

Proletarya... en büyük ekonomik alışveriş taraftarıdır ve ulusların her türlü özümlemesini kabul eder, yalnız kuvvet kullanımıyla olana ve ayrıcalıklara dayanana karşıdır (Lenin, CW:XX:35; Smal-Stocki, 1960: 40, niteleyici yan cümleciği dışarda bırakarak Lenin'in görüşünü çarpıtırlar.)

Farklı ulusal kültürlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından bu görüş ne ifade etmektedir?

Eduard David'in *Die Sozialdemokratie im Weltkrieg* adlı kitabını (1915) eleştirirken Lenin dünyanın süper güçlerce yönetildiğini anlatmıştır. Savaş (I.

---

15. Pipes'ın bu konuda yanıldığı görülüyor. Lenin'in Renner-Bauer 'ulusal kültürel özerklik' planını «kapitalizmin zaten ortadan kaldırmakta olduğu etnik farklılıkları yapay olarak korumaya çalıştığı için» benimsemediğini söylüyor (Pipes, 1954:42). Oysa Lenin'in karşı çıkma nedeni tamamiyle başkaydı. Bu planın *siyasal* bütünleşmeye müdahale ettiğini düşünüyordu. Lenin etnik farklılığın büyük savunucularından biriydi; bugün Sovyetler Birliği'nde küçük dillerinin yaşayabilmesinin nedeni onun başlattığı ve sürdürülen çabaların sonucudur (Lenin, CW, XVIII:191).

Dünya Savaşı) öncelikle yeni ulusların baskı altına alınması için çıkarılmıştır. Bolşeviklerin 'anavatanın yenilgisi için' sloganı ulusculuk karşıtı bir slogan değildir, küçük ulusal toplulukların özgürlüğünü güvence altına almak isteğine dayanmaktadır. Lenin bunun sonuç olarak ulus yanlısı olduğunu söylemektedir. Gerçek sosyalistler baskı altındaki ulusların kurtuluş hakkını tanıyanlardır. Ama bu ancak uluslararası burjuvazinin alt edilmesiyle elde edilebilir.

Dünya proleter devrimi baskı altındaki ulusları kurtardığında bunlar ortadan kalkacak mıdır? Tek proleter devleti içinde hepsi özümlenecek midir? Hiç de değil der Lenin. Ulusal bölünmeler gerçekten yok olacaktır fakat 'manevi yaşamdaki zenginlik ve çeşitlilik, ideolojik gelişim, eğilim ve tonlar' anlamında insanlığın farklılaşması 'bir milyon kat' artacaktır. Ulusculuktan bu bağlamda anlaşılanın kültürel fenomen olarak yaşamını sürdürmesi ve çeşitlenmesi olduğu açıktır (Lenin, CW, XXI:273-74).

Farklılaşmanın sürmesi ve küçük ulusal toplulukların kültürlerinin korunması üstüne, Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkan tek sosyalist devletin Sovyetler Birliği olacağı anlaşıldığında da düşünülmüştür. Gürcülerin Büyük Rus *dzerzhimorda*'sından yıldığına ikna olduğunda Lenin'in yazdığı duygusal Gürcü savunması Marksist yazının klasiği olmuştur. Carrére d'Encausse'in ileri sürdüğü gibi Lenin'in tutumunun yalnızca «anın zorlamalarına karşı bir önlem» olduğunu söylemek olanaklı görünmemektedir (1971:224) Lenin sağlığına kavuşursa kendisini iki kampanyaya adayacağına ant içmiştir; bunlar birbiriyle bağıntılıdır: biri bürokrasinin Büyük Rus eğilimlerini frenlemek, ikincisi bürokraside düzeltimler yaparak onu yeni yaşam ve inisiyatifle biçimlendirmektir. Eğer 1913'den 1922'ye kadar ulusculuğun gücünü devrimci harekete kazandırmak Lenin'in temel endişesini oluşturmuşsa (Carrére d'Encausse, 1971:224) onun, bürokrasinin katılığına karşı aynı güçlerin esin ve giri-

şiminden yararlanmaya çalıştığını düşünmek de anlamlı değil midir?

Lenin'in farklılaşmanın erdemleri üstünde ısrarı, ona farksızlaşmış dünya işçi sınıfı kültürü inancı atfedenlerin anlayışını darmadağın eder. Sık sık alıntı yapılan «dünya işçi sınıfı hareketinin uluslararası kültürü» deyişi farklı ulusal topluluklardan ve çeşitlilikten, ulusal çeşitlilik de içinde (başka türlü nasıl olabilir?) söz ettiğini ortaya koymuyor mu? «Manevi yaşam, ideolojik gelişim, eğilim ve tonlar» bireysel konular değildir, böyle bir yorumun bir anlamı olamaz. Bunlar Lenin'in konu ettiği toplumsal fenomenlerdir; günümüz ve çağımızın 'manevi yaşam' ve 'ideolojik gelişim'inin en önemli aracı ulustur veya daha doğrusu, kültür daha çok dil gruplarıyla ilişkilendirildiğine göre, ulusal topluluktur[16].

Lenin'in burjuva diye reddettiği kapitalizm döneminin ulusal kültürleriyle, zorunlu olarak farklı ulus-devletlerle bağıntılı olmayan fakat ulusal topluluklar için her zaman olduğu gibi birinden ötekine kültürel bakımdan çeşitlilik gösterecek geleceğin, sosyalist dönemin ulusal kültürleri arasında ayrım yapmış oluyoruz. Lenin dil farklılıklarının (kültürel farklılıklar?) sonunda ortadan kalkacağını düşünüyordu; fakat geçiş dönemi çok uzun olabilir.

Lenin gönüllü özümlemede bir yanlışlık görmüyor hatta onun ilericilik olduğunu düşünüyor, özümlenmeyi kabul eden Yahudileri takdir ediyordu. 1903'de, Bund, Rusya'daki bütün Yahudilerin sözcüsü olduğunu iddia ettiğinde, Lenin Yahudilerin ulusal bir topluluk olmadıkları görüşünü savundu. 'Partide

---

16. Stalin, Lenin'in farklılaşmış proleter kültürü kavramına sahte bağlılık göstermiştir. 1925'de şöyle yazmıştı:

«Proleter kültürü ulusal kültürü dışlamaz tersine benimser ve geliştirir, aynı biçimde ulusal kültür proleter kültürü geçersiz kılmaz onunla eklemlenir ve onu zenginleştirir.» (Stalin, 1953, II:197).

Bund'un Konumu' adlı makalesinde (Ekim 1903) şöyle diyordu: «Yahudi 'ulusal topluluğu' düşüncesi kesinlikle gericidir». Fakat kısa süre sonra, Mayıs 1905'de, Bund'la işbirliği dönemi başladığı zaman, Yiddişçe yayımlanan bir broşür yazdı, *Yahudi İşçilere;* Yahudi işçilerin haklarından yoksun bırakılmış bir ulusal topluluk olduklarını söylüyordu. Bu konuda Bolşeviklerin resmi siyaseti bu oldu. Ekim Devrimi'nden sonra Yahudiler ulus olarak tanındılar ve bugüne kadar Sovyetler Birliği'nde resmen böyle adlandırıldılar.

Lenin'in, Yahudiler olsun başka ulusal topluluk olsun, zorla özümlemeye kuvvetle karşı çıkışı ölümünden sonra izleyicilerince de sürdürüldü. Stalin'in 1929 gibi geç bir tarihte Meskhov, Kovalchuk ve başkalarına karşı şöyle yazdığını görüyoruz:

Özümleme siyasetinin, halk düşmanı, karşı devrimci bir siyaset, ölümcül bir siyaset olarak Marksizm-Leninizm sahası dışına kesinlikle çıkartılmış olduğunu elbette biliyorsunuz (Stalin, 1953:XI:362).

Daha sonra, baskıların yoğunlaşmasıyla, Stalin'in bu tür ifadelerinin göstermelik olmaya başladığı görülür. Özgür tartışmalara son verildiğinde, Stalin, küçük bürokratların ulusal duyguların dile getirilişini baskı altına almalarına engel olabilecek bir konumda değildi. Bu tür duyguların izlenmesi yalnızca Stalin zamanında değil günümüze kadar sürdü. Ama bu Leninizm karşıtı bir siyasettir.

LENİN'İN, STALİN'İN MAKALESİNDEKİ SORUMLULUĞU

Yaygın düşünce eğilimine göre, öncelikle Stalin'in eseri olarak kabul edilen makalede Lenin'in sorumluluğu asgariye indirilir. (Bu noktada bknz. Carr, 1950b:203; Shaheen, 1956:68-69 v.d.; McNeal, 1967:90; Pipes, 1954:40-41; Tucker, 1973:155; Ulam, 1973:119-20).

İçten bir Marksist olan Maxime Rodinson, mantık ve bilim açısından bu kadar kusurlu bir metni Lenin'in kabul etmeyeceğinden emin görünür (Rodinson, 1968: 137).

Troçki ve izleyicileri ise, tersine, Stalin'in Leninist olmaya çalıştığını, makalenin «gayretli bir öğrencinin eseri» olduğunu söylerler (Souvarine, 1939: 134; ayrıca bknz. Troçki, 1947:156-58; Wolfe, 1964:578; Deutscher, 1949:119, 122). Stalin de makalesini Lenin'in düşüncelerinin vücut bulması olarak görmüştür (Cilas, 1962:157; Lucker, 1973).

Lenin, zamanında, makaleden çok memnun görünmüştür; onu «*çok iyi* bir makale» olarak tanımlar (Lenin, CW, XXXV:90). 1913 sonlarında Stalin'in makalesinin, ulusal sorun üstüne son dönem Marksist kuramsal yazınında «en önde geldiğini» yazmıştır (Lenin, CW, XXIV:223). Ulusal sorunla ilgili sorunlarda Stalin'le birlikte çalışmayı sürdürmüştür. Stalin, Bolşevik partisinin ulusal sorun konusundaki uzmanı olarak kabul edilmiştir; ilk Bolşevik kabinesinde Uluslar Komiseri yapılmıştır.

Lenin, Stalin'in makalesinin, ulusal sorun hakkındaki son söz olduğunu düşün*mü*yordu. Kendisi de geliştirilmesi gereken birçok noktalar bularak yıllarca ulusculuk üstüne çalışmaya devam etmiştir.

Söylenenlerden, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Lenin'le Stalin arasında bu konuda kuramsal bir ayrım bulunmadığı açığa çıkmaktadır. Stalin, Lenin'in emperyalist ülke ulusculuğu ile sömürge ulusculuğu arasındaki ayrımını kabul etmeye hazırdır. Lenin, Stalin'in Bauer değerlendirmesine itiraz edecektir fakat bunun nedeni Stalin'in Bauer'e çalışmamış olmasıdır. Lenin'in eksik ve rahatsız formülleştirmede bulunduğu iki yerde Stalin de bunları tekrarlamış ve kendi makalesini böylece zayıflatmıştır[17].

---

17. Stalin ulusların kendi kaderini tayin hakkını Lenin'le aynı terimlerle savunmuştur. Pipes ve Carrére d'Encausse ga-

Fakat Stalin'in yaptığı gibi 'Lenin-Stalin ulusculuk kuramı'ndan söz etmek ciddi bir hata olur. İkisinin de tamamlanmış bir ulusculuk kuramı yoktur. Dahası, Lenin'in ölümünden önce Stalin, Lenin'in ulusculuk siyasetinin madde ve ruhundan çeşitli defalar sapmıştır. Devrimin ilk yılında Stalin, Lenin'in bu formülü terketmesine karşılık 'işçi sınıfının kendi kaderini belirlemesi'nden söz etmektedir. Daha ciddisi, Stalin'in hazırladığı Sovyetler Birliği Anayasa taslağında küçük cumhuriyetler için 'ulusal eşitlik' yerine 'özerklik' önerilmektedir. Küçük uluslara karşı kuvvet kullanımı - onları zorlamak - konusundaki farklılıkları ise o dereceye varmıştır ki Lenin bir noktada Stalin'in parti sekreterliğinden uzaklaştırılmasını istemiştir. Lenin'in yıllar boyunca unutulan ulusal sorun hakkındaki son mektubu doğrudan doğruya Stalin'e karşı yazılmıştır (bknz. Lewin, 1968).

Stalin yalnızca Leninist ulusal siyasetin özünü gerçekten kavradığı için değil fakat siyasal olarak beklentinin ne olduğunu iyi sezinleyip Lenin'le açık çatışmaya girmekten daima kaçındığı için gücünü sürdürmüştür. Sonunda Lenin öldüğünde Bolşevikler arasında Lenin'le aralarında hiçbir ana siyasal noktada çatışma çıkmadığını söyleyebilen tek önder olmuştur. Halka açık çatışmalar söz konusu olduğunda, ne bu, ne başka konuda bir çatışmanın olmadığı doğrudur.

Stalin daha sonra Leninist ulus siyasetinden o kadar saptı ki kendisinin otantik Leninist olduğunu iddia edecek hali kalmadı. Fakat Stalin'in 1913 makalesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özümleyiciler çıkıp, Lenin'i atlayıp yeni ideolojik uyumları için Sta-

---

rip biçimde Stalin'in makalesinin bu bölümünü kaçırmışlardır (bknz. Pipes, 1954:40; Carrére d'Encausse, 1971:229; Stalin, 1953, II:321). Stalin'in, uluscu hareketten burjuvazinin sorumlu olduğu yolundaki Lenin'in çözümlemesini kullanışını başka yerde söz konusu ediyoruz.

lin'i yok edene kadar, Sovyetler Birliği'nde önemini korudu.

1903-1904'de ulusal sorunu ikincil kabul eden Lenin, 1913'de onu en önemli konuma yükseltmişti. Birinci Dünya Savaşı'nda proleter enternasyonalizminin çökmesi görüşlerini daha da değiştirmesine neden oldu. Ulusal kurtuluş, sosyalizm savaşıyla birleştirildiğinde, dünya sosyalist devrimi için emperyalist ülkelerdeki işçilerin sınıf savaşından hiç de daha az önemli değildi (Lenin, CW, XXXIII:500).

Ulusal kurtuluş savaşımı, böylece, Marksistler için sınıf savaşımı kadar önem kazandı. Ulusculuk, 1913'deki makalesinde Stalin'in belirttiği gibi farklı yapısı olan bir sorunken, Marksist kuramın bir parçası olmuştur.

Ulusal sömürü artık Marksistlerce kendi yerini alması gereken bir kategoridir; sömürüyü sınıfsal terimlerle ifade etmekte direnenler Marksist olmamakla nitelendirilmek riskiyle karşı karşıyaydılar (bknz. örnek olarak, Davidson, 1975:19).

TROÇKİ VE ULUSAL SORUN

Troçki'yi peygamber veya en azından önde gelen Marksist kuramcı olarak sunma çabası hâlâ sürdüğünden, ulusal sorun hakkındaki görüşlerinin tamamlanmış olmadığını, geçerlilik taşımadığını veya olayların ardından geldiğini göstermek zorunludur. Birkaç önde gelen örnek üstünde durulacaktır.

Öncelikle, Troçki sömürge kurtuluşunun ilk partizanı olarak anılmaktadır, çünkü toplumsal devrimin önce azgelişmiş ülkelerde olabileceğini söylemiştir (Krasso, 1967:67). Troçki 1905'de bunu ifade ederken yalnızca Avrupa'dan söz ediyordu (Deutscher, 1954: 154 v.d.), Troçki, Marx'ı izleyerek, Avrupa devriminin Rusya'da başlayabileceğini gerçekten söylemiştir. Bu düşüncesini Asya gibi başka bölgelere uygulaması söz

konusu değildir. 1930'larda bile Çin devriminin Batı Avrupa'daki devrimi beklemesi gerektiğine inanmıştır (Deutscher, 1963:427-28). O da ilk dönemin önde gelen öteki Marksistleri kadar Avrupa merkezlidir.

İkincisi, Troçki, 1917'den önce, proleter devrimiyle ulusal uyuşmazlıkların ortadan kalkacağına inanmamıştır. Tersine, bunların artacağını ve küçük ulusların uyarılması gerektiğini düşünmüştür (Troçki, 1970:25).

Görüşü iyi karşılansa da Troçki uyarı konusunda fazla çaba göstermemiştir. Daha sonra, sınır ulusları Rus yörüngesine sokulurken savaş komiseri olmuştur.

Üçüncüsü, Troçki başarısız 1927 Çin Devrimi'nde Komünist Enternasyonal'in siyasetine itiraz etmiştir. Gerçekten itiraz etmiştir ama olaydan sonra. Çin tarihi üstüne çalışan Konrad Brandt, Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun, daha sonra Troçki'nin saldırdığı Çin hakkında bir kararının, Troçki'nin hazır bulunduğu hatta görevli olduğu bir sırada alındığını belirtir![18] Troçki o zaman kararlara itiraz etmiş görünmemektedir.

Dördüncüsü Jairus Banaji'nin bugün önde gelen sosyalist devletlerce öne sürülen proleter enternasyonalizminin yanlış olduğunu (ifadesini hafifletirsek) ve doğru yaklaşımın Troçki tarafından ortaya konulmuş olduğunu söylemesidir (Banaji, 1974:1540). Bu konuyu kavrayabilmek için Troçki'nin kendine özgü 'enternasyonalizm'inin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir yol izlediğini anımsamamız gerekir.

Troçki, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında uluslar arasındaki engelleri kaldıracak ve ulusları bir tür

---

18. Brandt Çang'ın 20 Mart 1926 darbesini Politbüro'nun önceden bildiğini fakat onu önemsemediğini varsayıyor fakat kanıtlamıyor. Bilen tek kişi Stalin olabilirdi. Daha sonra Troçki, Çang'la işbirliğinin sürmesi için oy kullanmış olduğundan eleştiri yerindedir (bknz. Brandt, 1938:155-56).

süper devlet içinde kaynaştıracak ekonomik eğilimlere aşırı önem veren dogmatik enternasyonalistler okuluna dahildi. Marx ve Engels *Manifesto*'da bu düşünceyi etkileyici biçimde ifade etmişlerdi. Fakat 'enternasyonalistler' bu görüşü çok daha ötelere vardırdılar. Parvus (Banaji'de alıntılanmıştır) ekonomik biçim olarak ulusal devletin dağılacağını öngörmüştür. Troçki Ekim 1914'de şöyle yazar:

1914 savaşı ekonomik bölge olarak kendine yeterli *ulusal devlet*in çöküşünü temsil etmektedir. Ulusculuk kültürel, ideolojik, psikolojik etken olarak sürebilir - ekonomik temelleri yıkılmıştır... Savaş ulusal devletin yıkılışını müjdelemektedir (Deutscher, 1964:72).

Çıkartılan sonuç gerçekleşmemiştir. Ulusal devletin ekonomik olarak kendine yeterliliğini yitirmesi siyasal bir varlık olarak sonunun geldiği anlamına gelmemiştir (Haupt ve arkadaşları, 1974:380).

Banaji, Troçki'ye, haklı olarak, sosyalizm hareketini yolundan çıkaracak sömürge burjuvazisinin ulusculuğu ile sömürge işçi ve köylülüğünün ulusculuğu arasındaki farkı ortaya koyduğu için itibar etmektedir. Troçki 1930'da şöyle yazar (ve Lenin de aynı noktayı çeşitli defalar ortaya koymuştur):

En geri Hindiçin köylüsünün Fransız emperyalizmine karşı yönelen ulusculuğu, Farmasonların veya öteki demokratik burjuva tipteki soyut ve yanlış kozmopolitliği veya Hindiçin köylüsünü soyan veya soyulmasına yardım eden sosyal demokratların 'enternasyonalizm'iyle karşılaştırıldığında devrimci bir öğedir (Troçki, 1973:31).

Fakat Troçki'nin enternasyonalizmi Sovyetler Birliği'nin ve şimdi Çin'in 'proleter enternasyonalizmi' kadar sahteydi. Proleter enternasyonalizmi Marx ve Engels'in düşündükleri (gerçi açıkça ifade etmedikleri) gerçek ve kalıcı enternasyonalizmle aynı şey değildir; bu, hiçbirinin fiili önceliği olmadan hukuk ba-

kımından eşit sosyalist ulusların serbest federasyonu olabilir. Troçki böyle bir federasyonu düşünmüş veya düşünmemiş olabilir fakat 'enternasyonalizm' terimini kullananların çoğunluğu gibi o da, izleyicileri de bu terimin tanımını yapmamışlardır ve bu noktada ciddiye alınamazlar.

Troçki partizanları Troçki'nin 1924 başlarında Merkez Komite'de Stalin'in Gürcülere baskı yapmasını neden mahkum etmediğini açıklayamazlar, oysa Lenin, Troçki'den bunu özellikle istemişti. Konu Merkez Komite'de görüşülürken Lenin katılamayacak kadar hastaydı.

Eğer Troçki ulusal sorun hakkında Lenin kadar güçlü bir anlayışa sahip olsaydı ondan iki kez istekte bulunulması gerekmezdi. Ulusal sorun karşısında yansız kalmış olsaydı bile Bolşevik olarak görevi Lenin'in isteğine uymasını gerektirebilirdi. Stalin'e karşı bilinen hoşnutsuzluğuyla bu fırsatı kaçırması beklenmezdi. Oysa Lenin'in kendisini yapılmaması için uyardığı şeyi yaptı ve Stalin'in 'çürümüş uzlaşma'sını kabul ederek Merkez Komite toplantısı boyunca ağzını açmadan oturdu (Lewin, 1968; Deutscher, 1959: 90).

Lenin kısa süre sonra öldüğünde arkasında özellikle ulusal sorun konusundaki kaba tavrından dolayı Stalin'in parti sekreterliğinden uzaklaştırılmasını isteyen bir 'vasiyet' bıraktı. Merkez Komite çok geçmeden bu vasiyeti öğrendiğinde Troçki, Stalin'in ayrılması için baskı yapacak yerde gene sessiz kaldı. Vasiyet, Troçki'nin de uyum göstermesiyle, halka ancak yıllar sonra açıklandı.

Hepsi birlikte değerlendirildiğinde, Troçki'nin ulusların haklarının şampiyonu olacak bir davranış göstermediği açığa çıkıyor. Konuya özel bir duyarlılık göstermiyordu ve elbette ayrı bir kuramı yoktu. Hatta Troçki'nin ulusal sorun karşısında tavır geliştirmekteki başarısızlığının Lenin'in halefi ve Bolşeviklerin önderi olma şansını - daha sonra boşuna uğ-

raşmasına karşın - yitirmesinin de nedeni olduğu ileri sürülebilir.

Troçki bir anlamda 'köksüz' ve kozmopolit şehirli aydınlar grubuna dahildi. Bunlar özellikle Troçki devrimin sürekli olması ve yayılması yönündeki ısrarlarıyla 'enternasyonalist'lerdi. Stalin tersine Rus uluscusu olarak ortaya çıkmıştır. 1920'lerde ve 30'larda aralarında süren düelloda Stalin, Troçki'ye köksüz ve Rus yurteseverliğinden yoksun diye saldırmıştır - devrimi boğmak isteyen işgalcilere karşı silahlı direnişi yöneten adam için ironik bir kader (Carr, 1950b: 220).

Troçki gerçekte sonuna kadar Rus yurtseveri olarak kalmıştır. Ona göre Stalinist Rusya gene de işçi devletidir ve dünya proletaryası tarafından bu nedenle koşulsuz biçimde savunulmalıdır (Deutscher, 1963: 459)[19].

Troçki verimli bir yazardı, dünya sorunlarına yaklaşımı şaşırtıcıydı. Stalin'den kopmasından sonra her sorunla ilgili görüşü Stalin'inkinden farklı ve ona muhalif oldu. Stalin bazan haklı olduğu için Troçki'nin bazan haksız olması gerekti. Özel siyasal kararlarla ilgilenmiyoruz, belirleyici olan kuramla ve Troçki'nin zaman zaman katkıda bulunmayı sürdürdüğü bazı parlak kavrayış örnekleriyle ilgileniyoruz.

İleri görüşlülük örneklerinden biri çok erken tarihte 1926'da görülür: eğer onun görüşü izlenseydi birçok komünist partisi utanç ve huzursuzluktan kurtarılmış olurdu. 1925'de yazdığı *Britanya Nereye Gidiyor?* kitabında Troçki hiçbir ülkede işçilerin kendi çıkarlarına uymadığı yerde Sovyetler Birliği'nin çıkarları nedeniyle yükümlülüğe giremiyeceğini belirtmişti (Deutscher, 1959:222).

---

19. Tersine, 1929 kadar eski bir tarihte Christian Rakovsky Sovyetler Birliği'nin proleter devletinden bazı proleter öğelerin sürdüğü bürokratik devlete dönüştüğünü söylemiştir (Deutscher, 1963:462).

Ulusculuğun Marksist açıdan ele alınışı, tarihte ulusculuğun nasıl ortaya çıktığını, hangi koşullara bağlı olduğunu, demokrasi ve sosyalizm gibi öteki büyük hareketlerle ilgisinin ne olduğunu ve özel olarak ulusculukla sınıf savaşımının ilişkisini diyalektik olarak göstermelidir. Lenin öldüğü zaman (1924) ulusculuk kuramı belirli bir biçim almıştı. Bu biçim birçok sözde Marksistin kafasında varlığını sürdürdüğünden Marksist ulusculuk kuramının nerde kaldığını ve hangi sorunları çözmeden bıraktığını özetlemeliyiz.

Lenin'in ulusculuğun kökenlerine ilişkin kısa taslağı burjuvazinin rolünü abatırken geleceğin sosyalist toplumundaki yerine de ışık tutmaz. Lenin'in de Marx gibi 'proleter enternasyonalizmi' hakkında yazdığı doğrudur fakat eğer bir paroladan fazla bir şey olacaksa terimin tanımlanması gerekir. 'Proleter enternasyonalizmi'nin Sovyetler Birliği'nin veya Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasına denk düşen uygulamalar olduğu düşüncesini kabul edemeyiz.

1924'de sosyalist devrimle ulusculuğun ilişkisi ve belirli sınıfların oynaması beklenen roller hakkında güvenilir genellemeler yoktu. Çok uluslu bir devlet kurulması sorunuyla ilgili olarak Lenin hayranlık uyandıracak bir başlangıç yapmıştı fakat Stalin'le aralarındaki farklılık Lenin'in kuramının uygulanmasıyla ilgili temel ilkelere gölge düşürmüştü. Özellikle ulusun tanımı kuşkuluydu. Stalin'in bu yöndeki çabası açıkça eksikti.

Lenin'in kuramı çöken Çar imparatorluğunda ve genel olarak Doğu Avrupa'daki ulusal sorunu çözmek üzere geliştirilmişti. İlk görevimiz bunun Sovyetler Birliği'nde ne kadar başarıldığını göstermek olmalıdır. Sonra Doğu Avrupa'daki öteki çok uluslu devleti, Yugoslavya'yı inceleyeceğiz. Marksist ulusculuk kuramının uygulama çalışmalarından biri de Çin'de gerçekleştirilmiştir. İki ülkede de genel kurama yapılan katkıları yerli yerine oturtmak gerekir.

Marksist ulusculuk kuramı Afrika'ya uygulanmadan önce yeni bir başlangıç yapmak zorunluydu ve bunu yapacak öğrenciler de yok değildi. Tabloyu tamamlamak için çalışmamız Latin Amerika'nın özel sorunlarına da eğilmektedir. Sonra genel Marksist ulusculuk kuramının tüm dünyaya uygulanabilirliğini sınamanın ele alınabilir bir tasarım olup olmadığını göreceğiz.

4

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE ULUSAL SORUN

RUS DEVRİMİ

En yukardaki önderlerinin özellikle Lenin ve Stalin'in I. Dünya Savaşı öncesinde de ulusal sorun üstünde durmuş olmaları Bolşevikler için bir şanstır. Devrimin sonucu geniş oranda ulusal azınlıkların ona karşı takınacağı tavıra bağlı olmuştur.

Bu bölümde devrimden önce ve sonra, kitabın yazıldığı zamana kadar, bu ulusal topluluklara karşı Bolşevik siyaset incelenecektir. Daha sonra, rakip ulusal devletler dünyasında, Sovyetler Birliği'nin (veya bir sosyalist ülkenin) yaşamını sürdürmesi için doğru Leninist ulusal siyasetin uygunluğu sorununu irdeliyeceğiz.

Savaştan önce hem Bolşevikler hem Menşevikler enternasyonalist olduklarını ileri sürüyorlardı fakat savaş başlayınca Menşevikler hükümeti desteklediler. Rusya'daki Bolşevik önderler tereddüt geçirdiler; savaş çıktığında Avusturya'da bulunan Lenin ise 1903-1905'deki gibi 'Anavatanın Yenilgisi' sloganıyla İsviçre'den çizgisini ortaya koydu. Öteki önderler de onu izledi. 1915 ve 1916 yıllarında bütün ülkelerin sol sosyal demokratlarını, toplumsal devrim düşüncesiyle birleştirdikleri 'zorla ilhaklara hayır, cezalandırıcı tazminatlara hayır' sloganları çevresinde toplamaya çalıştılar.

Bolşevikler iktidara gelince ulusal siyasetin fiili taşıyıcıları oldular. Bolşeviklerin başlangıçtaki 'proleter enternasyonalizm'i devrimin Batı Avrupa ülkelerine yayılması anlamını içermeye başladı. 1917 Ekiminde Bolşevikler o sırada Rusya'yı işgal etmekte olan Alman orduları arasında büyük bir propaganda çabasına giriştiler. John Reed sonunda Alman ordularının çöküşünde bu propagandanın önemli bir etken olduğunu düşünüyordu. Lenin Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzaladı ve Kayzer'in hükümetiyle diplomatik ilişki kurmuş oldu.

'Bir ülkede sosyalizm' inşa siyaseti üstünde çalışılarak benimsenmiş değildi; Sovyetler Birliği buna mecbur kalmıştı. (Bu noktayı Carr etraflıca değerlendirmiştir, 1970). Sovyetler Birliği'nin kendi çıkarları resmi olarak siyasetin belirleyicisi yapıldığında Troçki ve Zinovyev 1925'de, Dördüncü Parti Kongresi'nde itirazlarını belirttiler (Lerner, 1970:139). Fakat daha başından beri Sovyetler Birliği'nin çıkarları enternasyonalizm adına hiçbir zaman feda edilmemişti. Leonard Schapiro bu konuda yanıltıcıdır (bknz. Schapiro, 1970:225). Schapiro ayrıca yanlış olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 1919 Mart'ındaki Sekizinci Kongresi'nde kendi kaderini belirleme hakkının tanınmış olduğunu söyler (a.g.e.:226).

Sovyetler Birliği'nin varlığını sürdürmesinde Bolşeviklerin uluslara karşı siyasetinin önemini abartmak söz konusu olamaz. Eski Çar İmparatorluğu'na bağlı Rus olmayan uluslar genel olarak Bolşevik hükümete sıcak bakmıştır. Stalin her zaman yabancı işgalinin kritik günlerinde sınır cumhuriyetlerinin Bolşeviklere gösterdiği yakınlıkla başarının elde edilebildiği üstünde durur. 1923'te şunları yazar:

Ekim Devrimi bir vuruşta ulusal baskının prangalarını parçaladı... Eski ulusal düşmanlık temellerini ortadan kaldırdı, halkların işbirliği yollarını açtı ve yalnız Rusya'da değil, Avrupa ve Asya'da da öteki uluslardan kardeşlerinin Rusya proleteryasına gü-

ven duymalarını sağladı... Bu güveni kazanmış olmasaydı Rus proleteryası Kolçak ve Danikin'i, Yudeniç ve Vrangel'i yenemezdi... (Stalin, 1942:124).

Eğer Kolçak, Denikin, Vrangel ve Yudeniç'in ayaklanmalarında 'yabancı' (alojen) denilen baskı altındaki halkların Rus proleteryasına duyduğu yakınlık bu generallerin ayaklanmasını bozmamış olsaydı... bu generallerden birini bile deviremezdik (a.g.e.: 143).

Azınlık halkların Bolşevik hükümetine duyduğu sıcaklık Lenin'in bütün halklara tanıdığı kendi kaderini belirleme siyasetine bağlanmıştır (Pipes, 1954: 49, bölüm 2 ve devamı). Bu yorum, üç nedenle, kuşkuya açıktır.

Öncelikle, bazı bölgelerde (örnek olarak Finlandiya, Gürcistan, Ermenistan'da) uluscu ajitasyon uzun süredir devam ederken bazı bölgelerde de uluscu duygular hemen hiç gelişmemişti. Orta Asya halklarıyla ilgili olarak Philip Mosely'nin tanımları bu görüşü destekler niteliktedir:

Rus olmayan grupların önderleri genel olarak federal bir devlet çatısı içinde kültürel ve idari özerkliğin kurulmasıyla ulusal isteklerinin karşılanmış olacağı düşüncesindeydiler (Mosely, 1948:VII:207).

Kendi kaderini belirleme siyasetinin çevre ulusların yaklaşımını etkilemiş olacağından kuşkulanmanın ikinci nedeni bu maddenin 1919 Kongresi'nde programdan çıkartılmış olmasıdır.

Üçüncüsü Rus İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde yayılan karşı devrimci güçlerin geniş oranda Çarcı zalimlerden oluşması ve bunlarca yönetilmesidir. Vrangel'in daha yumuşak yaklaşımına karşın Denikin özellikle çarşı yönetimin bir aracı olarak tanınmıştır. Bu bölgelerin halkları eski rejimi yıkanları desteklemek için ulusal duygulara sahip çıkmak durumunda değillerdi.

Bolşeviklerin dinle araları iyi olmamasına karşın bir kez çarlık rejiminden kurtulmak için müslüman

ulusal hareketleriyle birlikte çalışmak arzusunu da gösteriyorlardı. Eski imparatorluğun her yerinde baskı görenler ve fakirler arasında izleyicileri vardı[1].

Eski sömürge bölgelerin birçoğunda önderliği ele alan Ruslar oldu. Ama kendi kaderini belirleme insanların zihinlerinde öncelikle yer almış olsaydı bu önderlik biraz zor kabul görürdü.

Anahtar nitelik taşıyan Ukrayna'da, Bolşeviklerin gerçekte bir süre tanıdığı 'kendi kaderini belirleyen' (burjuva) Rada yönetimi değil, ona rakip olan Rus destekli hükümet halk desteğini kazandı[2]. Belirleyici olan ulusal siyaset değil, sınıf savaşımıydı.

Kendi kaderini belirleme sloganı sınır bölgelerinin bağlılığını kazanmanın bir aracı olmadıysa da, Rosa Luxemburg'un iddia ettiği gibi, bağlılığı yitirmenin aracı da olmadı. Kağıt üstünde kendi kaderini belirlemenin önde gelen savunucusu olan Lenin bu öğretiyi hiçbir zaman Sovyetler Birliği'nin devlet çıkarlarını zedeleyecek biçimde uygulamadı. Her sömürge bölgesinin bağlılığı güç ve diplomasinin birarada kullanılmasıyla fakat öncelikle Rosa Luxemburg'un tahmin ettiği gibi silahlı kuvvetlerin kullanımıyla oldu.

Lenin ve Stalin'in ulusal sorun hakkındaki görüşleri ilk yıllarda Komünist (Bolşevik) Parti tarafından bütünüyle kabul edilmiş değildi. Bazı Bolşevikler daha başlangıçtan itibaren azınlık ulusların kültürlerini ezmek ve Rus önderliğinde tek proletarya kül-

---

1. *Great Soviet Encyclopedia*'ya göre Ekim Devrimi öncesinde Komünist Parti üyeliğinin dağılımı şöyleydi: Etnik Rusya'da 200.000, Ukrayna'da, Moldavya'da ve savaş cephesinde 60.000, Kafkasya ve birleşik savaş cephesinde 20.000, Orta Asya'da 10.000 (*Bol'shaia Sovetskaia Entsiklopediia*, 1973:XII: 550).

2. Rusların desteklediği hükümet de Ukraynalıydı ve olayların kanıtladığı gibi Ukrayna halkının isteklerini Rada'dan daha çok temsil ediyordu.

türü yaratmak isteğindeydiler[3]. Ukrayna'da 1920-1922'de bu kuramı uygulamak için girişimde bile bulunulmuştu. Bu görüşün sözcüsü Lebed'di.

Bu düşünce Ukrayna'da tamamiyle popüler olmadı. Çarcılara ve toprak sahiplerine tüm gücüyle karşı çıkan General Makhno, örnek olarak, belirli bir ana kadar Devrimin bir parçası oldu fakat Makhno aynı zamanda anarşistti ve merkezi iktidara karşı çıkıyordu; Makhno ve birlikleri zaman zaman Bolşeviklere karşı savaşıyorlardı.

Borotbistler olarak bilinen ve Ukrayna'nın bağımsızlığıyla Sovyetler Birliği'yle işbirliğini savunan bir grup daha vardı. Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'ne katılmasından sonra bile farklı ulusculuk kuramları üst düzeyde varlığını sürdürmekteydi. Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'nde eğitim komiseri olan Skrypnyk Otto Bauer'in izleyicisiydi. 1923'lerde konuşma özgürlüğü oldukça fazlaydı ve çeşitli düşünce okulları yalnız Ukrayna'ya özgü değildi (bknz. Smal-Stocki, 1960: 50-55).

Sonunda Stalin yönetiminde örgütlenen SSCB on beş cumhuriyetten oluşur. Bunlar temel haklar açısından sözde eşittirler fakat anayasa merkezi (federal) hükümete öyle güçler verir ki SSCB'ni fazlasıyla merkezileşmiş bir devlet olarak tanımlamak doğru olur. SSCB içindeki 177 ulusal topluluk, varlıkları bir tür tanınmayla teslim edilmişken hepsinin çoğunluğu bütünüyle cumhuriyetlerden birinin topraklarında yaşamaktadır. Rus toprak ve bölgelerinde on altı kadar 'özerk cumhuriyet', dokuz 'özerk bölge' ve on 'özerk birim' olduğu varsayılan ulusal bölge vardır. Ama bazı ulusal topluluklar, Yahudiler, Tatarlar ve Kazaklar gibi, en yoğun oldukları kendi bölgelerinde bile çoğunluğu oluşturmazlar.

---

3. Lenin «proletarya hareketinin ortak veya uluslararası kültürü»nden söz etmiş fakat her zaman bu düşüncesiyle birlikte yerel veya ulusal kültüre hoşgörüsünü de ifade etmiştir.

Çarlık zamanında azınlık olan Büyük Ruslar o zamandan beri nüfusun yüzde 55'ini oluşturmaktadırlar. Ukraynalılar (yüzde 18), Beyaz Ruslarla birlikte doğu Slavları Sovyet nüfusunun yüzde 77'sini oluşturur (Kulski, 1954: 191, 194; Raymond, 1968:245-46).

Sovyet Anayasası'nın 17. maddesine göre 'Her Cumhuriyetin SSCB'den ayrılma hakkı saklıdır'. Fakat Stalin yönetiminde hazırlanan resmi *Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi* ayrılma kararının 'proletarya partisi'nin elinde olduğunu söyler (*Tarih*, 1939:190-91). Bu parti, SBKP, yekparedir, onda ulusal özerkliğe yer yoktur.

Stalin Uluslar Komiseriydi, uluslar siyasetinin yürütülmesinden o sorumluydu. 1920'de şöyle yazmıştı:

Sınır bölgelerindeki bütün Sovyet organlarının, mahkemelerin, yönetimin, doğrudan hükümet organlarının, ekonomik dairelerin ve aynı zamanda parti organlarının, mümkün olduğu kadar gelenekleri, yaşam alışkanlıklarını ve yerel halkın dilini bilen yerel insanlardan seçilmesi zorunludur... kitlelerin Sovyet hükümetinin kendi çabalarının ürünü, kendi düşlerinin gerçekleşmesi olduğunu anlamaları için askeri oluşumlar dahil ülke yönetiminin her alanına emekçi kitleler çekilmelidir (Stalin, 1942:80-82).

Bu sözler yalnızca yabancıları avlamak için söylenmemişti, bunun uygulanması için, Stalin'in yönetiminde, ciddi girişimde bulunulmuştu. Yerel halk, o zaman için eğitim görmüş kişilerin sayısı açıkça yetersiz olmasına karşın, yönetimde yer almaya itiliyordu. Her ulusal topluluğa bölgedeki nüfus oranına göre yönetimde görev verme siyaseti izleniyordu; bu siyasete *korenizatsiya* 'kökleri bulmak' adı verilmişti.

Sovyet rejiminin düşmanları hükümet dairelerine, ekonomik görevlere, vb. yerel insanların getirilmesi siyasetini gerçek güç SBKP elinde yani Ruslarda kaldığı için küçük görme eğiliminde oldular. Lenin-Stalin'in siyaseti gerçekte yerel halk için büyük

önem taşıyordu ve her şey Rus egemenliğini kabul etmelerine bağlıydı. Rejimden pay alan ve yerel ulusçu ajitasyona dahil olmayan küçük memurlar üstüne kurulu bir tabakalaşma söz konusuydu. Ve elbette, halk, şikayetleri her zaman çözüme kavuşturulmasa da, en azından memurların neden söz edildiğini anladıklarını bildiğinden, rahatlıyordu. İşlerin çar rejiminin tersi olduğu herkesçe görülüyordu.

Büyük Rus şovenizminin, Lenin'in cesaretlendirmesiyle, ana tehlike olduğu bir zaman için söylendi (Kolarz, 1956:16). Bu anlayış kökten değiştirilecekti. Skrypnyk SBKP'nin On İkinci Kongresi'nde (1923) şöyle diyebiliyordu:

Parti... ulusal sorunda dengeleyici bir işlev görüyor... Büyük-İktidar şovenizminden her söz edilişinde devletsiz halkların şovenizminden de söz edilerek denge kurulmalıdır, böylece daima çifte muhasebecilik yapılmış olur...[4] Yani gerçekte Büyük-İktidar şovenizmine karşı savaş açmış durumda değiliz (alıntı Dzyuba, 1968:37).

Skrypnyk 1931'de tutuklandı ve 1933'de hapishanede intihar etti. Daha sonra itibarı iade edildi.

ULUSCULUK, KÖYLÜLER VE DEVRİM

Şehir işçilerine dayanan Bolşevik Devrimi o zaman için nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülükten kabul görmeseydi başarıya ulaşamazdı. Fakat Bolşevikler görece köylülüğe fazla önem vermediler. Kırsal kesimde kitle desteğine sahip olan parti Sosyal Devrimciler'di.

Şubat 1917 Devrimi'nden sonra Sosyal Devrimci-

4. Skrypnyk'in resmi Bolşevik propagandasını tanımlaması doğru değil, bu 'çizgi'nin küçük cumhuriyetlerde «devletsiz halkların şovenizmi»ni değil «burjuva ulusculuğu» vurguladığını söylemesi daha doğru olurdu.

ler şiddetli şovenist bir parti olarak ortaya çıktılar. 'Zafere kadar Savaş' taraftarıydılar ve Kerensky'nin 1917 yazındaki saldırısını desteklediler. Bu saldırının başarısızlığı ve halkın savaştan bıkması, savaşa mümkün olduğu kadar çabuk son vermek isteyen Bolşeviklerce kullanıldı. Sosyal Devrimciler'in toprak programını da büyük oranda desteklediler.

Bolşevikler Sol Sosyal Devrimciler'in de katılımıyla Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayıp Kayzer hükümetiyle diplomatik ilişkiler kurduklarında Sosyal Devrimciler öfkelendiler. Kışkırtılan ulusculuklarıyla yeni Alman elçisi Kont Mirbach'ı öldürdüler, Lenin ve Troçki'yi de öldürmek istediler (Deutscher, 1949: 191). Ama köylülerin daha fazla ilgilendiği başka konular vardı.

Marksist yazında Lenin'in devrimi fakir köylülüğe dayandırdığı, orta köylülüğün gönlünü alırken zenginlere (kulaklar) saldırdığı söylenir. 1918'in acil durumunda şehirler gıda bulmak zorunda kaldıklarında kırsal yerlerdeki işler fiilen 'yoksulluk komiteleri' adı altında örgütlenmiş fakir köylülerce yürütülmüştü. Ama sınıf savaşı birçok orta köylüyü devrim aleyhine çevirdi. Lenin olanları görünce siyasette değişiklik istedi. 8 Kasım 1918'de yoksulluk komiteleri kaldırıldı ve birkaç yıl boyunca stratejik konumdaki orta köylülüğü yetiştirmek için özenli girişimlerde bulunuldu. Toprak dağıtımından kârlı çıkan ve genellikle kulak olan köy tefecisinden kurtulan orta köylülük kendi çıkarları için Bolşevik önderlikle uyuştu.

Devrimin şehirlerde başarılı olması kırsal kesimde başarıya ulaşabilmesi için şarttı, çünkü iktidarın orta ve fakir köylülüğe kaydırılabilmesi için dışardan bir güç gerekiyordu. Çarlık ordusu dağıldığında cepheden köylerine dönen askerler köylerdeki güç ilişkilerini değiştirdiler; Bolşeviklerin zaferi toprakların kamulaştırılmasını güvence altına aldı.

Köylerde toplumsal ilişkiler değiştirilmişti fakat

devrim gerçekleşmemişti. İktidar sovyetlerin eline geçmişti ama bunlar başlangıçta canlılıktan yoksundu. Bilinçli olarak eski köy kurulları örneğine göre kuruldular, farkları kulakların dışlanmasıydı (Anweiler, 1958:298). Toplumsal ilişkilerin yeni temeller üstüne oturtulması ve kollektif çiftlik düzeninin getirilebilmesi için bir başka büyük ayaklanma ve yıllar süren kargaşanın yaşanması gerekmişti.

Kargaşa dolu 1930'lu yıllar boyunca yurtsever motif kullanıldı ve şehirdeki işçilerden aşağı kalmayan bir derecede köylülere yöneltildi. Sosyalist anavatan mucizeler yaratıyordu, sosyalist anavatan tehlike içindeydi. Sosyalizme belirli bir ilgi duymayan köylüler bile bu sloganları anlıyorlardı. Dolayısıyla ulusculuk sosyalizme yardımcı oldu, yeni düzen istikrara kavuşturuldu. Üzücü olan yeni düzenin Stalinizm olması, özgün sosyalizmden başka bir ad alabilecek kadar ayrılmış olmasıydı.

Kollektivizasyon sırasında fakir köylüler birçoğu eski orta ve hatta fakir köylüler olan kulaklara karşı çıkıyorlardı. Bolşevik rejimin daima başlıca dayanağı olan şehirli işçiler hükümet ajanı olarak köylere gönderildiler ve siyasetin yerine getirilmesine hizmet ettiler. Orta köylülük devrimci olmuştu ama ancak belirli bir sınıra kadar.

BOLŞEVİK ULUS SİYASETİ VE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ

İnsanları kazanmamış olsaydı Bolşeviklerin iki savaş arası dönemde Orta Asya Cumhuriyetleri'ni ellerinde tutmaları olanaksız olurdu. Bu bölgenin halkı 1916'da çarın hükümetine karşı gerçek bir ayaklanmaya girişmişti. Çarın uzun zamandır süren baskıcı siyasetiyle için için huzursuzluk duyan insanlar, çarın kuklaları bu insanların ellerine silah vermeye cesaret edemezken, bir yandan da insan gücüne duyu-

lan gereksinmeyle onları işçi taburlarına asker yazmaya kalkınca alevlendiler. 1916 ayaklanmasına bölgenin on bir milyon olan nüfusundan sekiz milyonun katıldığı tahmin edilmiştir. Böylece bu insanlar, Asyalıların fiilen başlatmış oldukları ayaklanmayı sürdüren Bolşeviklerin önderliğini kabul etmeye hazır duruma gelmişlerdi. Hareketin önemli önderlerinden olan Amangeldi İran-uli, Lenin iktidara geldikten kısa süre sonra Bolşeviklere katıldı (Mandel, 1974:7-8). Fakat bu zamana kadar korkunç kan dökülmüştü, Kırgız nüfusunun yaklaşık üçte biri Çin'e kaçmıştı.

Orta Asya (müslüman) ulusculuğuyla Bolşeviklik kısa süre içinde çelişkiye düştü. Orta Asya ulusculuğunun önde gelen kuramcısı Sultan Galiyev olarak tanınan Mir Seyit Sultan Alioğlu Kazanlı bir müslüman Tatardı. 1880'lerde doğmuştu, bir öğretmenin oğluydu. Üç buçuk milyon Tatar küçük gruplar halinde Çarlık topraklarına dağılmışlardı, en yoğun oldukları yer Volga'ydı, fakat orda bile nüfusun yarısını ancak aşıyorlardı; Kazan'ın yüzde sekseni Rustu.

Sultan Galiyev 1917 Kasımında Bolşeviklere katıldı. Yetenekli bir konuşmacı ve örgütçü olarak kısa sürede yükseldi. Müslüman Komünist Parti'sini örgütledi ve Kolçak'a karşı savaşa etkin biçimde katıldı. 'Merkezi Müslüman Komiserliği'nin başkanıydı, yerel Rusların karşı çıkmasına karşın, merkezi hükümetten altı milyon nüfusa sahip olacak büyük bir müslüman devletinin kurulması sözünü almıştı. Tatarların ve Volga boyundaki Başkırların topraklarından oluşacak bu devlet, Rusya'nın bütün müslüman halklarını kapsayacak çok daha büyük bir devletin çekirdeği olacaktı. Müslüman şehirlerinde müslüman büroları oluşturularak müslüman dünyasında komünizmin propagandası yapılmaya başlandı (Bennigsen, 1957:649).

Rusya Komünist Partisi'nin ulusal sorundan sorumlu kişisi Stalin Müslüman Komünist Partisi'nin

partisiyle birleşmesini istedi. Sultan Galiyev buna karşı çıkarak federatif Komünist parti öneriyordu. Bunun yerine SBKP içinde bir müslüman seksiyonu oluşturuldu. Müslüman komiteleri gittikçe zayıfladılar ve sonunda ayrı bir müslüman devleti kurulma düşüncesi ortadan kalktı. Stalin 'doğuştan ulusculuk'a karşı verilecek birçok savaşın ilkini başlattı. Sultan Galiyev islam topraklarındaki Rus taktiklerini mahkum ederek islamın ilerici yönlerini koruyacak insani ve esnek yöntemlerin kullanılmasını istiyordu (a.g.e.: 650-52).

Sultan Galiyev ve Stalin arasındaki birincinin tam yenilgisiyle sonuçlanan savaşı anlayabilmek için Devrim döneminde ve hemen sonrasında Tatar ve Başkır bölgeleriyle genel olarak Orta Asya'daki güç ilişkilerini bilmemiz gerekir. Çarlık döneminde Ruslar Tatar ve Başkır bölgeleriyle Orta Asya'ya öğretmenler, hükümet memurları, yetişmiş işçiler (özellikle demiryolu işçileri), ordu garnizonları ve biraz da köylü olarak girdiler. Devrimden sonra bu gruplar yerel etnik unsurların dışta kalmasıyla iktidarı kullanmayı sürdürdüler. Kırım'da örnek olarak, Rus soylularının büyük çiftliklerine el konuldu fakat Tatar köylülere verilmek yerine devlet çiftliklerine dönüştürüldü. Başka eski sömürgelerde çiftlikler, bir otoriteye göre, Rus göçmenlere dağıtıldı (Pipes, 1954:163, 190).

Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra Ruslara karşı devam eden ayaklanma, sömürgecilerden (Ruslardan) ulusal kurtuluş için sürdürülen bir ayaklanma olarak anlaşıldı.

Kendi gözlemlerini genelleştiren Sultan Galiyev gelişmiş ülkelerin proletaryasının sömürge bölgelerine kurtarıcı rolünde gelmesine karşı çıktı. İngiltere ve Fransa gibi geleneksel emperyalist güçlerin değil fakat sosyalist bir ülkenin, Sovyetler Birliği'nin de sanayi proletaryasının, halkların kurtuluşu değil sömürü peşinde olduğunu söylüyordu. İktidarın proletaryanın eline geçmesi sömürge halkları için yalnızca

efendilerin değişmesi anlamına geliyordu (a.g.e.:261; Sultan Galiyev'in görüşlerini anlatan 1924 tarihli bir Tatar belgesinden alıntıyla).

Sultan Galiyev'e göre gerçek çelişki sanayi metropolleri ile sömürgeler arasındaydı. Sömürgedeki 'proleterler' sanayinin ücretlileri değil - ücretli sayısı zaten çok azdı ve bunlar da emperyalist ülkedendi - bütün olarak yerli halktı; sömürülen ulus 'proleter ulus'tu - ve yerlilerin bütün sınıfları 'proleter'di[5]. Sultan Galiyev böylelikle sömürgelerde kurtuluş hareketlerinin temeli olarak köylüleri, küçük burjuvaları hatta büyük burjuvazinin ilerici unsurlarını görüyordu. Sınıf savaşımı ikincil önemdeydi, birkaç 'kazanılamaz' unsura baskı yapmakla sınırlıydı (Bennigsen, 1957:645-46).

Sultan Galiyev yerli ve emperyalistler, kırsal sömürge halklarıyla sanayileşmiş metropoller arasındaki çelişkileri ön plana alarak sınıf savaşı düşüncesini yumuşatıyordu. Birincilerin birleşerek Komünist Enternasyonal yarında sömürge enternasyonali oluşturmasını ve ondan bağımsız olması gerektiğini söylüyordu. Rus sosyalist sisteminin devlet kapitalizmine dönüşeceğini düşünüyordu. Öte yandan, sömürge enternasyonali yerel Komünist partiler yönetiminde gerçekten sosyalist olmalıydı. Asya sömürgelerinin kurtuluşu Avrupa kapitalizmine öldürücü bir darbe indirebilirdi. Sömürge enternasyonali sanayi metropolleri üstünde siyasal egemenlik kurabilirdi (a.g.e.:646-48).

Sultan Galiyev'in düşünceleri hakkındaki bilgimiz bölük pörçüktür. Felsefesinin sistematik bir ifadesi kalmamıştır. Kısa makaleler ve konuşmalar,

---

5. «Proleter ulus» terimi Sultan Galiyev tarafından I. Dünya Savaşı'ndan önce kullanılan anlamdan farklıdır. Örnek olarak Pascoli ve Corradini İtalya'nın 'proleter ulus' olduğunu, eski emperyalist iktidarlar kadar sömürgesi olmadığı anlamında söylemişlerdir (bknz. Davis, 1967:116).

uzun belgelerden bazı parçalar elimizde bulunmaktadır (Pipes'in alıntı yaptığı parça gibi) bir de Sultan Galiyev'in öğrencisi ve yurttaşı Hanafi Muzaffar'in eserleri vardır.

Sultan Galiyev'in 1923'de Stalin ona karşı harekete geçtiğinde felsefesini tam anlamıyla geliştirmiş olup olmadığı bilinmiyor. Ne olursa olsun Sultan Galiyev bu yılda yargılandı ve bütün parti görevlerinden uzaklaştırıldı. Stalin'in yasal olarak linç edilen düşmanlar dizisinin birincisi o oldu fakat bu kez ceza idam değildi ve Galiyev birkaç yıl daha etkinliğini sürdürdü[6]. Stalin'in saldırısına uğrayacak olan öteki önde gelen Bolşevikler daha sonra Stalin'in girişimiyle tutuklanan bu tanınmış Parti üyesine yapılanları protesto etmediklerine pişman oldular (bknz. Troçki, 1947:417). Belki de bir Büyük Rus'a karşı yapılsa karşı çıkacakları hareketin bir azınlık temsilcisine yapılmasına göz yummuşlardı. Bu körlükleri onlara pahalıya mal olacaktı.

Orta Asya'daki Ruslar çarlık zamanında sahip oldukları ayrıcalıkları kısa sürede yitirdiler. Stalin bu konuda özellikle ısrarlıydı (bknz. Stalin. 1942:80-82). Fakat bölgede Rus dilini kullanabilen ve merkezi hükümetel Parti'nin ajanı olarak hareket edebilenler yalnızca onlardı ve Marksizmle ilgili bilgileri, Marksizme bağlılıkları çoğunlukla üstünkörü olmasına karşılık görev almaya istekliydiler. Müslümanların çoğunun onları bölgede Rus yönetiminin devamı olarak gördüklerine ilişkin oldukça fazla fazla yanıt var (Carr, 1954:286-87).

İslamın etkisi hukukta yapılan değişikliklerle yavaş yavaş azaltıldı ve 1928'de genel saldırıya ge-

---

6. Bennigsen, Sultan Galiyev'in 1937'de idam edildiğini söyler fakat Rodinson'a göre 1940'da hayattadır (bknz. Bennigsen, 1957:644; Rodinson, 1972:382). Sultan Galiyev Sovyetler Birliği'nde muhalefete getirilen sınırlamalarla uzun süredir izleyicilerinden kopmuştu.

çildi. İslama saldırı Parti, okullar, Komsomol ve özellikle Militan Tanrısızlar Birliği (1937'de dağıtıldı) tarafından yürütüldü ve 1941'e kadar sürdü (Bennigsen ve Lemercier-Quelquejay, 1968:150 v.d.)[7].

Sultan Galiyev'in sınıf savaşımından söz etmemesi yüzeyden bakıldığında Marksist değilmiş gibi görünmesine neden olur. Fakat Orta Asya'da Rus Komünistler de sınıf barışından söz etmişlerdir (Bennigsen, 1957:647). Sultan Galiyev köylülükle büyük burjuvazinin bazı unsurları da dahil burjuvazinin işbirliği yapması taraftarıydı; ulusal kurtuluş savaşımında işçi, köylü ve burjuvazinin işbirliği Lenin tarafından da önerilmiş ve göreceğimiz gibi Mao tarafından gerçekleştirilmişti. Sömürge halklarının devriminin sınıf savaşımıyla değil fakat bütün baskıya

---

7. İslam elbette 1920'lerde ve 1930'larda Komünist saldırısına uğrayan tek din değildi. Ortodoks Kilisesi başından beri Rus Devrimi'ne şiddetle muhalefet etmişti, Bolşevik hükümetin ilk eylemlerinden biri kilise arazilerinin kamulaştırılması olmuştu. Yirmi yıl süreyle Komünistler tutucu din adamlarının etkisini yok etmeye çalıştılar. Kampanya kilisenin içinde ve dışında yürütüldü. Kilise dışında Militan Tanrısızlar Birliği ateizmin propagandasını yaparak ve genel olarak dine saldırarak kampanyayı sürdürdü. Kilise içinde de reformist kanat hükümet tarafından desteklendi ve 1937'de yönetimi ele aldı. Militan Tanrısızlar Birliği kapatıldı. II. Dünya Savaşı sırasında (Büyük Yurtsever Savaş) kilise hükümeti var gücüyle destekledi. Gerici öğelerin desteğini sağlamak için önde gelen hükümet görevlileri bile, Yugoslavya'daki Sovyet misyonunun başkanı General Korneev'e göre dini benimsemiş göründüler (Cilas. 1962:47-48). İleri sürülen bu görüşün olanaksız bir yanı yok, uluscu değerlendirmelerin nasıl katı Marksist öğretinin üstüne çıktığını gösteriyor.

Çarlık Rusyasında Ortodoks Kilisesine ve çara karşı olan milyonlarca köylü olduğu unutulmamalı; Kiliseye karşıydılar ve uluscu değillerdi. Devrim sırasındaki 'Eski İnançlılar'ın hıristiyan nüfusun dörtte birini oluşturduğu tahmin ediliyordu ve toplumsal, ekonomik eşitlik yanlısıydılar (Wolf, 1969:69-70).

uğrayanların ortak savaşımıyla özdeşleşeceği ve kaderlerinin değiştirilebilmesi için bunun gerekli olduğu düşüncesi, ilk dönem Bolşevik tarihçilerinden G. Safarov'a göre bölgede yaygındı (alıntı Carrére d'Encausse, 1966:242-43). Türkler sonuç olarak bölgede devrim sözcülerinin Ruslar değil kendileri olması gerektiğini düşünüyorlardı.

Lenin, Sultan Galiyev'in yargılanıp Parti'den çıkartıldığı 1923'de sağdı. 1919 ve 1920'de fiili bağımsızlık kazanmış olan Orta Asya Cumhuriyetleri'nin zorla yeniden işgallerinde onun da sorumluluğu vardı. Fakat yerli halklara karşı benimsediği ve uygulanmasını istediği siyaseti belirten ve 1956'ya kadar yayımlanmayan yazılarından birinde Doğu'nun uyanışından şöyle söz ediyordu:

Doğunun bu hareketinden önce, uyanışının şafağında yerli halklara karşı en küçük katılık, en küçük şiddetle onların gözündeki itibarımızı yitirmemiz affedilmez bir oportunizm olur (Lenin, CW, XXXVI: 610-11).

'İnsancıl ve esnek' ulusculuk siyaseti çağrısında bulunan Sultan Galiyev açıkça Lenin'in aklındaydı.

Marksist ulusculuk kuramı Sultan Galiyev'in karşı çıkışına yanıt vermedi. Daha sonra aynı noktalar Frantz Fanon tarafından ortaya konduğunda ise Marksistlerin kafası karıştı.

1930'LARDA BÜYÜK RUS ULUSCULUĞU

Stalin 1930'larda Büyük Rus ulusculuğunu özenle gündeme getiriyordu. M.N. Pokrovsky'nin Rus tarihinin resmi yorumunda bu tutum ortaya çıkar (bknz. Pokrovsky, 1968). Rus çarlarını emperyalist ve onlara karşı direniş hareketlerini sömürgecilik karşıtı hareketler olarak değerlendiren Pokrovsky, Lenin tarafından beğeniliyordu. 1932'de Pokrovsky'nin ölümünden sonra yorumu gözden düştü. Rus devletinin ya-

yılışı ilericilik olarak görülmeye başlandı. Korkunç İvan ve Aleksander Nevsky'e sıcak bakan filmler çevrildi. (Daha önceleri birincisi deli olarak tanıtılıyordu.)[8] Suvorov ve Kutusov gibi çaylık generallerine itibarları iade edildi ve adlarına askeri madalyalar tesis edildi.

Stalin'in Rus tarihini yeniden yorumlayışı kendisinin -ve Lenin'in- yaşadığı dönemlere kadar uzandı; kendi eski açıklamalarıyla ters konumlar doğdu. Sosyal Demokrat Parti Rus-Japon Savaşı'nda 'anavatanın yenilgisi'ni savunmuştu. Stalin 1945'de, V-J Günü'ndeki açıklamasında şöyle diyordu:

«1940'de Rus birliklerinin yenilgisi halkımız üstünde derin etkiler yarattı. Ülkemizin tarihinde bu kara bir lekeydi. Halkımız kendinden emindi ve Japonya'nın bozguna uğratılıp kara lekenin silineceği günü bekledi. Biz eski kuşaktan insanlar bugünü kırk yıl bekledik ve şimdi o gün geldi» (Hunt, 1963:214).

Stalin'in tutumunun nedenlerini anlamak zorunludur. Sınır bölgelerinde çarın işgalinin yüceltilmesi kırgınlığa yol açmaktaysa da çoğunluk için Kutusov, Napolyon'a karşı Rus direnişini simgeleştiriyordu. Stalin kuşkusuz ulusal onur ve yeterlilik duygusu yaratmak istiyordu. 1931'de yaptığı bir konuşmada şunları anımsatıyordu:

Rusya, Türk beylerinden darbe yemiştir. Polonya ve Litvanya, soylularından darbe yemiştir. İngiliz ve Fransız, kapitalistlerden darbe yemiştir. Japon baronlarından darbe yemiştir. Hepsi, geriliği nedeniyle ona darbe indirmişlerdir... Gelişmiş ülkelerin 50, 100 yıl gerisindeyiz. Bu arayı 10 yılda kapamalıyız. Ya bunu yaparız veya yok oluruz.

---

8. Stalin'in cephe değiştirmesini eleştirenler arkasında ona destek sağlayan Engels'in otoritesi bulunduğunu genellikle unutuyorlar. Engels'in Habsburgların şimdiki İsviçre'yi kendilerine bağlamalarından yana bir görüş taşıdığına özellikle dikkat edilmeli (bknz. Marx ve Engels, SW, IV:392).

Rusya'nın çökertici aşağılık kompleksinden kurtulması için bir şeyler yapılmalıydı.

O zamana kadar siyasal düşmanlarını saf dışı etmiş ve Sovyetler Birliği'nin tartışmasız efendisi olmuş olan Stalin, sanayileşme ve hızlı ve tam uygarlaşma siyasetini tamamiyle ulusal temellere dayandırmıştı. Kollektivizasyon kabalıkla ve şiddetle yürütülmüş, köylülük arasında yaygın muhalefet uyandırmıştı. Kollektivizasyonun başlangıcında SBKP Merkez Komitesi, Orta Asya gibi çevre bölgelerde dikkatle ilerleme kararındaydı. Stalin'in isteğiyle On Altıncı Parti Kongresi Merkez Komite'de değişiklik yaptı ve Stalin'in bütün bölgelerde hızlı ve tam kollektivizasyon siyasetini benimsedi. Sonuçta uluscu duygu ve ajitasyon yeniden canlandı. Stalin gelişmeler karşısında kapitalizmin izleri insanların zihninde «ulusculuk konusunda başka hér şeyden daha dirençli» diyecekti (Avtorkhanov, 1959:blm. 23; Stalin'den alıntı Stalin, 1942:474).

Kollektivizasyon birlik ölçeğinde yürütülürken Kazakistan'da göçebeliğe karşı kampanya başlatıldı ve kitlelerin direnişine karşın yürütüldü. Yüzbinlerce Kazak yaşamını yitirdi veya bölgeyi tamamiyle terketti[9].

---

9. Nüfus sayımlarında Kazakların sayısı 1926'da 3.968.000 iken 1939'da 3.101.000'e düşmüştür. Bu düşüşün ölümden kaynaklandığı bazan aceleyle ifade edilmektedir. Rakamlar şu nedenlere bağlanabilir:

1. Kazak tanımı değişmiştir. 1926'da Kazak sayılan bazı kabileler 1939'da dışarda bırakılmıştır (Bruk, 1972:366).

2. Onbinlerce Kazak bölgeyi terketmiş, bazıları 1916'da Kırgızların yaptığı gibi Sinkiang'a gitmiştir.

3. Söz konusu dönem hızlı sanayileşme dönemidir, çok sayıda genç kırsal kesimi terk ederek şehirlere gitmiştir. O dönemde Kazakistan'da büyük şehirler yoktu.

4. Orta Asya göçebeleri cumhuriyetler arasında hareketli-

Bütün cumhuriyetlerde kollektivizasyona karşı direniş hükümet karşıtı hareketler yarattı. Bu hareketlerden bazıları Devrim'e bağlılıklarını fakat daha çok yerel özerklik istediklerini ifade ederek kısmen açıktan etkinlik gösterdiler; karşı devrimci olup yasa dışı çalışanlar da oldu. Ukrayna'daki yeraltı örgütleri şunlardan oluşuyordu: Ukrayna'nın Kurtuluşu için Birlik, 1930'da kuruldu, Ukrayna Ulusal Merkezi (1931), Ukrayna Askeri Örgütü (1933). 1930'ların başlarındaki öteki uluscu gruplar Tatar-Başkır bölgesinde Sultan Galiev'in izleyicilerinden, Kafkasya'da 'uluscu sapma' Sadvokasov'un izleyicilerinden, vb. oluşuyordu (Avtorkhanov, 1959:blm. 23).

Sovyetler Birliği gerçekten sanayileşebildi ve II. Dünya Savaşı'nın gösterdiği gibi kendini savunabildi. Fakat bunun maliyeti çok büyüktü. Yitirilenlerden biri de bütün bir sosyalist yasallık düzeniydi. Gizli polis çıldırmış, temizlikler aydınları yok etmiş ve çarların bile hayal etmediği ölçekte siyasal muhaliflerin doldurulduğu hapishane sistemi kurulmuştu. Bütün sosyalist sistem itibarsızlaşmıştı.

1930'lardaki kayıplardan biri de Lenin'in ulus siyasetiydi. Azınlık haklarından sözedenler acımasızca ulusculuk 'suç'lamasıyla temizleniyorlardı. Bu nedenle hesabı görülenler arasında Ermenistan'dan Aghassi Khandian (1936), Özbekistan'dan Başkan Faizala Khodzayev ve Parti Sekreteri Akmal Ikramov (1938) gibi birçok kişi vardı.

Roy A. Medvedyev tarafından uluscu sapma nedeniyle idam edilenler diye sunulanlar listesi birçoklarının Rus adı olması nedeniyle çarpıcıdır (Medvedyev, 1971). Gerçekten çevre bölgelerde memurların

---

dirler; o dönemde Kazakistan'dan göç, Kazakistan'a göçten fazla olmuş olabilir.

5. Bazı Kazakların ulus değiştirip Rus olup olmadığını bilmiyoruz. Kazakistan'da Rusların sayısının arttığını biliyoruz fakat (bu kadar) artış Rusların bölgeye göçüyle olmuştur.

birçoğu hâlâ Rus'tu fakat bu gerçek onların merkeze karşı cumhuriyetlerdeki halkların görüşünü paylaşmalarına engel olmuyordu. Parti görevlileri ve partisiz önderler aynı biçimde temizleniyorlardı. Bir kişi dışında Ukrayna Komünist Partisi Merkez Komite üyelerinin hepsi idam edilmişti. Temizlik Sovyetler Birliği'nde yaşayan yabancı parti yöneticilerini de kapsıyordu. Polonya Komünist Partisi'nin bütün Merkez Komitesi öldürüldü, Yugoslavya Merkez Komitesi'nden yalnızca Tito kurtulabildi. Rusya Sosyalist Federe Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) açısından temizlik orta memurları da kapsadığından bunların da sözde aynı suçla cezalandırılmalarına karşın ulusculukla ilgileri olduğu söylenemez.

Çok sayıda insanın adaletin işlemediğini ve masum insanların idam edildiğini bilmelerine karşın hükümet eleştirileri susturulmuştu. Eleştiri yapanlar hainlikle suçlanıyorlardı ve büyük kişisel tehlike içindeydiler. Dolayısıyla sosyalist yasallığın ihlalini genel olarak değerlendirme olanağı söz konusu değildi. Yurt dışında eleştirilerin yoğunlaşmasına karşın çoğunlukla Sovyet karşıtlığı atfedilerek suçlayıcılar lehine bir eğilim bulunuyordu. İlk yıllarda Komünist karşıtları çok fazla «havlamışlardı!» Sovyetler Birliği'nin kendisinde beş yıllık planların başarısı ve doğrudan savaş ve işgal tehdidi genel kıvanç duygusu yaratıyor ve moral güç sağlıyordu, daha sonra savaş yıllarının şaşırtıcı direncini de bu güç sağladı.

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA RUS ULUSCULUĞU VE YURTSEVERLİK

Abartılmış Alman savaş makinası 22 Haziran 1941'de Rusya'yı işgal edip Moskova ve Leningrad eteklerine, yol boyunca 3.400.000 esir alarak ulaşınca, birçokları Sovyet halklarının moralinin çökeceği tahmininde bulundu.

Batı dünyası Sovyetler'den önce Quisling'in ve izleyicilerinin Alman işgalini hoş karşıladıklarını ve Molotov-Ribbentrop Paktı'yla kafaları karışmış ve yönlendirilmekten yoksun kalmış Komünistlerin başlangıçta direniş göstermedikleri Norveç örneğini görmüştü. Askeri yenilgiden sonra morali tamamiyle çökmüş olan Fransa örneği de ortadaydı; halkın çoğunluğu işbirlikçi Pétain ve Laval hükümetini kabul etmek dışında döneme ait dikkate değer belgesel film *Üzüntü ve Acıma*'da gördüğümüz gibi onlara oy da verebilirdi. Yeraltı etkinlikleri başladığında yalnızca işgal altındaki bölgelerdeki Nazilerle değil, kendilerinden haberdar olup işgalcilere ihbar eden komşularıyla da uğraşmak zorunda kalmışlardı. Bazı Fransız gençler Hitler'in komünizm karşıtlığına o kadar yakınlık duyuyorlardı ki Fransız Faşistler adlı bir grup oluşturarak Hitler ordularında savaşmaya gittiler.

Savaşın gelişimi sırasında SSCB'de büyük bir hoşnutsuzluk olduğu biliniyordu. Rejim karşıtlarının kapatıldığı toplama kamplarının bulunduğu da biliniyordu. Batı, yalnızca kamplarda kaç kişi bulunduğu hakkında bulanık bilgilere sahipti fakat Stalin'in sosyalist yasallığı geniş oranda ihlal ettiği açıktı. Yerel uluscu örgütlerin Ukrayna'da ve öteki yarım düzine Sovyet cumhuriyetinde etkin olduğu da biliniyordu. Bu kadar ters koşullar altında Sovyet morali nasıl yüksek tutulabilirdi?

Ulusal moral ve Sovyet kaynaklarının gücü gene de başlangıçtaki terslikleri altetmeye ve düşmanı geri sürmeye yetti (Borç ve kira yardımı Stalingrad Savaşı sonrasına kadar başlatılmamıştı). Sovyet halkının yurtseverliğinin derin kökleri bulunduğunu, iki yüz bin partizanın birlikler oluşturarak düşman hattının gerisinde, işgal altındaki topraklarda etkinlik göstermesi ortaya koyar.

Aynı sıralarda esirler arasında yoğun bir çöküntü yaşanıyordu, yüzbinlercesi Alman silahlı kuvvet-

lerine alındı ve iki üç yıl orda hizmet verdiler. Bu uygulama Sovyet ordusundaki yurtseverlik düzeyinin düşüklüğünü gösterir. Daha fazla incelenmesi gerekmektedir.

Yığınsal çürümeyi anlamak için koşulların incelenmesi gerekmektedir. Taraf değiştirme yoğun olarak 1942-43 kışında yaşanmıştı (Fischer, 1952:136). O sırada esirlerin koşulları berbattı. Yüzbinlercesi açlık ve açıkta kalmaktan ölüyordu. Taraf değiştirenlerle görüşmüş olan Fischer, sözde gönüllü askerliğin nedeninin yaşama isteği olduğunda kuşku bırakmıyor (a.g.e.:44).

Taraf değiştirenlerin bir başka dürtüsü daha vardı: Stalin'den kurtulma isteği.

Eski esirlerin psikolojisini incelerken Fischer siyasal 'istekleri' üstünde de durur. Sovyetler Birliği'ndeki yaşamı devam ettirme koşulları Stralin'in yetkesini sorgulamamaya dayanıyordu. Fakat bu belirgin baskı kalkıp Stalin gerçek düşman olarak göründüğü zaman çoğunluğu bu düşünceyi kabul etmeye hazırdı. Birçok etki arasında, esir alınıp Sovyetler Birliği'ne karşı taraf değiştirenlerden oluşacak bir birliğe komutanlık etmeyi kabul etmiş olan General Vlasov'un örneği de önemliydi (bu hiçbir zaman gerçekleşmedi).

Eğer Alman ordusuna katılmış esir yığınının gerçekten başka seçimi olmadığı sonucuna varılırsa savaştan sonraki tutumları nasıl açıklanacak? Gene eski fırsatçılıklarına dönmeyecekler miydi?

Alman generallerin doğu cephesinde, örgütlenmenin ilk kez yapıldığı Almancasıyla *Osttruppen*'de bunu düşündükleri varsayılabilir. Bu 'gönüllü' birlikler, Almanca kısaltmasıyla *Hiwis*, «sürücü, ahır bakıcısı, sağlık görevlisi ve çevirmen» olarak Alman alaylarına bağlanmıştı (von Rauch, 1959:343), geri hizmetlerde kullanılacaklardı. 1943 yazından, olanaklı ilk günden itibaren dörtte üçü doğu cephesinden Avru-

pa'nın öteki bölgelerine kaydırıldılar, Himmler yönetiminde Polonya'da, Balkanlar'da, Slovakya, İtalya ve Fransa'da partizan karşıtı görevlerde kullanıldılar. Göring onlara hiç değer vermeyip kaçmaktan başka işe yaramayacaklarını söylüyordu (Steenberg, 1970: 152). 14 Ekim 1944 tarihli *New York Times* Güney Fransa'nın işgalinde Rus, Kafkasyalı, Gürcü ve Ukraynalı birliklerin Alman subaylarını öldürüp kaçma eğilimi gösterdiğini yazarak bunun gerçek olduğunu ortaya koyar.

Sovyet birliklerinin taraf değiştirmesiyle ilgili iki görüş daha vardır. Birincisi, taraf değiştirenler Stalin karşıtı olmalarına karşın, asla Sovyet karşıtı değillerdi. Fischer bu noktada iddialıdır. Onların ulusçu hatta şoven olduklarını söyler (Fischer, 1952:152).

İkinci görüş gerçekten taraf değiştirenlerin sayısıyla ilgili. Eğer *Osttruppen*'den sorumlu son general Koestring'in sözlerini dikkate alırsak «bir milyondan çok fazla»ydılar yani esirlerin üçte biri, bir milyonu taraf değiştirmişti. Bu rakamın, savaş öncesi bölgede yaşayan yurttaşlardan Sovyetler Birliği'ne dönmeyenlerin sayısıyla uyuşması zor görünüyor. Taraf değiştiren birinin eve dönme şansının ne olduğunu kavrayabileceğini düşünmemiz gerekiyor; 'Vlasov'-un adamları'na ne gözle bakıldığını biliyordu. Gene de Fischer'ni tahminlerine göre nedeni ne olursa olsun 'geri dönmeyen'lerin sayısı ancak 250.000 civarındaydı (a.g.e.:45, 112).

Smal-Stocki taraf değiştirenlerin çoğunlukla Rus-lara karşı savaşmak isteyen, Rus olmayan kişiler olduğunu göstermek istemiştir (Smal-Stocki, 1960:67-68). Rus olmayan bölgelerden taraf değiştirenlerin ulusuna göre sınıflandırmasını da yapmaya çalışmış, toplam 647.000 kişi hesaplamıştır[10]. Fischer hareketin

10. Smal-Stocki bilgi kaynağını vermiyor. Fakat azınlıklarla ilgili rakamlar ancak Rus kaçaklarla ilgili rakamlar verildiğinde anlamlı olabilir, Smal-Stocki böyle bir rakam vermiyor.

Rus karşıtı olduğunu reddeder. Vlasov birliği temel olarak Rus'tu, Vlasov çevresindeki yöneticiler nerdeyse tamamiyle Rus'tu. Vlasov hareketine katılması istenen Ukrayna uluscu hareketi bunu reddetmiş ve ancak zorlukla Ukrayna önderlerinin Vlasov'u desteklemeleri sağlanmıştı (bknz. Armstrong, 1963; Fischer, 1952:137-38).

Taraf değiştirenlerin bulunması, Ruslar veya öteki uluslar arasında Sovyet rejiminin sevilmediğini kanıtlamaz. İstisnalara karşın Sovyet ulusal morali yüksek olmuştur. Rus Sovyet karşıtı güçler General Pannwitz'in Kazak alayından ve Nazilere, Kızıl Partizanlara ve 1944-45'de Kızıl Ordu'ya karşı savaşan Ukrayna Uluscular Örgütü'nün topladığı kırk bin kişilik birliklerden oluşuyordu.

Sovyetler Birliği'nde ulusal gruplar savaş sırasında başka yerlere götürüldüler, bu da kitle halinde düşmanla işbirliği yaptıklarını gösterir. Kırım Tatarları dışında hepsine itibarları iade edildi ve evlerine dönebildiler. Gerçekte burda da güçlü bir hoşnutsuzluk sözkonusu değildi, fakat savaş sırasında ABD'de Pasifik kıyısındaki birinci ve ikinci kuşak Japonların yerlerinden edilmeleri gibi, merkezi hükümet histeri göstermişti.

II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA ULUS SİYASETİ[11]

Savaştan sonra, 1947'de, islam karşıtı kampanya canlandırıldı. Alfabeler Kiril alfabesiyle değiştirildi, diller 'temizlendi' ve tarihler Ruslar lehine yeniden yazıldı, geleneksel yazının çoğu ürünleri mahkum edildi. 1953'de Stalin öldüğünde Orta Asya görünürde 'islamdan arındırılmış'tı.

---

11. Bu bölümdeki yardımları nedeniyle Livinston T. Marchant Jr.'a teşekkür borçluyum.

Stalin öldükten sonra halefi konumundaki adaylar için önemli konulardan biri Rus olmayan ulusların kendilerini daha fazla ifade edebilme özgürlüğü sorunuydu. Beria daha fazla özgürlük hareketinde başı çekti. Kruşçev buna karşı çıktı. Beria'nın siyaseti 1956'ya kadar ilerleme kaydetmiş görünüyor. Örnek olarak Stalin'in savaş sonrası Rus karşıtlığının kalıntılarını temizleme hareketiyle Dağıstanlılar ulusal kahramanları, Rus çarının saldırılarına direnen ve dağlara çekilip gerilla savaşı yürüten İmam Şamil'den (1829-1859) yoksun bırakılmışlardı. Şamil her zaman emperyalist saldırganlığa direnişin ilk dönem karamanı kabul edilmişti. 1950'den 1956'ya kadar ilerlemenin düşmanı olarak saldırıya uğradı, 1956'da itibarı iade edildi. İslama karşı kampanyanın yürütücüsü Baghirov idam edildi (Bennigsen, 1957:657-59).

Kruşçev'in önderliği elde etmesiyle bir sertleşme dönemi başladı. Kruşçev bütün olarak Sovyetler Birliği'nde kültürlerin uzlaşmasını (sblizhenie), kültürlerin kaynaşmasının (sliyanie), izlemesi gerektiğini düşünüyordu. Yirmi İkinci Parti Kongresi'nde (1961) her türlü yerelliğe *(mestnichenstvo)* özellikle ulusal bölgeciliğe saldırdı. Sovyetler Birliği'ni ulustan daha üstün yeni bir etnik topluluk olarak tanımladı.

Kruşçev'in 'ulusların tek bir ulus oluşuna kadar birbirlerine yaklaşacakları' düşüncesi kabul edilerek Sovyet siyaseti oldu. Karar, egemenlikle ilgili her zamanki söylemi ve cumhuriyetlerin 'bağımsız gelişme'leri düşüncesini içerirken «Parti... [değişik ulusal kültürlerin] birleştirmelerini sağlıyarak geleceğin dünya çapındaki tek komünist toplumunun kültürünü oluşturacaktır» deniliyordu *(Moscow News,* 5 Ağustos 1961:13).

Rejimin değişik ulusları Sovyet ulusu olarak özümlemeyi tasarladığı ortadaydı. 1961 sonlarında bir Sovyet dergisinde konu şöyle anlatılıyordu:

Karşılıklı özümlenme, özünde, özerk ulusal toprakların hatta Cumhuriyetlerin ulusallıktan arındırıl-

masıdır; Sovyet toplumu böylelikle tam ulusal kaynaşmanın yakın bir gelecekte gerçekleşebileceği noktaya yaklaşmaktadır (Penner'in alıntısı, Goldhagen, 1968:227).

1958 Ağustosunda Gafarov *Kommunist*'te tek bir dilin gelişiminden söz ediyordu (Solchanyk, 1968:339). Ağustos 1962'de *Voprosy Filosofii* dergisi A.N. Maslin'in kültürün biçimsel olarak ulusal içerik olarak sosyalist olabileceği düşüncesine saldırısına yer vermekteydi. Öteki makaleler Stalin'in bütün dillerin 'en iyi öğeleri'yle oluşacak yeni bir uluslararası dil düşüncesine saldırmaktaydı. Sovyetler Birliği için tek uluslararası dilin Rusça olduğu söylenmekteydi.

Şubat 1963'de Yüksek Sovyet Tacik, Kırgız, Türkmen ve Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'ni Orta Asya Ekonomik Bölgesi adı altında birleştiren bir kararı kabul etti. Orta Asya'yı ilgilendiren bütün önemli siyasal kararlar Merkez Komite'nin Orta Asya Bürosu'nca alınacaktı. Bu büro sekreter ve sekreter yardımcısı da dahil yedisi Rus on bir üyeden oluşuyordu. Orta Asyalı olanlar dört cumhuriyetin partilerinin birinci sekreterleriydi. Zaten sekreterlerin hiçbir gücü yoktu, çünkü olağan Sovyet uygulamasına göre gücü elinde bulunduran ve daima Rus olan ikinci bir sekreter bulunuyordu.

Mayıs 1964'de Orta Asya Ekonomik Bölgesi'nin iyi çalışmadığı rapor edildi. Cumhuriyet sınırlarını aşan her fon talebi, cumhuriyetlerin maliye bakanları bütün düzenlemeyi sabote etme niyetinde olduklarından bürokratik kırtasiyecilikle karşılaşıyordu. Aynı yıl içinde Orta Asya Cumhuriyetleri'ni kaynaştırma girişimine resmen son verildi.

Kruşçev aynı yıl iktidardan düştü. Azınlık uluslara ilişkin 'çizgi' önemli derecede değişti. *Kommunist* yazarlarından biri çarlık otokrasisinin sınır ülkelerini, 'acımasız sömürü'yle gelişmekten alıkoyduğunu yazıyordu (*Kommunist*, no 16, 1964:11). 1965 ve 66'da *Kommunist*'de çıkan çeşitli makalelerle iki dil-

lilik siyaseti doğrulandı ve 'büyük ulusların kültürünün daha küçük ulusların kültürlerini çökertip yutmayacağı' ifade edildi (*Kommunist*, no 5, 1966:69-70). Pokrovsky'nin itibarının iade edilmesi için yol açılmış görünüyordu. Bu gerçekleşmedi fakat SBKP'nin Yirmi Üçüncü Kongresi'nde, Mart 1966'da Brejnev özümleme hareketinin yavaşlatılması çağrısında bulundu. Kongrede iki görüş de, hızlı ve yavaş özümleme taraftarlığı ifadesini buldu, çeşitli cumhuriyetlerde ulusal geleneklerin korunması lehine konuşanların sayısı hiç de azımsanacak gibi değildi.

1960'lar ve 70'ler boyunca tartışma sürdü. Gündemde olan, Lenin'in ortaya koymuş olduğu gibi SSCB'nin eşit uluslardan oluşmuş federasyon olması kavramıydı. Karşıt seçenekse Sovyetler Birliği'nin tek bütünleşmiş ulus olmasıydı.

Özümleme taraftarları Lenin'e doğrudan saldırmadılar fakat Stalin'in 1913 makalesinin günü geçmiş olduğunu söyleyerek Stalin hakkında aynı vicdanlılığı göstermediler. Stalin bir ulusun dört temel niteliği olduğunu göstermişti - ekonomi, toprak. dil ve psikoloji birliği. 1961'de tarihçi E.M.Zhukov bir Sovyet ulusal topluluğunu ötekinden ayıranın yalnızca dil olduğunu iddia etti. Sovyet halklarının çıkar birliği ve göç yoluyla ulusal toplulukların karışması öteki kriterleri anlamsızlaştırmıştı (bknz. *Voprosy Istorii*, no 12, 1961).

Bu yaklaşım ve dil farklılıklarının gittikçe azalmakta olduğunu savunan yazarların yargıları büyük oranda hatalıdır. 1959 nüfus sayımı sonuçları yeni bölgelerde Rus dilinin yerel dil olarak kabul edilme eğiliminin hiç de sanıldığı kadar büyük olmadığını gösterdi. 1926'da nüfusun yüzde 58,5'inin ana dilinin Rusça olduğu saptanmışken 1959'da oran ancak yüzde 59,'e yükselmişti. Ulusal konularda, daha önce göstermeye çalıştığımız gibi, dil tek başına bir şey ifade etmez, önemli olan ayrı ve farklı olma isteğidir.

P.M. Ragachev ve M.A. Sverdlin, Stalin'in tanımına göre ekonomik yaşam ulusun önemli bir niteliği olduğundan ve Rus cumhuriyetleri artan biçimde tek ekonomik birim haline geldiklerinden ayrı ulus olma 'psikolojisi'nin önemini yitirdiğini ileri sürdüler. Çeşitli cumhuriyetlerde ulusal bilincin yükselmesi (bunu inkar etmiyorlardı) nesnel temellerinden kopartılıyordu[12]. Rogachev ve Sverdlin 'sınıfsız' sosyalist koşullarda ulusal farklılıkların kaybolma eğilimi gösterdiğini düşünmektedirler. Ulusları 'toplumsal olarak farklılaşmış', 'geçiş sürecinde' ve toplumsal olarak bütünleşmiş' aşamalara ayırarak Sovyetler Birliği'nin son aşamaya yaklaşmakta olduğunu kuvvetle ima ediyorlardı. Ama başkaları (örnek olarak Tavakalian) Sovyetler Birliği'nin bu aşamaya geldiğini reddetmektedir.

Çok fazla merkezileşmiş bir devlet olarak gelişim göstermesine karşın Sovyetler Birliği hukuk ve anayasa bakımından bütün devletlerin eşit olduğu bir federasyondur. Lenin'in benimsediği hukuki yapı budur. Dolayısıyla SSCB'nin öteki cumhuriyetleri soğurarak onları yalnızca geçmişin kültürel anıları olarak bırakması çözümü güç hukuki sorunlar çıkarabilir. Özümleyiciler, birliği oluşturan cumhuriyetlerin kendi kaderlerini belirlemeleri kavramını göz önünde tutmayıp onları kendini yönetmeyen, kendi kaderini belirlemeyen bütüne ait birimlere indirgemek istiyorlar.

Rogachev ve Sverdlin, Lenin gibi ulusların bağımsız devletler kurma eğiliminde olduğunu düşünüyorlar fakat Semenov bunun yalnızca kapitalist devletler için söz konusu olduğunu öneriyor. Çok uluslu sosyalist devletlerde uluslar varlıklarını sürdürebilirler fakat devletler olarak değil. Mnatskanian ise tersine Sovyet federasyonunda cumhuriyetlerin ayrı olması-

---

12. Bu paragraftaki ve hemen aşağıdaki yazarlar 1966'da *Voprosy Istorii* makalelerine katkıda bulunanlardır.

nın *hukuki* bir hak olduğunu, gönüllü olarak biraraya geldiklerini ortaya koyar.

İngiliz tarihçi Peter Howard *Voprosy Istorii*'de 1966'da çıkan makalelerin dolambaçlı ve ileri görüşlülükten yoksun olduklarını düşünmektedir, oysa başka yazarlar gördükleri ifade özgürlüğünden hoşnutluklarını ifade ederler[13].

Siyasal muhalefetin hoş karşılanmadığı bir ülkede tartışmaya bu kadar izin verilmesi rejimin konuya verdiği önemi göstermektedir. Uzun yıllar yetkesi kabul edilmiş bir belgenin (Stalin'in 1913 makalesi) araştırıcı eleştirilere konu olabilmesi elbette bir gelişmenin işaretidir. Eleştirilerin gerçek nedeni özümleme kampanyası için hükümete yardımcı olmak olsa da ve Lenin'in düşünceleriyle uyumlu olduğu söylenemese de tartışmalar Sovyet ulusculuk kuramını en ciddi tartışılabileceği yerde yeniden gündeme getirmişti.

Küçük kabilelerin özümlenmesi kuvvet kullanılmasını gerektirmeden zaten devam etmektedir. Küçük grubun bu kadar yakın ilişki içinde yaşadığı büyük grup tarafından özümlenmesi kuraldır. Böylece 1960 ve 1970 arasında Altay Sayan dağlarının küçük halkları iki büyük grup, Altaylılar ve Hakasiler tarafından özümlenmiştir (Bruk, 1972:357-58).

---

13. Tartışma dışarda da yankı uyandırmıştır. İngiltere'de (Howard, 1967), Fransa'da (Carrére d'Encausse, 1971), Almanya'da (Meissner, 1976-77) ve ABD'nde özetler yayımlanmıştı.

Tartışmaya yapılan katkıları belirli kamplar içinde sınıflandırmak kolay değildir. Tartışma tarihe ve geleceğe yönelerek genişlemiştir. Gene de kaynaşma yanlılarının, 1961'de ilk makaleyi *Voprosy Istorii*'de yayımlayan Bilimler Akademisi Akademik Sekreteri Yevgeni Zhukov, 1961'de ve daha sonra makaleleri çıkan P.G. Semenov, 1966'da ortak makaleleri tartışmayı canlandıran P.M. Rogachev ve M.A. Sverdlin oldukları söylenebilir. Azınlıklar adına konuşanlar M.S. Dzhunusov, M.O. Mnatskanian, T.Yu. Burmistrova, N.A. Tavakalian ve S. T. Kaltakchyan'dılar.

Kendi kabile veya ulus kimliğini koruyabilecek kadar büyük olan gruplarsa kaynaşma eğilimi göstermek bir yana nüfus olarak büyümektedirler. Dört yüzle dokuz bin arasında değişen nüfusları olan on sekiz değişik grupta bu eğilim gözlenmiştir (Mandel, 1974:34; *Izvestia*'dan alıntı).

SSCB'nin çeşitli bölgelerinden alınan bilgiler ulusculuğa duyulan ilginin gençler arasında yaşlılardan daha çok olduğunu kanıtlamaktadır. Resmi basında da bu durum itiraf edilmektedir. Genç şairler Rusya veya Sovyetler Birliği'nden söz etmeden Ermenistan, Ukrayna, Litvanya ve Türkmenistan'a övgüler yazmakta, cezalandırıldıklarında bile bunu sürdürmektedirler (Kulski, 1954:108-10; *Kommunist* (Erivan), 6 Mart 1966). Orta Asya'da Komünizme bağlı olsa da Rus vesayetine zorunlu olarak bağlı olmayan genç aydınlar kuşağı Sultan Galiev'in doğulular yönetimindeki doğulu Komünizm düşüncesini canlandırmışlardır (Bennigsen, 1957:656).

Özümlemenin, bu deyimi kullanırsak, eli kulağında olduğu veya öngörülebilir bir gelecekte ulusal toplulukların yok olacağı düşüncesi bugün kimse tarafından savunulmuyor (Mandel, 1974:44). Bu durum 1961'de Parti'nin benimsediği siyasetin oldukça değiştiğini ortaya koymaktadır.

Sovyet ulusu kültünün vaaz edilmesi ise sürüyor. Bu terim SBKP'nin Yirmi Dördüncü Kongresi'nde resmen kabul edilmiştir.

Böylelikle bir çatışma belirlenmiş oluyor.

ULUSALLIĞA SOVYET YAKLAŞIMI

Ulusal dillerin ve farklılıkların yaşamlarını büyük oranda sürdürebilmesi konu üstüne daha fazla bilgilenilmesini gerektirmişti. 1963'de Orta Asya'da Frunze'de toplanan yurt çapındaki konferansta Sovyetler Birliği'nin bütün önemli bölgelerinde ulusallı-

ğın sosyoetnolojik bir araştırması yapılması kararlaştırıldı. Tatar cumhuriyetiyle ilgili ayrıntıların yer aldığı ilk bulgu yayımı 1967'de yapıldı (Drobizheva, 1967). Çalışmalar son Batılı tekniklerle küçük bir araştırma grubunca yürütüldü; Sovyetler Birliği'nde ulusal sorunun araştırılmasında yeni standartların benimsenmiş olduğu burdan da anlaşılmaktaydı.

Çalışma, araştırma yapılan bütün bölgelerde öteki uluslara karşı büyük bir hoşgörünün varlığını ortaya koyarken özellikle yaşlı kesimde dışa kapalı uluscu bakış açısının sürdüğü de görülüyordu. 'Ulusculuk' (öteki ulusal gruplara hoşgörüsüzlük anlamında) kırsal kesimde şehirlerden daha güçlüydü ve iş piyasasına yeni girmiş ve iş bulmak için başkalarıyla rekabet eden gençler arasında öğrenim görenlerden ve bir işe yerleşip 'iş yaşamına uyumun getirdiği kültürel şok'u atlatmış olanlardan çok daha güçlüydü (Mandel, 1974:27).

Başka ulustan kişilerle çalışmak istemeyenlerin, kendi grupları dışında arkadaşı olmayanların, başka ulustan şeflerden hoşlanmayanların ve etnik okullar isteyenlerin oranı bütün bölgelerde yüzde 20, 25'in üstüne çıkmıyordu. Bu oran 'fikri' olmadığını ifade edenlerle yanıt vermeyenleri de kapsıyor.

İşçiler arasında eğitim derecesi yükseldikçe ve grubun şehirli nitelikleri arttıkça önyargılar daha da azalıyor. Oysa meslek sahipleri ve aydınlar arasında, gençler dahil, ulusal çatışma ifade edenlerın oranı, baskın derecede değilse de, işçilerden fazladır. Bu bulgu özellikle iş ilişkilerinde geçerlidir. Açıklamaya göre Sovyet *işçileri* iş için kendilerini rekabet içinde hissetmezlerken, meslek sahipleri bunu hissetmektedirler (a.g.e.). Kazan'da yüksek eğitim görmüş Tatarlar belirgin iş tatminsizliği gösterirken yüksek eğitim görmüş Ruslar arasında iş tatmini tamdır (a.g.e.:28).

Sovyet toplumsal araştırmalarına, yanıt verenlerin korku nedeniyle gerçek düşüncelerini açıklaya-

mayacakları düşüncesiyle itibar etmeyenler çoktur. Bu eleştiri söz konusu çalışma için, insanlara düşüncesi olmadığı veya yanıt vermek istemediği seçimini tanımasıyla da geçerli olabilir. Açıkça konuşan uluscularla düşünce belirtmeyenler biraraya getirilse bile bulgulara göre Sovyet ulus siyasetine karşı yoğun bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmamaktadır.

Ulusal duygu 'kalıntısı'nın hâlâ varlığına karşı rejimi destekleyen birinin başka bir bağlamda verdiği yanıt dikkat çekicidir. Saygın bir bilimadamı olan S. Kaltakçıyan 1972'de şunları yazmıştır:

'Ulusal sorun çözüldü' cümlesi açıkça... sorun yok anlamına gelmiyor. Ulusal sorunun çözülmesi siyasal, ekonomik ve kültürel eşitsizliğin kaldırılması ve ulusların kardeşliği havasının doğması demektir. Ulus var oldukça uluslar arasındaki ve onların oluşturdukları devletler arasındaki sorunlar olacaktır. Her zaman sürdürülmesi gereken bir görev de sosyalist enternasyonalizmin geliştirilmesidir... Hâlâ önümüzde yapacak çok işimiz var (Kaltakçıyan, 1972:I: 2, 10).

Sosyalist enternasyonalizm ruhu açıktır ki yaratılmamıştır ve merkezi hükümetteki Ruslar ülkede bütün olarak eleştirel tartışmayı bastırdığı sürece bunun yapılıp yapılamayacağı kuşkuludur. Stalin'in mirası Sovyetler Birliği'ndeki toplumsal ilişkilere gölge düşürmektedir (Drobizheva, 1967, alıntı Mandel, 1974:44).

Sovyet çalışmaları nüfusun yüzde beş ila onu içinde aşırı şovenizmin varlığını ortaya koymaktadır. Eğer soru olarak sorulsaydı geçmişin düşmanlık ve kıskançlıklarını geride bırakarak karşı yönden ülküsel 'enternasyonalist' grup da herhalde ortaya çıkabilirdi. Bu grubun da yüzde beş-onlara çıkabileceğini söylemek olanaksız olsa da durum açısından belirleyici etken 'dağılmamış orta kesim'dir. Eğer işler kötüye gider, ekonomik, siyasal durum kötüleşirse, Rus olmayan bölgelerdeki bu grup Rus karşıtı bir önder-

liği hâlâ izleyebilir. Ulusculuk 1956'da Macaristan'da ve 1971'de Hırvatistan'da olduğu gibi baş ağrıtabilir.

Uluscu ajitasyon dikkat çekici bir ölçeğe vardığında Moskova'daki merkezi hükümetin tavrı ne olurdu? Ermenistan yakınlarda böyle bir durumun örneğini vermiştir.

Ermenistan nüfusun yalnızca yüzde üçünü Rusların oluşturduğu üç buçuk milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Yıllar boyunca Ermenistan bir vitrin oluşturmuştur; yatırımlardan iyi bir pay almış, üretim ve yaşam düzeyi hızla yükselmiştir. Yurt dışına göç etmiş 220.000 Ermeni, Ermeni Sosyalist Cumhuriyeti'nin inşasına katkıda bulunmak için geri dönmüştür.

1965'de Ermenistan'da Rus karşıtı duyguların varlığı bildirilmiştir. Lenin Meydanı'nda 100.000 Ermeni elli yıl önceki Türk kıyımını anmak için toplandığında, gösteri Türk karşıtı olmakla birlikte yetkililer Sovyet karşıtı konuşmalar sezmiş ve kalabalığı dağıtmak için polis gönderilmiştir. 1974'de Lenin Meydanı'nda Lenin'in resminin yakıldığı bildirilmektedir.

Sonunda bazı protestocuların yalnızca Rus egemenliğine değil fakat sosyalizme de karşı çıkmak ve kapitalizmin yeniden kurulabilmesi için ilk adım olarak Sovyetler Birliği'nden ayrılmak düşüncesinde oldukları görüldü. Fizikçi Andrei D. Sakharov Ermenistan'da bu amaçlar peşinde olan Ulusal Birlik Partisi'nin varlığını bildirmişti. Sakharov'a göre on bir genç, Ermeni ulusculuğu suçuyla iki-yedi yıl hapis cezasına çarptırıldı (*New York Times*, 17 Kasım 1974).

Kasım 1974'de Karen S. Demorçyan Ermenistan Komünist Partisi sekreteri olarak atandı (seçilmedi) ve izleyen Şubat'ta durum hakkında bir rapor verdi. Yaygın durumda 'sosyalist mülkün zimmete geçirilmesi, resmi konumların kötüye kullanılması, rüşvetçilik, iltimas, spekülasyon, tamahkarlık, holiganizm ve öteki olumsuz görünümler'e saldırıyordu (*New York Times*, 16 Şubat 1975). Komünist Parti cumhuriyetin ekonomik ve toplumsal yaşamının denetimini

gerçekten yitirmişti. Ürünlerinin niteliği dehşet verecek derecede düşmüş, çürüme mahkemelere ve savcılıklara kadar yayılmıştı, sağlık memurları uyuşturucu spekülasyonu yapıyor, eğitim kurumlarında notlar ve diplomalarla oynanıyordu (a.g.e.).

Yozlaşma elbette yalnızca Ermenistan veya Sovyetler Birliği'ne özgü değil. Fakat Ermenistan, şimdi itiraf edildiği gibi sosyalizm ilkelerinin yetersiz eğitimiyle veya yozlaşmadan en fazla zarar gören halkla, yeterli ilişki kurulmadan merkezden kontrolün azaltılması siyasetinin iyi bir örneği değil.

Demorçyan raporunun ima ettiği temizlikler Ermeni ulusal ajitasyonuna karşı Rus tepkisinin üçüncü aşaması olarak görülebilir. Birinci aşama her şeyi oluruna bırakmaktı; riskli bir siyaset veya siyasetsizlik, Bernard Shaw'un dediği gibi işleri oluruna bırakırsanız şeytana terketmiş olursunuz. İkinci aşamada sosyalizm karşıtı ayrılıkçılar mahkum edilmişti. Acılara çare olmak umuduyla girişilen üçüncü aşama hemen bundan sonra geldi.

Antisosyalist ajitasyonda, kapitalist ülkelerde yaşayıp ülkeye dönen 200.000 kişinin rolünün ne olduğunun sorulması da ilginç bir araştırma konusu olabilir. Ama uluscu hareket için günah keçisi aramak da gerekmiyor. Halkın, açıktır ki, çare bulunulmayan acıları vardı. Gerici bir akım olduğu görülen Ermeni ulusçuluğunda suç bütün sosyalizm düşüncesini itibardan düşüren otoriter SSCB rejimindedir. Demokratik bir hareket olarak olgunlaşan sosyalizmin bu yolla itibar yitirmesi ironiktir.

Sovyetler Birliği'nde ulusçuluk tartışmalarının yeniden akademik ve bilimsel düzeye ulaşmasına karşın hükümetin ulusal siyasetinin eleştirilmesi hâlâ keskin biçimde sınırlandırılmaktadır. Bu siyasete karşı azınlıklar lehine itirazlar öteki siyasal eleştiriler gibi bastırılmaktadır; bir siyasal muhalif hapisten çıkarken başkası içeri girmektedir. Ukrayna'da 1966'da yirmiden fazla aydın 'ulusçuluk' suçuyla tutuklandı-

lar ve büyük gizlilik içinde yargılanarak mahkum edildiler. Olanlara dikkat çeken gazeteci Vyacheslav Chornovil 'Sovyet sistemine iftira etmek'ten mahkum oldu ve on sekiz ay bir kampta hapis yattı. 1972 Oçağında kültürel alandaki Rus işleyişinin tanınmış iki eleştiricisi Ivan Svitylchny ve Ivan Dzyuba ile birlikte yeniden tutuklandı (*New York Times*, 19 Ocak 1972). Bir buçuk yıl hapiste kalan Dzyuba eski düşüncelerinin bazılarında yanılmış olduğunu açıkladıktan sonra serbest bırakıldı (*New York Times*, 14 Kasım 1973).

Moskova'daki merkezi hükümetin Ukrayna'daki gelişmelere karşı tutumu Kiev Komünist Parti başkanı Aleksandr P. Botvin tarafından Temmuz 1968'de *Pravda*'da ifade edilmiştir: «Bazı insanlar... sosyalizmin 'demokratikleştirilmesi' ve 'liberalleştirilmesi' gerektiği biçimindeki düşmanca propagandanın yoz kuramlarına sarılmaya hazırlar». Bu nitelikte bir tutumun hoşgörülemeyeceğini belirtiyordu Botvin (*New York Times*, 14 Temmuz 1968).

Eğer Sovyetler Birliğin'de tartışma serbest olmuş olsaydı, rejimin savunucularının herkesi tatmin etmenin basitçe olanaksız olduğunu belirtmeleri gerekirdi. Ruslar Rus olmayan bir cumhuriyette sanayileşmeyi beceremediklerinde geri bölgeleri gelişmiş bölgelerin düzeyine çıkartmak istememekle suçlanıyorlar. Gelişme yerel nüfusun artan iş talebini karşılayamadığı ve Baltık cumhuriyetlerindeki gibi Rus nüfusun gelmesine yol açtığında ise Ruslar 'sömürgeleştirmek'le suçlanıyorlar. Öte yandan iş talebi Rus olmayan öteki yörelerden karşılandığında, Sovyet önderler, homojen ulusal toplulukların oluşmasını engellemek için halkı karıştırmak ve yerinden etmek suçlamasıyla karşılaşıyorlar (Dzyuba, 1968:20). Yerel aydınlara görev verildiğinde ulusculuk beslenmiş oluyor, görev verilmediğinde yerelliğe karşıtlık suçlaması geliyor (Pipes, 1967:128).

Rusların ve Ukraynalıların sınır cumhuriyetlerine

yayılışı Çarlık zamanında başladı ve Sovyet rejimi zamanında da azalmadan sürüyor. Bazan yayılma merkezi hükümet tarafından özenle destekleniyor; Kruşçev'in 'bakir topraklar' programı çerçevesinde Sibirya ve Orta Asya'da steplerin tarım alanı durumuna getirilmesi için onbinlerce Rus harekete geçirilmişti. Kazakistan'daki Rus sayısı Kazaklardan fazladır. Rusların oranının 1959-1970 yılları arasında artmadığı tek cumhuriyet Gürcistan'dır (*New York Times*, 31 Temmuz 1972).

Son zamanlardaysa Orta Asya'da bu göç durmuş, yerli kırsal kesim halkının nüfusu hızla artarken bazı çiftçiler de şehirlere göç etmiştir. Cumhuriyetlerin çoğundaki Rus oranı artık düşmektedir. Yalnızca Baltık ülkelerinde, Letonya ve Estonya'da, doğal nüfus artışı küçüktür, yeni kurulan sanayi göçmen Ruslarca çalıştırılmaktadır. Ruslar, I. Dünya Savaşı öncesinde Birleşik Devletler'de yaşanmış olduğu gibi, yeteneksiz işçiler olarak bu ülkelere gelmekte ve yerliler bir tür aristokrasi oluşturmaktadır.

Orta Asya'da kollektif çiftliklerde yaşayan halkın artık şehirlerdeki çoğunluğunu her zaman Rusların oluşturduğu işçilerden daha yüksek yaşam standartları olduğu söylenmektedir. Ruslar Sovyetler Birliği çapında birçok şehirlerde azınlığı oluşturmaktadır ve baskı altındaki azınlık gibi şikayete başlamışlardır! Sovyetler Birliği'nde ulusal kinleri canlandıracağı nedeniyle Rusların şikayetlerini de yayımlamak yasaklanmıştır. Daima bulanık sularda avlanmayı yeğleyen Özgürlük Radyosu bu konuya da el atmıştır: «Ruslar, SSCB'deki en ayrıcalıksız ulusal birimdir», bu 1971'de yayınlanmıştır (Mandel, 1974:3). Bu görüşün, öteki Sovyet karşıtlarının görüşü olan, Rusların zayıf uluslar üstünde yönetici emperyal bir güç oluşturdukları görüşüyle nasıl bağdaştırılacağı Özgürlük Radyosu'nun sorunu.

Rus göçünün yavaşlamasına karşın azınlık ulusların sözcülerinin acıları çok fazla ve değişken. Gür-

cistan'da sosyal demokrat gelenek ölmemiştir; geçenlerde bir Gürcü tarihçi 1919 Menşevik Gürcü rejiminin Bolşevikler önderliğindeki Sovyetler Birliği'ne katılmaktansa İngilizleri davet edişini sevgiyle anıyordu. Doktorası elinden alınmıştı (bknz. *New York Times*, 14 Mayıs 1972). Letonya'da, öteki cumhuriyetler gibi şikayet konusu, yerel ve ulusal iktidar organlarında yerel halkın yeterince temsil edilmeyişidir. Letonlar ayrıca ülkeyi yöneten Rusların doğal kaynakların korunmasına yeteri kadar önem vermediğinden şikayet etmektedirler. Örnek olarak böyle gruplardan biri II. Dünya Savaşı'ndan beri ormanların tüketiminin ağaçlandırmayı aştığını bildirmektedirler (*New York Times*, 27 Şubat 1972).

Dzyuba, 1931 doğumlu Ukraynalı uluscu, *ulusal* kültürün geliştirilmesine çok önem veriyor, 'ulusal duygulardan yoksun bırakılmış bir insanın zeki bir ruhsal yaşama sahip olması olanaksızdır' diyor (Dzyuba, 1968:20). Kendi sözleriyle şöyle devam ediyor: «Ulusal kültüre bağlılık zenginleştirilmez ve geliştirilmezse komünizm olanaksızdır» (a.g.e.:23).

Ukrayna'nın bağımsızlığı isteğinde bulunmayan Dzyuba'ya göre gereksinim duyulan şey 1956'ya kadar halka açıklanmayan ve o zamandan sonra da fazla dağıtımı yapılmayan Lenin'in son mektuplarının geniş biçimde dağıtılması (a.g.e.:39). Bu görüşe tamamiyle katılıyoruz. Fakat Dzyuba aşırıya gidiyor. Kültürün geleceği, belirli bir ulusal kültüre dayanmadığı gibi ulusal kültürlere de bağlı değildir.

Ulusal kültürlerin yaşamlarını devam ettirmesi başka temellere öncelikle de Lenin'in daima önemle üstünde durduğu gibi ilgili halkın isteklerine bağlıdır.

Düşüncesini açıkça ifade eden Ukraynalılardan 'en korkutucu'sunun bir tarihçi olan Valentyn Moroz olduğu söyleniyor. İki ciltlik makaleleri yakınlarda İngilizcede yayımlandı (*Boomerang: The Work of Valentyn Moroz*, yayımcı Yaroslav Bihun, Baltimore,

1974 ve *Report from the Beria Reserve: The Protest Writings of Valentyn Moroz*, yayımcı ve çevirmen John Kolasky, Toronto ve Şikago, 1974). Moroz 1970'de yargılanmış ve on dört yıl hapis ve sürgün cezasına çarptırılmıştı. Gizli tutulan duruşmasında sorgulayıcılarına şu savunmayla saldırmıştı:

«Ulusal bilincin uyanması bütün ruhsal süreçlerin en derinidir... Sizin barajlarınız güçlü fakat kuru toprak üstüne kurulular, bahar suları akacak başka yollar buluyor. Sürgüleriniz kapalı ama kimseyi durduramıyorlar... Parmaklıkların arkasına yerleştirdiğiniz herkesin tehlikeli suçlular olduğunda ısrar ediyorsunuz... Bu saçma siyaseti diyelim on yıl daha götürebilirsiniz. Ama sonra ne olur? Ukrayna'daki ve bütün ülkedeki bu hareketler *sadece bir başlangıç*» (Reddaway, 1974:38).

Azınlık Cumhuriyetlerindeki ulusculukla daha özgür tartışma isteyen genel hareketin birbiriyle ilişkisi olduğu beklenebilir, iki eleştirel görüşün tek bireyde biraraya geldiği örnekler gerçekten yok değildir. 1969'da Kırım Tatarlarının durumunu ele alan tanınmış liberal General Pyotr G. Grigorenko böyle biridir. II. Dünya Savaşı'nda düşmanla işbirliği yapma suçlamasından temize çıkan Kırımlılar'a gene de evlerine dönme izni verilmemiştir (bknz. *New York Times*, 8 Mayıs 1969). Grigorenko akıl hastası olduğu söylenerek beş yıl boyunca hastanede tutuldu, rütbesi erliğe indirildi ve Parti'den atıldı (*New York Times*, 27 Haziran 1974).

Ermeni örneğinin gösterdiği gibi Cumhuriyetlerdeki uluscu propagandanın demokratik veya liberal bir yönü yoktur. Aynı biçimde Litvanya'daki uluscu hareketin önderliğini de Katolik Roma Kilisesi yürütmektedir.

Kinikler Sovyet merkezi hükümetinin yaklaşımında on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki bazı Alman uluscularının psikolojisini bulabilirler. Bu uluscular ayrı ayrı Alman devletlerinde medeni hakların ve ye-

rel yönetimlerin gelişiminin bu devletleri güçlendirip ayrıştırmasından ve böylece güçlü merkezi bir Alman devletinin kurulmasını zorlaştırmasından korkuyorlardı. Fichte, özgür kurumlarla topluluk bilinci geliştiren insanların yeni, daha büyük ve bütünleşmiş bir ulusa uyum gösteremeyeceklerini yazıyordu (Namier, 1952:22; Fichte, 1918:VII:549).

Bu inanç demokrasi ve ulusculuğun 'doğal' olarak birbiriyle bağıntılı olduğunu savunanların yararsız ve dar görüşlerini çağrıştırıyor. Devlet gücünü artırma peşindeki ulusculuk türü, özgürlük ve demokrasiyi geliştirme peşindeki ulusculuk türünün güçlenmesinden korkar.

YEREL DİLLERİN KULLANIMI

Devrimin ilk günlerinde hükümet, çocukların, kırsal kesimde olsun kentlerde olsun, kendi dillerinden öğrenim görebilmeleri için gayret sarfediyordu. 1937-1940'da değişiklik yapılarak, kentlerdeki okullarda yalnızca iki veya üç dilin kullanılması kuralı getirildi: Rusça ve en yaygın olan yerli bir dil veya iki dil.

O zaman bu değişiklik çok sert görüldüyse de bugün genel eğilim olarak adlandırılan tutumla çakışıyor. Bugün kırsal bölgelerde bile Rusça dil okulları isteği mevcudu aşıyor (Mandel, 1974:18). Dil okullarındaki azalma şehirleşme ve sanayileşmeyle birlikte gidiyor.

Yahudi halkın Yidişçe dil okulu isteği bile düşmekte. Yahudiler sınır bölgelerindeki küçük gettolarından içerlerdeki yeni yerleşim bölgelerine taşındıklarında, başka ülkelere örnek olarak ABD'ne göç eden Yahudiler gibi, yeni çevrelerindeki dili öğrenme ve kullanma isteği gösteriyorlar. Bir Yahudi kadının dediği gibi: «Çelişkili görülebilir fakat gerçektir, Yahudi okullarını Yahudi anneler kapattırdı» (a.g.e.:19).

Küçük ulusal toplulukların üyelerinin yalnızca kendi dilleriyle eğitim olanağına kavuşturulması değil buna zorlanmaları gerektiğinde ısrar edenler de var; Dzyuba «Bütün Ukraynalılar, hangi cumhuriyette yaşarlarsa yaşasınlar, Ukrayna dilini öğrenmeye zorunlu olmalıdırlar» diyor (a.g.e.:20-21).

Yerel dil sorunu yalnızca okullarla bağıntılı olarak ortaya çıkmıyor. Sınır cumhuriyetlerindeki bazı dillerin yazısı yoktu, yazıya kavuştuklarında önce Latin alfabesini benimsediler, 1939'da bu Kiril alfabesiyle değiştirildi. Birçok Rusça sözcük yerel dillere girdi. Bu durum dillerin ve dolayısıyla halkların Ruslaştırılması girişimi olarak saldırılara uğradı.

Gerçekte bazı dilbilimciler hâlâ belirli yerel dillerdeki seslerin ifadesi için Kiril alfabesinin uyarlanmasının daha kolay olduğunu söylüyorlar. Bazı Rusça sözcüklerin dillere girişi ise kaçınılmazdır, bu sözcüklerin tanımladığı konular o halk dolayısıyla dili için yenidir. Diyelim telefon için yeni bir sözcük mü yaratılmalıdır, yoksa Rusçası mı alınmalıdır? Uygun olan ikinci durum gibi görülüyor.

Sorunun geniş boyutunda hangi yerel dilin kullanılması gerektiği konusunda düşünceler büyük oranda değişken. Rusçanın okul dili olması çok eskilere gidiyor ve yüksek okullarda daha yaygın olarak kullanılıyor. Buna karşı olanlar, diyelim Ukraynalılar yok değil. Ekonominin ileri sürülmesiyle bu tartışma genellikle son buluyor. Gerçekte Rusçadan pek farklı olmayan Ukrayna diline, öğrencilerin zaten Rusça bildiği beklenirken, kaç tane okul kitabı çevrilecektir? Hollanda'da üniversite öğrencilerinin İngilizce veya Almanca kitap okuma durumunda kalmaları bir zorluk yaratmamaktadır.

Aynı sorun öteki yayın organları için de söz konusu. *New York Times* muhabiri Sibirya'da Yakutsk'u 1972'de ziyaret ettiğinde Yakutistan'da halkın yüzde kırk dördü Yakuttu, öğrenim dili Yakutçayken Rusça birinci sınıftan itibaren öğretiliyordu. Yakutsk'un

kendi televizyon istasyonu vardı fakat programların çoğunluğu Rusçaydı, yıllık 2700 saat yayının yalnızca 200 saati Yakutçaydı. Bu durumun Yakut diline karşı ayrımcılık gütmek olduğu söylenebilir mi? (*New York Times*, 4 Mayıs 1972).

1970 sayımı Sovyetler Birliği'nde yerel dillerin ölmediğini hatta zayıflamadığını ortaya koymuştur. Tatarlar ilginç bir örnektir. 1970'de Sovyetler Birliği'ndeki altı milyon Tatardan yüzde doksanı Tatarcanın ana dili olduğunu belirtmiştir. Tatarların ancak dörtte birinin özerk Tatar bölgesinde yaşamasına, geri kalanın Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerinde dağınık olmasına karşın, durum budur. Üçte ikisi iyi Rusça bilmektedir fakat kültürel özümlenmeye direnmektedirler (*New York Times*, 24 Ocak 1972).

Rus olmayanlar Rusça kullanabilmektedir, yarısı Rusçayı gayet iyi konuşur durumdadır. (Gerçekten on üç milyon Rus olmayan insan ana dili olarak Rusçayı belirtmiştir.) İki dilliliğin yaygın oluşu muhakkak azınlıkların yok olacağı anlamına gelmiyor. Tersine Profesör Suren Kaltakçyan 1972'deki makalesinde, Rusça bilgisi, diyor.

«...ulusal kültürlerin gelişmesini engellemek bir yana yardımcı olmaktadır... İki dillilik iki dilde de bilginin geliştirilmesi olanağı vermekte, konuşanlara geniş bakış açısı sağlamakta ve zihin açıklığı kazandırmaktadır (Kaltakçyan, 1972:10).

SSCB'nde okur yazarlığın ve yeni iletişim tekniklerinin yaygınlığı yerel aydınlara işçi ve köylü kitlelere yayın organlarına doğrudan ulaşma olanağı vermiştir (veya düşünce özgürlüğüne getirilen sınırlamalar olmasa verebilecektir). Belki de merkezi hükümetin 1917'den beri kaydedilen ilerlemenin kitlelerin rejimi desteklediğini ortaya koymasına karşın ulusal tatminsizliklerin ifade edilmesinden bu kadar alerji kapmasının nedeni budur.

Leninist eşitlik kuramının tamamı demokratik or-

tam olmadıkça anlamsızlaşır[14]. Ayrılık propagandası hainlik sayıldığında bu 'hak'kın ne anlamı olabilir? S. Shaheen «gerçekten garip bir özgürlük diyor, kimse bunu kullanamıyor. Büyük çarpıtma» (Shaheen, 1956:128).

SOVYET CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN AZALMASI

Leninist ulusculuk siyasetinin önemli yasalarından biri geri ulusların en gelişmişlerin düzeyine çıkartılmasıdır. Dolayısıyla Onuncu ve On İkinci Parti Kongrelerinde (1921 ve 1923'de) sınır bölgelerinin kalkındırılması ve eşitsizliklerin kaldırılması Rusların görevi olarak ifade edilmiştir (Avtorkhanov, 1959: 168-69).

Rusya'nın son dönemi üstüne çalışan V. Holubnychy ilan edilen bu siyasete karşın *Rus* Sovyet Cumhuriyeti'nin öteki cumhuriyetlerden ve ülke ortalamasından *daha hızlı* kalkındığını ve Rus olmayan cumhuriyetlerin Bolşevik Devrimi öncesiyle karşılaştırıldığında sanayi bakımından daha geri olduklarını ortaya koymuştur (bknz. Goldhagen, 1968: 72).

Bu çalışma çağdaş durum hakkındaki öteki Amerikalı araştırmacıların çalışmalarıyla uyuşmamaktadır[15].

---

14. Stalin 1913 makalesinde bu nokta üstünde kuvvetle ve sürekli durmuştur (bknz. Stalin, 1942:46, 63, 65). Elbette makalede sözü edilen kapitalist demokrasidir ama sosyalist devlette de durum çok farklı mıdır?

15. Bu tartışma bütün taraflarca kullanılan Sovyet resmi rakamlarının güvenilirliğiyle ilgili *değil*. Bazı Amerikalı bilimadamları, özellikle CIA içindekiler hâlâ resmi makamların doğruluğunu reddediyorlar fakat kendi amaçlarına uymayan rakamları reddederken bir yandan da Rusların hesaplamalarını kullanıyorlar. Batılı istatistikciler, genellikle, Sovyet ra-

Uzun dönemli eğilimlerle ilgili istatistik bilgiler, özellikle yaşam düzeyi araştırmaları sabit ölçü birimi olmadığından kullanışsızdır. Dolayısıyla çarlar halkın yaşam düzeyleriyle ilgili rakamlar ortaya koymuş olsalar bile bunların çağdaş rakamlarla karşılaştırılmaları olanaksızdır. Ulusal gelirle ilgili rakamlar ancak 1957'den beri toplanmıştır.

Tablo 4.1

Sovyet Cumhuriyetlerinde Karşılaştırmalı Sanayi ve Tarım Gelişimi 1913-1966

	1913		*1940*		*1966*	
	San.[1]	*Tar.*[2]	*San.*[1]	*Tar.*[2]	*San.*[1]	*Tar.*[2]
Rusya SFSC	1	1	8.7	1.3	67	2.5
Ukrayna SSC	1	1	7.3	1.6	44	2.7
Beyaz Rusya SSC	1	1	8.1	1.7	64	2.7
Özbekistan SSC	1	1	4.7	1.8	32	4.5
Kazakistan SSC	1	1	7.8	1.0	101	6.0
Gürcistan SSC	1	1	10.0	2.5	62	5.8
Azerbaycan SSC	1	1	5.9	1.6	25	3.2
Litvanya SSC	1	1	2.6	1.4	52	2.2
Moldavya SSC	1	1	5.8	1.6	99	3.9
Letonya SSC	1	1	0.9	1.8	18	2.0
Kırgızistan SSC	1	1	9.9	2.0	117	5.1
Ermenistan SSC	1	1	8.7	1.6	119	4.3
Tacikistan SSC	1	1	8.8	2.5	64	5.9
Türkmenistan SSC	1	1	6.7	1.5	33	3.9
Estonya SSC	1	1	1.3	1.5	25	1.9

[1] : Brüt sanayi çıktısı (1913 = 1)
[2] : Brüt tarımsal çıktı (1913 = 1)

Kaynak : Soviet Union Fifty Years: Statistical Returns, 1969: 310-38'den çıkartılmıştır.

Sanayi ve tarımdaki büyümeyle ilgili rakamlar daha kullanışlıdır fakat kesin değillerdir. Bunlara gö-

kamlarının güvenilirliği konusunda fikir birliğine varmışlardır fakat rakamlar her zaman elde edilemiyor.

re sanayi 1913-1966 arasında Ermenistan, Kırgızistan, Moldavya ve Kazakistan'da Rusya'dan daha hızlı gelişmiştir. Fakat bütün öteki cumhuriyetlerde, resmi rakamlara göre, sanayi gelişimi Rusya'dan *yavaştır*.

1913'de Rusya'da ağır sanayi dahil sanayileşmenin başlangıcı vardı fakat egemen olan tarımdı ve yaşam düzeyi düşüktü.

Rus İmparatorluğu'nun parçası olan büyük alanlarda yaşam düzeyi çok daha düşüktü ve hiçbir anlamda çağdaş değildi; kapitalizm öncesi ve yarı feodal ilişkiler geçerliydi. Örnek olarak Orta Asya'da eğitim ve sağlık hizmetleri başlamamıştı bile, sanayi el sanatlarından ibaretti.

Tablo 4.2

Cumhuriyetler İtibariyle Halkın Eğitim Düzeyi

10 yaşın üstünde 1000 kişi başına orta veya yüksek öğrenim görmüş kişiler

	1939	*1970*	*yüzde artış 1939'dan 1970'e*
SSCB	108	483	447
Rusya SFSC	109	489	449
Ukrayna	120	494	412
Beyaz Rusya	92	440	478
Özbekistan	55	456	829
Kazakistan	83	470	566
Gürcistan	165	554	336
Azerbaycan	113	471	417
Litvanya	81	382	472
Moldavya	57	397	696
Letonya	176	517	294
Kırgızistan	46	452	983
Tacikistan	40	420	1050
Ermenistan	128	516	403
Türkmenistan	65	475	731
Estonya	161	506	314

Kaynak : Bruk, 1972:353; 1970 Sovyet nüfus sayımından.

Rusya bugün ana sanayi bölgesidir; tekniği Batı'yla karşılaştırılabilir durumdadır, bazı bölgelerde Batı'nınkine eşittir ve yaşam düzeyi tüketim toplumu düzeyine yaklaşmaktadır[16].

Sınır cumhuriyetleri etkin biçimde çağdaşlaşmıştır. Eğitim olanaklarıyla koşulları daha fazla gelişmeyi olanaklı kılacak duruma gelmiştir.

Daha önce okuma yazma bilinmeyen Orta Asya cumhuriyetlerinde bugün Batı ülkelerindeki oranlara yetişecek kadar yüksek öğrenim görmüş kişi vardır. Eğitim alanındaki eşitlik gerçekten dikkat çekicidir.

Ölüm oranındaki düşüş ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, geri bölgelerde sağlanan daha yüksek oransal gelişmelerle hiç de daha az çarpıcı değildir.

Tablo 4.3

Orta Asya'da ve Seçilmiş Öteki Cumhuriyetlerde Sağlık Hizmetleri (bin kişi başına)

Ülke	*Yıl*	*Doktor*	*Hastane yatağı*
Sovyet Orta Asya	1913	.03	.24
	1940	.44	3.59
	1961	1.39	8.18
Sovyetler Birliği	1913	.17	1.26
	1940	.74	4.15
	1961	1.97	8.54
Hindistan	1956	.17	.44
İran	1959-1960	.25	1.01
Türkiye	1959-1960	.34	1.71
Japonya	1959-1960	1.09	9.01
Fransa	1959	1.01	14.74
İngiltere	1960	.91	10.63
ABD	1961	1.28	9.26

Kaynak : Wilber, 1969:166.

16. Rusya Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'nin kendisinin de, en ileri bölgelerle birlikte Sovyetler Birliği'nin en geri bölgelerini de kapsadığını unutmamak gerekir.

Sovyet Orta Asya'da 1961'de bin kişi başına doktor sayısı Sovyetler Birliği genelindeki kadar değilken birçok önde gelen Batı Avrupa ülkesinden ve Amerika Birleşik Devletleri'nden fazladır!

Cumhuriyetlerin refahı hakkında, Batılıların 'ulusal gelir'le ölçtükleri genel durum nasıldır?

Burda ölçü sorunu daha da zorlaşmaktadır, çünkü Sovyet istatistikçiler 'ulusal gelir' kavramından hoşlanmamaktadırlar. 1957'den beri hesapladıkları 'brüt toplumsal çıktı' aynı anlama gelmez ve üstünde tartışılmadan Sovyetler Birliği içindeki farklılıkları ölçmek için bile kullanılamaz. (Örneğin, «Gross social output», hizmetleri içermemektedir.) Kişi başına kazanılan gelir kavramı öteki yöntemlerin taşıdığı birçok zorluktan kaçınmayı sağlayabilir. Yakın zamanlarda çeşitli cumhuriyetlerde kazanılan gelirleri hesaplamaya yardımcı olacak rakamlar ulaşılabilir olmuşlardır; farklılıkların yapısını ve boyutunu anlamlı biçimde ifade edebilecek hesaplamalar ilk kez olanaklı olmuştur.

Sovyetler Birliği ulusal cumhuriyetler arasında gelir eşitliğini sağlamayı daima hedefi olarak görmüştür. Bu hedefe varmak için geri kalmış bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak genel olarak yeğlenmiş, ilke olarak tamamiyle reddedilmese de genel fonlardan bu bölgelere desteklemede bulunulması yoluna gidilmemiştir. Ülke çapında ücret oranlarının eşitliğini sağlama ve bütün ekonomiyi bütünleştirme siyaseti üstünde durularak düşük verimlilik bulunan bölgelerin yararına bir yol izlenmiştir. Dolayısıyla bazan kır ve şehirdeki ölçekler farklılaşsa da SSCB içinde ekonominin her dalı için temel ücret oranları eşit tutulmaya çalışılmıştır. 1970'de merkezden belirlenen sabit ücretler toplam işgücünün yüzde 76'sını kapsamaya başlamıştır (Schroeder, 1973:2). Bu siyasetin sonucu olarak SSCB'nin on beş cumhuriyeti arasındaki ücret düzeyleri farklılıkları oldukça düşüktür. 1970'de devlet sektöründe yıllık ortalama işçi geliri Mol-

davya'daki en düşük oran olan yüzde 84'le, Estonya'daki en yüksek oran olan yüzde 111 arasında değişmekteydi. 1960'dan beri cumhuriyetlerin sıralanmasında fazla değişiklik olmamıştır.

Tablo 4.4

Cumhuriyet itibariyle SSCB Devlet Sektöründe Ortalama Yıllık Ücret İndeksi: 1960 ve 1970

	Ortalama yıllık ücret				*Ortalama yıllık*
	1960-100		*SSCB-100*		*toplumsal ücret*[1]
	1960	*1970*	*1960*	*1970*	*1970*
SSCB	100	151.4	100.0	100.0	100.0
Rusya SFSC	100	151.7	103.1	103.4	104.0
Ukrayna	100	147.1	97.1	94.4	96.0
Beyaz Rusya	100	128.0	78.4	87.2	87.9
Özbekistan	100	163.6	87.0	94.0	96.6
Kazakistan	100	156.5	100.2	102.7	102.7
Gürcistan	100	142.6	92.8	87.5	87.4
Azerbaycan	100	146.0	93.3	90.0	93.6
Litvanya	100	164.4	89.8	97.5	96.0
Moldavya	100	152.5	83.6	84.3	81.5
Letonya	100	160.0	97.4	103.0	105.5
Kırgızistan	100	148.4	92.3	90.5	93.6
Tacikistan	100	150.2	97.1	96.4	97.9
Ermenistan	100	161.8	93.5	100.0	110.0
Türkmenistan	100	153.3	103.6	104.9	93.6
Estonya	100	165.2	101.6	110.9	111.9

1 ortalama yıllık 'toplumsal' ücretler indeksi nakdi ücret yanında Sovyet istatistikçilerin 'ödeme ve yarar' adını verdikleri, temel olarak transfer ödemeleri, devletin sağlık, eğitim, konuta yaptığı yatırım dışı harcamaları kapsayan bir kategoridir.

Kaynak : Schroeder, 1973:23; cumhuriyetlerin istatistik kitaplarından yararlanılmıştır.

Son yıllarda sağlanan verilerle cumhuriyetlerin göreli gelir düzeyleriyle ilgili daha kapsamlı hesaplamalar yapmak olanaklı olmuştur. Bu kapsamlı hesaplamalar, yalnızca değindiğimiz devlet sektöründeki ücret ve maaşları değil, kollektif çiftliklerde çalışanların, özel pilot etkinliklerinden gelen gelirleri de dahil tüm gelirlerini kapsamaktadır. Kapsam dışı kalanlar yalnızca transfer ödemeleri ile askeri harcamalardır; askeri harcamalar ancak gelir eşitliğini artırıcı etki yapabilir, çünkü askeri ödemeler açısından cumhuriyetlerde bir farklılık yoktur.

Kişi başına kazanılan gelir Azerbaycan'daki genel ortalamanın üçte ikisi oranından Estonya'daki ortalamanın yüzde yirmi beş yukarısındaki oran arasında değişmektedir. Yani Estonya'da kişi başına gelir yaklaşık olarak Azerbaycan'dakinin iki katı kadardır (a.g.e.:27). Karşılaştıracak olursak ABD'nde kişi başına harcanabilir gelirin en yüksek olduğu Connecticut'ta bu oran en düşük olan Mississipi'nin 2.16 katıdır.

Daha geliştirilmiş bir istatistik tekniği olarak kişi başına gelir yerine işçi başına gelir hesaplanmalıdır. Elde edilen gelir işçi başına ifade edildiğinde cumhuriyetler arasındaki farklar iyice azalmaktadır, çünkü en düşük gelire sahip ülkeler (genelde Orta Asya Cumhuriyetleri) en büyük ailelerin olduğu ülkelerdir. SSCB çapında işçi başına düşen gelir eşit bile olsa kişi başına düşen gelir bu bölgelerde düşük olacaktır. İşçi başına düşen gelir bütün cumhuriyetlerde birbirine çok yakındır. Ülkedeki en yüksek oran, ortalamanın yüzde 14.6 yukarısında bulunan Estonya'da, en düşüğü ortalamanın yüzde 21.2 aşağısında bulunan Moldavya'dadır (a.g.e.:29).

Sovyet siyasetinde 1974'den beri aile üyesi başına ayda en az elli ruble aile yardımı ödenmesi yönünde bir eğilim belirmiştir. Bu kurum Rusya'nın batısında fazla anlamlı olmasa da Orta Asya'da çok önem kazanacaktır.

Ücret rakamlarının da göstermiş olduğu gibi, işçi başına kazanılan gelir de 1960-1970 arasında önemli bir değişiklik göstermemiştir. Dönem içinde ortalama ücret ve maaş farklılıkları biraz düşerken kollektif çiftliklerde çalışanlar arasındaki farklılıklar çok olmasa da artmıştır (a.g.e.:17). Başka çalışmalardan görüldüğü gibi cumhuriyetlerin sıralanması dönem boyunca oldukça istikrarlıdır. Göreli durum değişmeden genel ilerleme sağlanmaya çalışılmaktadır. SSCB'nin her yerinde aynı işe yapılan ödemelerin eşitlenmesi ve biraz önce değinilen ek yardım siyaseti gerçek bir eşitlik sağlama siyasetine işaret etmektedir.

Bütün bunlardan sonra Holubnychy'nin Sovyetler Birliği'nin Devrim'den önce gelişmiş bulunan bölgelerinin çok daha ilerde olduğu kanısını ciddiye alabilmenin olanağı yok. Aynı zamanda Leninist ulus siyasetinin doğrudan etkisinden söz etmek de zor. Gözlemlediğimiz eşitleme siyaseti pek Leninist siyasetle ilgili görülmeyen bir ulus siyasetinin sonuçları. Çıkardığı sonuçlar üstünde durduğumuz Schroeder birçok konular yanında gelir farklılıklarını da ortadan kaldırmayı hedefleyen 'yakınlaştırma' siyasetinden söz ediyor.

Tablo 4.5

Cumhuriyetler itibariyle işçi başına kazanılan gelirin karşılaştırmalı düzeyleri: 1970

	İşçi başına gelir (SSCB-100)
SSCB	100.0
Rusya SFSC	105.5
Ukrayna	90.1
Beyaz Rusya	86.2
Özbekistan	96.1
Kazakistan	111.3
Gürcistan	86.4
Azerbaycan	93.8

Litvanya	94.2
Moldavya	78.8
Letonya	106.1
Kırgızistan	92.6
Tacikistan	93.9
Ermenistan	107.1
Türkmenistan	109.0
Estonya	114.6

Kaynak : Schroeder, 1973:29.

Bütün bölgelerin kalkınması ve gerçek bir eşitlenmenin yaratılması SSCB'nin genelde ekonomi siyasetlerini uygulamadaki başarısından kaynaklanmaktadır. Öteki sosyalist ülkelerin de bu siyasetleri taklit ederek bu sonuçları yineleyebilecekleri söylenemez. Ülkenin son savaşta da kanıtlanan büyüklüğü ve gücü, en azından son yıllarda, dış baskılara uyum zorluğu duymadan dikkatini kalkınma sorunlarına verebildiğini gösteriyor. Yugoslavya gibi bir örnekle uyuşmadığı açıktır.

Çağdaşlaşmanın şiddetli tepkilerle karşılandığı ülkelerde bile bugün çağdaşlaşmanın gerçekleşmesinden dolayı pişmanlık ifadesine rastlanmıyor. Bir zamanlar çağdaşlaşmanın zorla gerçekleştirilmesine örnek olarak verilen Kazakistan'da yaşam düzeyi çok yükselmiştir ve yerelliğin savunucularına bırakılmış olsaydı gerçekleşebilecek olanı aşmıştır. Kazakistan'ın sanayileşmesi Sovyet ulus siyasetine taraftar olanların en iyi göstergesidir. Kazakların da memnuniyetini gösteren en güzel olay, 1962'de Çin, Sinkiang'dan altmış bin Kazağın gelmesidir.

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE VE DOĞU AVRUPA'DA SAVAŞ SONRASI YAHUDİ DÜŞMANLIĞI

Bund'un büyük gayretlerine karşın resmi olarak ulus diye kabul edilmeyen Yahudiler, Sovyetler Bir-

liği kurulunca kısa sürede bu kazanımı elde ettiler ve Yidiş kültürü ulusal kültür olarak kabul edildi[17]. Yahudiler bütün ayrımcılıklardan kurtarıldılar ve normal Rus yurttaşı olarak muamele gördüler, bugün de günlük yaşamda böyledirler. Yahudi uluscuların Sovyetler Birliği'nde Yahudiliğe duyulan ilginin azaldığı şikayeti, hükümetten çok Yahudi gençlere yöneliyor; onlar kendilerini Rus olarak hissediyor ve Yahudi bilincini yitiriyorlar.

1930'larda ise bazı bastırılamaz dedikodular dolaşmaya başlamıştı. Yahudilerin diplomatik görevlerde veya hükümet içinde yüksek mevkilere gelmesine izin verilmediği (Kaganoviç Politbüro'ya alınan son Yahudiydi, 1926) ve hatta yüksek öğrenim kurumlarında Yahudiler için kota uygulandığı söyleniyordu (Goldhagen, 1960:39). 1930'ların sonlarında özerk cumhuriyet olarak Biro-Bidjan'ın kurulması hükümetin Yahudileri ulus olarak tanıdığını göstermektedir, aynı zamanda bu uygulama hükümetin Yahudi topluluğun duygularıyla yaklaşım içinde olmadığını da göstermektedir, çünkü Yahudiler sorunlarının böyle 'çözüm'e kavuşturulmasını istememiş ve başından beri buna ilgi duymamışlardır. Siyonistler başından beri Biro-Bidjan dışında tutulmuşlardır. Dolayısıyla Nazilerin Polonya'yı işgaliyle Polonya'dan Sovyetler Birliği'ne kaçan Yahudiler, Siyonizm onlar için o zaman inanç niteliği kazanmış olduğundan Biro-Bidjan içine alınmamışlardır (Heimann, 1947:206).

1937'de zirvesine ulaşan Stalin terörü sırasında bazı Yahudi aydınlar idam edildiler. Bu dönemde Yahudilerin özellikle sorgulandıklarına ilişkin bir işaret yoktur; öldürülen Rusların sayısı bir yana oranı da çok daha fazladır.

---

17. Shaheen nüfus sayımında Yahudilerin ulus sayıldığını ve Yahudi okulları açıldığını belirtirken, ortak toprak ve ortak ekonomik yaşamları olmadığı için Yahudilerin ulusun iki temel özelliğinden yoksun olduğunu da söyler (Shaheen, 1956: 62).

II. Dünya Savaşı sırasında (Sovyetler Birliği'nin 'Büyük Yurtsever Savaş'ı) Yahudilerin hangi taraftan oldukları gibi bir sorun yoktu. Yurtseverlikte Rusları geçiyorlardı. Beyaz Rusya'da yüzlerce değilse bile birçok Yahudi general vardı. Bazı ulusal kahramanlar Beyaz Rusya'yı yurtları olarak gören Yahudilerdi. Ukrayna'da veya başka yerdeki Yahudilerin de onlardan aşağı kalır yanı yoktu. Sovyetler Birliği'nde büyüklük bakımından on beşinci gelen Yahudi ulusu, kahramanların sayısı açısından beşinci geliyordu (Medvedyev, 1971:200).

Savaştan sonra İsrail'in kurulması, özellikle bu devleti ilk tanıyanlardan biri de Sovyetler Birliği olunca (1947) Yahudilerin ulus kabul edilmesi konusunda bir kuşku bırakmadı. Fakat Yahudi düşmanı renkler kazanan 'kozmopolit'liğe karşı bir kampanya başlatıldı. İsrail, Amerika Birleşik Devletleri'yle fiili bir bağlaşma içine girince de Sovyet hükümetinin Siyonizm karşıtı kampanyası histerik boyutlara ulaştı.

Yahudiler ülke sıkıntılarının günah keçisi yapıldılar. Her türlü kurumdan uzaklaştırıldılar. Birçoğu tutuklandı, bazıları vuruldu. 'Doktorlar Tuzağı' Yahudi düşmanı olayların zirvesi oldu, bazı yerlerde pogromlar (katliam) başladı (a.g.e.:186-87).

1953'de Stalin'in ölümünden sonra onbinlerce Yahudi eski kuruluşlara dönebildiler fakat eski konumlarına kavuşamadılar. Orduda, diplomaside, hükümette ve Parti'de yüksek görevler Yahudilere kapalı kaldı. Medvedyev yüksek öğrenim kurumlarından çoğunda Yahudiler için kota belirlenmiş olduğunu söylüyor. Kota gayri resmi ve sözlüydü, yazılı bir şey yoktu (a.g.e.:188).

Bazı yüksek konumlardaki Sovyet önderlerin Yahudi düşmanlığı yabancı ziyaretçilerin de gözünden kaçmamış ve bazı Komünist Partilerde bölünmelere yol açmıştır. Örnek olarak Kanada İlerici İşçi (Komünist) Partisi 1956'da bölünmüştü. Parti önderi J.B. Salsberg Sovyetler Birliği'ni ziyarete gitmişti. Basın-

da Kruşçev'in Yahudiler hakkında gerici önyargılar beslediğini söylediği çıkmıştı.

Yüzbin öğrencisi olan Yidiş okulları savaştan sonra yeniden açılmadılar, Yidiş tiyatrosu ve basını fondan yoksun kıvranıyordu (Ginsberg, 1961:19). Polonya'dan savaş öncesi gelmiş olan bir milyondan fazla Yahudi için bu konunun büyük önemi vardı. Yidiş kültürünün tanınması için hâlâ süren bir kampanya başlattılar (bknz. *Jewish Currents* sayıları).

Sovyetler Birliği'nden Yahudi göçmen çekme isteğindeki İsrail kendi çıkarları için bir kampanya başlatarak dünyayı Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin ırk ayrımının ve kovuşturmanın kurbanı olduğuna ikna etmeye çalışmaya başladı. Bu kampanyanın Birleşik Devletler'de de etkisi göründü. 1971'de Birleşik Devletler, Sovyet karşıtı söylemini ılımlılaştırmak istediğinde ABD Dış İşleri Bakanlığı Kongre'ye Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin bir terör devletinde yaşamadıklarını bildirerek önemli bir adım attı (*New York Times*, 10 Kasım 1971). Yidiş kültürü gene de olanaklardan yoksun bırakılmakta, halen varlığını sürdüren ayrımcılığa karşı çıkan Yahudiler soruşturmaya uğramakta ve göç isteğindeki birçok Yahudi'ye çıkış izni verilmemektedir. Sovyetler Birliği'nde keskin Yahudi düşmanı romanların yayımlandığı (örnek olarak Shevtsov'unki), Parti'nin bunları hemen mahkum edip piyasadan çektiği bildirilmekteyse de, inkar edilemez.

Medvedyev, bugün daha az da olsa Yahudi düşmanlığı çok daha fazla dikkat çekmekte ve kızgınlığa yol açmaktadır diyor. «Bağımsız Yahudi devletinin varlığı, Yahudi topluluğun bir ülkedeki Yahudi düşmanlığına karşı *duyarlılığını* tamamiyle değiştirmiştir» (Medvedyev, 1971:194).

Bütün dünyada İsrail'in askeri başarılarının da beslediği Yahudi ulusculuğu Sovyetler Birliği'ni de etkisi altına aldı. Dindar olmayan ve Yidiş kültürünün korunması konusunda istekli görülmeyen genç

kuşak gene de İsrail'in 1967 zaferini kutlamak için sokaklarda dans etti (C.L. Sulsberger'e göre gösteriye on bin kişi katılmıştı; *New York Times*, 1 Temmuz 1967).

Yahudilere yönelik resmi siyaset özümleme olduğu için 1970 nüfus sayımı önem kazanıyor. Buradaki rakamlara göre 1959'da 2.27 milyon olan Yahudi nüfus 1970'de 2.15 milyona düşmüştür. Resmi bir çözümlemede de özümlemenin ilerlediği belirlenmektedir. Yidişçeyi 'birinci' dilleri olarak bildirenlerin oranı 1959 sayımındaki yüzde 21.5'den, 1970'de yüzde 17.7'ye düşmüştür. Ukrayna'da 1969'daki Yahudi evliliklerinin üçte biri karışık evliliklerdir (*New York Times*, 8 Mayıs 1971).

Bazı araştırmacılar ulusal gruplar içinde yalnız Yahudilerin tamamiyle özümlemeye 'mahkum' edilerek ayrımcılığa tabi tutulduğunu göstermek isteğindeler (Glodhagen, 1960:43). Fakat başkalarına karşı görülmeyen bu uygulama Yahudilerin başkalarına benzemeyen dağınıklığından kaynaklanıyor olabilir.

Sovyetler Birliği'nde ve öteki Doğu Avrupa ülkelerinde Yahudi düşmanlığı niçin sürüyor? Marksist olmayan ve Doğu Avrupa hakkında geniş deneyimi olan Paul Lendvai, Sovyet hükümetinin son Yahudi düşmanı gösterilerinin günah keçisi aramasından kaynaklandığına inanıyor:

«Gizli Yahudi düşmanlığının [Sovyetler Birliği'nde] yeniden alevlenmesi çok değişik nedenlerle (iç dinamiğin yokluğu, çözülmemiş büyük sorunlardan kaçış, tepedeki siyasal boşluk, Çin tehdidi ve Doğu Avrupa'da artan gerginlik) toplumsal gerilimin arttığı geleneksel bir toplumda, güvensizlik dönemlerinde parti disiplininin, kahramanlık geleneklerinin ve yabancı düşmanlığının, ırkçılığın, yabancılara duyulan nefretin güçlenmesinin bir parçasıdır (Lendvai, 1971:11).

Bütün bu nedenler ülkenin ciddi sorunları çözmekteki başarısızlığın sorumlusu olarak Yahudileri

gösterme girişimlerini beslemektedir. Lendvai Doğu Avrupa'daki Yahudi düşmanlığının 'gerçek beslenme temeli' olarak 1967-1968'deki Polonya ve Çekoslovakya'nın içine düştükleri ekonomik ve siyasal bunalımı görmektedir. 1967'de Hırvat ulusculuğunun dirilişinin nedeninin de derinleşen ekonomik bunalım olduğunu göreceğiz.

Özellikle, 1968'de Sovyet birliklerinin Prag'a girmesinden hemen önce başlayarak Doğu Almanya, Ukrayna, Polonya'da bir dizi anti-semitik karar benimsenmiş ve yayımlanmış, Sovyet işgal yetkilileri Çekoslovakya'da böyle bir kampanyayı kendileri başlatmışlardı. Görüşlerinin temelinde, işgale yol açan karşı devrimci etkinliklerin 'uluslararası Siyonizm'-in bir parçası olduğu ve Hajek, Goldstuecker ve Sik gibi 'Yahudi'lerin buna önderlik ettiği, ötekilerin de 'entrika'da yer aldığıydı.

Goldstuecker daha önce temizlenmişti aslında; o zamana kadar itibarları iade edilmiş olan Slansky 'entrika'sına bulaşmıştı. 1968'de Yazarlar Birliği'nin sekreteriydi; İsrail ve İsveç'e Çek elçisi olarak gönderilmişti ve gerçekten Yahudiydi. Ota Sik, meclis başkanı, Naziler tarafından bile Aryan kabul edilmişti. Dış İşleri Bakanı Jiri Hajek'e gelince, İzvestia'nın gerçek adı Karpeles olan 'dönme' olduğunu bağırmasına karşın, Moskova'daki Yahudi düşmanları yanlış adamın peşine düşmüşlerdi. *Volksstimme* (Viyana) şunları açıklıyor:

Dr. Jiri Hajek hiçbir zaman Yahudi değildi ve asla Karpeles diye adı olmamıştı... Gerçekten bir Hajek vardır fakat Jiri değil Bedrich Hajek ve bir zamanlar adı Karpeles'ti. 1945'de adını Hajek olarak değiştirdi... Ama bir zamanlar adının Karpeles olması dışında, *Izvestia*'nın iddiaları bu Hajek'le de uyuşmuyor (Lendvai, 1971: *Volksstimme,* 5 Eylül 1968 ve *Le Mondé,* 6 Eylül 1968'den alıntı).

Bu anti-semitik kampanyanın resmi olduğunu yinelemek gerekir. Moskova'daki parti şefleri tara-

fından bilinmesi bir yana, açıkça onların yönergesi ve gözetiminde planlanmış ve yürütülmüştü.

Günah keçisi kuramı yanında anti-semitizmle ilgili bir başka kuram daha vardır: Yahudi düşmanlığı Yahudi olanlar ve olmayanlar arasındaki ekonomik rekabetten kaynaklanmaktadır. 1967'de hükümetin utanç verici bir Yahudi düşmanı kampanya başlattığı Polonya bu kuramın sınanması için iyi bir örnektir.

Nazi kıyımı Polonya'da ancak yirmi beş bin kadar Yahudi bırakmıştı. Bunların küçük bir bölümü, iki bin kadarı, Yahudi din ve kültürünün taşıyıcısıydı; rahatsız edilmemişlerdi. Kalanların çoğunluğu kendilerini Yahudiden çok Polonyalı olarak görüyor, ticaret, sanayi, eğitim ve hükümette çeşitli görevlerde çalışıyorlardı.

On iki yıl boyunca gizli polisten sorumlu olarak çalışmış olan İç İşleri Bakanı General Mieczyslav Moczar Nazilerin ünlendirdiği bazı teknikleri de kullanarak 1967'de eski usül bir kampanya başlattı. Gomulka hükümeti kampanyayı durdurmak için hiçbir şey yapmadı ve Yahudilerin çoğunluğu ülkeden kaçtılar.

Bu kampanya kurban edilen Yahudilerin ellerindeki görevleri almak isteyen Polonyalıların baskısının sonucu muydu? (Elli bin kadar insanın bundan yararlandığı hesaplanmaktadır). Lendvai, ayrıntılarını da vererek, kampanyanın iktidar savaşı olduğunu ileri sürüyor. Moczar bu kampanyadan kendi siyasal çıkarları için yararlanmak istemiştir.

Moczar umduğunu bulamadı, kampanya bu sonucu vermedi; eğer Rus karşıtı bir kampanyayı da başlatmış olsaydı - Polonyalılar için Rus düşmanlığı Yahudi düşmanlığından büyüktür - Lendvai'ye göre başarıya ulaşabilirdi (a.g.e.:231). Moczar Komünist önderliğindeki bir hükümetin parçasıydı. Gomulka'nın, o zamanki Parti başkanı ve Polonya'nın gerçek sahibinin Yahudi düşmanı kampanyayı mahkum et-

memesi, Parti'nin etnik ve ulusal ilişkilerde ahlaki önderlik edebilme olanaklarını yok etmiş oldu.

Lendvai'nin Yahudi düşmanlığına yol açan nedenlerle ilgili görüşünü özetliyoruz. Macaristan'da, Yahudiler hükümette birçok önde gelen görevi ellerinde bulundururken, ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya'da, bir zamanlar bu ülke bu alandaki en kötü rekorları elinde tutarken, 1960'larda Yahudi sayısı Polonya'dakinden çok daha fazlayken, Yahudi düşmanlığı görülmemiştir.

Lendvai bu nedenlerle Yahudi düşmanlığını hükümetlerin yarattığını, hükümetlerin veya hükümet görevilerinin iktidar oyunları için Yahudileri kurban ettiklerini düşünür.

Aktarılan olaylar Doğu Avrupa'da Yahudi düşmanlığının halkın bilincinde yer etmiş olduğu gibi yaygın bir görüşü desteklemiyor. Hükümet kampanyalarına yol açan kitlelerin gizli Yahudi düşmanlığı değildir fakat hükümetler böyle bir duygunun olmadığı yerlerde bunu halk bilincine yerleştirmeye çalışmışlardır. Hükümetlerde güçlü Leninist önderlikler olsa Doğu Avrupa'nın Yahudi düşmanlığından da korkusu olmazdı.

Sovyetler Birliği'nde Yidiş kültürüne en azından öteki azınlıkların kültürlerine gösterildiği kadar dikkat gösteriliyor olması oldukça imkan dahilindedir. Göçe izin verilmemesi, özellikle Yahudi sorunu değildir fakat Yahudileri zor durumda bırakan özel olaylar olmuş olabilir, bunların dışarda çok fazla reklamı yapılmıştır. Özümleme konusuna gelince, Lenin'in Yahudilerin özümlenmesini hoş görürken özümlemede baskı kullanılmamasını özellikle vurguladığını anımsamalıyız.

SONUÇ

Ulusların eşitliği düşüncesi, ulusa dayalı ayrım-

cılığın yapılmaması, geri kalmış ulusların kalkınmasına özel bir önem verilmesi ve ulusal kültürlerin geliştirilmesi özgürlüğü Sovyetler Birliği'nde, kendi itiraflarıyla Rusların henüz tam gerçekleştiremediği bir standart olsa da, Birliğin dışındaki azınlıkların hâlâ saygın buldukları ve dünya için bu alanda yeni bir ahlaki standart oluşturacak kadar gelişmiştir.

Çeşitli cumhuriyetlerde ulusal bilincin bugün de Devrim'den önceki kadar gelişkin olduğunu ve bu cumhuriyetlerdeki halkların gereksinimleri göz önüne alınmadığında uluscu kopmaların olası olduğunu da unutmamalıyız. Yani 'ulusal sorunun çözülmüş' olması henüz kesin değildir. Merkezi hükümetin izlediği özümleme siyasetleri tepkileri çekecektir. Leninist kuramda şerefli bir rol yüklenilen ulusal onurun canlı tutulması eğilimi sürmektedir.

Savaş zamanında ulusal birliğin gerekliliği ne kadar önemsenirse önemsensin, savaş psikolojisinin belirsiz bir süre boyunca devam ettirilmesi Marksist kuramla uyuşmaz. 'İnsani ve esnek' bir ulus siyasetinin benimsenmesi zamanı gelmiştir.

5

YUGOSLAVYA'DA «ULUSAL SORUNUN ÇÖZÜMÜ»

Eğer ulus, bir halkı mücadele için örgütlemekse, Yugoslavya ulusun mükemmel bir örneğidir. Fırtınalı tarihiyle bu sosyalist ulus Marksistlerce - önce Ruslar, sonra Çinliler ve değişik zamanlarda çeşitli Marksist okullar tarafından - ulus olarak tanımlanmamıştır. Fakat hâlâ varlığını sürdürmektedir, hâlâ parçalanmamıştır ve hâlâ tartışmalar tükenmemişse de Marksist olduğunu iddia etmektedir[1].

Çin ve Sovyetler Birliği gibi Yugoslavya da çok uluslu bir devlettir. Ama Yugoslavya'da uluslar öteki sosyalist ülkelerden çok daha eşit dengelenmiştir. Yugoslavya'daki çeşitli uluslar birlikte yaşamayı ve önderliğe birlikte katılmayı öğrenmek durumundadır yoksa ülkelerinin birliğini sürdürmesi olanaksızdır. Bu nedenle Yugoslavya'da ulusal sorun bütün öteki sosyalist ülkelerden daha önemlidir ve biz Yugoslavya'yı sosyalist ülke olarak kabul ediyoruz.

---

1. Andreas Papandreou Yugoslavya'nın NATO ve CIA etkisine girdiğini bildirmektedir. Bu otoriteye göre:

«(Yugoslavya) 1968'de Sovyet işgaline karşı küçük gerilla gruplara örgütlemek üzere ABD istihbarat fonundan silah için 200 milyon dolar aldı. Son zamanlarda Balkanlar'da birlikte yaşamayı kabul ettiği Yunanlı Albaylar yoluyla ABD'nden başka paralar da aldı. Yunanistan'a direniş için malzeme götüren iki özgürlük savaşçısını da geçenlerde tutukladı (Papandreou, 1972:21).

AVUSTURYA
İTALYA
MACARİSTAN
SLOVENYA
Zagreb
ROMANYA
VOYVODİNA
HIRVATİSTAN
Belgrad
BOSNA-
HERSEK
SIRBİSTAN
Adriyatik Denizi
İTALYA
KARA-
DAĞ
KOSOVA
BULGARIA
ARNAVUTLUK
MAKEDONYA
YUGOSLAVYA
YUNANİSTAN

Yugoslavya'da daha önce birbirleriyle savaşan ulusal toplulukların bir devlet içinde nasıl kaynaştırıldığı, ulusal azınlıklar sorununun nasıl çözüldüğü ve sosyalizm altında da Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ulusal çekişmeleri nasıl sürdürdükleri ve bunun nedenlerinin ne olduğu üstünde duracağız. İlgi çekici konulardan biri de, Yugoslavya'yla ilk sosyalist devlet Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin, bu başlığa fazla yer ayıramasak da, nasıl geliştiği.

Güney Doğu Avrupa, Balkanlar, yirminci yüzyıla kadar büyük bölümüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğindeydi. Marx ve Engels Rus çarına karşı Türkleri desteklemişlerdi. Fakat yüzyılımızın başlarında demokratik ve sosyalist bakış açısı Bab-ı Ali'nin aleyhine döndü ve 1912-1913'de Balkan devletlerinin savaşlarını ulusal kurtuluş savaşı olarak benimsedi. Lenin'e göre gerçek önemli sorun ekonomik bağımsızlıktı. Makedonya'da, asıl savaş alanında toprak sahipleri Türk ve köylüler İslavdı. Lenin'in ileri sürdüğüne göre Türklerin sürülüp çıkartılmasıyla az çok bağımsız köylü toprak sahipleri yaratılmış olacak ve mutlakiyet ve feodal ilişkilerin durdurduğu toplumsal gelişim bütün bölgede başlayacaktı (Lenin, SW, IV:424).

I. Dünya Savaşı döneminde Güney Doğu Avrupa çar Rusya'sına benziyordu, tarım egemendi fakat şehirlerde işçi sınıfı ne olsa Marksizmle ilişki kurmuştu. Lenin-Stalin ulusculuk kuramı Batı Avrupa'ya genelde atıfda bulunmaz ve hatta sömürge bölgelerle (en azından sınıfsal çözümleme olarak) daha da az ilgilenirken, tam bu tür toplumsal yapılar için geliştirilmişti. Dolayısıyla Yugoslavya bu kuram için iyi bir sınama bölgesidir.

Bazı ulusal azınlıklar ötekilerden dil farkıyla ayrılmaktadırlar. Fakat Yugoslavya'daki ana grupların hepsi Sırp-Hırvatça konuşurlar ve birbirleriyle ayrımları dinleridir. Slovenler ve Hırvatlar Katolik, Sırplar, Karadağlılar, Makedonlar Ortodokstur; bir buçuk

milyon Boşnak ise müslümandır, Türk işgali döneminde onların dinini kabul etmişlerdir.

Yugoslavya 1919'daki sınırlar üstüne kurulmuştur. Altı cumhuriyet ve iki özerk bölge, Voyvodina ile Kosova (veya Kosmet, Kosova-Metohija)'dan oluşur; ikisi de Sırbistan tarafından yönetilir. Batıdaki cumhuriyetlerde, Slovenya ve Hırvatistan'da yaşam düzeyi komşu ülkelere, İtalya, Avusturya ve İsviçre'ye yakındır, doğuya ve güneye doğru gidildikçe yaşam düzeyi düşer, Arnavutluk sınırındaki Kosova'da en düşük düzeydedir.

Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) 1919'da, birleşik Yugoslavya arzusunun güçlü olduğu bir dönemde doğmuştur. Bütün bölgesel komünist partiler tek parti olarak birleşmişlerdir. Daha sonra Parti yasa dışı ilan edildiğinde (1921'de), iki kanat oluşmuştur fakat ikisi de, genel kabul görmese de Sırpların, Hırvatların ve öteki ulusal grupların desteklenmesi gereken tek bir ulus olduğu düşüncesini savunmuştur. Ve gerçekten geleneksel Marksist bakış açısına göre Yugoslavya'nın kuruluşu ilerici bir adımdır (Burks, 1961:113).

Sovyetler Birliği ise Yugoslavya'yı Fransız emperyalizminin bir aracı, Sovyet karşıtı blokun yarattığı yapay bir yapı olarak görmüştür. Yugoslavya'nın parçalanmasını istemişti. Komünist Enternasyonal Sovyet görüşünü kuvvetle desteklemiş ve Anton Ciliga önderliğindeki YKP Hırvatistan örgütü de aynı görüşü benimsemiştir.

Stalin'in birleşik Yugoslavya'ya karşı görüşlerinin Sovyetler Birliği çıkarlarından kaynaklanmasına ve Komünist Enternasyonal'in müdahalelerinin Yugoslavya'da birlik aleyhtarlığı etmesine, güçlü yurt çapında parti kurulmasını engellemesine karşın gerçekten uluslararası yaklaşım üstünde durulması sonuçta Yugoslav önderleri etkilemiştir. Sonuçta, ironik de olsa, enternasyonalizm yolunda kendilerine doğru yolu göstermiş olduğu için Stalin'e itibar etmişlerdir. Çok daha

sonra Kardelj tarafından açıklanmış olduğu gibi Stalin'in katkısı tartışmanın ilkeler düzeyine yükseltilmesi olmuştu. Yugoslavya'da halkların işçi sınıfının sömürülmesine benzer biçimde sömürüldüğünü ileri sürmesiyle Yugoslav işçi hareketinin dünyanın öteki kesimlerindeki ulusal kurtuluş ve anti-emperyalist hareketleriyle birlik içine girmesini sağlamıştı (Kardelj, 1960:57-58; Shoup, 1968:37).

Stalin'in yeni formülünde anahtar nokta, sınıfsal sömürüyle özdeş veya ona bağlı olmasa da ulusal baskının Marksist bir kategori olarak kabulüydü. Tito'nun ve Yugoslavya Komünist Partisi'nde onun grubunun tutumu bu oldu ve Stalin'in bu görüşü terketmesinden ve Büyük Rus uluscusu olmasından sonra da aynı tutumlarını sürdürerek bu görüşün daha da geliştirilmesiyle Marksist kurama Yugoslav katkısını getirmiş oldular.

Yugoslavya'da 1920'lerde güçlü bir Komünist Partisi gelişmemişti. 1929'da Kral Aleksander askeri diktatörlük kurunca Parti önderleri yurt dışına kaçtılar ve bütün Yugoslavya'da parti üyesi birkaç yüze düştü (Shoup, 1968:36).

Dinko Tomasic yeni kurulmuş olan YKP'nin 1920 seçimlerinde oldukça fazla oy almasını - görece serbest yapılan seçimlerde toplam oyun yüzde on üçü - Parti'nin merkeziyetçiliğe karşı oluşuna ve Sırp olmayan ulusal ve bölgesel grupların saygısını kazanmasına bağlarken tarihi çarpıtmaktadır (Tomasic, 1946:11). Söz konusu ettiği tutum 1920'lerin değil 1925'lerin tutumudur ve YKP'ne değil Stalin'le Komünist Enternasyonal'e aittir. Tomasic seçim başarısının olası en önemli nedenini, Parti'nin sosyoekonomik programını çözümlememektedir.

1930'larda entellektüel havada yaşanan değişim Parti'nin II. Dünya Savaşı'nda direnişin önderi olarak ortaya çıkmasına yol açtı. Komünist Enternasyonal, Birleşik Cephe taktiği döneminde birleşik Yugoslavya'ya karşı muhalefeti sessizce bırakmıştı. Uzun

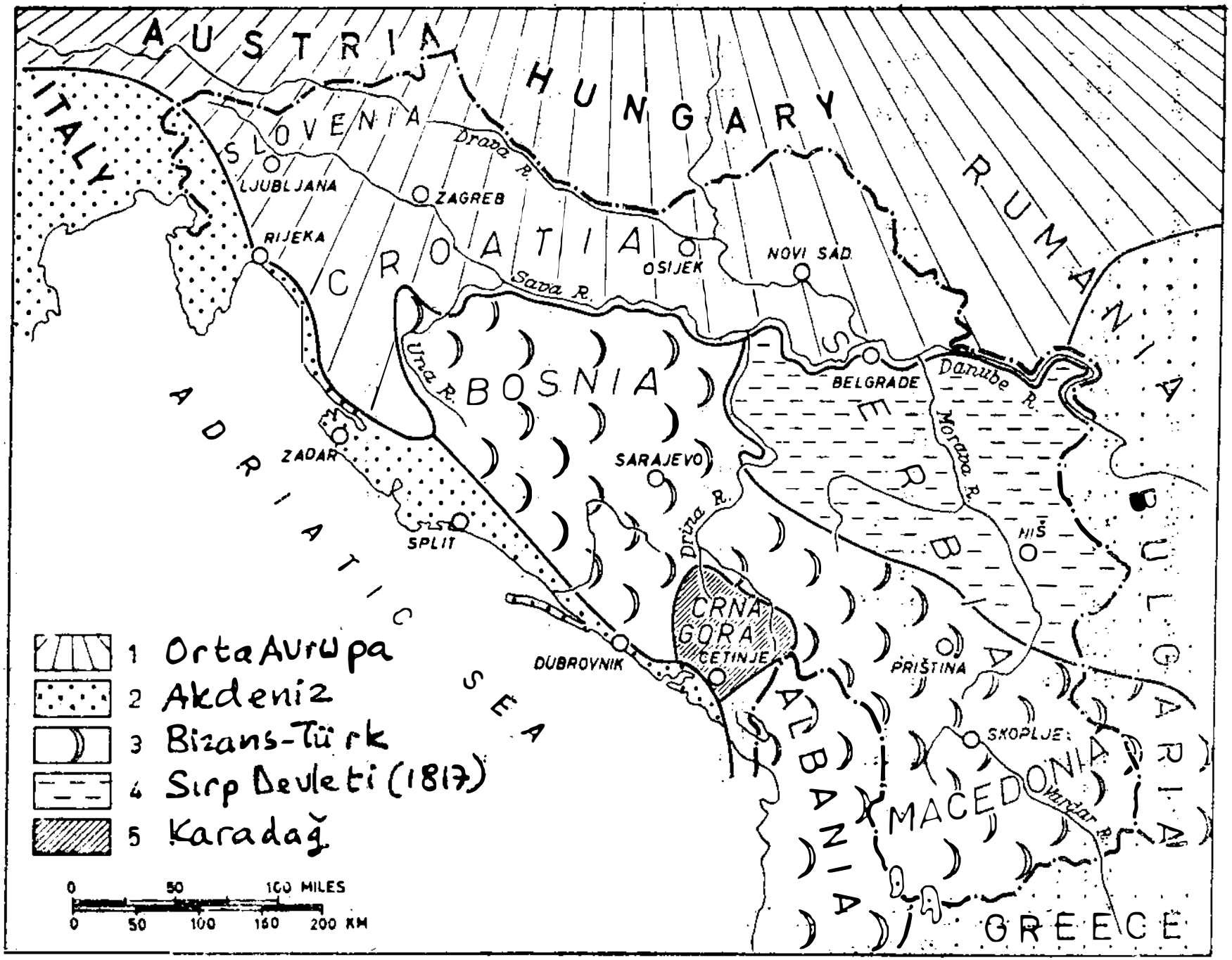
Tablo 5.1

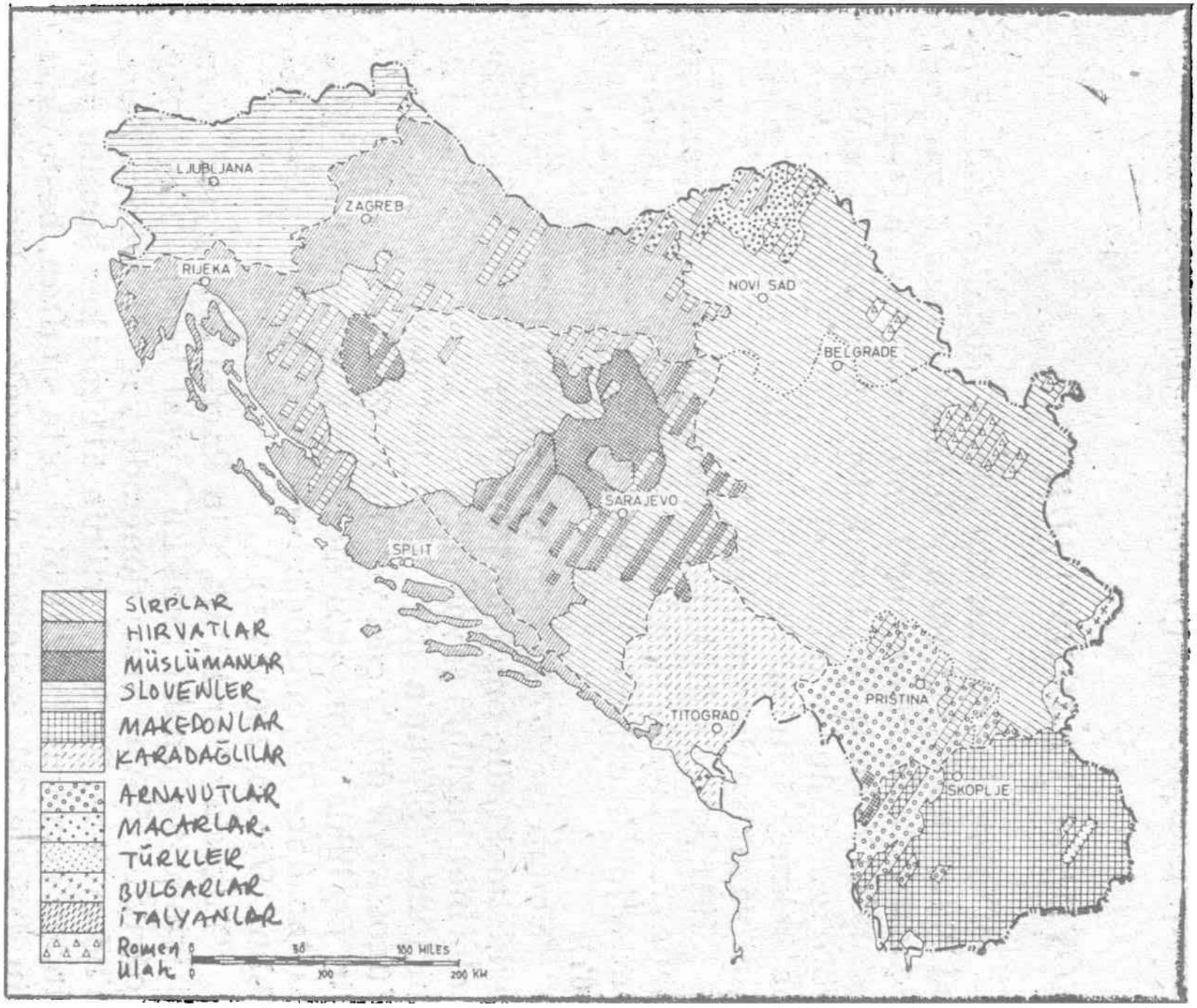
Cumhuriyetler ve yönetim bölümleri itibariyle Yugoslavya halkının ulusal durumu: 1971

	YUGOSLAVYA	*BOSNA-HERSEK*	*KARADAĞ*	*HIRVATİSTAN*	*MAKEDONYA*
Toplam	20.522.972	3.746.111	529.604	4.426.221	1.647.308
Ulusunu bildirenler:					
Makedonlar	1.194.784	1.773	723	5.625	1.142.375
Müslümanlar	1.729.932	1.482.430	70.236	18.457	1.248
Slovenler	1.678.032	4.053	658	32.497	838
Sırplar	8.143.246	1.393.148	39.512	626.789	46.465
Hırvatlar	4.526.782	772.491	9.192	3.513.647	3.882
Karadağlılar	508.843	13.021	355.632	9.706	2.346
Arnavutlar	1.309.523	3.764	35.671	4.175	79.871
Bulgarlar	58.627	284	394	676	3.334
İtalyanlar	21.791	673	70	17.433	48
Macarlar	477.374	1.262	296	35.488	329
Romenler	58.570	189	22	798	103
Ruthenyalılar	24.640	141	38	3.726	59
Slovaklar	83.656	279	31	6.482	46
Türkler	127.930	477	397	221	108.552
Çekler	24.620	871	74	19.001	80
Avusturyalılar	852	44	5	352	9
Eflaklılar	21.990	52	6	13	7.190
Yunanlılar	1.564	48	23	93	536
Yahudiler	4.811	708	36	2.845	32
Almanlar	12.785	300	109	2.791	77
Polonyalılar	3.033	757	18	819	73
Çingeneler	78.485	1.456	396	1.257	24.305
Ruslar	7.427	507	116	1.240	516
Ukraynalılar	13.972	5.333	10	2.793	50
Ötekiler	21.722	174	96	759	16.702
Anayasanın 41. maddesine göre ulusunu bildirmeyenler;	32.774	8.482	521	13.789	414
«Yugoslavlar»	273.077	43.796	10.943	84.118	3.652
Bölgesel gruplar	15.002	—	1.204	—	684
Bilinmeyen	67.138	9.598	3 185	18.626	2.491

		SIRBİSTAN		
	SLOVENYA	Toplam	ÖZ-SIRBİSTAN	VOYVODİNA	KOSOVA
Toplam	1.727.137	8.446.591	5.250.365	1.932.533	1.243.693
Ulusunu bildirenler:					
Makedonlar	1.613	42.675	25.100	16.527	1.048
Müslümanlar	3.231	154.330	124.482	3.491	26.357
Slovenler	1.624.029	15.957	10.926	4.630	392
Sırplar	20.521	6.015.811	4.699.415	1.089.132	228.264
Hırvatlar	42.657	184.913	38.088	138.561	8.264
Karadağlılar	1.978	125.260	57.289	36.416	31.555
Arnavutlar	1.281	984.761	65.507	3.085	916.168
Bulgarlar	139	53.800	49.791	3.745	264
İtalyanlar	3.001	566	330	211	25
Macarlar	9.785	430.314	6.279	423.866	169
Romenler	43	57.419	4.412	52.987	20
Ruthenyalılar	66	20.608	452	20.109	47
Slovaklar	85	76.733	3.912	72.795	26
Türkler	53	18.220	5.735	241	12.244
Çekler	445	4.149	1.341	2.771	37
Avusturyalılar	278	164	118	38	8
Eflaklılar	5	14.724	14.653	66	5
Yunanlılar	24	840	529	296	15
Yahudiler	72	1.128	603	513	12
Almanlar	422	9.086	1.825	7.243	18
Polonyalılar	194	1.173	453	704	16
Çingeneler	977	49.894	27.541	7.760	14.593
Ruslar	302	4.746	2.490	2.082	174
Ukraynalılar	143	5.643	633	5.006	4
Ötekiler	307	3.684	1.968	699	1.017
Anayasanın 41. maddesine göre ulusunu bildirmeyenler:	3.073	4.486	3.284	1.025	177
«Yugoslavlar»	6.744	123.824	75.976	46.928	920
Bölgesel gruplar	2.705	10.409	4.895	5.255	259
Bilinmeyen	2.964	30.274	22.333	6.341	1.595

Kaynak: Statistical Pocketbook of Yugoslavia, 1971:30-31; 1971 Nüfus sayımı

AUSTRIA
HUNGARY
ITALY
SLOVENIA
LJUBLJANA
ZAGREB
Drava R.
RIJEKA
CROATIA
OSIJEK
NOVI SAD
RUMANIA
Sava R.
Una R.
BOSNIA
BELGRADE
Danube R.
ADRIATIC SEA
ZADAR
SARAJEVO
Morava R.
SERBIA
SPLIT
Drina R.
NIŠ
BULGARIA
CRNA GORA
ĆETINJE
DUBROVNIK
PRIŠTINA
ALBANIA
SKOPLJE
MACEDONIA
Vardar R.
GREECE
1 Orta Avrupa
2 Akdeniz
3 Bizans-Türk
4 Sırp Devleti (1817)
5 Karadağ
0 50 100 MILES
0 50 100 150 200 KM

LJUBLJANA
ZAGREB
RIJEKA
NOVI SAD
BELGRADE
SARAJEVO
SPLIT
TITOGRAD
PRIŠTINA
SKOPLJE
SIRPLAR
HIRVATLAR
Müslümanlar
SLOVENLER
MAKEDONLAR
KARADAĞLILAR
ARNAVUTLAR
MACARLAR
TÜRKLER
BULGARLAR
İTALYANLAR
Romen
Ulah
0 50 100 MILES
0 100 200 KM

yıllar askeri diktatörlük altında bunalmış olan aydınlar ve liberaller de Komünistlerle işbirliği yapmak hatta onların önderliğini izlemek durumunda kaldılar. Fakat YKP'nin gerçekten yeraltı hareketinin önderliğini kazanmasına yol açan, yabancı işgaline karşı uluscu direnişi kaynaştırma yeteneğini göstermesi oldu.

KÖYLÜLER VE ULUSCULUK

Chalmers Johnson, köylülerin 'doğal' olarak uluscu olduğunu kabul eden gelenekçi görüşe dayanarak, *Peasant Nationalism and Communist Power* (1962) kitabında Yugoslavya Komünist Partisi'nin, kendisine göre zaten uluscu düşünceler taşıyan köylülüğü yanına çekmek için taktik olarak ulusculuğu benimsediğini yazar ve devam eder:

1941 kışı geldiğinde... Parti uluscu bir parti gibi davranmaya başladıktan sonra geniş köylü kitlelerin desteğini kendisine çekebilmiştir (C. Johnson, 1962: 167).

Shoup ise köylülerin tutumuyla ilgili bu yorumu reddetmektedir; ona göre köylülerin cemaatlerine (bölgelerine) bağlılığı savaş sırasında savaş öncesinden de güçlüdür. Shoup'a göre köylüleri daha geniş, bütün Yugoslavya düşüncesi yolunda eğitenler Komünistlerdir; özellikle Johnson'u eleştirerek, Komünistlerin savaştan önce de bu düşüncede olduklarına işaret eder (bknz. Shoup, 1968:97-100).

Yugoslav Partisi'nin, Çin Partisi gibi, eylem süreci içinde toplumsal temelini kırsal kesime kaydırdığı doğrudur. Savaş arası dönemde yani II. Dünya Savaşı'ndan önce, Burks, Parti'nin 511 merkez komite üyesinden yarısının (yüzde 51,5) orta sınıftan, beşte ikisinin (yüzde 39) işçilerden ve ancak on ikide birinin (yüzde 7,7) köylülerden olduğunu ortaya koymuştur (Burks, 1961:20-21). Savaş sırasında ise yaklaşık bütün savaşçılar köylüydü (bknz. C. Johnson, 1962:169; Burks,

1961:46). Şehir halkı edilgen veya tarafsız değildi, partizanlarla sürekli ilişki halinde, onlara gereksinimlerini sağlıyor ve düşmanın geri hattında bölünmelere yol açıyordu. Fakat şehir halkının çok daha dikkatli davranması gerekmekteydi. İşgal güçleri katı ve genellikle acımasızdı; gerilla eylemlerine karşı Lidiçe türü misillemeler, toplu kıyımlar görülmeyen işlerden değildi.

Savaş görevi öncelikle köylülerin omuzlarındaydı. Köylüler Komünist önderliği kabul etmemiş olsalardı direniş hiç olmayabilirdi. Köylülerin Komünistleri desteklemeye başlaması Parti ve Yugoslavya için can alıcı sonuçlar yaratmıştır; açıklanması gerekir. Burada yalnızca en önemli etkenler üstünde duracağız.

Öncelikle Yugoslav Partisi mevcut bütün Yugoslavya'da faaliyet gösteren tek partiydi. Savaşı kazanmanın tek yolu herkesin katıldığı kollektif bir savaşım olduğundan, ülkenin bağımsızlığını amaçlayanlar için Partizanlara katılmaktan başka yol yoktu. Köylülerin çoğunluğunun yabancı egemenliğinin tehdidini kavradıklarında kuşku yoktur. Birçoğunun Türk efendilerden kurtulmak için verilen savaşın anıları canlıydı, en azından bir bölümü Avusturya ve Macarlara karşı verilen iki savaş arası mücadeleye katılmıştı. Hepsi için işgalci Almanlara, İtalyanlara, Macarlar ve Bulgarlara karşı çıkmayı düşünmek kolaydı.

İkincisi, İslav köylülerin yalnızca kime karşı olduklarını değil, kimin yanında olduklarını da çok iyi bilmeleridir. Savaş arası dönemde de Balkan İslavlarının geleneksel bağlaşığı Rusya'ya duyulan ilgi azalmamıştı (Burks: 1961:85). Bu ilgi, elbette Sovyetler Birliği 22 Haziran 1941'de işgal edildiğinde daha da arttı ve Rus bağlaşıklığı gerçeğe dönüştü (Shoup, 1968:51). İslavların çoğunluğu YKP'ni SSCB'yle ilişki kurabilecek parti olarak gördüler.

Üçüncüsü kendini korumanın köylüler için ana dürtü oluşudur. Partizan ordusunun çekirdeği genel olarak Sırplardan oluşuyordu; Yugoslavya'nın değ-

şik bölgelerinde yaşayan Sırplar Hırvat Ustaşa tarafından öldürülme tehdidi altında bulunuyorlardı. Ustaşa savaşın başlarında çoğunluğu Sırp yedi yüz elli bin savunmasız insanı öldürmüştü (Shoup, 1968: 67-68; Lendvai, 1969:75). Hırvatistan dışında yaşayan Hırvatlar da Mihailoviç'in Çetniklerinin (şoven Sırplar) tehdidi altındaydılar. Partizanlar hem Çetniklere hem Ustaşa'ya karşı savaşıyorlardı. Mihailoviç Nazi işgali sırasında Partizanlar tarafından silahlı mücadeleyle saf dışı edilmişti.

Kendini koruma elbette iki yönlü işliyordu. İtalyan işgalindeki bölgelerde ve asıl Sırbistan'da düşmanla anlaşıp düşmanlıklar bitene kadar barış içinde yaşama düşüncesi vardı. Partizanlar doğal olarak bu düşünceyi yıkmaya çalıştılar.

Dördüncüsü, ideolojinin, bazıları anti-faşist propagandadan etkilenmiş de olsalar, köylüler için önemsiz bir etken oluşudur. Bazı maceracılar köylü ve dağlı ordusunun zaferi durumunda başka türlü elde edemeyecekleri zenginliğe kavuşacaklarını düşünmüş olmalıdırlar; gerçekten de bu gerçekleşti, geleneksel ganimetin yerini iktidarın kullanımı aldı (bknz. Halperin, 1958:30; Lendvai, 1960:3. blm.).

Beşincisi, Yugoslav Partisi'nin ulus programının, başka uluslarla eşitlik sunduğu Makedonya'da popüler oluşudur. Dolayısıyla Makedonya ve benzeri bölgelerden köylüler Partizanlara katılmıştır (Shoup, 1968:90-91, 96; Burks, 1961:105). Gerçek savaş alanında bu öğenin gene de abartılmaması gerekir. Tito'ya göre Partizan ordusunun ulusal oluşumu 1944'de şöyleydi: Yüzde 44 Sırp, yüzde 30 Hırvat, yüzde 10 Sloven, yüzde 4 Karadağlı, yüzde 2,5 müslüman ve yüzde 6 ötekiler (Shoup, 1968:95).

Altıncısı, Partizanların kendilerine düşmanlık besleyen bölgelerde bile sivil halka davranışlarıyla yandaş toplamalarıdır. Kaba güce en az oranda başvurmak ve halka daima iyi muamele göstermek siyaseti izlenmiştir (Shoup, 1968:64-65).

Shoup'un, Komünistlerin köylülerden nasıl izleyici bulabildiğinin bir sır olduğu cümlesini de böylece yanıtlayabiliyoruz (Shoup, 1968:93). Partizanların izlenmesi, YKP önderliğinin geliştirdiği siyasetin sonucu olarak güvence altındaydı. Bu siyaset Johnson'un anlattığı gibi Komünistlerin, zaten bütün olarak Yugoslavya'ya duyulan köylü bağlılığını kullanması değildir. Tersine, köylüleri, köylülerin *yerel* bağlılıklarına saygı duydukları konusunda ikna ettiler ve köylüleri yavaş yavaş ulusal (veya kullanmaya alıştıkları gibi 'uluslararası') bakış açısı yolunda eğittiler.

Yugoslavya'da, Çin'de olduğu gibi, işgale karşı ulusal direnişin önderliğini Komünistler ele geçirdiler ve her iki ülkede de köylülere ekonomik programlarını ve kendi ulus kavramlarını kabul ettirdiler. İki ülkede de köylülerin tutumu devrimin başarısı için çok önemliydi. Ama burdan, Johnson'un yaptığı gibi, Komünistlerin tutumunun oportünist olduğu sonucu çıkmıyor. Komünistler, Yugoslavya'da da, Çin'de de - ve ekleyebiliriz, başka yerlerde de - ulusal baskılara karşı çıkan bir programa sahiptiler ve bu nedenle ulusculuk onların programının bir parçasıydı, oportünist bir hile değildi[2].

Yugoslavya'da Parti kendi önderliğini dayatmadı. Anti-Faşist Cephe'yi öne çıkardı. Sosyalist programın tamamı askıda tutuluyordu. Fakat Tito ve arkadaşlarının, Stalin özellikle tersini öğütlerken bile, sosyalist devrimi gerçekleştirmekten başka düşünceleri yoktu. Savaş sırasında Tito, yaşam öyküsünü yazan Dedijer'e partinin iktidarı alma zamanının geldiğini,

---

2. Bu noktayı tartışan David Horowitz Yugoslavya'da rakip partilerin ulusal kökenlerinin sınıfsal nitelikleriyle belirlendikleri sonucuna varır. Bu biraz bulanık önerme, Marksistlerin, ulusal sorunla ilgili yaklaşımları, halkın ulusculukla ilgili tutumu toplumsal sınıflarından çıkartılabilir görüşüyle sınırlı olduğu günlerden kalma gibi görünüyor. Bu görüşün gününün geçtiğine değinmiştik (bknz. Horowitz, 1969:104-105).

«burjuvazinin bir daha iktidara geçemeyeceği biçimde iktidarı alma zamanının geldiğini» söylemişti (Lendvai, 1969:89; Dedijer, 1953:13. blm.).

II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA ULUSAL SORUN

Savaştan hemen sonra, yeni anayasa hazırlanıp kabul edildiğinde, Tito ulusal sorunun çözülmüş olduğunu ilan etti[3]. İlk anayasa temel yapısı bakımından merkezi bir devlet yaratıyordu fakat devleti oluşturan cumhuriyetlerin ulusal duygularının farklılığı nedeniyle resmen federal devlet olarak tanımlanmıştı (Vucinich, 1969:253).

1953'de hazırlanan yeni anayasa cumhuriyetlerin özerkliğini zayıflatarak kendi kaderini belirleme hakkını tamamiyle dışarda bıraktı. Aynı yıl iç birliğin kurulması için uzun süreli bir kampanya başlatıldı. Gazeteler öteki cumhuriyetlerdeki olaylara yeterince yer vermedikleri için eleştiriliyorlardı. Cumhuriyetlerde basılan ders kitaplarının ekonomik olmadığı ve birleştirilmesi gerektiği söyleniyordu. Ulusculuk (yani tek tek cumhuriyetlere bağlılık) 'burjuva önyargısı' olarak adlandırılıyordu (Vlahovic, 1964:175).

Bütün ulusal kültürlerin sonunda tek Yugoslav kültürü içinde kaynaşacağı öneriliyordu. Cumhuriyetlerin kültürel örgütlenmeleri arasında değiş tokuş özendiriliyordu. Sırp-Hırvatça bir sözlük hazırlandı. Azınlıklara egemen kültürle kaynaşmaları için baskı başladı (Shoup, 1968:186-94).

Kültürel ilişkiler başarılı olmadı ve etnik bakımdan farklı okulların kaynaştırılmasına direnildi. Küçük cumhuriyetler merkeze güvenmiyorlar, Büyük

3. «(Ulusal sorun) çözülmüştür, bütün halklarımızın tatmin olacağı biçimde çok iyi çözülmüştür... Lenin'in öğretisi çizgisinde...» (Tito, 1963:97-98).

Sırbistan düşünün gerçekleştirilmesinin istendiğinden kuşkulanıyorlardı. Yayın organlarında öteki cumhuriyetlerin haberlerinin ve düşüncelerinin yer alması ender ve yetersiz kalmaktaydı.

'Cumhuriyet' ulusculuğunun sürmesi ancak bölgecilik veya yerelliğin gelişimiyle birlikte gidiyordu: Özellikle kırsal kesimlerde yeni sanayilerin kurulması ve kurulduğunda korunmasıyla ifadesini buluyordu. Bu tür bölgeciliğin muhakkak ulusculukla bağıntısı olması gerekmiyordu (Shoup, 1968:242). Kapitalist ülkelerde küçük kasabaların kendilerini sanayi merkezleri olarak düşlemeleriyle karşılaştırılabilir. Tito, sanayinin ekonomik olmayan biçimde yerleştirilmesinin ulusculuktan çok bölgeciliğe bağlı olduğunu düşünmekteydi (Merkez Komitenin İkinci Oturumunda konuşma, Kasım 1959; bknz. Shoup, 1968:246). Cilas bazı bölge konseylerinde şovenizmin, ulusal cumhuriyet hükümetlerinden daha fazla olduğunu söyler (Cilas, 1957:101).

Partizan ordusunu ulusların tam eşitliğini tanıma ilkesi üstüne kurması ve bu ilkeye bağlı kalmasına karşın Tito gene de, ülkenin bütünleşmesi ve hatta ulusların yok olması gerektiği düşüncesiyle merkeziyetçiydi.

Tito için, Ruslar için olduğu gibi, 'ulusculuk' tek tek cumhuriyetlerin ayrımcı psikolojisini anlatan kirli bir sözcüktü. Tito Yugoslavya'ya bütün olarak bağlılığı 'toplumsal yurteseverlik' olarak adlandırır, bu da özünde 'enternasyonalistlik'tir. «Bizler, halkımız içinde sağlıklı sosyalist yurtseverliği [bütün Yugoslavya için] geliştirmek için zorunlu olacak kadar [cumhuriyet temelinde] uluscuyuz». Tito 'olumlu ulusal etkenler' de bulunduğunu kabul ediyor ve bunu «ülkemizde sosyalizmi geliştirici olan, engelleyici olmayan bir dürtü» olarak değerlendiriyordu (Tito, 1963: 98, 103, 105). Fakat ulusculuk çoğunlukla «anti-sosyalist eğilimleri ve bencil, özel çıkarları gizlemek için bir örtü» veya «eşitsiz gelişimin bir ürünü» olarak

anlaşılıyordu (*Programme of the League of Communists of Yugoslavia*, Belgrat 1958; Vucinich'de alıntı, 1969:256 vd.). Tito «sosyalizmi inşa etme çabalarımızı uluscu nitelikte çeşitli aksaklıklar hâlâ engellemektedir» diye şikayet etmekteydi; bunların ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Yugoslav önderlerin Macaristan'daki 1956 yılındaki Sovyet girişimini mahkum edecekleri beklenebilirdi ama onlar ılımlı bir tutum almışlardır[4]. Bağımsız kararlar verme haklarını da ellerinde tutmayı sürdürmüşlerdir. 'Ulusal sosyalizm' veya 'ulusal komünizm' terimlerini kullanmayı reddederlerken, Togliatti terimi kullanmadan çok önce, 'çok merkezlilik' Yugoslavya'da pratiğe geçmişti (Neal, 1958:18).

1960'ların başlarında, ekonomik sorunlar henüz çözülmüş olmaktan çok uzakken, ülke kısmen ulusal sorundan kaynaklanan ve Parti önderliğini de içine alan bir iç bunalımla sarsıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Yugoslav hükümeti kurulduğundan beri gizli polisten sorumlu olan kişi Alexander Rankoviç adlı bir Sırptı. Sırpların kilit noktaları tuttuğu ulusal egemenlik bölgelerinde (cumhuriyet veya bölge), özellikle Kosmet bölgesinde ve Sırpların öteki uluslara göre çoğunluk olduğu fakat tek başına çoğunluk olmadığı Bosna-Hersek'de de (bknz. Tablo 5.1) ulusal ihlallere girişmişti. Öncelikle Sırplara dayalı olarak kurduğu örgüt başlangıçta dikkati çekmemiş, haberler sızmaya başlayınca Tito ağırlığını Rankoviç'ten yana koymuştu. Tito bu tutumuyla merkeziyetçiliği ve Rankoviç'in de önemli bir konumu olan Parti yetkesini desteklemeyi düşünüyordu.

Ancak 1965'de, Rankoviç'in Tito'nun çalışma oda-

---

4. 1968'de ise tam tersine, Komünistler Birliği M.K. Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgalini mahkum etti. İşgalin «sosyalizmin sorunlarını ve çekişmelerini... kuvvet kullanımı yoluyla çözme yolunda ısrar»dan kaynaklandığı söyleniyordu (kararın kabul tarihi: 23 Ağustos 1968; bknz. Perovic, 1968:78).

sını da dinlettiği ortaya çıkarılınca Rankoviç'in suçu ortaya çıktı ve Parti'den uzaklaştırılıp çıkartıldı (1966) Gizli polis örgütü dağıtıldı ve yetkilerinin çoğunluğu cumhuriyetlere devredildi (Lendvai, 1969:200) Tito, Rankoviç'i daha önce yerinden atmamakla hata ettiğini itiraf etti (a.g.e:185-186). Aynı zamanda cumhuriyetlerin kaynaşmış bir Yugoslavya'ya dönüştürülmesi kampanyası da durduruldu. 1960'da Tito'nun «Burda tek bir ulus yaratmak olanaksız» demiş olduğu bildirilir (King, 1973:250) Artık, Rankoviç olayından sonra, cumhuriyetçi-ulusal duyguları dile getirmek daha fazla kabul edilebilir olmuştu.

MERKEZİYETÇİLİĞİN ZAYIFLAMASI VE ULUSAL DUYGULARIN YENİDEN GÜÇLENİŞİ

1965 yılından başlayarak YKP Yugoslav işletmelerinin yabancı rekabete açılmasına, sorumluluğun işletmelere ait olmasına karar verdi. Gümrükler indirildi, para nerdeyse tamamiyle konvertibl yapıldı, işletme düzeyinde kâr ilkesi kabul edildi ve Yugoslavya uzun dönemde dünya (kapitalist) ekonomisiyle bütünleşme programını yürürlüğe koymuş oldu (Vucinihc, 1969:266-67)

Yeni siyaset bazı işletmeler için geliştirici bir etken oldu. Ayakta kalabilenler zenginleştiler ve önemli miktarda artık değer biriktirebildiler. Fakat işletme düzeyinde öncelik işçi kontrolünde olduğu için artık değerin geri bölgelere yatırılması gibi bir eğilim doğmadı. Bu sorumluluk merkezi hükümette kaldı; yatırımların ekonomik olmayan biçimde yapıldığı iddiası gittikçe güçlenmeye başladı. Birkaç başarılı işletme yurtdışında yatırım yapma izni bile aldı; Yugoslavlar İtalya'da yatırımda bulunup bunu işlettiler

Birçok Yugoslav işletmesi yabancı rekabete dayanamayıp kapandı, öyle ki Hırvatistan'da işsizlik patladı. Yugoslavlara göç izini verildi ve kitleler halinde

Almanya, İsviçre, Fransa gibi ülkelere gittiler; ailelerine gönderdikleri para büyük oranlara vardı. Fakat Batı Avrupa 1966-1967'de (ve tekrar 1970-1971'de) ekonomik gerileme dönemine girince işçilerin çoğu yurtlarına dönmek zorunda kaldı; onları bekleyen bir iş de yoktu. Batı Almanya'nın işsizliği Yugoslavya'ya ihraç ettiği söyleniyordu.

Kapitalizme yöneliş özel kârın kısmen geri gelmesine yol açtı. Özel bir işveren beş işçiye kadar insan istihdam edebiliyordu. Bir kişinin girişimine sınır getirilmemiş olduğu için 'sosyalist milyonerler'in ortaya çıkması için yol açılmış ve böyleleri görünmeye başlanmıştı. Ekonomik sıkıntılar ve süre giden bölgesel eşitsizlikler çok geçmeden kültürel dünyada huzursuzluk yarattı. Mart 1967'de 80 Komünist de içlerinde olmak üzere 130 tanınmış bilim adamı dil sorunuyla ilgili bir bildiri yayınladılar. Bildiri Hırvat diyalektiğinin günlük kullanımda ayrımcılıkla karşılaştığını ileri sürüyor, Sırpça ve Hırvatçanın iki ayrı dil olarak kabul edilmesini öneriyordu. Sırplar büyük bir kampanyayla tepki gösterdiler ve bildiriyi imzalayan Hırvat Komünistler Parti'den atıldı (Lendvai, 1969: 204).

1968'de bütün Avrupa'yı kaplayan öğrenci olayları Yugoslavya'ya da sıçradı. Fransa ve Almanya'da olduğu gibi önderliği anarşist ve enternasyonalist öğrenciler yapıyordu. Belgrat'da Haziran ayında öğrenciler bütün üniversite binalarını yedi gün süreyle işgal ettiler ve Tito öğrencileri överek bütün isteklerini kabul etti. Bürokratik ayrıcalıkların sona erdirilmesi, demokratikleşme, işsizliğin çözüme kavuşturulması, toplumsal farklılıkların azaltılması ve üniversite reformu isteniyordu.

Zagrep'de ise öğrenci olaylarına verilen resmi yanıt o kadar dostça olmadı. Hırvat uluscuların elinde bulunan Hırvatistan Partisi öğrenci hareketini ezme yolunu tuttu. Saldırının önderliğini Zagrep Üniversitesi profesörlerinden Marko Veselica ile YKP (Ko-

münistler Birliği) resmi görevlilerinden biri yapıyordu. Hırvat uluscu sloganlarını kullanan Veselica, Rankoviç'in öğrenci hareketini başlatmış olduğunu ileri sürdü. Roma Katolik Kilisesi ve daha fakir bölgelerden (örneğin Bosna'dan) gelen öğrenciler, öğrenci muhalefetine katıldılar. Öğrenci hareketi gelişiyor, tehlike büyüyordu. Komünistler Birliği önderliği ilk elde güçlü bir tepki vermede başarısız kalmıştı.

1971'de ortaya çıkan önemli bir konu, merkezi hükümetin yatırımları nereye yapacağıydı; Hırvatistan gibi sanayi bölgelerine mi, yoksa geri kalmış bölgelere mi? Sanayinin yeniden donanımını sağlamak için yeni sermaye gereksinimi, işsizliğin ciddi boyutlara ulaştığı Hırvatistan'da zorunluydu. Hırvatistan'da bir grup, uzun süredir geri kalmış bölgeler nedeniyle Hırvatistan'ın gereksinimlerinin feda edildiğini savunuyordu. Büyük hidroelektrik kuruluşlarının, bunların ürettiği enerjiyi kullanamayacak dağlık bölgelerde kurulması, büyük limanların verimli bir hinterlandı bulunmayan Karadağ'da yapılması gibi eleştiriler getiriyorlardı. Paranın sosyalizmin reklamını yapmak için prestij tasarılarına yatırıldığını fakat bunların mal ve hizmet olarak geri dönemediğini söylüyorlardı.

Belgrat-Bar demiryolu bu bağlamda iyi bir hedef oluşturuyordu. Tasarı Sırp uluscularının uzun süredir düşlerindeydi. Belgrat'ı doğrudan denize bağlayacak ve Dalmaçya (Hırvatistan)-Rijeka yoluyla gelen gemi yüklerini çekebilecekti. Fakat yolun geçeceği bölge dağlıktı ve pek trafiğe uygun değildi. Hırvatlar yolun yapımının ve işletilmesinin aşırı pahalı olacağını daima söylemişlerdi.

Federal hükümet tasarıya para yatırmış, 1971'e gelindiğinde Belgrat-Valjevo ve Titograd (Karadağ'ın başkenti)-Bar kesimleri, toplam doksan mil, işletmeye açılmıştı, elli millik bölüm kısa sürede bitirilecekti. Başlangıçta tahmin edilen 240 milyon dolarlık maliyeti aşan 75 milyon dolarlık harcamayı karşıla-

yabilmek için tahvil çıkartılmış ve demiryolunu ulusal gururlarının simgesi olarak gören Sırplara satılmıştı (*New York Times*, 26 Nisan 1971)

İstatistikler Hırvatistan'ın çıkarlarının öteki cumhuriyetler için feda edildiğini doğrulamıyor. 1947'den 1966'ya kadar olan dönem içinde (bknz. Tablo 5.2) kişi başına gelir bütün cumhuriyetlerde artmış fakat özellikle gelişmiş bölgeler olan Hırvatistan ve Voyvodina'da çok daha hızlı yükselmişti. Görece geri kalmış bölgeler oransız bir yarar sağlamış değildi, tersine, çoğunluğu ulusal ortalamanın altında bir ilerleme gösteriyordu. Kosova, Bosna ve Karadağ eskisinden de geri kalmışlardı.

Tablo 5.2

Bölgeler itibariyle Yugoslavya'da yüzde olarak kişi başına gelir

	1947	*1966*
Yugoslavya	100	100
Bosna-Hersek	83	66
Karadağ	71	64
Hırvatistan	107	119
Slovenya	62	66
Sırbistan	175	176
Asıl Sırbistan	95	99
Voyvodina	108	120
Kosova ve Metohija	52	38

Kaynak Rakic, 1968:29,44.

Durum Hırvatistan uluscularının bize gösterdiği kadar kötü değil. Böylece, Belgrat çevresinde tekstil sanayiinin ve Karadağ Titograd'da alimünyum işletmelerinin kurulması, Bar limanının geliştirilmesi tek başına ekonomik değilmiş gibi görünse de, birarada ve Belgrat-Bar demiryoluyla birlikte değerlendirildik-

lerinde o kadar da ekonomi dışı görülmüyordu (Lendvai, 1969:177-78).

Bir bölgede üretilen mal ve hizmetlerin bir bakıma o bölgeye ait oldukları düşüncesi bütün olarak Marksizm dışı ve sosyalist ekonomik yaşam anlayışıyla uyumsuz görülüyor. Ama Hırvatların ajitasyonunu küçük görmemek gerek.

Hırvat uluscular (Bütün Yugoslavya) Komünistler Birliği'ne Hırvatistan ve Slovenya'yla ilgili bir dizi istekler sundular. İstekler kısmen siyasal, kısmen ekonomikti. Son tahlilde özellikle ulusal artık değerin ve dış ticaret gelirinin dağıtılmasıyla ilgiliydi. Bu tür konular daha önce de federal hükümetin sorumlu organlarında tartışılmış ve çeşitli cumhuriyetlerin kollektif kararları kabul etmeleri beklenmişti (Vasilev, 1961). Hırvatlar cumhuriyetler arasında ve uluslar arasında çıkar çelişkisi bulunmadığı varsayımını yıktılar; Hırvat çıkarlarını ileri sürerek bu çıkar karşılığında tazminat istediler.

Hırvatlar ülkeye dışardan kazanılan dövizin en büyük payını (yüzde 43) kendi devletlerinin sağladığını ileri sürüyorlardı; bunun önemli bölümü Dalmaçya kıyılarını ziyarete gelen turistlerden, bir bölümü de Batı Avrupa'ya çalışmaya giden yüzbinlerce Hırvatın gönderdiği paralardan oluşuyordu. Fakat Hırvatistan ülkenin nakdinden yatırım için ancak yüzde sekizini tutabilmektedir (*New York Times*, 17 Aralık 1971). 1971 sonunda ilan edilen düzenlemeye göre Hırvatistan, ihracat kazançlarının yüzde 7'si yerine yüzde 20'sini, turizm gelirlerinden yüzde 40'ı yerine 45'ini kendisine ayırabilecektir (*New York Times*, 25 Ocak 1972).

Öteki cumhuriyetlerin Sırbistan'dan şikayetlerinden birini de, Belgrad başkent olduğu için Sırp 'işadamlarının' sorunlarını kolayca duyurabilmeleri oluşturuyordu. Uluslararası ticareti yöneten büyük mali kurumlar Genex ve Inex de Belgrad'daydılar. 1971'den sonra bunların merkeziliği yumuşatıldı.

Hırvatistan ve Slovenya ayrıca anayasa değişikliği yapılarak federal hükümet yönetimindeki geri bölgelere yapılan yatırımların ulusal gelirin yüzde 1,9'la sınırlandırılmasını, gerçekten de büyük bir oran değil, istediler. Aynı zamanda, cumhuriyetler ve özerk bölgeler arasında ekonomik nedenlerle uyuşmazlık çıktığında sorunun 'orantılı komiteler'de çözülmesini ve cumhuriyetlerden veya bölgelerden birini kötü etkileyecek bir karar bütün Yugoslavya için alındığında tazminat ödenmesini de öngörüyordu (Vratusa, 1971:161).

Ekonomik reformlar siyasal güçlerin de değişimini getirmiştir. 1971'de anayasada yapılan bir dizi değişiklikle merkezi hükümet ulusal savunma, dış ilişkiler, iç ticaret örgütlenmesi ve geri bölgelere yardım konularındaki yetki ve sorumluluğuyla sınırlı kalmıştır; bütün öteki yetkiler cumhuriyetlere devredilmiştir (Bourdet, 1971:237).

Merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimi Komünistler Birliği'ni de etkilemiş ve Birlik sekiz bölge partisine (altı cumhuriyet ve iki özerk bölge) bölünmüştür. Bu partiler, önceki gibi merkezden belirlenen program dışında, günlük siyasette değişik düşünceler üretmekte serbesttirler.

Reformlara karşın, durum siyasal ve ekonomik olarak daha da kötüye gitmeye başladı. Merkezi hükümet, serbest girişim ruhuyla, olanaklı olduğu kadarıyla müdahale etmekten kaçındı. Kullanılması gereken bir yetke bulunduğundan, boşluğu cumhuriyetlerin doldurması gibi bir eğilim doğdu. Fakat ekonomik sorunlar büyümeye devam etti. Hissedilen çöküşe açıklama bulmak için cumhuriyet hükümetleri federal hükümeti suçladılar ve onun iktidarını daha da sınırlamak için biraraya geldiler. Çevre, merkezin sorunlarını daha da artırdığı görüşüne kapılmıştı.

Hırvatistan'daki ajitasyon uluslararası dikkati çekecek boyutlara ulaştı. Yalnızca Hırvat bayraklarının dalgalandırıldığı, Hırvat ulusal şarkılarının söy-

lendiği, Tito karşıtı sloganların atılıp dövizlerin taşındığı kitle gösterileri yapılıyordu. Tito'yu anormal bir durum olmadığına ikna etmek isteyen Hırvat parti önderleri Mika Tripalo ve Savka Dabcevic gösterileri desteklemekle suçlandılar ve Tito onları istifaya zorladı. Bunun üzerine Zagrep Üniversitesi öğrencileri on bir günlük boykota gittiler; istekleri arasında Tripalo ve Dabcevic'in görevlerine iadesi, ekonomik bunalımın giderilmesi ve Hırvatistan'ın Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesi de vardı.

Batı Almanya, İsveç ve Avusturalya'daki Hırvat göçmenler faaliyete başladılar. İsveç'te Yugoslavya elçisini öldürdüler. İsveç hükümeti cinayetle ilgili olarak altı Hırvat'ı tutuklayınca, üç Hırvat İspanya'ya uçak kaçırıp altı Hırvatın serbest bırakılması için İsveç hükümetini zorladılar. Temmuz 1972'de on dokuz göçmenden oluşan bir çetenin Yugoslavya'ya girdiği ve Bosna dağlarında terörist faaliyetlerde bulunacakları bildirildi. Sarıldılar ve öldürüldüler.

Merkezi hükümet ve Komünistler Birliği sert davranmanın zamanının geldiğine karar verdiler. Yüzlerce öğrenci dahil bin kişinin üstünde tutuklama yapıldı, Hırvatistan Partisi'nden birçok küçük görevli uzaklaştırıldı. Bir habere göre bunların sayısı 740'dı. Veselica yargılanarak üç yıl hapse mahkum edildi. Öteki Hırvat uluscular dört yıla varan hapis cezaları aldılar.

Hırvatistan Partisi'nden atılanlar arasında, Hırvatistan'da yaşayan Sırp azınlıkla ilgili keskin eleştirilerde bulunan iki ekonomi profesörü de vardı (*New York Times*, 25 Temmuz 1972). Olay, son savaş sırasında Ustaşa'nın yüzlerce Sırpı soğukkanlılıkla öldürdüğü zamanları çağrıştırıyordu. Renan'ın bir ulus yaratmak için birçok iyi şeyi unutmak gerektiği cümlesini anımsıyoruz. Hükümet, profesörlerin işten atılmasının haklılığını göstermek üzere, savaş zamanında Ustaşa'nın eylemleriyle ilgili o zamana kadar yasaklanmış olan kitaba yayım izni verdi. Sonuçta

Parti önderliği yalnız Hırvatistan'da değil öteki cumhuriyetlerde de temizlendi.

1972 bunalımı Komünistler Birliği'nin cumhuriyet partilerini örgütleyecek ve kapitalizme dönüşü durduracak yetkeye hâlâ sahip olduğunu gösterdi. Ama Yugoslavya'nın birleşik bir ulus olarak kabul edilmesi için daha yapılacak çok iş olduğunu da ortaya koydu. Tito Hırvatistan'daki patlamanın, önü alınmasa, iç savaşa yol açabileceğini söyledi.

Merkezi yönetimin canlandırılması elbette Batı anlamında demokratik liberalizme yakın yöntemlerin sürdürülmesini ve genişletilmesini bekleyenler için düş kırıklığı yarattı. Oysa, başarısızlığa uğrayan, üretim ve istihdamı pazarın belirlediği düzenin liberalizmiydi.

Yugoslavya'nın ekonomik sorunları merkezi yönetimin güçlendirilmesiyle kendiliğinden çözülmedi. Gerçekte de kolay bir çözüm yoktu. Ama merkezi hükümetin ve merkezi Parti'nin gücünün canlandırılması Yugoslav ekonomisinin en azından bir zaman için sosyalist olarak kalacağını ortaya koyuyordu. Planlamanın canlandırılması ve temel ekonomik düzenleyici olarak pazarın gücünün kısılması buna işaret ediyordu.

Yanıtlanmadan kalan soru, cumhuriyetlerin eşitliği düşüncesinin yaşatılıp yaşatılamayacağıdır. Son zamanlara kadar gelişim tersi yöndeydi. Pazarın işleyişi gelişmiş kesimlerin geri kalmışlardan daha hızlı gelişmesine yol açıyordu (Rakic, 1968:47) ve elbette Hırvatların yatırım fonlarından daha fazla pay istemeleri, Hırvatistan'ın gelişimi hızlanırken ötekilerin beklemesi anlamına geliyordu. Hırvatlar görüşlerini, Hırvatistan ve Slovenya önderliğinde bütün Yugoslavya'nın Batı Avrupa düzeyine getirilmesi gerektiği biçiminde savunuyorlardı. Bir Hırvat yazar bunu şöyle ifade etmiştir:

«Sırpları, Bosnalıları, Karadağlıları ve Makedon-

ları Avrupa'ya çeken lokomotif biziz» *(New York Times,* 3 Şubat 1972).

ULUSAL VE DİNSEL AZINLIKLAR

Ulusal cumhuriyetlerin ve bölgelerin, ulusal soruna çözüm olarak kendi özerk bölgelerine sahip olmalarının dışında, Yugoslavya'da yaşadıkları bölgelerde çoğunluk oluşturmayan ve ulusal azınlık olarak tanımlanan büyük gruplar vardır. 1961 nüfus sayımına göre o zaman 1.906.576 kişi yani nüfusun onda biri bu durumdaydı.

Tomasic, Komünist siyasetin bütün ülkelerde ulusal duyguları ahlaki yaratıcılık ve psikolojik dürtü olarak kullandığını, bu nedenle 'Sovyet', 'Yugoslav' veya 'Çekoslavak' olmaktan bu tür bir beklentisi olmayan azınlıkların ilgisizlik ve aldırmazlık eğilimine girdiklerini, Parti ve devlette önemli görevlerin egemen ulus üyelerince doldurulduğunu ileri sürer (Tomasic, 1960:72).

Toplumsal bir devrimi gerçekleştirmiş ve Lenin'in ulusal sorunla ilgili kuramını yürürlüğe koymaya çalışmış bütün ülkelerde Tomasic'in ilgisizlik ve aldırmazlık eğilimi gösterdiğini söylediği azınlıkların onur duygularını yüceltmek için gayret gösterildiği bilindiğinden bu yargı doğru görünmüyor. Gerçekte Sovyetler Birliği de, Yugoslavya da tam tersi nedenlerle eleştirilmiştir: dillerinin yazı sahibi olması isteğini göstermeyen küçük kabilelerin yazıya kavuşması için *aşırı* gayret göstermek, ayrı varlıkları sona erdirmek üzere olan küçük etnik grupların varlığını sürdürmesi için çalışmak gibi[6]. Parti ve devletlerin

---

5. 1955'de Kosova-Metohija'da olağanüstü hal ilan edilerek 'silahlanıldığı' bildirilmiş, Makedonya'da ise ayrılık sözü edilmeye başlamıştı (Shoup, 1968:217-23).

6. Yugoslavya hakkında W.S. Vucinich'in görüşü «Sos-

siyasetlerinin bu açıdan her zaman tutarlı ve sürekli olmadığı doğrudur. Fakat Yugoslavya sosyalist blok içinde Leninist ulus siyasetinin uygulanması için ciddi gayret gösterilen ülkelerden biri olmuştur. Tomasic, ulusal bakımdan karışık olan bölgelerde bütün organların bölgenin ulusal yapısıyla orantılı olarak kurulması yolundaki Yugoslav siyasetini (ve benzer Çin ve Sovyetler Birliği siyasetlerini) bilmez görünüyor.

1946 Anayasası'nda azınlıkların hakları olarak, yargı organlarında dilini kullanma hakkı ve eğitim kurumlarında yirmiden fazla öğrenci bulunduğunda kendi dilini kullanma hakkı bulunmaktadır (Shoup, 1968:103). Savaş arası dönemde Kosmet bölgesinde Shqipetarların (Arnavutlar) böyle hakları bulunmadığını ve Arnavutçanın öğretildiği tek okul olmadığını anımsarsak, ne kadar değişiklik sağlanmış olduğunu değerlendirebiliriz (Joncic, 1969:186).

Komünistler Birliği'nin (YKP) 1958 Programı'nda azınlık hakları genel terimlerle ifade edilmiş ve Mart 1959 Birlik Merkez Komitesi kararında daha ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. İkinci belgeye göre:

1. Ulusal azınlıklar yaşamın değişmez gerçekliğidir, yeniden sınırlar çizerek ve halkları göçettirerek değil bütün hakları tanınarak çözüm sağlanabilir.

2. Yugoslavya'daki yabancı azınlıklar ve öteki ülkelerdeki Yugoslav azınlıklar sorunu bir ve aynı sorundur.

3. Öteki ülkelerden azınlıklar, Yugoslavya'da haklarını tam olarak kullanırken kültürlerini koruyabilir ve kökenlerinin geldiği ülkelere bağlılıklarını sürdürebilirler. Sosyalizmde ulusal azınlıkların değişik ulus ve devletleri yakınlaştırma işlevleri vardır (a.g.e.:211-12).

---

yalist sistemin kendisinin ulusal sorunu canlı tuttuğu görünüyor» biçimindedir (Vucinich, 1969:260).

Azınlıkların haklarından biri de, kendilerinin 'Yugoslav' olduğunu bildirerek ulusal kimliklerini gizleyebilmeleridir (a.g.e.:207-08). Fakat kimse böyle bir bildirime zorlanamaz. Rankoviç uzaklaştırılıp partiden atılmadan önce Tito ve Kardelj'in herkesi Yugoslav olarak yazdırma kampanyası durdurulmak zorunda kalınmıştı, çünkü Rankoviç grubunun bu hükmü bütün Yugoslavya'ya Sırp ulusculuğunu dayatmak için kullanmasından korkulmuştu (Shoup, 1968:223-26).

Birleşmiş Milletler'deki eski Yugoslavya temsilcisi Antun Vratusa'ya göre «Ulusal bakımdan karışık bölgelerde, en alttan en yüksek organlara, bölgedeki fabrika işçi konseylerinden hükümete kadar, hepsi, bölgenin ulusal yapısıyla orantılı olarak kurulmuştur». Fakat Vratusa, azınlık gruplarında yeteri kadar eğitim görmüş insan bulunamadığından, sistemin, pratikte kağıt üstündeki kadar iyi işlememiş olduğunu da ekler (Vratusa, 1971:33).

Aynı zamanda, bütün önemli konularda iktidar Komünistler Birliği tarafından kullanıldığından ve onun örgütü bölgelerdeki ulusal oranlara göre oluşturulmadığından, azınlıklar Komünist örgütün iyi niyetine bağımlıdırlar. Gene de azınlıklar merkezi hükümetin korumasını hissetmektedirler. İktidar cumhuriyetlerin Komünist partilerine dağıtılmış olsa, azınlıkların durumu birdenbire çok daha kötüleşebilir.

Son yıllarda toplumsal yaşama katılım alt tabakalarda artmış ve yukarıdan keyfi müdahalelerin sınırlandırılması eğilimi güçlenmiştir; yabancı gözlemcilere göre Yugoslavya Batı türü demokrasiye daha da yaklaşmıştır (McClellan, Vucinich'de alıntı, 1969: 147). McClellan'a göre en alttaki yönetim birimlerinin önemi küçük görülmemelidir; Yugoslavya'da en önemli karar organları komünal halk komiteleridir (a.g.e.:143).

Yugoslavya'da *din* geleneksel olarak ulusculuğun temelinde yer alır. Sırplar ve Hırvatlar özünde aynı

dili konuştuklarından, iki grup arasındaki temel fark, yaşadıkları yerin farklı olması dışında, Hırvatların Katolik, Sırpların Ortodoks olmalarıdır. Bosna-Hersek'de yaşayan müslümanların Sırp ve Hırvatlardan inançlarından başka farkları yoktur, Sırp-Hırvatça konuşan İslavlardır onlar da. İnançları nedeniyle gene de ayrı ulus olarak tanınmaktadırlar. Ortodoks Kilisesi geleneksel olarak ulusal devletler temelinde örgütlenmiştir. Roma Kilisesi ise çok daha merkeziyetçidir, savaş sonrası dönemde Başpiskopos Stepinac huzursuzluk kaynağı olmuştur.

Tito önceleri Yugoslavya Roma Katolik Kilisesi'nin Roma'yla bağlarını kesmesini önermişti. Bu görüş reddedilince hükümet Stepinac'ın aylık ve bağış gelirlerini kesmeye çalıştı. Geçici bir anlaşmaya varılana kadar yıllar geçti. Kilise, buna karşılık, Hırvat ulusculuğu için çalıştı. Örnek olarak bin yıl önce Kudüs'te şehit edilmiş olan bir Hırvat keşiş, Nikola Tavelic yeniden ortaya çıkarıldı, Hırvatistan'ın ilk azizi olmak üzere kutsandı. Törenler için on beş bin Hırvatın Roma'ya gittiği anlatılmaktadır.

Son zamanlarda Roma Kilisesi ile Yugoslavya'nın ilişkileri, Kilisenin en yüksek yetkesinin (Vatikan) ulusal sorunla ilgili olarak sosyalist ülkelerin söylemini kullanmasıyla düzeldi. Vatikan Konseyi'nin 1965'de ilan ettiği Kilisenin Misyoner Etkinlikleri Hakkında Karar'a göre Hristiyanlar ülkelerinde 'gerçek ve etkin yurtseverlik' tutumunda olmalı fakat aynı zamanda 'ırkçı önyargılardan ve acımasız ulusculuktan tamamiyle kaçınmalı'dırlar (Abbott, 1966:603). Kilisenin yurtseverlik tanımı Rousseau'nunkiyle aynıdır.

Bugün Yugoslavya'da din özgürlüğü bütün Doğu Avrupa ülkelerinden daha geniştir. Resmi açıdan kilise-devlet ilişkileri hiçbir zaman daha iyi olmamıştır (Petrovich, 1972:20).

Kilise gene de hükümet için bir sorun olmayı sürdürmektedir, çünkü uluslar için koruyucu bir rol oynamakta ve son yıllarda yeniden görünmeye başla-

yan ayrılıkçı eğilimleri beslemektedir. Hem Grek Ortodoks Kilisesi hem Roma Katolik Kilisesi yerel cumhuriyetçi ulusculuğa sahip çıkmaktadır. Sırbistan'da Ortodoks Kilisesi kendisinin Sırp ulusunun ve bu ulusun kültürel kalıtının tarihsel koruyucusu olduğunu ileri sürmektedir. Hırvat ve Slovenlerin Roma Katolik Kilisesi bugün, çağdaş tarihte görülmedik biçimde ulusal nitelik kazanmıştır (Petrovich'e göre). Gene de Ustaşa ve göçmenlerle bağları olduğunu reddetmektedir (a.g.e.:121, 130, 132).

Din 1951 tarihli Ceza Yasası'yla, ırk ve ulus gibi koruma altındadır. 148. madde, yurttaşlara anayasanın sağladığı hakları ihlale veya ulus, ırk, din temelinde ayrıcalıklar yaratmaya beş yıllık hapis cezası öngörmektedir. Ulusal, ırkçı ve dinsel nefret yaratmanın cezası 119. maddeye göre on beş yıl hapistir (Shoup, 1968:110).

Hükümet bir mezhebin siyasal güç kullanımına hemen karşılık vermeye hazırken kendisi ulusal siyasetini doğrudan ilgilendirdiğinde kilisenin işlerine müdahale etmekten çekinmemektedir. Uzun yıllar Makedonya için ulusal bir kilise kurulması için propaganda yapmış olan YKP 1967'de Sırp Kilisesi'nin bu kararı tanımamasına karşın, tek taraflı olarak Makedonya Kilisesi'ni kurmuştur (Petrovich, 1972:125-27).

SOSYALİST DEVLETTE ULUSCULUĞUN TOPLUMSAL KÖKENLERİ

1971-1972'de uluscu ayaklanmaların yeniden ortaya çıkmasının nedenleri nedir? Yazar 1973 sonbaharında Yugoslavya'yı ziyaret etmişti. Birçok önemli önderle görüşme yapıldı ve nerdeyse tamamı nedenin ekonomik bunalım olduğunu, işsizliğin, artan enflasyonun, işçilerin özyönetim düzenindeki zorluklarının ulusculuğun yeniden canlanmasına yol açtığını söylediler. Yalnız kalan muhalifler uzun dönemli et-

kenlerin üstünde duruyorlardı fakat bunlar uluscu-luğun neden başka bir zaman değil de o zamanda ortaya çıktığını açıklamıyordu.

Uluscular kimlerdir? Bu sorunun geleneksel yanıtı her zaman her ülkede oldukça benzerdir: köylüler veya aşağı orta sınıf. Bazıları köylülerin tutucu olduklarından uluscu olduklarını söylerler. Gerçekten Sırp anayasa mahkemesi üyesi Jovan Georgevich'in yanıtı buydu.

Ama köylülerin kendileri uluscu bir hareket yaratmazlar. Onu başlatan kimdi? Dean Vukadinovich'in dediği gibi 'aydınlar' mı?

Konuşulanlardan bazıları aydınların, tepedeki aydınların, ülkenin ekonomik bunalımlarının çözümü olarak ulusculuğu yeğleyip propagandasını yaptıklarını reddettiler. Georgevich'e göre uluscular öncelikle 'iktidar hırsı' olan kişilerdi. Bazıları da uluscu önderlerin demagoglar, eğer kendi siyasal çıkarlarına yararı olacaksa eski çekişmeleri canlandırmaya hazır kariyeristler olduklarını belirttiler[7]. Polonya'da 1968'deki Moczar'la benzerlik akla geliyordu.

Muhalif profesör Mihailo Mihailovich cumhuriyet ulusculuğunun tek parti tekeline karşı geliştiğini söylüyor, ona göre «onun varlığı her türlü ayrılıkçı hareketi getiriyor» *(New York Times)*. Ayrılıkçılığın neden aniden 1971'de ortaya çıktığını ise tartışmıyor.

Doğu Avrupa'da sosyalizmle ulusculuğun ilişkisi konusunda nasıl bir sonuca varabiliriz? Sosyalizm ulusal sorunu çözmüş müdür?

Açıkça çözememiştir. Sosyalizm bölgenin ekonomik sorunlarına otomatik bir yanıt getirememiştir ve kısmen bu nedenle ulusal sorunların varlığı devam etmektedir.

Öte yandan, ne mevcut rejimin temel dayanağı-

---

7. Bu yön abartılmamalıdır. Hırvat bilimadamları arasında Tripalo ve Dapcevic saygın yerlere sahiptiler.

nı temsil eden işçi sınıfı ne de köylüler geleneksel cumhuriyetçi ulusculuk anlamında uluscu değillerdir. Gerçekten, geleneksel ulusculuk, görüşülen gözlemcilerden birinin anlatımıyla «yalnız tesadüfi ve çok sınırlı desteğe sahip»tir. Aydınların bir bölümü ve kiliseler tarafından canlı tutulmaktadır (Denich, 1976: 6-7). Savaş sırasında köylüler yabancı işgaline karşı Yugoslav uluscularıydılar fakat o zamandan beri köylülerin uluscu düşünüşe sahip olduklarını ileri sürmek için bir neden yoktur. Gerçekten biraz önce andığımız gözlemciye göre savaş dönemindeki yücelmeden sonra köylüler fiili olarak düşman veya destekçisi olmadan siyasal düzenin dışında kalmışlardır (a. g.e.:4-5).

Muhalefetin bastırılmasının aşırı uluscu ajitasyona yol açıp açmadığı noktasına yanıt vermek gerekiyor. Fakat Yugoslavya'da bu tür ajitasyonun kontrol altına alınmadan önce bunalımı konu etmiş olduğu açıktır. Çeşitli uluslar özellikle Sırplarla Hırvatlar arasında iç savaş tehlikesi ortaya çıkmıştı. Hırvatistan'da yaşayan Sırpların yaşamları bir kez daha tehdit altındaydı. Partilerdeki şoven ulusculuk Leninist siyasetin öğrenilememiş olduğunu ortaya koyarak yayılmıştı.

Uygulamada ne kadar eksik olursa olsun, Leninist ulus siyaseti, doğru yorumlandığında dünyanın umudu olmayı sürdürmektedir ve ulusal eşitlik ülküsü iddiasında bulunmayan ve hâlâ azınlıklara özgürlük vermeyen sosyalist olmayan ulusların sosyalist uluslardan öğrenecekleri çok şey vardır. Sınıf sömürüsünü nerdeyse tek sömürü gibi vurgulamış olan Marksistler uzun zamandır ulusal sömürünün de onun kadar ciddi ve uzun süreli olabileceğini kabul etmişlerdir. Gene de bunun anlamı ulusal hakların ihlaliyle ilgili her iddianın yüzeysel ifadesiyle kabul edileceği değildir.

Yugoslavya örneğinden ulus siyasetinin izlenen öteki siyasetlerden ayrı düşünülemeyeceğini öğreni-

yoruz. Çeşitli uluslar arasındaki ilişkilerde en iyi siyaset izlenmiş olsa bile, ulusla ilgili olmayan sorunlardan doğan bir bunalım bu ilişkileri bozabilir. Yugoslavya'da çeşitli bölgelerdeki kıt kaynaklardan ortaya çıkan şiddetli olaylar Marksist ulus siyasetinin dışında görünmektedir ve geri kalmış bölgelerin geliştirilmesini yeğlemeyi bırakmak hiç de Marksist bir tutum değildir.

KARDELJ VE ULUSCULUK KURAMI

Yugoslavya Komünist Partisi'nin (Komünistler Birliği) kuramcısı Edvard Kardelj, kendi yurdu Slovenya köylüleri arasındaki ulusal sorunla ilgili bir kitap yazmıştır ve giriş bölümündeki ulusculuğun yükselişiyle ilgili görüşleri konumuz açısından önemlidir. Özellikle önemli olan, Kardelj'in sosyalizmin, ulusculuğa ne hemen ne de öngörülebilir bir gelecek içinde son vereceğini düşünmemesidir. Ulusculuğun kökenleriyle ilgili görüşleriyse çok ilginçtir.

Ulusal bilincin siyasal sonuçlar yarattığını biliyoruz; ulusal bilincin kendisi siyasal ve kültürel bir konudur. Fakat bilinç, son çözümlemede, toplumun ekonomik yapısını oluşturan üretim ilişkilerinin toplamı tarafından belirlenir. Marx «insanların bilinci onların varlıklarını belirlemez, tersine toplumsal varlıkları onların bilinçlerini belirler» demiştir.

Bu durumda ulusal bilinci açıklamak için öncelikle çağdaş üretim ilişkilerinin neden ulusal devleti en uygun siyasal biçim olarak ortaya çıkardığını incelememiz gerekir.

Kardelj kapitalist dönemin belirleyici niteliği olarak egemen toplumsal bölünmesine (*) dikkat çekiyor. Ona göre burjuvazinin kendi başına eylemleri değil bu toplumsal bölümlenme ekonomik ve kültürel kendini gerçekleştirme olarak ulusu yaratmıştır. Kapitalist rekabet ve sermayenin yoğunlaşması gerçeği kar-

(*) Social division of labour.

şısında emeğin toplumsal bölünmesi aynı zamanda ulusun kültürel olarak kendini gerçekleştirmesine yol açan artık değerin dağılımı savaşımını da içerir. Kardelj insanlar daima toplumsal bilinç olarak ait oldukları dünya parçası için savaşmışlardır demektedir. Kabileden antik şehir devletlerine, orta çağ komünlerinden feodal eyaletlere ve çağdaş uluslara kadar emeğin toplumsal bölünmesinin farklılaşan derecesi artık değer savaşının açısını da belirlemiştir (Kardelj, 1958:58-63).

Ulusun işlevi böylece, Kardelj'in görüşüne göre, emeğin toplumsal bölünüşü tarafından belirlenen bölge içinde insanlara toplumsal artık değerin belirli bölümünde hak iddia etme olanağı sağlamaktadır. Emeğin toplumsal bölünüşü belirli bir noktaya geldiğinde insanların doğrudan E.H. Carr'ın düşündüğüne benzer biçimde (oysa Carr'ın görüşü Kardelj'e benzeşmez) dünya yurttaşı olmaları olanaklı olacaktır. Bu dönem içinde ulus, insanlar için kendi haklarını alacakları ve baskılara direnecekleri en uygun birim olarak kalmaktadır.

Ulusun ne büyüklükte birim oluşturabileceği sorununu Kardelj belirsiz bırakıyor. Fakat, Tito'yla uyum içinde, daima kendi ulusunun iddialarını (Slovenya) bütün Yugoslavya karşısında öne sürmekten kaçınmıştır; bu anlamda dar ulusculuğa düşmemiştir.

Kardelj köylü sorununu anlamadığı için Stalin'i eleştirir. Stalin birçok ülkede ulusal kurtuluş hareketlerinin ordusunu köylülerin oluşturduğunu görmüş ve bu nedenle ulusal sorunun 'özünde köylü sorunu' olduğunu açıklamıştır. Kardelj'e göre bu açıklama yalnız bir açıdan doğrudur. Köylü, burjuvazinin oynadığı rolden bağımsız olarak ulusal kurtuluş hareketinin temel ordusu olarak kalmaktadır. Fakat köylü ulusal isteklerini toplumsal ve ekonomik istekleriyle birleştirmektedir. Bu anlamda köylünün ulusal kurtuluş için savaşması gerçekte iktidara sahip olmak için savaşmasıdır. Kardelj özünde ulusal

sorunun bütün toplumun sorunu olduğunu söyler. Organik olarak kapitalizmin toplumsal ilişkileriyle ve kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemiyle bağıntılıdır (a.g.e.:62-63).

Kardelj'in Stalin eleştirisi bir tanım sorunu olmaktan ötededir. Stalin için, Rus Devrimi öncesi Lenin ve öteki Marksistlerle birlikte, ulusculuk kapitalizmin belirli bir aşamasıyla ilgilidir ve uluslararası proleter devriminden sonra ortadan kalkacaktır. Ulusculuk yok olmak yerine yoğunlaştığında ve yalnız kapitalist değil sosyalist devletlerde de etkisini göstermeye başladığında Marksistlerin Stalin'i (ve Lenin'i) yeniden değerlendirerek iki dönemde de ulusculuğu açıklayabilecek başka kökler bulmaları gerekmiştir. Kapitalizm dönemi ve sosyalizmle kapitalizm arasındaki rekabet dönemi için Kardelj emeğin toplumsal bölünmesini anahtar olarak bulmuştur ve kurumsal çerçeve bunu gerçekleştirmektedir.

Fakat 'sosyalist ulus' basitçe iktidarın yapısından ve mülkiyetteki değişikliklerin sonucu olduğuna ve bu değişiklik emeğin toplumsal bölünüşünü derinden etkilemediğine göre Kardelj'in yaklaşımı gereği ulusculuğun sosyalist ulusların var olma savaşımı döneminde de varlığını sürdürmesi söz konusudur (a.g.e.: 63). Gerçekten, daha sonraki yazılarında Kardelj devletin tamamiyle sönümlenebileceğini bile düşünmez. Bundan çıkan sonuca göre devlete - yani ulusculuğa - bağlılık da devam edecektir.

Kardelj ekonomik düzen olarak kapitalizmin ortadan kalkacağı bir başka dünya savaşı varsaymamızı ister. O zaman 'dünya sosyalist sistem'i oluşacaktır. Bu dünya ulusal baskılar ve savaştan kurtulmuş olacak mıdır?

Kardelje' göre hayır. Çünkü böyle bir savaş o kadar yıkıcı olacaktır ki, dünya sosyalizminin önkoşulu, yüksek yaşam düzeyi, savaşta yok edilmiş olabilir. Egemenlik kurmayı savunan ulusculuk, uluslar arasında eşitsizlik sürecek, güç kullanımı ortadan kalk-

mayacak ve sosyalizmde de bir ulus ötekine baskı yapabilecektir (Kardelj, 1960:180). «Toplumsal bilincin nesnel gerçekleri olarak baskı öğelerini oluşturacak çelişkiler sosyalizmde daima 'kalacaktır'» (a.g.e.:192).

Kardelj dünyanın geleceğini merkezden yoksun görüyor. Sosyalizmin bütün gelişme süreçleri «her ulusun daha özgürce, daha az acı çekerek, daha demokratik biçimde ve çok daha hızlı olarak bağımsızca kendi sosyalist gelişiminin yolunu ve biçimini seçebileceği bir konumda olacak». Sosyalist bir ulusun belirli bir sosyalist biçimi güç kullanarak ve hatta baskı kullanarak dayatmaya çalışması bütün hareketin çökmesi anlamına gelebilir (a.g.e.:193-95).

Kardelj üstyapıyla (ulusun oluşumundaki psikolojik öğeler: ulusal bilinç) altyapıyı (üretim ilişkileri) bağlamakta Stalin'den çok daha başarılıdır. Ulusun, onun yaklaşımıyla üretim ilişkileriyle bağıntılı iki işlevi vardır. Bir yandan ulus (devlet) ekonomik sürecin birleştiricisi ve düzenleyicisi olarak gittikçe daha çok önem kazanır. Öte yandan devlet (veya ulus) ulusu oluşturan halkın ekonominin ürettiği artık değeri elde etme amacıyla kullandığı organdır. Bu düşüncede gizli olan, artık değeri yok etme girişimlerine karşı bir savunudur. İki işlev de sosyalizmin mülkiyet sahipliğinin sistemi kapitalizmin yerini almasından sonra devam edecek hatta güçlenecektir.

Kardelj'in ulus tanımı tarihseldir ve Stalin'in durağan, şematik yaklaşımından üstündür. Kardelj ulusal baskıya karşı savaşımı sınıf savaşımıyla bağıntılı olarak ve hiç de ondan aşağı kalmayan bir düzeyde içermektedir. Stalin, gördüğümüz gibi, ulusal baskının kapitalizmin ölümüyle yok olacağı yargısını getirmiştir. Kardelj elbette olaylardan sonra yazmanın üstünlüğüne sahiptir fakat Stalin'de yaptığı düzeltme küçümsenemez.

Kardelj Stalin'i, kullandığı terimleri tanımlamadan 'enternasyonalizm'den söz ettiği için eleştirirken de

sağlam temeller üstünde hareket ediyor. Stalin'in 'enternasyonalizm'i Kardelj'e göre yalnızca Stalin bu terimden neyi anlamak isterse onu ifade etmektedir. Stalin'in güttüğü siyasetlerin somut eleştirisiyle bu eleştirinin de çürütülmesi zordur. Fakat Kardelj'in kendisi de enternasyonalizmden söz etmek istediğinde aynı tuzağa düşmektedir.

Kardelj kapitalizm döneminde üretim ilişkilerinin hangi dönüşümle ulusal bilinci doğurduğunu açıklayamıyor. Üretim ilişkilerinin kendisi ulusal bilinci yaratırmış gibi bir izlenim veriyor ki bunun bir hayal olduğunu biliyoruz.

Kardelj'in emeğin toplumsal bölünmesi kavramı da, onda bütünleşme, toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme olarak tanımladığımız eğilimi görmemiz istense de, belirsiz kalıyor. Kardelj'in çelişkili olduğu da ileri sürülmüştür (Vucinich, 1969: 393). Fakat ulusculuğun katı ekonomik önlemlerle üstesinden gelinemiyeceğinde ısrarlı olması, merkezsizliği yeğlemesi, sosyalizm döneminde de ulusculuğun süreceğine ilişkin akıl yürütmesi onu ciddiye almak için yeterli nedenler.

Lenin gibi bir merkezciyle Kardelj gibi merkez karşıtı biri arasındaki savaşım soyut akıl yürütmeyle çözümlenecek gibi değil. Ulusculuğun geleceğiyle de yakından ilgili bu savaşım kalıcı bir biçimde çözümlenebileceğe benzemiyor. Kardelj'e göre emeğin toplumsal bölünüşünün işlerlik kazandığı birim uzun dönemde büyüyecek. Yugoslavya ve Vietnam gibi ülkelerin katkılarıyla, sömürgecilik veya işgalle olsun, siyasal birimin zorla büyütülmeye çalışılması çıkar yol değildir. Bu tür sorunlar görünürde ekonomik güçle de desteklense askeri üstünlükle çözüme kavuşturulamıyor.

Ulusculuğun burjuva gereksinimlerinin sonucu olduğu açıklamasının ötesinde bir formül ararken Kardelj açıkça doğru bir yol izliyor. 'Emeğin toplumsal bölünmesi' kavramının çözümün anahtarı olup

olmaması terimin nasıl kullaıldığına bağlı. Yalnızca 'emeğin bölünmesi' demek yeterli değildir. Bu ekonomik bir kavramdır. Ulusun oluştuğu geniş sınırları ortaya koyabilir fakat ulus öncelikle siyasal ve kültürel bir fenomendir. Üstünde çok daha çalışılması gerekir. Öteki yazılarında Kardelj bu çalışmaları gerçekleştirme yolunda olabilir. Ne olursa olsun gerçekten nitelikli bir Marksist olduğu ortadadır.

6

ULUSCULUK VE RUS DEVRİMİ

Çin Devrimi'nin başarıya ulaşmasında ulusculuğun rolü büyüktür. Yabancı emperyalistlerin yenilmesi ve dışarı atılması gerekiyordu. Büyük oranda bağımsız eyaletler kümesine bölünmüş, her biri bir yerel diktatör yönetiminde kalan Çin'in kapsayıcı sosyalist bir cumhuriyet kurulmadan önce birleştirilip kaynaştırılması gerekiyordu. Mao Çe-tung sosyalistliğinden önce uluscuydu.

Çin'de ulusculukla sosyalizmin ilişkisini tam olarak açıklayabilmek için ülkenin çağdaş tarihini incelemek gerekir. Böyle bir tarih yazmak niyetinde değiliz. Belirli konular başka yerler için de geçerlilik taşıdıklarında Çin örneğinde tartışılmış ve bir ulusculuk kuramı toparlanacaksa değinilmeden bırakılamayacak konular üstünde durulmuştur.

Dokuz bin mil uzaktan bir devrimin yönetilemeyeceği açıktır gibi görünür. Fakat Komünist Enternasyonal, Çin Devrimi'ni yönetmeye kalkmıştır. 1920'lerde Devrim nerdeyse ölümcül duruma düştüğünde bunun suçu yerli önderlerden çok yanlış kararlar veren ülke dışındaki önderlerdedir. Bu kararlar nedeniyle kimlerin suçlanacağı o zamandan beri uluslararası Komünist hareket içindeki partizan bir siyasetin konusudur. Bizim böyle bir tartışmaya girmeye niyetimiz yok; bizce devrimi Moskova'dan yürütmeye çalışmak başından beri talihsizlikti. Çin Devrimi, dışardan olanaklı olduğu kadar az uzman ve

donanımla, yararlı buldukları öğütleri alan Çinlilerin kendileri tarafından gerçekleştirilmek durumundaydı. Sonunda gerçekleşen de bu oldu[1].

TOPLUMSAL SINIFLAR, ULUSCULUK VE DEVRİM

Çin Devrimi'ni kimin gerçekleştirdiği sorulacak olursa yanıtı köylüler ve işçiler olmalıdır. Önderliğe ne kadar önem verilirse verilsin, Mao Çe-tung'u köylü militanlığının güvenilir bir etken olduğuna tutum ve eylemleriyle inandıran Hunan köylüleriydi. Hankow'da İngiliz ayrıcalıklarını yok eden ve 1927'de Şanghay'ı ele geçiren, bastırılmalarına karşın, zafere kadar militanlığı sürdüren işçilerdi. Gerilla savaşını sürdüren ve Kızıl Ordu'ya katılan elbette işçiler ve köylülerdi[2].

Öğrenciler tek başlarına sınıf oluşturmazlar fakat grup olarak yaptıkları katkı çok önemliydi. Çin Devrimi I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde şehirli işçilerin ve öğrencilerin mücadelelerinde birbirlerine yardım etmeye başlamalarıyla yoluna girmiştir. Öğrenci psikolojisini belirleyen özel etkenleri Eric Wolf çok güzel özetlemiştir:

---

1. Konuyu daha fazla incelemek isteyenler şu kaynaklardan yararlanabilirler: Boersner, 1953; Brandt, 1938; Claudin, 1975; Schram, 1967. Komünist Enternasyonal'in kendisi de dağılma kararında dünya devriminin tek merkezden yönetiminin olanaksızlığını kabul etmiştir: «Herhangi türden uluslararası merkezin ayrı ayrı her ülkedeki hareketin yüzyüze geldiği sorunları çözme konusunda aşılamayacak engeller ile karşılaşacağı gittikçe daha belirgin hale geldi» (Claudin, 1975:40).

2. Şanghay işçilerindeki militan anlayışın sürmesi hakkında bknz. Airey, 1970:122. Rewi Alley 1933'de Şanghay'daki atmosferin, kızıl ajitasyonla, 1927'de Kuomintang'ın gelişinden önceki havaya benzediğini yazar.

Eski ve yeninin çelişen standartları, Doğuyla Batı, anne-babalarının belirli görüşlere çok daha sadık dünyalarıyla kendi arkadaşlarının tüm Çin'den süzülüp çıkartılan görüşleri arasında sıkışmış, belirsiz ekonomik koşullarla yüz yüze kalmış, işsizlik tehdidi altında ve Çin'in artan yabancı tehlikesi karşısında yetersizliğinin çok daha fazla bilincinde olan öğrenciler, konumlarına, açıkça dile getirdikleri ulusculuklarıyla karşı çıktılar (Wolf, 1969:138)

Çin'in yarı sömürge durumuna karşı çıkma biçimini alan ulusculuk yalnızca öğrencilerin ve aydınların psikolojisinde bir etken değil, gerçekte devrimi yapmış olan işçiler, köylüler ve hatta burjuvazinin bir kesimi için de çok önemliydi.

Uluscu ve devrimci ajitasyonun ilk yıllarında şehir işçileri öncü rol oynadılar. Çin, bazı sömürge ülkelerinin tersine, proletaryaya sahipti. Halkın çoğunluğunun köylülerden oluşmasına karşın, köylülere göre küçük olmasına karşın, devrim öncesi Rusya'da olduğu gibi, ücretli sınıf da küçük sayılmazdı. Dahası konumları çok stratejikti. Açık limanlardaki ve bazı iç bölgelerdeki işçiler, yabancıların sahip oldukları ayrıcalıklar ve Çinli işçileri nasıl sömürdükleri konusunda çok bilinçliydiler.

I. Dünya Savaşı'ndan önce fakat özellikle savaştan sonra ekonomik nedenlerle başlayan büyük işçi grevleri yabancı karşıtı gösterilere dönüştü. İngiliz mallarının yurt çapında boykot edilmesi 4 Mayıs 1919'daki genel grevle başladı. (Önceki dönem için bknz. Wales, 1945). 1925'e gelindiğinde bir milyon işçi siyasal nedenlerle, öncelikle uluscuları desteklemek için greve gidiyordu (Wolf, 1969:137).

Çin Komünist Partisi (ÇKP) bu dönemde ezici bir çoğunlukla şehirliydi. 1926'da üyelerinin yalnızca yüzde 5'inin köylü olduğu bildiriliyor. 1925'de Çin'deki en büyük demir madeni ocağı, Wuhan yakınlarındaki Hanyehping madenleri kapatıldı ve yüz bin işçi işten atıldı. Mao'nun Hunan'daki ilk Kızıl Ordusu bu

madencilerden, köylü muhafızlardan ve isyancı Kuomintang (KMT) askerlerinden kurulmuştu.

İlk ordu sonuçsuz şehir ayaklanmalarında telef edildi ve devrimci hareketin ağırlık merkezi, köylülüğün çözülmemiş acılarıyla büyük destek verdikleri kırsal kesime kaydı. 1930'da ÇKP'nin ezici çoğunluğunu köylüler oluşturuyordu. Kiangsi'deki ordunun yüzde elli sekizinin köylü ve yüzde otuz sekizinin de 'kırsal proletarya'dan olduğu söyleniyordu. Geri kalan yüzde dört küçük burjuvalardan, çoğunlukla toprak ağalarının küçük oğullarından, aydınlardan ve benzerlerinden oluşuyordu (Wales, 1939:56-57).

Kızıl Ordu askerini köylü aileden gelse bile basit bir köylüden daha farklı biri olarak değerlendirmekte doğruluk payı vardır. Dünya görüşü genişlemiş ve bir dereceye kadar öğretiyle dönüşüme uğramıştır. Fakat böyle büyük bir halk ordusunda değişimin büyük olduğunu, askerlerin sık sık sıcak savaşlardan sonra çekildiklerini ve yerlerini yenilerinin aldığını da unutmamak gerekir. Bu konuda yapılan özel bir çalışmaya göre Kızıl Ordu her zaman çoğunlukla bulunulan yerin köylü ailelerinden oluşmaktadır.

Sonuçta iktidarı alan Komünist rejimin ezici çoğunlukla köylü kökenli olduğunda tartışılamayacak bir yön yok. 1951'de Parti üyelerinin yüzde sekseni köylüydü ve Mao Çe-tung'dan başlayarak önemli bütün görevlerde eski köylüler yer almaktaydı (Wright, 1951: 258). Mao 1940'da yayımlanan *Yeni Demokrasi* yazısında Parti'nin köylü yapısını ve köylü temelini önemle vurgulamıştır. Önderler aydınlardır fakat çoğunluğu kırsal kökenlidir, toprak ağalarının veya zengin köylülerin oğullarıdır (North, 1965:395).

Chalmers Johnson Çin Komünistlerinin başarısını, köylülerin uluscu duygularının, Japonlara karşı olduğu gibi harekete geçirilerek köylülük arasında sağlam bir temel kurulabilmesine bağlar (C. Johnson, 1962).

Ulusculuk temeli olmayan *popüler* Komünizm yoktur... Bağımsız Komünist devletler kurulabilmesinin altında yatan gerçek, kitlelerin toplumsal olarak harekete geçirilebilmesidir (C. Johnson, 1962:179).

Johnson Parti'nin bu başarıyı 1937 öncesinde gösterdiğini düşünmektedir. Ona göre Komünistlerin Japon işgaline karşı *uluscu* görüşle köylüleri harekete geçirmedeki başarıları sonuçta onlara kitle hareketinin önderliğini ve iktidarı kazandırmıştır. Özellikle 1937'de Japonların Pekin bölgesinden güneye doğru ilerlemeye başlamalarına karşı başlatılan gerilla savaşında Komünistler önderliği ele almış ve Japon-karşıtı köylü örgütlenmesini gerçekleştirmişlerdir.

Çin Komünistlerinin Japonlara karşı gerilla savaşında köylüleri harekete geçirdiğini kimse tartışmıyor. Fakat köylülerle bundan önce de ilişkileri vardı. Donald Gillin Komünistlerin 1936'da Şansi'de köylüler arasında sağlam temellere sahip olduklarını ortaya koyuyor (Gillin, 1964:272). Komünistlerin 1935'den önce Kiangsi'de ve çevresinde (daha sonra Kuzeybatıya kaydırılmış olan) güçlü üsleri bulunduğu ve yol boyunca köylü duygudaşlığı olmasa Uzun Yürüyüş'ün yapılamayacağı elbette bilinmektedir.

Komünistlerin Japonlara karşı savunmanın yükünü taşıdığı yolundaki Johnson'un ifadesini reddetmeyen Gillin, bunun gerilla savaşı için doğru olduğunu fakat Kuzey Çin'de gerçek savaşın Çang Kay-şek ve Yen kuvvetlerince verilmiş olduğunu söyler (a.g.e.: 280-81).

Bir açıdan Japon işgali gerçekten Komünistlerin işini kolaylaştırmıştır. Köylüler yekpare bir kitle değildir, aralarında sınıf farklılıkları vardır. Fakir, orta ve zengin köylülerin birbirleriyle kaynaştırılması ve savaşa sokulması kendi başına bir tarihtir. Uluscu dürtü başka türlü gerçekleştirilmesi çok zor olacak bir işi çözmüştür. Çin Devrimi anti-Faşist dünya savaşı sayesinde başarıya ulaşmıştır. Fakat Komünist başarısını 'ulusculuğun başarısı' olarak nitelemek de

ileri gitmek olur (Chang, 1950:554, 556). Başarı, bu zor sorunu çözen devlet adamlığınındır.

Johnson'un temel verilerini geniş oranda Japon Savaş Bakanlığı'ndan almış olması belki belirleyici olmuştur. Japon Savaş Bakanlığı direnişte Komünistlerin rolünü abartmış olabilir, çünkü Japonların resmi felsefesine göre Komünizmin ana düşman olmasıyla bu abartma denk düşecektir.

Johnson, Komünistlerin kırsal bölgelerde iktidarı alanı boş buldukları için aldıklarını da ileri sürer. Japonlar yaklaşınca toprak ağaları kaçmışlar ve Komünist önderliğindeki gerillalar Johnson'a göre bu boşluktan yararlanmışlardır.

Bu görüş, toprak ağalarının kaçışının Japon işgalinden çok önce başlamış olduğuna işaret eden Selden tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Merkezi otoritenin zayıflaması kırsal bölgeleri düzensizliğe itmiş, toprak ağalarının oluşturduğu birlikler de köylülerce eşkiya çeteleri olarak algılanmıştır. Kırsal bölgede iktidarı ele almayı başaran, öncelikle toprak ağalarının inatçı direnişini kırmak zorundadır. Komünistlerin yerel insiyatif ve yerel yönetim programı, bu koşullar içinde, fakir köylülerin ve aynı zamanda orta köylülüğün düşünüşünde yer etmiştir. Sonuç 'boşluk' değil daha çok yeni bir iktidar ortaklığıdır (Selden, 1969:361-63).

Johnson 1947'den sonraki dönemde toprak ağalarının «yalnızca rantiyeler olarak değil düşmanla işbirliği yapmış oldukları için de «saldırıya uğradıklarını söyler (Johnson, 1962:198). Yabancı işgalcilerle, sınıf çıkarları nedeniyle işbirliği yapmışlardır. Komünistlerin bu bağlantıyı ortaya koymaları hata mıdır? Johnson durumu abartıyor. Fakat savaş döneminde kırsal ve şehirli sınıfları biraraya getiren dayanışmada, sınıf farklılıklarının bir yana bırakılmasında, zorlukların aşılabilmesi için tek yolun sosyalizm olarak görüleceği noktaya kadar gelinmesinde savaş koşullarını ön plana almalıyız.

Çin'de, köylülerin yabancı işgalciye karşı direnişi Yugoslavya'da olduğu gibi, Komünist önderliğinde birleştirilmiştir. Fakat köylülerin harekete geçirilişi işgalden önce başlamıştır. Komünistler, köylülerin harekete geçirilebilmesi için kesinlikle can alıcı önemde olan akılcı ve toplumsal bir program getirmişlerdir.

Farklı tabakalara bölünmüş olan köylülüğe esnek bir yaklaşım gösterebilmek Komünistlerin benimsenmesindeki başarıda önemli paya sahiptir.

Köylülüğün *hangi* tabakasına uluscu hareketin yakın göründüğünün de elbette sorulması gerekir. Anouan Abdel-Malek kırsal kesimin en *alt* tabakasının ulusal kurtuluş hareketine önderlik edip sosyalist devrimi gerçekleştireceğine inanmıyor. Şöyle yazıyor:

«Genel düşünüşün aksine, gerilla savaşını yürütenler en az donanımlı, en cahil ve geri olanlar değildir; savaşı yürütenler küçük mülk sahipleri, tarım işçileridir, birinciler kırsal aydınlarla, ikinciler şehirli aydınlarla temas içindedir. Üçüncü Dünya'da sosyalist savaş gücünün özünü oluşturan, sanayi proletaryasıyla birlikte köylülüğün bu daha gelişmiş kesimidir» (Abdel-Malek, 1972:321).

Eric Wolf da yirminci yüzyılda köylü ayaklanmalarına katılanların belkemiğini topraksız köylülerin veya tarım işçilerinin hatta yarıcıların oluşturmadığını bulmuştur; ayaklananlar toprağını kurtarmak ve biraz daha toprak edinmek isteyen küçük toprak sahipleridir. «İsyancı tam yetersiz durumdan başlayamaz; güçsüzler kolay kurbanlardır» (Wolf, 1969:290).

Çin'le ilgili olarak Wolf, devrimin başlangıcının yarıcılığın en yaygın olduğu bölgelerde değil en az görüldüğü bölgelerde olduğu gözleminde bulunur (Wolf, 1969:134). Burda da, Rusya'da olduğu gibi, küçük toprak *sahipleri* sol sloganlara sahip çıkmıştır.

1927'de şehirlerde devrim yenilip Komünist Parti kırsal alana yöneldiğinde, bütün toprakların ka-

mulaştırılması ve yeni kurulacak kollektif yapılara devredilmesi konusunda köktenci bir toprak reformuyla ilgili çok fazla konuşma ve bu yönde bazı eylemler oldu (a.g.e.:146). Fakat çok geçmeden bu siyasetin orta köylülüğü yabancılaştırdığı ve fakir köylüleri yalıttığı ortaya çıktı. Hızlı bir dönüş oldu. Parti yalnızca orta köylülüğe değil fakat dağıtımda ötekiler gibi toprak alan ve köylerde hatta Parti'de önder konumlara yükselen zengin köylülere de seslenmeye başladı. Siyaset tekrar değiştirildi. Toprak ağalığının kaldırılması uzun bir süreçte oldu (a.g.e.:153).

Devrimin daha sonraki aşamalarında, Devrimci ordu duruma tam anlamıyla egemen olduğunda, taktikler değişti. Kızıl Ordu'nun güneye son muzaffer yürüyüşünü anlatırken Mao çok sonraları şunları söylemektedir:

«Fakir ve orta sınıf köylüleri sınıf savaşına katılarak toprak ağalarının bütün topraklarını alıp zengin köylülerin fazla toprağının kişi başına toprak oranına göre dağıtılması için ayaklandırdık. (Kırsal kesimde bu büyük bir devrimdi.) Hemen sonra, karşılıklı yardım ve kooperatif hareketini izledik. Ve bu noktadan sonra, adım adım ilerleyerek, köylüleri sosyalizm yoluna soktuk. Kitle partimiz ve ordumuz vardı. Kuvvetlerimiz güneye yürüdüğünde her eyalettte yerel çalışmaları yürütecek kadrolardan oluşmuş ekiplerimiz tamamlanmıştı... Kuvvetlerimiz ulaştıkları yerde köylerin içlerine sızarak «fakirlerin çektikleri acıları öğrenmeleri için çağrıda bulunuyor», «birlikte işleri kotarıyor» ve fakir ve orta köylülüğün etken öğelerini örgütlüyordu» (Mao, 1977:17).

Savaştan sonra köylüler önce kooperatiflerde, sonra komünlerde örgütlendiler. Fakat topraklarını gönüllü olarak verenlere kira ödenmeye devam ediliyordu. Keskin bir kopmayı önlemek için olanaklı her yola başvuruluyordu. Dolayısıyla Çin tarımının verimliliği korunabildi ve artırılabildi. Çin'in 'yüksek ve istikrarlı' ürün veren bölgelerinde ürün dünyanın

en çağdaş bölgeleri kadar çok oluyor ve kişi başına gıda üretimi bütün Çin'de, Tayland dışında bütün Asya ülkelerinin üstüne çıkıyordu (Stavis, 1974).

Orta köylülük Çin'de de, Rusya'da olduğu gibi, kırsal kesime sosyalizmi getirmenin tek başına dayanağı olamazdı. 1960'ların sonlarında Mao'nun izleyicileri hâlâ kırsal kesimde siyasal iktidarın ayrıcalıksız fakir köylülerle aşağı-orta sınıf köylülere verilmesinde ısrarlıydılar. Devrimin uzun dönemli öncelikleri sonuç olarak önderlerin zihinlerinde bulunmaktaydı.

Wolf Vietnam'la ilgili olarak benzer bir yargıda bulunur. Dienbienfu'daki Fransızların kesin yenilgisini izleyen 1954-1958 döneminde Vietminh Kuzey Vietnam köylerinde fakir köylülerin, zengin köylülere ve toprak ağalarına karşı savaşta önderlik edecekleri bir sınıf savaşının başlatılmasına çalışmıştı. Halkın çeşitli gruplara bölünmesi Wolf'a göre 'aşırı şiddetle' yürütülmekteydi; köylerde sınıf savaşının başlatılması çabaları nerdeyse tarım reformunun felaketiyle sonuçlanacaktı (Wolf, 1969:191). Bundan sonra tam kollektifleştirmeyle bireysel mülkiyet arasında orta nokta bulundu.

Orta köylülüğün, geniş köylü kitlesinin, UKC'nin haklılığına inandırılması gerekiyordu ve bu da, yılları aşan, temelden eğitimi ele alan sabırlı bir programla yapılabilmişti. Sosyalizmin Vietnam'da başarıya ulaşması yalnızca dış müdahalenin sonucu değildir; UKC'nin sosyalist programının işgalciye direnişin en iyi yolu olduğunun görülmesi ve sosyalizmin ekonomik yaklaşımının ikna ediciliği zaferi sağlamıştır. İkna edilen köylüler kurtuluş savaşımına etkin biçimde katılmışlardır, bu savaşım aynı zamanda demokrasi savaşımı da olmuştur. Üç büyük akım, ulusculuk, sosyalizm ve demokrasi birlikte gelişiyordu ve karşı konulamaz güçte oldukları görüldü. Karşı karşıya bulunduğu inanılmaz dezavantajlara rağmen, UKC, Çin ordusunu çağırmadan sosyalist ülkelerden

aldığı yardımla önce Fransızları, sonra Amerikalıları yenebilmiştir.

MAO VE 'ULUSAL BURJUVAZİ'

Batıda geliştirilen toplumsal kategoriler bazan gelişmekte olan ülkelerin koşullarına uymazlar. Çin'deki belirli bir grubun psikolojisi hatta tanımı, Avrupa model ve kavramlarıyla çalışan biri için oldukça farklı olabilir. Benzer biçimde Çin deneyimi, tabakalaşmanın farklı yapılaştığı, farklı konumlandığı veya belki bütünüyle mevcut olmadığı sömürge ve yarı sömürge ülkelere de uygulanamayabilir. Mao Çetung'un 'burjuvazi'ye yönelik siyaseti üstünde durulurken bu nokta daima akılda bulundurulmalıdır.

Mao ulusal adı verilen burjuva kesimiyle işbirliğini istiyordu ve Çang Kay-şek'in kuzey seferi sırasında, bu kesim hakkındaki daha önceki (1920) uyarılarına karşın Komünist Enternasyonal de aynı düşüncedeydi. Çeşitli toplumsal öğelerin siyasal yetenekleri hakkında genelde o kadar duyarlı olan Mao neden ulusal burjuvaziyle birlikte çalışma yanlısıydı?

Kendisinin de ait olduğu Hunan bölgesi, gözlemleri üstünde etkili olmuş olmalı. Hunan yerel sermayedarların yabancı karşıtı ulusculuklarının ve aynı zamanda yabancı çıkarlarına hizmet ettiğini düşündükleri Pekin'e muhalefetin de merkeziydi. I. Dünya Savaşı'ndan önce Kuzey-Güney demiryolu için yerel sermayedarlar para yatırmışlardı, bu yolun Pekin kontrolündeki Hankow-Kanton ve Hankow-Szechwan yollarıyla bağlanmasını, Pekin'in İngiltere, Fransa, Almanya ve Birleşik Devletler'in çıkarlarını koruyacağı düşüncesiyle istemiyorlardı. Hunanlı bürokratlar I. Dünya Savaşı'ndan önce yabancı sermayenin bölge madenciliğine girişine de karşı çıkmışlardı (Landis, 1964:159). Hunan'da yerli sermaye ile kurulan sanayi vardı.

Ulusal burjuvazi, Mao'nun tanımına göre, «demokratik eğilimler taşıyan aydınlanmış aristokratlar ile toprak ağalarını» kapsıyordu (Avrupa'da böyle bir gruba burjuva denilebilir mi?) Ona göre bu grup Direniş Savaşı'nda önemli siyasal yardımlarda bulunmuştu. Ulusal burjuvazi Mao'ya göre toprakla sıkı bağlar içindeydi.

Mao ulusal burjuvaziye karşı esnek siyaset güdülmesini daima savunmuştu. Ulusal burjuvaziye karşı savaş açan aşırı sol siyaseti 'maceracı' olarak nitelemiştir. Doğru siyaset onu kazanmaya çalışmaktır. Ekim 1947'deki Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun manifestosunda «işçilerin, köylülerin, askerlerin, aydınların ve işadamlarının, bütün sömürülen sınıfların, halkın bütün örgütlerinin ve öteki yurtseverlerin», «birleşik ulusal cephe»de birleşmeleri çağrısı yapılmıştı. Mao tarafından açıklandığına göre 'işadamları' ifadesi zulüm gören ve engellenen ulusal burjuvaziyi yani orta ve küçük burjuvaziyi anlatmaktaydı (Mao, 1954:150, 207, 209).

Mao ulusal kurtuluş döneminde ulusal burjuvaziyi halk koalisyonuna da katmıştı. Bir zaman için, Komünistlerin yönetimindeki bölgelerde, siyasal yönetim organlarında Komünistlerin sayılarını toplam temsilci sayısının üçte biriyle sınırlama siyaseti izlenmişti.

Bu eylem çizgisinde siyasal risk çok büyük değildi. İktidarın devrimci işçi ve köylülerin elinde bulunduğu yerde, yok olma sürecindeki kalıntı burjuvazi, (birleşik) önderlik konumunda bile ciddi bir tehlike yaratamazdı. Devrimin yönü ve yönlendirici gücü engellenemezdi ve geçiş gerçekleştirilecekti (bknz. Schram, 1967:236-44, 247).

Mao, böylece, 1) kendileri de emperyalizmin kurbanı olan işverenlerle en azından ona karşı çıktıklarında ve ona karşı çalışmak istediklerinde, ve 2) yurtsever nedenlerle yabancı işgalcilere karşı savaşmak

için birleşme isteği gösteren işadamlarıyla çalışmayı olanaklı buluyordu.

Neyse ki Mao ulusal burjuvaziye güveninde çok aşırı gitmedi. Büyük burjuvazi karşı devrimci kampa geçtiğinde ulusal burjuvazi onu izledi (Mao 1954: 55). Mao şu yargıda bulunuyordu: «Çin ulusal burjuvazisi siyasal ve ekonomik olarak aşırı kaypaktır, devrim düşmanıyla uzlaşma yapmaya eğilimlidir» (a.g.e.:20).

ÇİN TÜRÜ 'ENTERNASYONALİZM'

Batı'da 'enternasyonalizm' çok uzun süredir Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarlarıyla tanımlandığından konu hakkındaki Çin yazıları özel bir ilgi çekiyor. Mao Çe-tung veya Çinliler, 'enternasyonalizm' konusunda işlevsel olabilecek kapsayıcı bir kuram geliştirmişler midir?

Sorun Mao tarafından 1938'de tartışılmıştır. Şöyle yazar:

«Bir komünist, hem enternasyonalistken, hem de yurtsever olabilir mi? Yalnız olabileceğini değil fakat olması gerektiğini de savunuyoruz. Yurtseverliğin içeriği özel biçimde tarihsel koşullarla belirlenir. Japon saldırganlığının ve Hitler'in yurtseverliği vardır, bizim yurtseverliğimiz vardır. Komünistler Japon saldırganlığının ve Hitler'in 'yurtseverliği'ne kararlı biçimde karşı çıkmalıdırlar. Japonya ve Almanya'nın Komünistleri kendi ülkeleri tarafından açılan savaşta teslimiyetçidirler. Japon saldırganların ve Hitler'in olanaklı her araca başvurarak yenilgisini sağlamak Japon ve Alman halkların çıkarınadır, yenilgi ne kadar büyük olursa o kadar iyidir... Çin'in durumu ise farklı, çünkü Çin saldırının kurbanıdır. Çin Komünistleri bu nedenle yurtseverliği enternasyonalizmle bağdaştırmalıdır. Bizler hem enternasyonalist hem yurtseveriz, bizim sloganımız 'Saldırganlara karşı anava-

tanı savunmak için savaş'tır. Çünkü bizim teslimiyetçiliğimiz bir suçtur ve Direniş Savaşı'nda zafer kaçınılamayacak bir görevdir. Çünkü ancak saldırganlara karşı savaşarak saldırganları yenebilir ve ulusal kurtuluşu kazanabiliriz. Ve ancak ulusal kurtuluşun kazanılmasıyla proletarya ve öteki çalışan halk için kendi kurtuluşları olanağı doğabilir. Çin'in zaferi ve işgalci emperyalistlerin yenilgisi öteki ülkelerin halklarına da yardımcı olacaktır. Yani ulusal kurtuluş savaşları, enternasyonalizmin yurtseverlikle uygulanmasıdır» (Mao, 1967:110).

Bu düşünce biçimi Rusların yaydığı biçimdir. Aynı düşünüş, izleyen yıllarda Çin proletaryasıyla birlikte Japon ve Batılı proletaryayı da kapsayan biçimde uluslararası yükümlülükler olarak ifade edilecektir:

«Emperyalizmi devirmeden önce ulusumuzu ve halkımızı kurtarmak için, dünyanın öteki uluslarını ve halklarını kurtarmak için Japonya, Britanya, ABD, Almanya, İtalya ve öteki kapitalist ülkelerin proleterleriyle birleşmeliyiz. Bizim enternasyonalizmimiz budur, bu enternasyonalizmle biz dar ulusculuğa ve dar yurtseverliğe karşı çıkarız» (a.g.e.:111).

Enternasyonalizmin Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını savunmayı içerdiği yargısı Liu Şao-çi'nin 1948 Kasımında Tito ve Yugoslavya'ya karşı yazdığı bir broşürde duygusal bir biçimde yer almıştı. Yazar Liu Şao-çi o zaman Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Siyasal Büro üyesiydi ve Parti'nin resmi görüşünü dile getiriyordu:

«Eğer... Komünistler... proletaryanın uluslararası dayanışmasını reddeder ve Sosyalist Sovyetler Birliği'ne muhalefet ederlerse, bu, proletaryaya ve Komünizme ihanet etmektir...

Tito'cuların yaptığı gibi, Komünist Parti önderliğindeki Sovyetler Birliği'ne ve Yeni Demokrasilere karşı, emperyalist ülkelere karşı takınılan tavrın alınması gerektiğini savunan ve bunu kabul edenler, pro-

leter enternasyonalizmine ihanet etmektedirler ve burjuva-uluscu konumu savunmaktadırlar» (Liu, 1948).

Fakat Çin Halk Cumhuriyeti, kendi çıkarlarını dünya devriminin önüne çıkararak, bağımsız hükümet olduğu andan itibaren burda burjuva olarak tanımlanan konumu zorunlu olarak benimsemiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı tutumun değişmesiyle yurtseverliğin ve enternasyonalizmin tanımlarının da değişmesi, Mao'nun, yurtseverliğin (ve enternasyonalizmin) tanımının zamana ve yere göre değiştiği gerçeğini ortaya koyar. Şöyle yazmıştı: «Kendi devrimlerinde başarılı olanlar hâlâ kurtuluş için savaşım verenlere yardım etmelidir. Bizim enternasyonalist görevimiz budur» (a.g.e.:111). Burda belirlenen ilke Marksistlerin benimsemesi gereken ilkedir fakat gerçekçi olmak istiyorlarsa, belirli bir sosyalist ülkede ulusal çıkarların dayattığı koşullarla bu ilkenin uygulanmasında sınırlarla karşılaşılacağını kabul etmeleri gerekir.

KURTULUŞTAN SONRA AZINLIKLAR SORUNU

Sun Yat-sen, Çin ulusculuğunun 'babası', önceleri özümleyici görüşü benimsemişti; Çin'deki ağır basan ulusal grup olan Hanların, azınlıkların 'ağabey'leri olduğunu düşünüyordu. Fakat Rus devrimciler ve Komünist Enternasyonal'le ilişki kurduğunda ulusların eşitliği ilkesini benimsedi. Kuomintang'ın (KMT) 1924 Manifestosu'nda bu düşünce yer aldı.

Sun, elbette, kendi kaderini belirleme konusunda, Batı'daki benzerlerinden daha özenli değildi. Halkların doğal aileler biçiminde düzenlendiğine ve daha zayıf olanların «kendi kaderlerini belirleyebilecek ve kendilerini yönetebilecek duruma gelebilmeleri için» merkezi hükümet tarafından korunmaları gerektiğine inanıyordu. Bu hüküm KMT manifestosunda yer almıştı (Herrfahrdt, 1950:134-35).

Sun'un Çin'deki ulusal azınlıklara karşı, Lenin'in Rusya'dakilere gösterdiği özeni gösterip göstermediği kuşkuludur. Fakat Sun'un benimsediği hükümet biçiminin, daha sonra Kuomintang'ın kurmak istediği biçimden çok daha merkeziyetçilikten uzak olduğu kesindir. Ulusa duyulan bağlılık, aile ve kabileye duyulan bağlılığın önüne geçmeyecekti; Sun, Batı'daki ulusal bağlılığın herşeyin üstünde tutulduğu tutumun tersine, üçüne bağlılığı da aynı görüyordu.

Moğolistan'da Komünistler (daha sonra 'Dış Moğolistan' olarak adlandırıldı) Bolşevikler eski çar imparatorluğunda yönetimi ele aldıklarında görüldüler. Karşı devrimci çeteler Sibirya'dan Dış Moğolistan'a kaçmış ve ordan Sovyet topraklarına akınlar düzenlemeye başlamışlardı. Pekin hükümeti duruma egemen olamayınca Kızıl Ordu birlikleri Dış Moğolistan'a gönderildi. Karşı devrimciler temizlendikten sonra Dış Moğolistan'da, gerçekte gölgeden ibaret kalan Pekin otoritesinden bağımsız bir hükümet kurdular. Daha sonra bu bağımsız hükümet Sovyetler ve sonunda Çin dahil öteki ülkeler tarafından da tanındı.

Çin Komünistleri 1930'larda sınır eyaletleriyle ilgili olarak Rus görüşünü kabul ettiler. 1931'de, Juichin'deki Birinci Bütün Çin Sovyetleri Kongresi'nde hâlâ Komünist Enternasyonal'in ve Sovyetler Birliği'nin büyük etkisi altında olan Çinli Komünistler, Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin «ulusal azınlıkların kendi kaderlerini belirleme hakkını kategorik olarak ve koşulsuz olarak» tanıdığını ilan ettiler. Azınlıklara Birleşik Sovyet Cumhuriyetlerine katılma, Çin Sovyet Cumhuriyeti içinde özerk bölgeye sahip olma veya bağımsız devlet kurma hakları verilecekti. Karar, Dış Moğolistan Ulusal Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının savunması gerektiğini de içeriyordu (Moseley, 1966:165). Sun Yat-sen'in «sözde 'ulusculuk'u» da, toprak ağalarının ve burjuvazinin çıkarlarına hizmet ettiği için reddedilmişti (a.g.e.:164).

Kurtuluştan sonra ulusal azınlıklar sorunu Çin

Halk Cumhuriyeti için çok önem kazandı. Halkın ancak yüzde altısını oluştururken yaşadıkları alan bütün Çin'in yarısını aşıyordu.

ÇKP ulusal azınlıklarla ilgili olarak başlangıçtan itibaren Leninist siyaseti benimsedi. İkinci Kongre'de (1922) Mançurya dahil asıl Çin'de bir cumhuriyet kurulması ve Moğolistan, Tibet ve Türkistan'da özerk bölgeler oluşturulması, bunların gönüllü olarak Çin federal cumhuriyetine katılabilecekleri kabul edildi (Moseley, 1966:48). Daha sonra özerk bölgelerin sayısı Huilerin (Ningsia'daki müslüman Çinliler) ve Uygurların (Sinkiang'daki Türkler) katılmasıyla beşe çıkartıldı.

Japon Savaşı sırasında bölgesel özerklik zorunlu olarak uygulandı (a.g.e.:54). 1956'da konu hakkında ilk sistematik tartışmayı yapan Parti'nin ulusal sorun uzmanı Chang Çih-i'ye göre başlangıçta azınlıklar Çin'le bütünleşmiş değillerdi fakat emperyalistlerin saldırganlığı sonucu bütünleşmiş oldular (a.g.e.:42-44). Chang'ı çeviren ve Amerika'da yayımcılığını yapan George Moseley sınır halklarının Direniş Savaşı sırasında tersine hiç yardımda bulunmadıklarını ve Hanlara karşı güvensizlik gösterdiklerini, devrimci hiçbir istek taşıdıklarının söylenemeyeceğini belirtir (Moseley, 1966:16, 44).

1955 Anayasası, Sovyetler Birliği'nin uzun yıllar savunulan iki yönlü siyasetini (Giriş'in 5. paragrafı) anımsatarak «egemen ulus şovenizmi»ne ve «yerel ulusculuğa» karşı savaş açıyor. Bütün ulusların eşit olduğunu söylüyor ama kendi kaderini belirleme hakkından söz etmiyor. Bunun yerine özerk bölgelerin Çin Halk Cumhuriyeti'nin ayrılmaz parçaları olduğunu okuyoruz. Ayrımcılık, baskı ve ulusların birliğine karşı eylemler yasaklanıyor (Anayasanın Genel İlkeleri, 1. bölüm, 3. madde, bknz. Moseley, 1966:169-70).

Ulusal hakların kullanılabilmesi için birim büyüklük ne kadar olmalıdır? Başlangıçta her ***hsiang***'ın (kasaba) bölgesel özerkliğe sahip olması düşünül-

müştü. Bin kadar ulusal *hsiang* kurulunca bu birimin çok küçük olduğu anlaşıldı. Artık resmi yönetim birimi olarak *hsiang* yok (a.g.e.:95-96).

1957'de Pekin'de Merkezi Ulusal Azınlıklar Enstitüsü kuruldu. Görevi azınlık bölgeleri için önderlik yapmak üzere öğrencileri yetiştirerek onlara kendi kültürel kimliklerini de kazandırmak (*New York Times*, 31 Temmuz 1972). Kurumda kırk sekiz azınlık temsil ediliyor. Ülkenin başka yerlerinde on kadar benzeri kurum oluşturulmuş.

Çin'de Hanlardan sonraki en büyük ulus Güneybatı Çin'de, Kwangsi'de yaşayan Chuanglar. Nüfusları özerk bölgelerinin nüfusunun yaklaşık yarısı kadar, on milyondan fazla. Chuangların ayrı bir kültür olarak geliştirilmesi için özel bir gayret görülmüyor. Eğitim Chuang dilinde fakat Çince ilkokulda bile ikinci dil (*New York Times*, 28 Ekim 1973). Fakat Chuangların yok olması gibi bir niyet de yok. Öteki azınlık bölgelerinde olduğu gibi Kwangsi'de de doğum kontrol siyaseti için baskı yapılmıyor ve Chuang nüfusu hızla artıyor.

Moğol dili ve kültürü dikkatle korunuyor. Moğolların İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde çok küçük bir azınlığı oluşturmalarına karşın (sekiz milyonda 420.000; Moğolistan dışında Çin'deki Moğolların sayısı 1.600.000) (*New York Times*, 28 Ekim 1973) bütün yönetimle ilgili görevlerde yüzde 18 temsil hakları garanti edilmiş durumda. Bu oran azınlıklara yönetimin her kademesinde temsil hakkı tanınması siyasetinden kaynaklanıyor (Moseley, 1966:96).

Bazı azınlık halklar aşırı tabakalara bölünmüş toplumlar durumunda ve Çin Komünist Partisi'nin siyaseti eşitlik ve sosyalizmin kabulü amacıyla yönetici tabakalara doğrudan saldırıyı içermiyor; dinsel ve ulusal önderlerin işbirliği kazanılmaya çalışılırken Parti kitle düzeyinde üye kaydına girişiyor (Moseley, 1966:17). Chang'ın dediği gibi, insanların zamanını

beklenmeli, «eğer zaman olgunlaşmamışsa, beklenilmeli.»

Çin'in Tibet siyasetini Sovyetler'in Kazakistan siyasetiyle karşılaştırmak ilginç olabilir. Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Kazaklara karşı aslında yavaş bir geçişi benimsediği anımsanacaktır. Stalin göçebeliğe hızla son verilmesinde ısrar etmiş ve bölgede büyük bir bunalıma yol açmıştı. Stalin'in Kazaklar için reddettiği yavaştan alma siyaseti Tibet'te 1950'lerde uygulandı. Çin hükümeti 1951'de yalnızca Tibet hükümetinin insiyatifiyle reformlar yapılmasını kabul etmişti (Moseley, 1956:153). Ama bunalımdan gene de kaçınılamadı.

Dalai Lama 1959'da konuyu zorlamaya ve Çin egemenliğinden tamamiyle kurtulmaya çalıştı. Dışardan kışkırtılan bu hareket Çinlilerce durduruldu ve Tibet'in çağdaşlaştırılmasının zamanının geldiğine karar verdiler. Dalai Lama kısa sürede yenildi ve Hindistan'a kaçtı. Dinsel otorite sahibi Panchen Lama, Pekin'den eğitimden dönerek feodal köleliğin kaldırılması ve öteki reformların da gerçekleştirilmesi gerektiğini ilan etti. Pekin hükümetinin yönetimi altında lama manastırları kapatıldı, ticaret canlandırıldı, yollar yapıldı ve Tibet Çin Halk Cumhuriyeti'yle bütünleştirildi. 1959'da Tibet'de hiç okul yoktu. 1965'e gelindiğinde 1.600 ilkokulda eğitim yapılmaktaydı (Moseley, 1966:109).

Sinkiang da huzursuzluk bölgesi olmuştur. Çin Devrimi'nin zaferinden 1957'ye kadar fazla sürtüşme yoktu fakat bu yıl Çu En-lai yerelliğe karşı kampanya başlattı. Ekonomik gelişme başladı ve birçok Çinli (Han) Sinkiang'a göç etti. 1974'de Hanlar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaya başladılar. Özümleme yolunda baskılar arttı ve direniş gösterildi (Moseley, 1966:2-3, 23). Sonunda, 1962'de, Ili bölgesindeki bir ayaklanmadan sonra 60.000 Kazak Sovyetler Birliği'ne geçtiler (*New York Times*, 16 Ağustos 1970). Kazaklar 1916'da Kazakistan ayaklanmasından sonra ve

1930'larda kollektifleştirme direnişi sırasında bölgeye gelmişlerdi. Çinli yetkililerin kitlesel göçü bildikleri ve bir noktaya kadar bunu istedikleri belirtilmiştir.

Birkaç yıl sonra Kültür Devrimi durumda değişiklik yarattı (Sheehy, 1969:271-83). Sovyet basını Sinkiang'da ayrımcılığın yalnız Kazaklara, Kırgızlara ve çoğunluğu Sovyet topraklarında yaşayan öteki halklara karşı değil fakat Sinkiang'ın başlangıçta çoğunluğunu oluşturduğu kabul edilen Türk halk Uygurlara karşı da uygulandığına ilişkin öykülere yer vermeye başladı. Çinliler Rusların suçlamalarını dikkate aldılar ve Sinkiang Devrim Komitesi, özerk bölgenin yönetim organı, 1970'de konferans düzenleyerek karşı devrimci Rusların bölücü etkinliklerine karşı tetikte bulunma çağrısı yaptı; amacın «bütün ulusların devrimci birliğini geliştirmek» olması gerektiği ilan edildi (*New York Times*, 15 Ağustos 1970). İçeriği değerlendirildiğinde bunun özümleme yolunda daha fazla baskı anlamına geleceği görülüyor.

Çinliler bir büyük buluş yaptılar - kağıt üstünde. 1956'da bir sözcü şöyle yazıyordu: Ancak büyük Han ulusçuluğuna enerjik biçimde karşı çıkıldığında ve temelden yenildiğinde yerel ulusçuluk eğilimi tatmin edici biçimde ortadan kaldırılabilir» (Moseley, 1966:153). Fakat «Büyük-Hancılık»ın her yerde devam ettiği itiraf ediliyordu (a.g.e.:139-40). Büyük kültür şovenizmi yerel yurtseverlerde direnişi kışkırtıyordu (a.g.e.:37).

Çin'de, Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, toplumsal devrimin ve çağdaşlaşmanın gerçekleşmesi azınlık uluslar üstünde büyük acılar yaratılmasına yol açtı. Yenilikler çoğunluğun insiyatifiyle başlatıldığında bu acılar daha da büyük oluyordu. Toplumsal yeniden örgütlenmenin kabul edilmesi ve sınır ulusların ayrılıp kopmaması veya merkez için başedilemez sorunlar yaratmaması yeniliklerin kabul edilmiş olduğuna dair bir ölçüdür. Sosyalizm işlemiştir; bu gerçek, büyük sosyalist cumhuriyetlerin, sömürgeci ka-

pitalist imparatorluklar gibi parçalanmaktan kurtulmasını sağlamıştır.

Leninist ulus siyaseti Çin'de üstün başarı göstermiştir fakat yol bazan dikenli olmuştur. Toplumsal devrime ve yenileşmeye karşı direnişler bazan örgütlü ulusal engellemeyle karşılaşmış hatta göç ve ayrılıkçılığa yol açmıştır. Büyük devletin devrimci öncelikleri hiçbirini hoş görememiştir.

7

LATIN AMERİKA: ULUSCULUK MU, DEVRİM Mİ?

Latin Amerika üstüne yazanların çoğunluğu, Latin Amerika'nın Avrupa'nın daha önce geçtiği gelişim aşamalarından geçtiğini, ulusculuğun ve ekonomik yaşamın genel olarak bu seyri izlediğini söylerler. Uzun süren madencilik ve plantasyon döneminde devletin toprak sahiplerinin egemenliğinde olması sık sık Latin Amerika'nın 'feodal' dönemi olarak adlandırılır; bazıları bu dönemin on dokuzuncu yüzyılda kapandığını yazarlarken bazıları da yirminci yüzyıla kadar uzandığını yazarlar (bknz. Castro, Horowitz'de, 1969:243).

Latin Amerika'nın feodal bir dönem yaşadığı görüşünü desteklemek üzere feodal koşullar barındıran geleneklerin geliştiği And dağlarını (Peru ve Bolivya) anmak olanaklıdır. Köylüler toprak sahibinin yerinde haftada üç-altı gün çalışmak zorundadırlar, herhangi bir ödeme söz konusu olmadan bazı hizmetleri yerine getirirler, başka ad altında angarya *(corvée)* hatta başka ad altında *droit du seigneur* (*) vardır (bknz. Patch, Silvert'de, 1963:114-15). And dağlarının toplumsal ekonomik yapısı da orta çağ Avrupa'sını

(*) Senyör hakları (y.n.)

1. Geleneksel 'Latin Amerika' terimi kullanılacaktır fakat Rio Grande'nin güneyindeki ülkeler için daha kapsayıcı, doğru tanımlama 'Amerika'nın Güneyi' olabilir.

anıştırır; tarım üretimi benzer niteliktedir, iç ticaret hemen hiç gelişmemiştir, nakliye o kadar zordur ki çok sınırlı sayıda mal ulusal veya uluslararası pazar için üretilmektedir.

Fakat And düzeni Avrupa'dan önemli farklılıklar da sergiler. Avrupa serfleri toprağa bağlıydılar, topraktan çıkartılamazlardı ve toprağı terkedemeyecekleri kabul edilirdi. Yerine getirilmesi beklenilen bazı eski geleneklerin koruması altındaydılar. Andlı köylüler ise topraklardan çıkartılabilirler ve geleneksel hiçbir hakları yoktur. Kuramda ayrılma hakları vardır fakat çoğunlukla toprak sahibine borçlu oldukları için geri getirilirler. Sistem «peonage» veya 'borç köleliği' olarak bilinir. Peon'un durumunun serfe göre daha iyi mi, kötü mü olduğu tartışılabilir fakat durumları kesinlikle aynı değildir.

Latin Amerika'da koloniler önemli bir açıdan daha feodal olmaktan uzaktırlar. Avrupa feodalizmi sistem olarak merkezsizdi, oysa sömürgeler ekonomik olarak merkezileşmemiş olmasına karşın (madenlerin ve plantasyonların ürünleri dışında) siyasal olarak merkezileşmişlerdir. İspanyol yönetimi döneminde bütün atamalar İspanya.dan onaylanmaktaydı (Véliz, 1968:69). Bugün de aynı merkezcilik sürmektedir.

And dağlarındaki koşullar en fazlasından yarı feodaldir[2]. Brezilya ve Karaibler gibi şeker plantasyonlarında üretimin köle emeğine dayandığı yerler, İç Savaş'tan önce Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney'i kadar feodalizmden uzaktır. Maden ve plantasyonların ürünleri feodalliğin tam aksine dünya pazarına ve kapitalist sistemine bağlıdır[3].

---

2. Peru'daki köylülerle toprak sahipleri arasındaki ilişkiyi 'gerçekten yarı feodal' olarak tanımlayan Julio Cotler'dir. Fakat köylülerin yasal olarak toprağa bağlı olmadıklarını o da kabul eder (Horowitz, 1970:415).

3. Elbette Avrupa'da serfliğin pazar için üretimle bağlan-

Latin Amerika tarihinin yinelenmesi olarak çözümlenmesi Avrupa modelinde ulusal devletlerin kurulmasının varsayılmasıyla sürdürülüyor. Örnek olarak Kalman H. Silvert şehirlerin büyümesi ve sanayileşmenin gelişimiyle sınıf yapısında orta kesimi görüyor, «Orta kesimlerin olduğu yerde ulusculuk vardır» diyor. Şehirlerdeki sanayi ona göre istikrar ve bağımsızlık getirir. Ekonomik bağımsızlık arttıkça çeşitli etnik gruplar birbirleriyle daha fazla bütünleşirler. Sonuçta Avrupa modelinde «gerçekten ulusal toplum» ortaya çıkar, demokrasi de onun için en uygun yönetim biçimi olur. Söylemeye gerek yok ki anlatılmak istenen kapitalist demokrasidir. Silvert «ulusal devlet olmaya en yakın» ülkeler olarak Uruguay, Arjantin, Kosta Rika ve Şili'yle birlikte Küba'yı da sayar (Silvert, 1966:16-18; bu bölümün 1959'dan önce yazıldığı ve 1966 yayımında düzeltilmediğini düşündürtüyor).

Eğer Latin Amerika gerçekten Avrupa'nın daha önce yaşadığı süreçten geçiyorsa, şehirlerde önce ticari, sonra sanayi burjuvazinin toprak sahiplerinden siyasal iktidarı aldığını görmeyi bekleyebiliriz. Yükselen burjuvazinin, Lenin'in tanımladığı gibi, ulusal devleti kullanarak önce iç pazarda gücünü pekiştirip yurt dışındaki çıkarlarını savunması beklenebilir. Proletaryanın ortaya çıkıp (bir noktaya kadar) burjuvaziyi desteklemesini ve feodal kalıntıların temizlenmesi için onun önderliğini kabul etmesini bekleyebiliriz. Latin Amerika'nın hızlı sanayileşmeye geçtiğini ve Walt Whitman Rostow'un tanımladığı gibi 'take off'la tüketim toplumuna geçtiğini de düşleyebiliriz. Bu arada burjuvazinin Avrupa'daki gibi toplumsal yasalarla kitleler içinde konumunu güçlen-

---

tılı olduğu doğrudur. On altıncı yüzyılda Doğu Prusyalı junkerlerin serfliği canlandırmak istemeleri pazar için üretim isteğinden kaynaklanır. Emek gücünü sağlama almak istiyorlardı (Moore, 1966:460-62).

dirip, Silvert'in tasarladığı demokrasi gibi işçi ve köylülere oy hakkının tanınması da düşünülebilir. Bu model Güney Amerika Komünist Partileri'nce de öngörülmüş hatta Lenin'in çözümlemelerini izlediklerini düşünen Sol gruplar bile 'ulusal sınıf'ın (burjuvazi) önderliğini izlemeyi benimseyebilmişlerdir.

Toprak sahiplerinin eski mutlak iktidarlarının, *latifundiaların,* henüz savaşım bitmemiş olsa da, ezildiği ve ortadan kaldırılmaya çalışıldığı doğrudur. Kitlelere önderlik eden ve bazı ilerici yasaları benimseyen önderlerin - Meksika'da Cardenas, Arjantin'de Peron gibi - bir zaman için ortaya çıktıkları da doğrudur. Latin Amerika bazan resmedildiği gibi tamamiyle umutsuz, gelişmemiş bir bölge değildir. Ve bu gelişmeler şehirleşmenin gelişimi, orta sınıfların yükselişi ve bir tür proletaryanın ortaya çıkışıyla birlikte olmuştur. Ulusculuk, belirli bir ulusal devlete duyulan bağlılık ve ekonomik ve toplumsal bütünleşme anlamlarıyla görülmüştür ve bütün belirtilere göre daha da güçlenecektir.

Silvert'in çözümlemesinde bütün bunlara karşın önemli bir öğe eksiktir: emperyalizmin rolü. Latin Amerika'da gerçek iktidar, İspanya ve Portekiz egemenliği döneminde dışardaydı ve bugün de, ekonomik emperyalizm döneminde, farklı emperyalist güç veya güçlerin elinde, dışardadır. Yabancı yönetimine karşı çıkıp halkın kendi kaynaklarını kendisinin kullanabilmesini ve ülke ekonomisini yönetebilmesini sağlamaya çalışmayan bir ulusculuk bu adı hak edemez[4].

Anibal Quijano Latin Amerika'da uluscu, anti-emperyalist bir burjuvanın olmadığını ve yönetilen

---

4. Ulusculukla demokrasi arasındaki ilişkilerin otomatik kabul edilmesindeki yanlışlığı daha önce anlattık. Fakat geleneksel anlamıyla kapitalist demokrasi de Latin Amerika'da gelişmemiştir. James Petras'ın başarıyla gösterdiği gibi uzun gerileme dönemleri olmuştur (Petras ve Zeitlin, 1968:162-63).

kitlelerde güçlü bir emperyalizm karşıtı hareket gelişmedikçe olacağa da benzemediğini ileri sürmüştür (Quijano, 1971:115). Claudio Véliz'e göreyse, Silvert'in uluscu harekete önderlik etmesini beklediği 'sanayi burjuvazisi' mevcut değildir ve durumu ne olursa olsun yabancı sanayicilerin isteklerine karşı çıkamaz, karşı çıkmayı istemez (Véliz, 1968:74, 81-83). James Petras ise Latin Amerika'da burjuva uluşsuluğunun ancak yarım yüzyıl süren 'ahlaki bir nitelik' olduğunu söyler. Fakat Petras, Latin Amerika burjuvazisi için bugün 'ulusal sorun'un, 'sınıfsal sorun'dan sonra geldiği konusunda Véliz ve Quijano ile aynı düşüncede. Latin Amerika hükümetlerinin çoğu için, kendi toplumsal egemenliklerini sarsabilecek bir halk hareketindense ABD'nin yarımküredeki üstünlüğü yeğdir (Petras, 1966:63).

Silvert ulusculuğun orta sınıfın işi olduğunu söylerken oldukça sağlam temeller üstünde görünüyor. Fakat Latin Amerika'da bu 'orta sınıf' nedir? Geleneksel esnafı, küçük tüccarları, herhalde beyaz yakalı işçileri, yüksek burjuvaziyi ve serbest meslek sahipleriyle aydınları da kapsıyor. Sanayi işçilerinin dikkate alınacak yoğunlaşması olmadığından küçük burjuvazinin Latin Amerika demagogları için kitle tabanı oluşturması kolaylaşıyor. 'Orta sınıf'a farklılaşmamış bir bütün olarak bakmak karışıklıktan başka bir şey getirmiyor.

Genellemelerle sınırlı kalacağımıza son yıllarda uluscu ve sosyalist akımların ortaya çıktığı ve değişik sonuçlara yol açtığı bazı anahtar ülkelere, Brezilya, Küba ve Bolivya'ya kısaca bakabiliriz.

BREZİLYA: YANLIŞ SİYASETİN FECİ SONUÇLARI

1922'de kurulan Brezilya Komünist Partisi (BKP) önce devrimci bir yol benimsedi. 1935'de darbeyle ik-

tidarı ele almak istedi fakat halk desteği yeterli değildi. Parti 1945-47 yılları dışında tarihinin çoğu döneminde yasa dışı kaldı fakat devrimci çizgisini bırakalı da çok oldu. Doğrudan emeğe yönelen tek ulusal siyasal parti olarak siyaseti her zaman önem taşıdı.

BKP, genel olarak Brezilya Solu, zaman zaman anti-kapitalist görünse bile gerçekte öyle olmayan çeşitli ulusal grupların önderliğini izlemede ısrarlı bir eğilim göstermiştir. Bu ulusal gruplardan bazılarının tarihini özetleyerek neden yeni sömürgeciliğe karşı gerçek bir tehdit oluşturamadıklarını göstermek herhalde öğretici olacaktır.

Brezilya'nın ekonomisi, önceleri köle emeğine dayalı şeker ve kakao sonra, kölelik yasaklanınca (1889) kahve ihracatına bağlı olmuştur. 1930'larda bile ağır sanayiye sahip olmayan, küçük manifaktürün mevcut olduğu ülke yarı sömürge durumundadır. O zamandan beri manifaktür gelişmiş, hatta yerli maden kaynaklarına dayalı ağır sanayi bile ortaya çıkmıştır. 1965'de, 1930'daki yüzde 20'ye karşılık, artık nüfusun yarısı şehirlerde yaşamaktadır. Sanayi işçisi iki buçuk milyonu bulmuştur ve ayrıca beş milyon ücretli vardır (Morray, Petras ve Zeitlin'de, 1968:104).

İmalat sanayi kısmen eski toprak gelirlerinin katkısıyla yerli sermaye, kısmen yabancı sermayeyle kurulmuştur. Sanayi kazançların yeniden yatırımıyla gelişmiştir.

Toprak ağaları ile yükselen burjuvazi arasında geleneksel rekabet yoktur (Petras, 1968:162). Köleliğin kaldırılmasından sonra plantasyon sahipleri Kuzeydoğudaki pamuk tezgahlarına ve kahvenin paketlenebilmesi için Sao Paulo'daki jüt tezgahlarına yatırım yaparak imalat sanayiinin kurulmasına katılmışlardır. Caio Prado bu nedenle, «Brezilya ekonomisinin tarım ve sanayi kesimleri, dolayısıyla bu kesimlerin yöneticileri ve buralardan kâr sağlayanlar

yani burjuvalar içiçe geçmiştir, çıkarları birdir» der (Prado, Jr., 1966:182).

Kırsal plantasyon sahipleriyle sanayiciler büyük işletme sahipliği anlamında birbirlerine benzerler, pazarlanabilir ürünün büyük oranını onlar üretirler ve gerçek işverenler de onlardır. Şehirdeki büyük tüccarlarla sanayicilerin ait olduğu *aynı* sınıfın bir kesimini oluştururlar. Örnek olarak şeker kamışının yetiştirilmesi ve şekere dönüştürülmesi genellikle yüzlerce işçi istihdam eden tek işletme biçiminde örgütlenmiştir. Bazı geri kalmış yörelerde patronlarla işçiler arasındaki ilişkilerin, içinden çıktıkları efendi-köle ilişkisini (peonage, şirket kasabası vb.) anımsattığı doğrudur. Fakat benzer nitelikler başka kapitalist ülkelerde de görülebilir, sistemde farklılıktan çok işletmenin yalıtılmışlığının göstergesidir (a.g.e.: 162-63).

Toprak sahipleri tarım ve hayvancılık dışı alanlara da sık sık el atarlar, banka yöneticiliği, ticaret, küçük imalat yaparak kırsal ve şehirli burjuvanın içiçeliğini kendi şahıslarında gösterirler (bknz. Cohn, Ianni'de, 1965:132).

Büyük toprak sahipleri Sol yazında genellikle gerici olarak gösterilirler - kuşkusuz öyledirler fakat şehirli burjuvadan fazla da değil - ve emperyalizmle bağları olduğu ileri sürülür (Ianni, 1945a: 51-52). Kuramsal olarak bu açıdan onları ayırmanın bir dayanağı yoktur. Emperyalizmle özel bir bağları yoktur, çoğunlukla bu konuda cahildirler veya yüzyüze geldiklerinde daha çok düşmanlık gösterme eğilimindedirler. Kahve veya sığır üreticileri ürünlerini İngiliz ve Amerikan firmalarına satarlar ve bu nedenle onlara taraftar değil daha çok tersine eğilimlidirler (Prado, 1966:164-72).

Toprak sahipleriyle yurt dışından ucuz mal alıp satabilmeye çalışan ihracatçılar arasındaki geleneksel rekabet ve imalatçıların kendilerini yabancı ürünlere karşı koruma çabaları Brezilya için üstünde

durulması gereken bir konudur fakat imalatçıların sesi tek çıkmamaktadır; çoğu yabancı firmaların temsilcileri veya fabrikatörleridir, emperyalist çıkarlara karşı çıkmaya cesaret edemezler. Koruyucu gümrüğe de bu nedenle karşıdırlar. İş yaşamına hükümetin karışmasını da istemezler, 'müdahale karşıtları' olarak bilinirler.

Brezilya iş yaşamında yabancı egemenliği, yüzeyden göründüğünden daha derindir. Sanayi ve ticarette doğrudan veya dolaylı yabancı yatırımı olmasının dışında yerli sermayenin önemli bölümü de yabancı yönetimindeki yatırım tröstlerinin elindedir. 1964'de 'müdahale karşıtları'nın konumunu güçlendiren askeri darbeden hemen önce yabancıların Brezilya sanayisinin yüzde kırkını yönettiği hesaplanmıştır ve o zamandan beri de bu oran artmaktadır (bknz. Prado, 1966:135; Galeano, 1969:11-30).

Brezilya burjuvazisi tarafından yabancı yatırımlar hoş karşılanırken daima ülke ekonomisinin yabancı kontrolünde olmasına karşı çıkan ve ona karşı devletin etkisini artırmak isteyen bir öğe de olmuştur. Bunlar hükümetten emir alan işadamlarını, hükümet ihaleleriyle inşaat yapanları veya mali işlemlerde hükümetle bağlantılarını kullananları yani ekonomide devlet müdahalesinin artmasını isteyenleri kapsar. Bu grup, 'bürokratik kapitalistler', 1954'deki intihar edene kadar Getulio Vargas önderliğinde halk desteği kazandılar. İzleyen on yılda bu görüş açısının savunuculuğunu Instituto Superior de Estudos Brasileiros yüklendi. Bu yaklaşım Celso Furtado, Helio Jaguaribe ve arkadaşlarının yazılarından incelenebilir, bazı çalışmaları İngilizceye çevrilmiştir (Martins, 1970:IV:156). Uluscu fakat sosyalist değillerdi, belki devlet kapitalisti olarak adlandırılabilirler. BKP ve genel olarak Sol emperyalizme karşı kendi kampanyalarını yürüttüler. 'Müdahale karşıtları' ve 'bürokratik kapitalistler' arasında ikincilere kar-

şı güçlü eğilimleri vardı fakat 'bürokratların' emperyalizm karşıtlığını abartmışlardı.

Solcuların yabancı sermayenin ülkeye girişine karşı 'ulusal burjuvazi'nin güçlendirilmesi siyaseti, yerli işadamlarından yabancıların yerini alabilecek etkin bir grup oluşturmadıkları sürece başarı şansı yoktu. 'Bürokratik kapitalistler'le bağlaşma proletaryanın kafasını karıştırdı ve Sol'a hiçbir kazanç getirmedi (Cohn, Ianni'de, 1965:147-48, 150-52).

Orta sınıfın herhangi bir kesiminin askeri gericiliğe karşı duramadığı 1964'de görüldü. İşçiler ve köylüler o zamandan beri kaydedilen 'gelişme'den bir yarar görmediler. Ezici bir yoksulluk içinde yaşamayı sürdürüyorlar.

Fakat 1960'larda Kuzeydoğuda görülen köylü huzursuzluğu, Brezilya'da ulusal, anti-emperyalist temelde sosyalizmin kurulabilmesi için işçi koalisyonunun düşünülemeyecek bir yaklaşım olmadığını gösterdi. Gunder Frank (1969), Caio Prado, Jr (1966) ve Régis Debray gibi farklı yazarların değişik açılardan önerdiği çözüm budur. Ulusal hedefler üstünde aşırı yoğunlaşma bugüne kadar işçiler ve köylülerin sınıf çıkarları temelinde sağlam bir birlik kurulması zorunluluğunu gölgelemiştir.

KÜBA'DA ULUSCULUK VE SOSYALİZM

Fidel Castro, kendisinden önceki Friedrich Engels ve Mao Çe-tung gibi sosyalistliğinden önce uluscuydu. Hukuk öğrenimi görürken ve çok sonraları Moncada kışlasına saldırırken (26 Temmuz 1953) Castro'nun kahramanı Marx veya Engels değil, 1890'larda İspanya'ya karşı ayaklanmayı örgütleyen ve 1895'de öldürülen yurtsever José Marti idi. Marti tam bir anti-emperyalistti fakat Marksist sınıf çözümlemesinden yoksun belki popülist denilebilecek bir reform programı vardı. Aynı biçimde, Castro'nun 26 Temmuz ha-

reketi başarısızlığa uğradıktan sonra mahkemede yaptığı ünlü konuşması 'Tarih Beni Haklı Çıkaracaktır'da işçi sınıfından değil sürekli olarak 'halk'tan söz edilir. Castro felsefe olarak Marksizmi benimsedikten sonra bile aynı terminolojiyi kullanır (Fagen, 1972:35).

Marti ve Castro'nun devrimci olarak işçiler ve köylüler hakkında söyleyecekleri elbette çok şey vardır. Castro 1953'de şunları demiştir:

«Savaşımımızda dayandığımız insanlar şunlardır:

Yedi yüz bin İşsiz Kübalı...

Beş yüz bin tarım işçisi... yılın dört ayı çalışıp kalan sürede aç yaşarlar...

Dört yüz bin sanayi işçisi ve yükleme işçisi...

Kendilerinin olmayan toprakta çalışan... yüz bin küçük çiftçi...

Gelecek kuşakların kaderlerinin daha iyi olmasına kendilerini adayan ve bunun sağlanabilmesi için zorunlu olan, buna karşılık çok kötü muamele gören ve çok kötü ücret alan otuz bin öğretmen ve profesör.

Yirmi bin küçük işadamı...

On bin genç meslek sahibi: doktorlar, mühendisler, hukukçular, veterinerler, öğretmenler, dişçiler, eczacılar, gazeteciler, ressamlar, heykeltraşlar, vb... (Castro, 1968:41-42).

Küba Devrimi geleneksel anlamda sınıf devrimi değildi. James O'Connor'a göre Batista'nın 1952'de (ikinci kez) iktidara gelişindeki programı 26 Temmuz hareketinin programından çok farklı değildi. Köylülere toprak, işçilerin korunması, yoksullar için gelir dağılımının düzenlenmesi, sanayileşme, eğitimin geliştirilmesi, yalnız orta sınıfın değil Batista hükümetinde yer alan Komünistlerin önderliğindeki işçilerin de desteğini sağlayan demagog Batista hedefleri olarak bunları açıklamıştı. Batista'nın ilan ettiği programında ABD'nin hoşuna gitmeyenleri yerine getirmeyeceği anlaşılınca işçi önderleri kitlelerin gözünde uzlaşmacı konumuna düştüler. Fakat sendi-

kalardaki yerlerini korudular ve Castro onlarla uğraşmak, sonunda da kendi hükümetine onları almak zorunda kaldı.

Ne programıyla ne de kendisini destekleyenlerle Castro başlangıçta gerçek toplumsal devrimi hedeflemiyordu. Fakat Batista'nın izleyicileri rüşvetçi ve oportünist olduklarından ve iktidarlarını korumak için uzlaşmaya hazır olduklarından Castro'nun tutumu anlamlıydı. Açıkladığı hedeflerin Küba'nın yeni sömürge konumunda elde edilebilmesinin olanaksızlığı anlaşıldığında Castro yalnızca ilan ettiği hedeflerde ısrarlı olmakla kalmadı, onsuz önceki, ılımlı hedeflerinin kazanılması olanaksız olan daha köktenci bir programı benimsedi.

Castro hareketinde ağırlık taşıyan fakir köylüler veya kulaklar değil orta sınıftı. Sierra Maestra devrimcilerinin köylülüğü nasıl kazandığını Che Guevara'dan dinleyelim:

«Sierra Maestra... latifundialara karşı çıplak elle savaşım veren köylülerin sığındığı yerdir. Buraya, devletin ve aç gözlü latifundiacıların her nasılsa küçük gördükleri topraklara bir şeyler kazanabilmek için gelmişlerdi. Daima latifundia sahipleriyle işbirliği yapan askerlerin zorbalığına karşı direnmek zorundaydılar; bütün istekleri mülkiyetten öteye geçmiyordu. Bizim ilk köylü gerilla tipindeki askerlerimiz işte kuvvetli toprak sevgisi ve onun mülkiyeti peşinde olan bu toplumsal kesitten geldi, yani küçük burjuva anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz tutum içinde olanlardan. *Köylü savaşıyordu çünkü toprak istiyordu,* kendisi için, çocukları için toprak istiyordu, onu yönetmek, satmak, çalışarak zengin olmak istiyordu» (Guevara, 1967:29; vurgular bize ait).

Castro ve Guevara Küba ulusculuğuyla ve geleneksel anlamda demokratik denilebilecek bir programla işe başladılar. Sosyalizm sonradan, koşulların zorlamasıyla geldi; Leo Huberman ve Paul Sweezy görülmedik bir bilimsel öngörüyle gelişimin bu yönde

olacağını belirtmişlerdi. Köylülerin onları, söylenildiği gibi yalnızca toprak istedikleri için izlemişlerdi. Fakat Küba'nın ülke olarak siyasal açıdan oldukça incelmiş olduğunu ve önceden ulaşılamamış olan öğelerin daha sonra uluscu, sosyalist ve demokratik sloganlara yanıt verdiklerini belirtmek gerekir. Kırsal nüfusun önemli bir kesimini oluşturan ve devrimin ilk aşamalarında değilse de sonraki aşamalarında önem kazanan şeker kamışı kesicileri ücretli işçilerdi, küçük-büyük toprak sahipliğiyle alakaları yoktu.

Granma ile Küba'yı fethetmeye çıkan seksen iki kişiden (1956) hiçbiri işçi veya köylü kökenli değildi (Guevara, 1969:28). Karaya çıkmayı beceren ve Sierra Maestra'ya sığınan küçük grubun başlangıçta tarım programı yoktu ve şehirli işçilerin psikolojilerini de bilmiyorlardı. İşçiler de Castro hareketini anlamadılar ve izlemediler: 9 Nisan 1958'de Castro'nun genel grev çağrısı, en azından Havana'da başarısızlıkla sonuçlandı. 26 Temmuz hareketinin bazı üyeleri ABD'ne ödün vererek iktidarı almaya hazırdı; Batista'nın tutumunu anımsatan bir anlayış. Hareketin gerçekte zenginlere karşı açık bir siyaseti yoktu. Marksizmle tanışıklığı olan Guevara bile başlangıçta zenginlere karışmadan fakirlere yardımcı olmayı düşünüyordu (a.g.e.:30).

Castro iktidarı alırken işe karışmayan ABD Dış İşleri Bakanlığı 26 Temmuz hareketindeki sağ kanadın sonuçta egemen olacağını ve ABD çıkarlarına dokunulmayacağını bekliyordu.

Guevara'nın elbette, düşüncesi başkaydı. Hareketin başlangıçta tarım programı olmadığını ve gerçek kitle tabanı bulunmadığını yazar. Fakat köylülerle kurulan ilişkilerle köylü taban kazanılmış ve gerçek bir program kabul edilmişti. Batista rejiminden gördükleri muameleyle gözleri açılan köylüler gerilla ordusuna katılmaya başlamışlardı. Guevara'nın halkın öncüsünün çoğunlukla köylülerden oluşan isyancı ordu olduğu düşüncesi bundan sonra gelişti. Ordu, hal-

kı siyasallaştırmakta ve harekete geçirmekte kullanılabilirdi (a.g.e.:15).

26 Temmuz hareketinin sınıf tabanı karışıktı ve onunla Batista kuvvetleri arasındaki sınıf çizgisi net değildi. Nerdeyse bütün ekonomik sınıflar bölünmüş durumdaydı. 1962'de kuvvetleri iktidarı aldıktan sonra Castro hiçbir zenginin devrimi desteklemediğini söylemiştir, bu doğru olabilir fakat devrime katılanların işçiler ve köylüler olduğunu söylediğinde bunun doğruluğu tartışılabilir. Santiago de Cuba'da hareket işsiz sınıfına dayanmaktaydı, Sierra Maestra'da orta köylülük egemendi, Havana'da ise orta sınıf. Şeker işçileri, Küba'nın sayı olarak en güçlü grubu devrimde yer almıyordu ve 1958'de Küba şeker kamışının yarısından fazlasını üretmekte olan küçük şeker üreticileriyle nerdeyse hiç ilişki kurulmamıştı (O'Connor, 1970:28, 42-43). «Şehirde ve kırda devrimci aydınlar, öğrenciler ve serbest meslek sahipleri önderliği oluşturuyordu» (a.g.e.:44).

26 Temmuz hareketi içinde ABD çıkarlarıyla uzlaşabilecek olanlar Sierra döneminde tabanlarını yitirdiler. Sonuçta Batista ve Castro kuvvetlerini ayıran ulusculuk oldu. Batista'nın ABD'den bağımsızlığı sağlamak için harekete geçmeyeceği açıkça belli olmuştu. Küba uluscu güçleri Castro yanında yer aldılar. «Ulusculuk, farklı öğelerin Batista'ya karşı savaşımda biraraya gelmesini sağlayan etkendi» (a.g.e.:52). Guevara proleter enternasyonalistti fakat ABD sermayesine karşı Küba uluscusuydu (a.g.e.).

Devrimin ilk aşamalarında belirgin olmamış olan sınıf savaşımı Castro'nun zaferinden sonra ortaya çıktı. Devrimci hükümetteki ılımlılar ABD egemenliğine karşı savaşta önderliğin birleşik ilerici orta sınıf önderliğinde olmasını isterlerdi fakat böyle bir sınıf yoktu. Siyasal insiyatif Sol'a kaydı ve anti-emperyalist savaşım devrimin kazanımlarını korumak ve genişletmekte en fazla istekli olanlar yani işçiler ve köylüler tarafından yürütüldü (a.g.e.:53). Bir tür

saray devrimi gibi başlamış olan Küba devrimi gerçek bir toplumsal devrime dönüştü.

ABD çıkarları ve hükümetiyle çatışma doğduğunda Küba'nın bağımsızlığı Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle korundu. Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik sömürgeci olan Küba diplomatik ve ekonomik olarak Sovyetler Birliği'ne bağlı duruma geldi. Sovyet ordusu 1968'de Çekoslovakya'yı işgal ettiğinde Castro bazı Avrupa Komünist Partilerinin karşı çıktığı işgali desteklediğini açıkladı. 1972'de Küba Sovyet denetimindeki Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'nin (Comecon) tam üyesi oldu. Küba böylece Sovyet bloğuyla ekonomik bakımdan bütünleşeceği uzun vadeli bir programı kabul etmiş oldu; ekonomik planlar on beş, yirmi yıl içinde tamamiyle eşgüdümlü hale getirilmiş olacak[5].

Rusların öğütlemesiyle, birincil müşterisini, ABD'ni kaybetmiş olan Küba, birincil müşterisi Sovyetler Birliği olmak üzere ihracat için şeker kamışı üretimini sürdürdü.

1960'larda yaşanan ciddi bunalımlar güçlü halk desteğine sahip olmayan bir rejimi yıkabilecek güçteydi. Dayanışmayı sağlayan en önemli öğe sosyalizm oldu. Küba'nın ulusal bağımsızlığını, sosyalist sistemi kurtardı. Aynı zamanda Küba'da sosyalist sistemin yaşayabilmesi ancak halkın güçlü ulusculuk duygusuyla olanaklı olabildi.

Onbinlerce karşı devrimcinin *(busanos)* ülkeyi terketmesinden sonra Küba'nın sergilediği birlik, ülkenin ırk bakımından karışık olduğu anımsanacak olursa gerçekten dikkat çekicidir. Küba'da Afrika kökenlilerin sayısı huzursuzluk kaynağıdır. Raul Castro'nun iki milyon olarak açıkladığı rakam (nüfus ye-

5. Fakat aynı yıl, 1972'de yaptığı bir konuşmada Castro iki büyük sosyalist güç arasındaki uyuşmazlık konusunda Kuzey Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'yle aynı görüşte olduğunu açıklamıştır: çekişme emperyalistlere yaramaktadır.

di milyondur) durumu anlatmaya yeter. (Nüfusun üçte ikisinin Afrikalı atalardan geldiğini tahmin edenler vardır.)

Zenci köleler gerçek Kübalı uluscular olarak görülmektedir. Beyazlar gibi, ırkçılığa kesinlikle karşı çıkmış olan José Marti'nin anısına sahip çıkmaktadırlar. İktidar ele geçirildikten sonra Castro hareketinde ırkçılıkla savaşım önemli bir konu olmuştur. Castro'nun ırkçılığa karşı katı tutumuyla ayrımcılık yenilmiştir. 1962 füze bunalımında kurulun halk milisi ve ordu çoğunlukla zencilerden oluşmaktaydı. Önderlik içinde çok az zenci bulunduğunu ileri sürenler olmuştur ama bu iddia başkalarınca çürütülmüştür. Bu konuda Castro için ileri sürülebilecek en önemli eleştiri, bu etnik azınlığın kendi kişiliğinin geliştirilmesi için Lenin'in Doğu Avrupa'daki izleyicileri gibi fazla çaba göstermemiş olması olabilir. (Küba'daki zencilerin durumuyla ilgili iki görüş için bknz. More, 1964; Depestre, 1965).

Latin Amerika'da toplumsal devrimin gerçekleştirilmesi olanağı konusunda Castro ve Sovyet önderler kesinlikle ayrı görüştedirler. Guevara bu konuda aşırı bir çizgi izlemiştir. 1963'de kurtuluşun ancak tüm kıtada yürütülecek bir savaşımla kazanılabileceğini söylüyordu. Eğer sosyalizm yaşayacaksa dört yıl içinde bütün azgelişmiş dünya kazanılmış olacaktı. Guevara'nın son bildirisi, Üç Kıta Kongresi'ne (Nisan 1967) gönderdiği açıklamaya göre anti-emperyalist savaş her ülkede başlatılmalı, «iki, üç, daha fazla Vietnam»la nihai zafer kazanılmalıydı.

Guevara Güney Amerika'da kıta savaşının günün gereği olduğuna gerçekten inanıyordu ve Bolivya'da devrimi başlatmak üzere yola çıktı. Bu maceranın trajik sonu herkesçe biliniyor. Sorun şurada: Bolivya ulusculuğunun (bazılarının ileri sürdüğü gibi) bu girişimin başarısızlığa uğramasında etkisi oldu mu? Yoksa başarısızlığın başka nedenleri mi vardı?

1966 sonlarında Guevara ve küçük bir Kübalı grup Bolivya'ya girerek And'ların doğu yamaçlarından akan Nancahuazu Irmağı'nda kamp kurdular.

İzleyen Haziran ayında gerilla hareketi tamamiyle yenilmiş ve dağıtılmış, Guevara'nın kendisi de yakalanıp öldürülmüştü.

Maceranın yaygın yorumuna göre hareketin başarısızlığının nedeni, önderliğin Kübalı olması nedeniyle Bolivyalıların gösterdiği ulusal yaklaşımdır. Bize göre bu açıklama gerçeklere uymuyor ve çürütülmesi önem taşımaktadır. Guevara'nın yenilgisinin gerçek nedenini anlamak için Bolivya'nın yapısını ve Bolivya ulusculuğunun doğasını incelemek gerekir. Bu ulusculuğun bazı yönleri belirli bir tipi çizmektedir ve çok öğreticidir. Bazı yönleri ise Bolivya'ya özgüdür ve araştırılması özel bir önem taşır.

Bolivya yüksek And'lara sıkışmış bir ülkedir. Büyük madensel zenginliklere sahip olduğu eskiden beri bilinir. Madenleri, öncelikle gümüş, sonra kalay ancak birkaç kişiyi zengin etti. Gümüş şehri Potosi bir zamanlar Güney Amerika'nın en büyük şehriydi. Gümüş madenciliğinin sönmesinden sonra bölge kıtanın gelişme bakımından en geri yöresi olarak kaldı. Verimsiz, yalıtılmış topraklar, Fransa'nın iki katı büyüklüğünde olmasına karşın ancak 4 milyon nüfusu barındırır.

Belki de Latin Amerika'daki her yerden çok Bolivya dağları feodalizmi çağrıştırır. Bolivya'da toprak ağalarının egemenliği son zamanların gelişimidir. Geleneksel tarımsal işleme biçimi ***ayllus***, kollektif köyler eliydi; 1880'lere Kolomb öncesi zamanlara kadar gider. ***Latifundialarn*** gelişimi ise ancak yirminci yüzyılda tamamlanmıştır (Malloy ve Thorn, 1971:124).

1952'den önce Bolivya, terimin her zamanki anlamıyla ulus değildi. Nüfusun çok büyük bir bölümü yalıtılmıştı, toplumsal bilinci yoktu, derin sınıf ve

kültür farklılıkları ulusal dayanışmayı engelliyordu (Malloy, 1970:339; Asturias, 1968:52). Var olan biçimiyle ulusculuk yönetici sınıfın en fazlasından orta sınıfın işiydi. Köylüler için hükümet ve ordu onları sömürenlerin işbirlikçisi, düşman öğelerdi.

Daniel Salamanca 1930'da dünya çapındaki ekonomik bunalım başlamak üzereyken Bolivya Başkanı oldu. Enflasyon ve para politikasıyla ekonomik bunalımı aşmaya çalışırken, yurtseverliği kullanarak (başka düşüncelerle birlikte) iktidarını koruyabilmek için Paraguay'a savaş açtı.

Sonuç beklenmedik biçimde oldu. Paraguaylılar Bolivya birliklerinden daha yeterli olduklarını gösterdiler. Bolivyalılar orduya zorla alınmışlardı ve savaşma isteği göstermiyorlardı. Fakat Bolivyalı kızılderililer orduda bir dizi yeni düşünceyle tanıştılar. Quechuan kızılderilileri Tupac Amaru (1780) zamanından beri bilmedikleri etnik dayanışma duygusu geliştirdiler. İşçi ve kiracı olarak *fincas*lara (malikane) döndüklerinde yeni biçimlenmiş dayanışmalarını unutmadılar. Birbirleriyle ilişkilerini geliştirerek bir tür sendika fakat amacı toprak için savaşım vermek olan *sindicatos* oluşturdular (bknz. Patch, Silvert'de, 1963:111-12). Chaco Savaşı Bolivya kızılderililerini yirminci yüzyıla getirmiş oldu. Savaş kaybedildi ve ulusal yurtseverlik unutuldu fakat etnik dayanışma yaşadı, büyük malikanelere karşı savaşım içinde yoğunlaştı.

1952'de bir kısım elit önderliğinde hükümeti ele geçirmek üzere Ulusal Devrimci Hareket, *Movimiento Nacional Revolucionaria* örgütlendiği (MNR) ve toprak reform programı hazırladığı zaman köylüler istekle harekete katıldılar. Kalay madencileri köktenci bir önderlik ve önemli kadrolar oluşturdular. Köylü ve madencilere dayanan gerçek bir devrimci hareket başladı. Köylüler *latifundiaları* işgal ederek küçük köylü mülklerine dönüştürdüler. Kalay madenleri ulusallaştırıldı. İşçiler ve köylüler inanılmaz biçimde or-

duyu yenip saf dışı bıraktılar. Gözlemciler işçi ve köylülerin kendi yeterli önderliklerini oluşturmaları karşısında şaşkınlığa uğramıştı (Malloy, 1970:334). Okur yazarlığın göz önüne alınmadığı, bütün yurttaşların oy hakkına sahip olduğu yeni bir seçim yasası kabul edildi.

Fakat işçi ve köylüler hiçbir zaman hükümete gerçekten sahip olamadılar, hükümet orta sınıf *mestizos* (nüfusun yüzde 27'si) elinde kaldı ve bunlar ABD'ne sıkı sıkıya bağlı kaldılar. Bolivya toprak reformu ve madenlerin ulusallaştırılması dönemi boyunca ABD 'yardımı' almaya devam etti. Ordu ABD'li uzmanların yardımıyla yeniden örgütlendi. Kalay madencileri gelişmeleri kavrayarak silahlı direnişe geçtiler fakat ülkenin geri kalan kısmından yalıtıldılar ve yenilgiye uğratıldılar. 1965'de devrimci dalga zayıfladı. Hükümet solcu gerillalara karşı savaşmak üzere özel 'Ranger' birliklerini eğitmesi için CIA'yla anlaştı.

Castro 1966'da bütün Latin Amerika'da ABD karşıtı, anti-emperyalist devrimleri kışkırtma siyaseti izliyordu. Kübalılar And ülkelerinde gerilla *focoları* oluşturmaya çalışıyorlardı. Gerillaların köylüleri kendi yanlarına çekerek ardı ardına devrimci hükümetler kurabileceklerine, devrimin güneyden başlayıp kuzeye kadar yayılacağına inanıyorlardı. Devrimin uluslararası niteliği olacaktı. Hareketin doğal önderleri, kendi devrimleriyle yolu açmış olan Kübalılar olacaktı.

Kübalılar başlangıçta gerilla hareketini Arjantin'de başlatmayı düşünmüşlerdi fakat gelişmelerle eylemler Bolivya'ya kaydı. Bolivya'da hareket gerçekte iki Bolivyalı tarafından, «Coco» ve «İnti» adlı Peredo kardeşler tarafından başlatılmıştı. Bütün hareket gibi onlar da enternasyonalistti. Köktenci Fransız gazeteci Régis Debray'a göre Guevara'yı kendilerine önderlik etmesi için Peredolar çağırmıştı. Aslen Arjantinli olan Guevara, Bolivya'daki Komünist hare-

ketle temas içinde olmuştu ve bütün devrimci gruplar içinde arkadaşları vardı. Çağrıyı kabul etti.

Guevara, Küba Devrimi'nin şansının fraksiyon farklılıklarını aşmakta yardımcı olacağını ve bütün grupların kendi önderliğini kabul edeceğini beklemişti. Bu varsayımın yanılgısı ve başka hatalarla Guevara yaşamını yitirdi.

Bir gerilla hareketinin başarılı olabilmesi için halkın sevgisini kazanması gerektiği açıktır. Zorunlu malzemeyi sağlayabilmek için şehirle de ilişki içinde olunması gerekir. Guevara'nın girişimi başlangıçtan beri zorluklar içindeydi, çünkü bu önkoşullar sağlanmamıştı.

Köylüler, özetlediğimiz nedenlerden dolayı, devrimci bir hava içinde değillerdi. Guevara'nın en fazla güvendiği şehir bağlantısı Mario Monje'ydi. Bolivya Komünist Partisi yeni parçalanmıştı. Monje, Sovyet yanlısı grubun önderiyken, Pekin yanlısı grubun önderliğini Zamora yapıyordu. Monje ve öğütlerine uyduğu Ruslar, Castro ve Guevara'nın da bilmiş olması gerektiği gibi gerilla savaşı düşüncesine soğuk bakıyorlardı. Monje gerilla hareketinin, foco'nun geliştikçe programını oluşturacağı düşüncesine de karşı çıkıyordu ve karşı çıkış temelleri sağlamdı.

Bu nedenlerin Guevara'nın başarısızlığını Bolivya'nın ulusculuğuna bağlamaya yetmeyeceği açıktır. Bolivya Solu'nda bu tür ulusculuğun bulunduğu kuşkusuzdur. Canını ancak kurtaran Debray, kuramını değiştirmiştir. Şimdi sosyalizmin, Latin Amerika'da bir anlamı olacaksa ulusculukla birleştirilmesi gerektiğini söylüyor. Ona göre sosyalizm olmadan ulusculuk da tuzak ve yanılgıdır, işçi ve köylülere önerecek hiçbir şeyi yoktur.

Küba, devrimin başarıya ulaştığı ülke ile Bolivya, devrimin yenildiği ülke arasındaki gerçek farklılık ise, Bolivya ulusculuğu değil, daha çok kontrgerilla yani CIA ile ilgili. Guevara'nın Bolivya'daki hataları, karşılaştırıldığında Castro ve Guevara'nın

Küba'daki hatalarından çok daha ciddi değil. Eğer Guevara Nancahuazu'da Castro'nun grubunun Sierra Maestra'daki hareket serbestliğine sahip olabilseydi bu hatalar ortadan kaldırılabilir ve etkin bir hareket geliştirilebilirdi. Inti Peredo bunu şöyle açıklar:

«Gerilla savaşımının ilk aşaması gerillaların halkın, öncelikle köylülerin arasında derin kökler salabilecek kadar varlıklarını sürdürebilmeleridir... Bizim durumumuza gelince, bizim yeni örgütlenmiş gerillalarımız birinci aşamayı aşamadılar» (Peredo, 1968:80).

Geleneksel olarak ihmalkar ve çürümüş olan Bolivya hükümeti, ABD hükümetinin ve CIA'nın baskısı altındaydı. Guevara'nın orda bulunduğu haberleri inanılırlık kazanınca ABD eğitimi görmüş 600 Ranger Nancahuazu bölgesine gönderildi. Guevara öldürüldüğünde bölgede bulunan ve gömülmeden önce onu gören Richard Gott, devrimcilerin şehir bağıntısının sağlam olmamasına karşın Bolivya askeri istihbaratının onları ortaya çıkarmasının kolay olamayacağını düşünür ve Bolivyalıların bölgeye köylü kıyafetinde askerler göndermiş olabileceğinden kuşkulanır (Gott, 1967:529). Guevara ele geçtiğinde CIA fazlasıyla işin içindeydi. Hatta öldürme emrinin Beyaz Saray'dan geldiği söylenir. Yankiler köylüleri 'yabancılara' yani Kübalı ve Perululara karşı kışkırtmaya uğraştılar mı? Eğer kışkırtmamışlarsa sanıldıkları kadar da kurnaz değillermiş.

Köylülerin yaklaşımındaki yabancı düşmanlığı öğesi herhalde o kadar önemli değildi. Ücra Nancahuazu dahil kırsal kesim siyasal incelikleri kavramaya başlamıştı ve eğer psikolojilerinde yabancı düşmanlığına yer varsa bunun öncelikle orduyu yeniden kuran ve Bolivya'yı uluslararası şirketler yanında bir rejime zorlayan CIA ve Amerika'ya karşı olması daha akla yakındır.

Bolivya'daki durumla başarılı Küba hareketi arasındaki önemli farklılıklar, dolaylı olarak da olsa,

Guevara'nın kendi yazılarında açıklanmıştır. Küba'nın 'olağandışı koşullar'ın yararını gördüğünü, bunların başında da ABD'nin durumu yanlış değerlendirmesinin geldiğini yazar. Batista'nın düşmesini bekliyorlardı fakat onun yerini alanları da ele geçirmekte ve yozlaştırmakta zorlukla karşılaşmayı beklemiyorlardı. «Biz Havana sokaklarında yürümeye başladığımızda artık çok geç kalmışlardı» (Guevara, 1967: 28). ABD'nin Castro hareketine karışmayışıyla dokuz yıl sonra Bolivya'daki gerilla karşıtı savaşın Amerika tarafından yönetilmesi arasındaki fark, iki ülkedeki farklılığın anahtar noktalarından biridir.

Bolivya Komünist Partisi (BKP) daha 1950'de kurulmuştu. Ezilen ulusların ana devrimci kuvvet oldukları çizgisini benimsemişti. Programına Quechuanların, Aymaraların ve öteki ezilen ulusların (beş büyük ve çeşitli küçük uluslar tanımlanmaktadır) bağımsız uluslar olmasını almıştı (Ovando, 1961:103, 106-07).

Kızılderililer arasında gerçekte ayrı uluslar oluşturma duygusu yoktu. Kabileler birbirleriyle uyum içindeydiler. Quechuanlar (nüfusun yüzde 36'sı) toprak savaşında önderliği ele alırken Aymaralar da (nüfusun yüzde 24'ü) kalay madencilerinin önderliğinde harekete katılmışlardı. Köylüler Kızılderili olarak değil *campesino* veya kırsal kesim insanları olarak tanınmak istiyorlardı (Patch, Silvert'de, 1963:111-12).

Ulusal gruplar üstüne siyasetini temellendiren BKP doğal olarak ana dilde eğitimi de platformuna almıştı. Garip biçimde, on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Güney Paraguay'ı yöneten Cizvitler de aynı siyaseti izlemiştir. Kültürel özümlemeye tamamiyle karşıydılar ve Kızılderililere kendi dillerinde, Guaranice eğitim vermek istiyorlardı (Ovando, 1961:148). Bu amaçla Guarani dilini yazıya geçirmiş ve standartlaştırmışlar, bunun Kızılderililere kateşizmi öğrenmekte ve kendilerine onları yönetmekte ilk adım ola-

rak yardımcı olacağını düşünmüşlerdi (Baudin, 1962: 48)[6].

MDR hükümeti de ana dilde eğitime karşı çıkmıyordu. Kızılderilileri 'castellization' adını verdiği bir programla (kapitalist) kültürle kaynaştırmak amacındaydı. MDR, kaynaştırmanın ateşli taraftarı olan Yeni Zelandalı Ernest Beaghole'un çeşitli dilleri araştırmasını destekledi. Onun bulgularına göre kendi dilinde okur-yazar olmak bütünleşmeyi zorlaştıran bir durum değildi, okur-yazar Kızılderililer İspanyolcayı çok daha kolay öğrenebileceklerdi (Ovando, 1961:151). Kuzey Amerikalılar castellization yoluyla kültüre sızma olanaklarını çok daha iyi biliyorlardı. Oklahoma Üniversitesi'nde çocuklara okuma-yazma öğretmek için Quechuan dilinde kitap hazırlandı (a.g.e.:140, 146). Biçimde ulusal, içerikte kapitalist olan bu eğitime karşı Komünist yaklaşımı ne olabilirdi?

BKP, köylüler etnik sorunlara ekonomik ve siyasal sorunlar kadar önem vermezken, etnik sorunlar üstünde durmasıyla kitlelerle bağını yitirmiş oluyordu. Parti 1952 devriminde önderliği kaçırmıştı, Guevara'nın gerilla hareketine de kayıtsız kaldı. Yerel ulusculuk konularına bu kadar önem vermesi enerjisini dağıtmasına ve çok daha önemli konularla ilgilenememesine yol açacak bir etki mi yaratmıştı?

SONUÇ

Latin Amerika, Lenin'in - Stalin tarafından kabul edilen - ulusculuğun sınıf temelinde çözümlenmesi formülünün yeniden gözden geçirilmesi gerek-

---

6. Cizvitlerin Paraguay'daki siyasetlerinin Katolik Kilisesinin genel çizgisi olduğu düşünülmemeli. Meksika'da kültürsüz gerici papazların yerli dilinde yazmayı ölümle cezalandırılacak bir suç kabul ettikleri söylenmektedir! (Darcy, 1972: 229).

tiğine bir kanıttı. Anti-emperyalizm biçimiyle ulusculuk Latin Amerika'da yaygındır. Latin Amerika'da emperyalizm yüzyıldan fazla süredir doğrudan siyasal yönetim değildir, öncelikle *ekonomik* emperyalizmdir. Bu biçimdeki sömürüye karşı savaşımda önderlik, sömürü sürecinde yer almış olan ve kendi ayrıcalıklarını tehlikeye atmak istemeyecek olan yarı sömürge burjuvazisince yürütülemez. Latin Amerika'da anti-emperyalist hareketin kadroları proletarya ve köylülüğün bazı kesimleri olmalıdır. Fakat şehirlerdeki geniş, gelişmemiş orta sınıf da başarılı bir sosyalist-uluscu hareket için reddedilmemesi gereken bir öğedir ve bu sınıfın çözümlemesinin geliştirilmesi Latin Amerikalı Marksistler için bir zorunluluktur.

Anti-emperyalist hareket kendisini yarı sömürge sömürüsünden kurtarabilmek için aynı zamanda sosyalist olmak zorundadır. Ancak böyle bir hareket için halk kitleleri fedakarlığa girer ve ancak eski efendilerin yenileriyle değiştirilmeyeceğine inandığında harekete geçer. Küba Devrimi'nin büyük önemi buradadır.

8

TOPLUMSAL SINIFLAR VE ULUSLARIN OLUŞUMU: FANON, CABRAL VE AFRİKA KURTULUŞ SAVAŞIMI

Yeterli bir ulusculuk kuramı bulunmadığını Afrika'ya baktığımızda daha iyi anlıyoruz. Burda sözcüğün gerçek anlamıyla düzinelerle ülke siyasal bağımsızlığını kazanmış durumda veya kazanmak üzere fakat asgari bütünleşmeden yoksunlar ve kendilerinin ulus olduğuna ilişkin bilinçleri yok denecek kadar; bağımsız ve (hepsinden önemlisi) kendi bilinçlerinde varlıklarını geliştirebilmek için bu pek dostça olmayan dünyada kılavuzları ne olabilir?

SÖMÜRGECİLİK VE ULUS OLUŞTURMA

Ulus oluşturma sorunu, Afrikalılar için, büyük oranda kaynaşma ve sonuçta kabileleri ortadan kaldırma sorunudur. Kabile bir akrabalık grubudur, tipik olarak birkaç klandan oluşur; kural olarak ortak bir dili ve farazi veya büyüsel ortak ataları vardır. Kabile ancak birkaç yüz üyeden oluşabilir[1]. İlkel eko-

1. Kabilenin birliğini oluşturanın ortak dil veya ortak kültürel nitelik olmadığını belirtmek gerekir. Birlik manevi bir etkendir, kabile üyelerinin bilincinde vardır; kabileciliğin

nomik koşullarda kabile, birimleri bağımsızlaşacak ve hatta birbiriyle savaşacak kadar büyüyebilir. Fakat ortak köken bilinci varlığını sürdürebilir ve bunalım zamanlarında ortak dile sahip kabileler genellikle eylem birliği yapmak için birleşebilirler.

Oluşturulmuş çeşitli kabile federasyonlarından söz edilmiştir. Örnek olarak J.S. Coleman, Nijerya'nın üç büyük kabileler-üstü grubunu 'ulusal topluluk' olarak adlandırmıştır; terim Doğu Avrupa'da halen ulusal devlet kurmamış olan dil grupları için kullanılmaktadır. Fakat aralarında benzerlikler olsa da Afrika kabile federasyonu Avrupa'daki ulusal toplulukla aynı şey değildir. Bu federasyonlarla ilgilenen Fransız antropologlar *ethnie* terimini kullanma eğilimindedirler, bu da bir etnik grubu anlatmaktadır. Anthony Smith de aynı terminolojiyi kullanıyor (bknz. A. Smith, 1971:162). Sovyet Afrika uzmanı I. Potehkin alanı boş bularak Rusça *narodnost* terimini kullanıyor ve bütün kabilelerin uluslaşma yolunda *narodnost* aşamadan geçtiğini ileri sürüyor (Potehkin, 1957-1958: 62).

Kabilelerin federasyon biçiminde birleşmeleri askeri baskı veya işgalin zorlamasıyla da olabiliyor. Güney Afrika'da 1820'lerde Zulu kabilesi şefi Çaka bütün Natal kabilelerini kendi yönetimi altında toplamaya girişmişti. A.T. Bryant bu girişimi şöyle anlatır:

«Bağımsız kabileler... bağımsızlıkları yitirdi, yönetici aileler sürüldü veya öldürüldü, hiçbiri dışarda bırakılmadan bütün kabileler birleştirildi; artık başlarında Çaka, onlara Zulu ulusu denilebilirdi (Wallerstein'de, 1966:564)

Bu 'ulus' veya imparatorluk gerçekten çok ge-

---

kültürel simgeleri «kültürel gerçekliğin soyutlamalarıdır, temel öğelerin değil» (La Fontaine, Gulliver'de, 1969, 189-90). La Fontaine burda Doğu Afrikalı Gisu kabilesinden söz etmektedir. Minogue ulustan söz ederken aynı noktaya değinir.

nişti; 1838'de Hollandalılara karşı savaş alanına çıkan Zulu ordusunun bir milyon askerden oluştuğu söylenir.

Kabileler federasyonunun barış yoluyla oluşturulması da olanaklıdır. Güney Orta Afrika'da Fanglar, Zulular tarafından saldırıya uğrayıp dağıtılmıştı. Ortak dili ve ataları olan Fanglar çeşitli önderler tarafından biraraya getirildiler. Silahları askeri değil fakat folklorikti.

Yüz elliden çok Fang klanında herkes kökeninin *Adzap Mboga,* parçalanan Adzap ağacından geldiğine inanır. Çeşitli ekzogami sorunları ve öteki karmaşalardan dolayı birlik önderleri önce en çok altı klanı biraraya getirdiler ve bu birime yeni bir ad verdiler. Her klanın parçalanan ağacın anahtar rol oynadığı bir göç efsanesi vardı. Efsane gözden geçirilip güncelleştirildi, yeni biçimi Fank bölgesindeki (Kuzey Gabon ve Güney Kamerun) her köye yayıldı. Gabon ve İspanyol Ginesi'nin o dönemdeki (1950'lerin başları) yöneticileri gelişmeleri duymuşlardı ve tebalarının biraraya gelmesini önlemek isterlerdi fakat artık çok geçti (Fernandez, Wallerstein'de, 1966:587-90). Fanglar çoktan kendi bilincine sahip kabile federasyonunu oluşturmuşlardı; bu kez federasyon veya *ethnie* yeni bir ulusun temeli olmadı.

Tek bir *ethnie*'nin (kabile federasyonu için bu terimi kullanacağız) ulus oluşturacak kadar büyük olduğu durumlarda eski gelenekler, çok kabileli devletlerde olduğu derecede yıkıma uğramazlar ve bu tür geleneklerin devamı süreci hızlandırabilir. Somaliler bunun örneğidir; İtalyan ve Britanya Somalisi olmak üzere iki sömürgeye bölünmüştü fakat Somali'de yaşayan *ethnie,* komşu Ethiopya ve Kenya'da da halkın büyük kesimlerini oluşturacak kadar büyüktü. Kültürün aynılığı kabile yapısına istikrar kazandırmıştı, bu yapının önemli yanlarından biri de akrabalık bağlılıklarıydı. Toplumsal ve ekonomik yaşamda aile bağlılıkları arasındaki rekabet önemli bir etkendir, ka-

yırmacılık yaygındır. Somali bu nedenlerle çağdaş, bütünleşmiş bir devlet olamamaktadır (Lewis, Gulliverse, 1969:359 vd.). 1969'da bir askeri grup çağdaşlaşma yeterince hızlı ilerlemediği için iktidarı almıştır.

I.M. Lewis bir devlette kabilelerin çokluğunun, birlik içinde, çağdaş, ulusal kültür oluşturmada tek kültürlü Somali'ye göre *daha* fazla şansa sahip olduğunu söyleyecek kadar ileri gider (a.g.e.). Emperyalist siyasetin böl ve yönet uygulamasının sonuçları bütün sömürgelerde herkesin görebileceği kadar açıktır. Doğrudan emperyalist yönetim olmadığında bile değişik kültür grupları arasındaki sürtüşme iç savaşa yol açabilecek noktaya varabilmektedir. 1967-1970'de kabileler arası iç savaşla harabeye dönen Nijerya en önemli örneklerden biridir.

Afrika toplumunun kabile yapısı Batılı sınıf kuramının uygulanmasına da sınırlar getirir. Kabilenin iç örgütlenmesi sınıfsızdır ve yakın yıllara kadar Afrika'nın çoğu yerinde kabile birincil toplumsal örgütlenme olduğu için 'sınıfsız Afrika' mitosunun derin kökler bulabilmesine şaşırmamak gerekir.

Samir Amin çok daha fazla bilinmeyi hakeden bir makalesinde bu düşünceye karşı çıkmıştı (Amin, 1963). Amin birçok bölgede kabilelerin başka kabilelere tabi olduğunu ve bunun bir kast düzeni oluşturduğunu söyler. Ekonomik artık değerin üretildiği her yerde yerel bir grup onun mülkiyetini ele geçirme yollarını kurumlaştırmıştır. Amin'e göre Batı Afrika'daki çok sayıda köylü yarı serf koşullarında yaşamaktadır. Nijer'in kıvrım bölgesi Fouta'da ve Kuzey Nijerya'da bu sayıyı milyonlarla ifade eder (a.g.e:53).

Afrika'da toprak genellikle ortaktır fakat aileler arasında hayvan sürülerinin dağılımında büyük farklılıklar görülür. Hayvan yetiştiricileri Mağribiler, Tuaregler ve bazı Peuller arasında küçük bir aristokrasi oluşturmuştur.

Bazı bölgelerde hâlâ varlığını sürdüren sınıfsız köy toplumu Amin'e göre Afrika üstüne çalışanları yanlış yönlendirmiştir. Bazı bölgelerde daha onuncu yüzyılda köy toplumu dağılmaya başlamıştı. Küçük devletler oluşuyor ve bir sömürü sistemi kurma eğilimi gösteriyorlardı (a.g.e.:51, 54). İşgal öncesi bazı Afrika devletleri köleciliğe dayanmaktaydı ve sömürülerinde onların yerini alan Avrupalılar kadar acımasızdılar.

Avrupalıların sahneye çıkması, sahilde ticaret merkezleri kurmaları ve köle ticaretinin yayılması 'sınıfsız' Afrika'da yeni eşitsizlik öğeleri geliştirdi. Yeni doğmaya başlayan şehirlerde serbest girişim sınıfların gelişimini başlattı. Etnik gruplar da sınıfsal yapı geliştirme eğilimi gösterdiler.

Afrika ekonomisi Avrupalı anlamıyla hiçbir zaman feodalizm geliştirmedi. Avrupalılar ham madde ve gıda kaynağı olarak Afrika'yı sömürmeye başladıklarında madenlerde ve plantasyonlarda çalıştırmak üzere bir tür zoraki emek kullanımına başvurdular. Ama bu işçiler serf değildi. Toprağa bağlı değillerdi, tersine zoraki emek uygulamaları, kapitalist sömürünün çıkarı için onları topraktan koparmak istiyordu.

Marksist olsun olmasın tarihçilerin Afrika'yı Avrupa'daki gelişime uydurmaya çalışmak için Procrustes yatağına yatırmaya çalışmayı bırakmalarının zamanı gelmiştir. Afrika kendi terimleriyle araştırılmalıdır. Afrika'da da başka yerlerdeki gibi uluslar doğmuştur fakat onların gelişim biçimleriyle Avrupa'nınkiler farklıdır. Afrika'nın gelişimi dışardan, kendi gelişimini 'geri' Afrika için model olarak gören Avrupalılarca engellenmiş olduğundan bu duruma özellikle dikkat edilmelidir.

Emperyalizmi hoş görenler, emperyalizmin sömürge toprakları halkı için yararlı olduğunu göstermek için bir dizi aldatıcı düşünce geliştirmişlerdir. Özellikle ulusların oluşumu konusunda Martin L. Kil-

son, Jr. sömürgeciliğin üç yolla ulusların ortaya çıkmasını hazırladığını ileri sürer: Sömürge iktidarları kesin siyasal sınırlar kurmuşlardır; bir *lingua franca* sağlamışlardır; ortak kültür getirmişlerdir. Bu iddiaların geçerliliğini inceleyelim.

'Kesin siyasal sınırlar'ın oluşturulması, sömürgeci iktidarların silahlı kuvvetleriyle bunları desteklemesi sonucu ortaya çıkmıştır; 'bağımsızlık'tan sonra bile bazı eski Fransız sömürgeleri sınırlarını korumak için Fransızlara güvenmek zorunda kalmışlardır. Tanzanya Başkanı Julius Nyerere 1963'deki konuşmasında bu sınırların 'etnolojik ve coğrafi saçmalık' olduğunu söylemişti. Afrika 'boynuz'undaki Somaliler 1960'da bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Topraklarının, iddialarını sürdürdükleri komşu Ethiopya, Cibuti ve Kenya'da Somalililerin yaşadığı bölgeleri kapsamadığını gördüler. Nyerere, biraz önce alıntıladığımız konuşmasında, ulusal birlik kurma yolunda dinsel birliğin bulunmayışının Sudan ve Çad gibi bölgelerde büyük sorunlar yarattığını ve bağımsızlıktan sonra yıllarca süren iç savaşlara yol açtığını söylemiyor. 1937-1940 Nijerya iç savaşında da din önemli etkenlerden biriydi.

Bir sömürgenin etnik birliği bulunduğu durumlarda bile Avrupalıların iktidar ilişkilerindeki değişimlerle bu birlik bozulmuştur. Kamerunlar önce Alman sömürgesiydiler fakat I. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge bölündü, bir parçası İngiltere'ye, öteki Fransa'ya verildi. Yerlilerin istekleri sorulmadı. Kamerunlular birleşebilmek için, silahlı hareketler de dahil, uzun yıllar savaşım verdiler ve ancak 1961'de devlet olarak Kamerun'un kurulması sağlanabildi.

Sömürgeci iktidarın lingua franca sağladığı iddiası da, bu dilin değişmesinin de, sınırlar gibi bu iktidarlara bağlı olduğu ışığında değerlendirilmelidir[2].

---

2. İki ortak dille başbaşa kalan öteki Afrika ülkeleri Somali (İngilizce, İtalyanca ve Fransızca) ve Güney Afrika'-

Bazı sömürgelerin zaten kendi ortak dilleri vardı; Doğu Afrika'da olduğu gibi. Svahilice bağımsızlıktan sonra Tanzanya'nın resmi dili oldu; bu dil kabile dili değil, sömürgecilik öncesinden önem kazanmış melez bir dildir. Sömürgeci iktidarların dili birçok eski sömürgede mecburen kullanılmaya devam edilmektedir; yeni devlete birlik kazandırırken yeni sömürgecilik döneminde ayrıcalıklarını korumak isteyen emperyalistlere de büyük avantaj sağlamaktadır.

Kilson'un Avrupalıların sağladığını iddia ettiği 'ortak kültür' konusunda da, iki sömürgeci gücün, Belçika ve Portekiz'in kültürlerini sömürgeleriyle paylaşmak için hiçbir girişimde bulunmadıkları örneğini verebiliriz. Tersine Avrupalı kültürlerini yerli halktan uzak tutmaya çalışmışlardır. İngiliz ve Fransızların kendi kültürlerini Afrika halklarının arasında yayma çabaları da bütün sömürgeci sistemin en acı yalanlarından biridir.

Kilson'un sömürgeciliğin ulusların ortaya çıkışına yol açtığı iddiası yanıltıcıdır. Avrupalıların Afrika'ya müdahalesinin gerçekte çağdaş, bütünleşmiş ulusların gelişimini geciktirdiği söylenebilir.

Afrika halklarının gelişimi ve (birçok yerde gelişmiş bir aşamaya varan) uygarlığı kesintiye uğratılmış ve yok edilmiştir. Bu uluslar daha sonra papan ve vahşi, aşağı ırk olarak tanımlanmış, Hıristiyan Tanrı tarafından üstün Avrupalılara köle olmak üzere yaratıldıkları söylenmiştir. (Brüksel'de 10-15 Şubat 1927'de Emperyalizm ve Sömürgeci Baskılara Karşı Birlik'in Zenci Sorunu konulu Birinci Uluslararası Kongre kararından; Owen ve Sutcliffe'de Hodgkin'den alıntılanmıştır, 1972:100; tarihsel bilgi için bknz. Davidson, 1970).

Sömürgecilikten kurtulan ülkelerde siyasal istik-

---

dır. Güney Afrika'da Bantuca konuşan halk İngilizce ve Afrikanca'yla (Değişmiş Hollanda dili) karşı karşıyadır. Somali'de Arapca da resmi dildi.

rarsızlık bulunduğunu Ahmadu Bello Üniversitesi'nden (Nijerya), James O'Connell ifade etmiştir. Sömürgecilik otoriter bir gelenek yaratmaktadır. İktidar kurumlarını sömürgeci iktidarın ve yurttaşlarının çıkar ve ayrıcalıklarını sürdürecek biçimde yapılandırmıştır. Öte yandan, bağımsızlık elde edildiğinde ortaya çıkacak gruplar arasındaki güç sınama döneminin iktidar ilişkilerine karşı çok az bir ilgi vardır (O'Connell, 1967:182-85).

Bazı bölgelerde bir kabilenin öteki tarafından sömürülmesi Avrupalıların gelişinden önce de vardı. Sömürgecilik döneminde de bu sömürü devam etmiş ve bağımsızlığın kazanılmasıyla yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Örnek olarak Belçikalılar Ruanda, Burundi'ye egemen olduklarında, küçük bir kabile olan Tutsilerin Hutu çoğunluk üzerinde tahakküm kurmuş olduklarını görmüşlerdi. 1962'de bağımsızlık kazanıldığında Ruanda'da Hutular hükümeti ele alabilmişlerdir fakat Burundi'de Tutsiler birçok Hutu ayaklanmasını bastırmış ve binlerce Hutu'yu kesmişlerdir. Sınıf çatışmaları sömürgecilik öncesinde bulunduğu yerlerde sömürgecilik dönemi boyunca da varlıklarını sürdürmüştür. O'Connell 'kabilecilik'i devlet bürokrasisinde yer alabilmek için sürdürülen savaşım olarak değerlendirir.

Emperyalistler kabileler arası düşmanlığı yatıştırmak için birşey yapmadıkları gibi çoğunlukla düşmanlıkları yaratmışlardır. Jomo Kenyatta'nın Kenya Afrika Ulusal Birliği (KANU) kabileler arası birlik temelinde kurulmuştu. Kenya Afrika Demokratik Birliği (KADU) ise kabilecilik üstüne kurulmuştu ve gerçekten kabileciliği güçlendirdi (Mboya, 1963:66-67). KADU'nun Britanya yaklaşımını temsil ettiği söylenir. (Altın Sahili - Gana'da Britanya'nın bölücü kabileciliği canlandırması hakkında bknz. James, Miller ve Aya'nın çalışmasında, 1971:127).

Kilson'un özellikle üstünde durmadığı ekonomik alanda ise emperyalizm, ulusun oluşumunda önemli

bir etken olduğunu gördüğümüz bütünleşmeyi durdurmuş ve engellemiştir. Emperyalist iktidarlar, tipik olarak, ihracata dayalı bir ticaret geliştirmişler, sömürge içinde ticaret gelişmeden kalmıştır[3]. Maden ve plantasyonlar, Batı uygarlığının girmediği ve merkezleşmiş yerli ekonomiden çok, sömürgecilerin 'ana vatan'ı ve öteki gelişmiş ülkelerle bütünleşmiştir. Dolayısıyla Afrika'nın yeni devletlerinin çoğunda iç bütünleşme daha yeni başlamıştır.

ULUSAL KURTULUŞ KURAMI: FRANTZ FANON

Marksizmin, yararlı olabilmesi için, yaşayan bir öğreti olması gerekir, düzeltilebilmeli ve güncelleştirilebilmelidir. Ulusal kurtuluş savaşı içinde yer alan insanlar, geleneksel Marksizmle zorunlu olarak çatışmasa da gerçekten onunla özdeş de olmayan kavramlar geliştirmişlerdir. Afrika ulusal kurtuluş savaşımlarının önde gelen iki kuramcısı Frantz Fanon ve Amilcar Cabral'dır. Birincisi Cezayir'in bağımsızlığı için çalışan Batı Hint Adaları'ndan bir zenci, ikincisi Gine Kurtuluş Partisi'nin kuruluşuna katılan, Partido Africano da Independencia da Guiné e Cabo-Verde (PAIGC) Portekiz Ginesi'nin (şimdi Gine-Bissau) yerlisidir. İkisi de devrimci sosyalisttir, Cabral Marksisttir, Fanon değil. Fanon Marksistlere yabancı bazı kategorileri kullanmıştır; daha engin bir düşünür olan Cabral geleneksel Marksizmin değerini kabul etmekle birlikte zaman zaman ondan ayrılır. Çözümlemelerini kısaca da olsa inceleyeceğiz.

Toplumsal devrimin Avrupa'da gerçekleşeceğini varsayan Marx ve Lenin doğal olarak Avrupa prole-

3. Ne kadar küçük olduğuna karar vermek zordur. Potehkin konunun nerdeyse tamamiyle gözardı edildiğini söyler (Potehkin, Wallerstein'de, 1966:570-71).

taryasının da dünyanın geri kalan kesimine sosyalizmde önderlik yapacağını varsaymıştır. Fanon bu kavrama karşı çıkar, bütün umutlarını devrimci proletarya ve sömürge burjuvazisinin anti-emperyalizmine bağlayan çözümlemeye itibar etmez. Fanon aynı zamanda emperyalizmin hem sömürgelerde hem sömürgecilerde yarattığı psikolojik etkiler üstüne de çalışmıştır.

Fanon Batı Hint Adaları'nda Martinik'de 1925'de doğdu. Okula Martinik'de başladı ve yerli şair Aimé Césaire'den çok etkilendi. Césaire zencilerin *ırksal* gururu üstünde duruyordu, onun için ulusculuğun önemi ikincildi (Fanon, 1967b:21). Martinik gerçekten siyasal baskılar konusunda özel bir bilinç geliştirmiş değildi. Fransa Meclisi'ne milletvekili gönderiyordu ve yerliler, Césaire ve (başlangıçta) Fanon, kendilerini sadık Fransızlar olarak görüyorlardı[4]. Fakat Fransızlar, sömürge piramidinin tepesindeki küçük aristokrasi hep ırkçı eğilimler içindeydi ve Martinik halkının Fransızlara karşı hoşnutsuzluğu 1940'da, Vich taraftarları ırkçı ve Nazi işbirlikçilerini Martinik'i yönetmek üzere gönderdiğinde yoğunlaştı.

Savaş sürerken Fanon Fransa'ya gitti. «Kendisi hakkındaki düşüncesiyle ötekilerin, özellikle Fransızların kendisini nasıl gördüğü arasındaki şaşırtıcı zıtlığı anlamayı» umuyordu. Hür Fransızlara katıldı ve yiğitçe onlarla birlikte savaştı fakat Vichy yanlılarında çok açık olan renk ayrımının onların kadrolarında da bulunması onu şaşırttı.

Fanon tıp eğitimi görmek için Fransa'da kaldı. Afrika'dan gelip, benimseyebilecekleri bir kişilik tanımı peşinde olan öteki zencilerle tanıştı. Léopold Senghor (daha sonra Senegal başkanı) ve *Présence Africaine*'li Alioune Diop'dan kesinlikle farklı olma-

4. Savaştan sonra Césaire Martinik'i ziyarete gelen André Malraux'u şöyle selamladı: «Şahsınızda büyük bağlılık duyduğumuz büyük Fransız ulusunu selamlıyorum» (Caute, 1970:61).

sına karşın onlara daima kişisel saygı besledi. Lyon'da Troçkist bir grupla ilişki kurdu ve onlardan 'resmi' Marksizme saygı duymamayı öğrendi. Kendisini Marksist kabul etmemesine karşın ekonomik sömürüyü öğrendi ve sosyalist devrimci oldu. Kendisini hâlâ Fransız kabul ediyordu. 1952'de şöyle yazmıştı:

«Bizler (zenciler) «yabancılar» olarak kabul edilmeyi reddediyoruz. Fransız dramında tam anlamıyla rolümüz var... Ben Fransızım... Kişisel olarak Fransa'nın geleceğiyle ilgileniyorum, Fransız değerleriyle, Fransız ulusuyla ilgiliyim» (Fanon, 1967a:203).

Fanon başarılı bir öğrenim yaptı ve oyunun kurallarına göre Fransız tıp kurumlarında yüksek bir görev alması gerekiyordu. Fakat zorluklar çıkartıldı ve sonunda bunların onun renginden kaynaklandığı açığa çıktı. Sonunda bir Cezayir hastanesinde görev almayı kabul etti.

Fanon'un özel ilgi alanı psikiyatriydi ve ilgisi egemen olan ve egemenlik altında olan üstünde yoğunlaşmıştı. Bir dizi çalışmayla bu ilişkinin iki tarafın da ruhsal sağlığı üstünde nasıl kötü etkiler yarattığını gösterdi. Fanon beyaz adamın doğurduğu aşağılık duygusunun ortadan kaldırılmasında egemenlik altındaki sömürgenin önemli yeri olduğunu kavradı. İlk aşamada bireyin öz saygısı açısından uluscu (ulusal kurtuluşçu) harekete katılmanın önemi üstünde durmadı. Bunun yerine baskı yapana karşı bireysel şiddet hareketlerinin değerini vurguladı. Şiddetin bireyin psikolojisi üstünde temizleyici bir etkisi bulunduğunu, kendi içinde ve kendi başına bir değeri olduğunu söyledi. Fakat bireyler üstündeki araştırmaları kanılarını güçlendirecek sonuçlar sağlamadı (Gendzier, 1973).

Fanon'un bireysel psikoloji çözümlemelerinden farklı olsa da, zorunlu olarak onunla tutarsız olmayan vargısı toplumsal devrimde ciddi bir sonuç alınmak isteniyorsa kitlesel şiddete başvurma gereği üstünde durmasıdır:

Halk tarafından işlenen, örgütlenmiş ve önderler tarafından öğretilen şiddet kitlelere toplumsal gerçekleri anlamada yardımcı olur ve onlara bu gerçeklerin anahtarlarını sağlar. Bu savaşım olmadan, eylem pratiğinin bu bilgisi olmadan süslü giysilerle resmi geçitlerden ve trampet gürültüsünden başka bir şey elde edilemez. Ancak asgari düzeltimler, tepede birkaç küçük reform ve sallanan bayraklar kalır. Tabanda bölünmemiş kitleler, hâlâ Orta Çağ'da yaşarlar, zamanı sonuna kadar belirleyen budur (Fanon, 1967b:117).

Fanon'un şiddet üstünde duruşu elbette Sorel'i anımsatıyor fakat Fanon'un yapıtları üstünde çalışan Gendzier, Fanon'un düşünceleriyle Sorel arasında, sonuçta sömürgeciliğin değil Fransız işçi sınıfı düşüncelerinin yorumcusu olan Sorel arasında, bir bağıntı bulamamıştır (Gendzier, 1973).

Fanon'un şiddet savunusunu değerlendirirken, orta sınıf pasifistler ve şiddetten iğrenenler, şiddetin fakirlerin ve baskı altındakilerin, beyaz egemenliği altındaki zencilerin ve özellikle sömürgecilik karşıtı savaşta sömürge halkların günlük yaşamının parçası olduğunu anımsamalıdırlar. Beyaz yönetici sınıfın tipik bir üyesi, kendisine sağlanan ayrıcalıkların nasıl şiddetle ayakta tutulduğunun veya nasıl ayrımcılıkla elde edildiğinin farkında olmayabilir. Fanon 1960'da acıyla şunları söylüyordu:

«Yakında Cezayir'de işlenen suçların yedinci yılına gireceğiz ve bu süre içinde tek bir Fransız bile bir Cezayirliyi öldürdüğü için Fransız mahkemelerine çıkartılmamıştır (Fanon, 1966:72).

Fransızların Paris'de kurtuluş savaşçılarına işkence uygularken baskıcı rejimlerini bir yandan nasıl *hukuk bayrağı* altında sürdürdüklerini anlamak için okuyucu *The Gangrene*'i (Alleg, 1960) inceleyebilir [Türkçesi: *Sorgu,* Alan Y. 1987].

Cezayir içindeki ve dışındaki bir dizi olay Fanon'un Fransa'ya duyduğu bağlılığı zayıflattı ve ken-

di düşüncesiyle 'resmi' Fransız Marksistleri arasındaki ayrımın önemini artırdı.

Fransız Komünist Partisi'nin (PCF) II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilik karşısında nasıl zayıf kaldığı ve tereddütler geçirdiği kaydedilecek bir konudur. Mayıs 1945'de Cezayir'in Constantine bölgesinde uluscu ayaklanmalar olduktan sonra PCF kışkırtıcıların cezalandırılmasını istedi ve Cezayir'in bağımsızlığına karşı çıktı. Vietnam'ı da Fransız Birliği içinde tutmak istiyordu.

Sonra bir dönem, 1949'dan başlayarak, hükümet dışında kalan PCF, Vietminh'e karşı savaşa muhalefetin ön cephesinde yer aldı. Genel Sekreter Maurice Thorez Hindiçin'e yükleme yapmayı reddeden dok işçilerini selamladı, demiryolu sabotajları etkin biçimde teşvik edildi. Ho Şi Minh sevgi ve saygı mesajları yolladı (Caute, 1970:48-49).

Hindiçin'e Fransa açısından barış geldiğinde, 1954'de, Cezayir'de kurtuluş savaşı başladı ve PCF'nin tereddütü bu kez belirgin ve uzun süreli oldu. 'Barış' çağrısında bulundu ama bağımsızlıktan söz etmedi. Mart 1956'da Komünist milletvekilleri hükümete Cezayir'de istediklerini yapmasını sağlayacak özel kuvvetler göndermesi için yapılan oylamada olumlu oy verdiler. PCF 1957'ye kadar Cezayir'in bağımsızlığını savunmadı. Bazı küçük sol örgütlerse başından beri Cezayir'in bağımsızlığını savunuyorlardı. Örnek olarak Satre'ın öğrencisi ve Fanon'un arkadaşı olan Francis Jenson Ulusal Kurtuluş Cephesi yanlısı bir direniş örgütüne önderlik ediyordu ve 1960'da polis tarafından dağıtılana kadar örgüt savaşımını sürdürdü[5].

Césaire PCF'nin tutumundan rahatsızlık duyarak Parti'den istifa etti. Thorez'e şöyle yazıyordu:

«Fransız Komünist Partisi'nin bazı üyelerinde görülen açık hatalar: derin özümleme yanlılığı, bi-

---

5. FKP hakkındaki belgeler için bknz. Moneta, 1968.

linçsiz şovenizm, Avrupa burjuvazisiyle paylaştıkları Batı'nın ne olursa olsun üstün olduğu yönündeki inançları, devrimin yalnız Avrupa'da olanaklı olduğu yönündeki inançları, yalnızca böyle bir devrimi istenir görmeleri, bütün dünyanın bu evrimden geçeceği düşünceleri, kısaca pek itiraf etmedikleri fakat gerçekte büyük harfle U uygarlığa, büyük harfle İ, ilerlemeye olan inançları (küçümseyici adlandırmalarıyla 'kültürel gerililik'e düşmanlıklarını da belirtmeli) vardır» (Owen ve Sutcliffe'den alıntı, 1972:110).

Sömürgecilerin insanlık dışı davranışlarının Fransa'da kabul görmesi Césaire'e göre Fransızların, ve bu bütün Avrupa kıtası için geçerlidir, sömürgeciliğin onları barbarlaştırmasındandır; Hitler'in beyaz Avrupa'da insanları düşürdüğü durum, yalnızca, temiz görünmeye çalışan Avrupalı beyazların yıllardır sömürgelerde zencilere uyguladıklarının onlara da uygulanmasıdır (a.g.e.:111).

Emperyalist ülkelerin işçi sınıfının sömürge halklarının doğal bağlaşığı olduğu düşüncesi Marx ve Lenin'e kadar gider. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da, Anglo-Sakson ülkelerde değilse bile Fransa'da aynı düşünceyi paylaşan yazarlar olmuştur.

Césaire bu düşünceye karşı çıkar. Daha önce Sultan Galiev'de gördüğümüz düşünceyi paylaşarak Fransız işçilerin sömürgelerin sömürülmesinden pay aldıklarını ileri sürer. Sömürge halkların doğal bağlaşıkları öteki sömürge haklardır diye yazar:

«Kutsal bir hakla bağlaşma yoktur. Bizim yer, zaman ve işlerin doğasıyla seçilmiş bağlaşıklarımız vardır. Eğer Fransız proletaryasıyla bağlaşıklığımız sınırlayıcı ise, bizim öteki doğal ve zorunlu bağlaşıklarımızı unutmamıza ve bu tam anlamıyla meşru ve verimli bağlaşıklarımıza önem vermememize yol açıyorsa, eğer Komünizm bizim en canlı arkadaşlığımızı, bizi (Martinikliler) öteki Antillerle, Afrika'yla birleştiren bağları koparıyorsa o zaman Komünizmin, bizim en canlı dostluğumuzun yerine en soğuk soyut-

lamaları koyma riskini getirerek bize hiç de iyilik yapamadığını söyleyebilirim» (a.g.e.:113)[6].

Fanon için de dönüm noktası gelmişti. Avrupalılarla artık bir ilişkisi kalmamıştı. Tıp hizmetinden istifa etti ve çoğunlukla Tunus'daki üslerde olmak üzere birkaç yıl Cezayir direniş hareketinde çalıştı. *El Mucahid* gazetesinde yazılar yazdı, bir dizi makalesini ve önemli çalışması *Yeryüzünün Lanetlileri*'ni tamamladı; bu kitabını 1960'da yayımladı. 1961'de öldü.

Fanon daha çok beyaz adama karşı şiddetli tartışmalarıyla bilinir. (Daha sonra *Ölen Sömürgecilik*'de yayımlanmış olan makalelerine bknz., 1965). Fakat Cezayir direniş hareketinin Avrupalı beyaz üyeleriyle daima sıcak bir ilişkisi olmuştur. Cezayir bağımsızlık partisinin Soummam'da 1956'da kabul edilen çizgisiyle, ilkelerini kabul eden bütün Fransızlarla işbirliği öngörülmüştür. Hatta Fanon bu siyasetin sözcülüğünü yapmıştır.

Fanon'un bizim konumuz açısından en önemli katkısı, sömürgeci koşullar altında toplumsal devrim için çeşitli sınıfların rolleriyle ilgilidir. Fanon o zamanki ortodoks Marksist kuramın, devrimin, köylülerle işbirliği yapan proletaryanın Komünist Parti önderliğinde gerçekleştirileceğine dair görüşünden kopmuştur.

Fanon'a göre proletarya devrimci bir sınıf değildir. Fransız işçiler hem metropolde hem Cezayir'de kurtuluş hareketinin düşmanıydılar (Fanon, 1967b:

---

6. Manuel Bridier'den:

«İşçi sınıfı (bütün olarak veya belirli kesimleriyle) toplumla bütünleştiğinde, (doğru veya yanlış) bir devlette iktidarı ele geçirme olanağı bulunduğuna inandığında, sömürgelerin kurtuluşu sorunu arka plana itilir ve ulusal stratejiye bağlı kalır (Bridier, 1968:273).

7. Fanon rahatça şöyle diyordu: «Cezayir'deki her Fransız düşman askeridir» (Fanon, 1967b:81).

65)[8]. Afrikalı işçiler bile, genellikle ulusal kurtuluş hareketinin parçası olmalarına karşın devrimci bir kuvvet değillerdi (Fanon, 1966:47). Tersine, rahat ve ayrıcalıklı bir grup oluşturuyorlardı. Sendikaları yoluyla bütün ülkenin ortalamasından daha yüksek gelir elde edebiliyorlar. Onları koruyan özel yasalar var. Dolayısıyla işçiler ve yer aldıkları uluscu hareketler en çok reformist oluyor. Buna göre Fanon'un gerekli bulduğu toplumsal devrim için işçilerin hazır olması mı beklenecek? Fanon'a kalırsa bu çok uzun zaman alırdı, devrimi belirsiz bir zamana ertelemek demekti.

Fanon devrimin aynı anda iki tür ayrıcalığa karşı, ekonomik ve ulusal ayrıcalıklara karşı verilen savaşımla gelişeceğine inanıyor. Devrimde önderliği yürütecekler proletarya veya (onların da gerekli olmasına karşın) aydınlar değil köylülük ve (şehirlerde) lümpenproletaryaydı.

Marx'ın kullandığı biçimiyle lümpenproletarya pezevenklerden, fahişelerden, gangsterlerden, uyuşturucu satıcısı ve tutkunlarından, en yükseğini verene satılacak olan ahlak düşkünü kesimden oluşur. Ulusal Kurtuluş Ordusu kırsal kesimde etkinlik gösterirken yenilip gerilla gruplarına dönüşmek zorunda kalınca şehirlere sızmaya çalışılmış ve Cezayir'in müslüman mahallesi Kasbah'da, seksen bin nüfuslu yerde üs oluşturmayı başarmıştı. Burda dört bin kadar kişiden oluşan bir vurucu kuvvet oluşturulmuştu, çekirdeği lümpenproletarya oluşturuyordu ve 'saf yürekli holiganlar' olarak tanımlanıyorlardı (Ouzegane, 1962:253-54).

Daha önce ahlaksızlaşmış lümpenlerin bir kesiminin yeniden ahlak kazandıkları veya ilk kez ahla-

---

8. Cezayir'deki Avrupalı işçilerin, 55.000'i yeteneklİ, 35.000'i düz işçi olmak üzere 300.000 olduğu bildirilmektedir. Kalanlar ya yönetim işlerinde (50.000'e yakın) veyahut hizmet kesiminde (160.000 kadar) çalışmaktadır (Wolf, 1969:224). Elbette bu işçiler bütünün önemli bir parçasıydılar.

ka döndükleri kuşkusuzdur. Uluscu savaşım bazıları için doğru yolu bulma anlamına gelmiş ve gerçekten bütün topluluğun psikolojisinde belirgin bir etki yaratmıştı. Bu gelişim Amerikalıları şaşırtmaz, çünkü Zenci Müslümanlığının, Malcolm X'den de önce, uluscu sloganlarla, bazıları hapishanelerde olmak üzere zencileri, umutsuzları yaşama döndürdüğünü biliyorlar.

Fakat Fanon için umutlarını bu kadar lümpenproletaryaya bağlamak talihsizlikti. Şehir terörünün askeri sonuçları o kadar önemli değildi ve militanlar kısa sürede General Massu komutanlığındaki birlikler tarafından ele geçirildiler. Fanon yalnızca şehre göçmüş eski mahallelerde yaşayanları değil fakat şehir kenarlarında *bidonville*lerde toplanmış daha geniş bir kesimi hedeflemeliydi. Bu grubun üyeleri, sömürge ve yarı sömürgeler üstünde çalışanların bileceği gibi, köyden henüz çıkmışlardır ve her an köye dönebilirler (Caute, 1970:80; Fanon, 1966:109). Fanon bu noktada açık değildir. Fakat köyden çıkmış veya yeni şehirli olmuş bu grup gerçekten kurtuluş savaşçıları için hazır bir taban oluştururlar.

Lümpenproletaryanın bu kadar üstünde durulmasının bir nedeni de Fanon'un onların uluscu hareket için ne kadar büyük tehlike oluşturabileceklerini kavramasıdır. Eğer kural olarak kendini satışa çıkaran lümpenproletarya devrimin hizmetine alınmamış olsa, aynı biçimde ona karşı da kullanılabilirdi (Fanon, 1966:109).

Fanon, Cezayir'de de Çin ve Yugoslavya gibi kurtuluş savaşçılarının tabanını oluşturan köylülüğü idealize ediyordu[9]. Ama köylülerin, şehirli işçiler ve ay-

---

9. «Sömürge ülkelerde yalnızca köylüler devrimcidir çünkü onların kaybedecek birşeyleri yoktur fakat kazanacak çok şeyleri vardır» (Fanon, 1966:48).

Fanon'un köylü kitlelerin olumlu niteliklerinden söz etmesi yalnızca romantik duygusallık değildir. Eğitim görmemiş-

dınlar yolu açana ve süreci başlatana kadar harekete katılmadıklarını da açıkça söyler. Cezayir'de ilk silahlı direnişin kırsal kesimde başlaması özel koşulların sonucuydu. Şehirlerde polis önlemleri o kadar yoğundu ki askeri bir harekete ancak kırsal kesimde başlanabilirdi.

Fanon köylülerin devrimci kaynağı olarak *aç* köylüyü görmekle açıkça hata yapmaktadır. Yirminci yüzyılın ortalarında Cezayir'in kırsal kesimlerinde yayılan dinci reform hareketi Badissia'yı uluscu ajitasyon izlediğinde, tarım işçileri ve fakir köylüler geleneksel din adamlarına bağlılıklarını sürdürür ve reformculara karşı çıkarlarken, harekete katılanlar *orta* köylülük olmuştu (Wolf, 1969:229-30).

Fanon'un devrime önderlik yapacak sınıf olarak düşündüklerinin ahlaki düşkünlük içinde olanlardan çok örgütsüzler olduğu ileri sürülebilir. Rosa Luxemburg 1906'da yazdığı *Genel Grev, Parti ve Sendikalar* adlı broşüründe umudunu devrimci bir genel greve önderlik yapamayacaklarını düşündüğü sendikalı işçilere değil fakat bu görevi yerine getirebilecek kadar kalabalık ve kendiliğinden devrimci ruha sahip örgütsüz işçilere bağlamıştı. Gerçekten sendikalizm yarı örgütlenmiş, yarı kendiliğinden ayaklanma olanağını öngörür. Fanon'un düşüncesi, kendisinin sandığından daha fazla bazı Batılı modellere yakın.

Fanon, en azından bir dereceye kadar 'lümpen-proletarya' terimine yüklenen kötü anlamı kaldırmış olmalı ki Bobby Seale ve Eldridge Cleaver ABD şe-

---

lerin eğitim görenlerin düşüncelerini yavaş kavrayabildiği yolundaki görüşün, eğitim görenlerin yanılgısı olduğunu söyler; eğitim görenler daima anlaşılmaz bir dil kullanırlar:

«Eğer günlük dili kullanırsanız... kitlelerin anlatılanların her parçasını ve ticaretin bütün numaralarını ne kadar çabuk kavradıklarını görürsünüz... Halka her şey anlatılabilir, tek koşulu gerçekten anlamalarını istemenizdir (a.g.e.:151).

hirli zenci toplumu için bu terimi sakınmadan kullanıyorlar (bknz. Worsley, 1972:230).

Fanon, son olarak, sömürgelerde ve eski sömürgelerde gelişen 'burjuva' ulusculuğu açık biçimde eleştirerek bizim açımızdan önem kazanmıştır. Sömürgelerdeki orta sınıfın klasik anlamda sınıf olmadığına dikkat çeker. Aralarında sanayici, sanayi yöneticisi, maliyeci yoktur. Teknik Marksist anlamıyla üretici değillerdir, icat ve yapıcılıkla ilgileri yoktur; ticaret, tarım ve liberal meslek alanlarından gelirler.

Sömürge döneminin yasası gereği ortaya çıkan haksız avantajları ele geçirmek için (ulusculuğa eğilim gösterirler)... Keşif ve icat aşamalarını izlemeden Batılı burjuvazinin olumsuzlama ve yozlaşmasına (kapılırlar (Fanon, 1966:122, 124).

Cezayir ve Afrika ülkelerinin çoğunluğu bağımsızlığına kavuşmadan önce yazan Fanon, yerli 'burjuvazi'nin ülkelerini sanayileştiremeyeceğini, ilerleme ve refah yoluna sokamayacağını söylemiştir. 'Burjuva' uluscuların bir işe yaramadıklarını düşünür. İktidar, seçtikleri yeni araçlarıyla, yeni 'burjuvazi' ve kendi kurup eğittikleri ordu ve polis eliyle, metropollerde kalacaktır. Fanon Afrika'nın bir başka Latin Amerika olmak için uzun bir yola çıktığını görür (a.g.e.:139-41).

Yabancılarla birlikte çalışan yeni sömürücü sınıfın yönetimine karşı bir seçenek yaratabilmenin yolu Fanon'un görüşüne göre ezilen sınıfların bilincini yükseltmektir. Fanon ulusal kurtuluş savaşının bu bilinci yükselttiğine emindir (a.g.e.:154).

Bütün ulusculuk yazınında Fanon'unki kadar insancıl ulusculuk dileklerine rastlamak kolay değildir. Fanon zencilere ve genelde sömürge halklara karşı tutumları nedeniyle Batı kültürünü reddetti:

«Batı kültürü hakkında konuşma duyan yerli, bı-

çağını çeker veya en azından ulaşabileceği yerde mi diye bakar» (a.g.e.:35).

Fanon başlangıçta Afrikalı kültür mirası arama gereksinimi duymadı (Caute, 1970:105). Fakat 1956'da «geçmişin çekiciliğine dalmak özgürlüğün koşulu ve kaynağıdır» diye yazdı (Fanon, 1967b:43). Sömürgecilerin yozlaştırıp yolundan saptırdığı yerli kültürle, sömürgecilerin etkisi altında gelişen yerli kültür arasında önemli bir ayrım gördü. Şunları yazarken aklında Afrika vardı:

«Sömürge düzeninin kurulması kendi başına yerli kültürün ölümüne yol açmaz. Tarihsel gözlemler tersine var olan kültürün tamamiyle yok olmasından çok sürekli bir acının amaçlandığını gösteriyor. Bir zamanlar yaşayan ve geleceğe açık olan kültür sömürgeci statü içinde sabitleştirilir, kapanır, baskının boyunduruğuna yakalanır...

Böylece zalimin yönetiminde daha önce verimli kurumlar iken karikatürleştirilmiş biçimlerle, eski, hareketsiz kurumların işleyişiyle yüz yüze geliriz...

Bu kurumlar geleneklere, kültürel özelliklere, baskı altındaki kişiliğe saygıyı yaşatıyor gibi görünür. Bu sahte saygı gerçekte en ağır küçümseme, en incelikli sadizm demektir» (a.g.e.:34).

Yerliler için uluscu hareketin önemi, saptırılmadan önceki haliyle kültürlerine sahip çıkmak, tarihlerini geri almak anlamına da gelmesidir. Fanon ulusculuğun yükselmesinin ve sömürü boyunduruğundan kurtulmanın, yerli halkın psikolojisinde gençleştirici bir etki yaratıp yaratmadığını sorar. Yabancılaşmanın sona ermesini sağlamakta mıdır?

Fanon'un yanıtına göre yabancılaşma yalnız ulusal baskıdan değil fakat sınıfsal baskıdan da doğar ve ulusal kurtuluşla sona ermesi zorunlu değildir. Fanon zencilerin aşağılık kompleksinin ekonomik kökleri olduğunu düşünür. Sonuç olarak Fanon dünya çapında yabancılaşmanın, ülkelerin zengin ve fakir, sömüren ve sömürülen, yöneten ve yönetilen olarak

bölünmesinden kaynaklandığı görüşünü savunur (Cute, 1970:32)[10]. Kendine saygının başlaması için sınıfsal veya ulusal baskıların sona ermesi beklenemez (Fanon, 1967b: 21; Caute, 1970:64-65).

Fanon uluscu bir ayaklanmanın gelişmesi için bir model önerir. Modelin genel olduğunu düşünmesine karşın biz öncelikle Cezayir'i gözönünde tuttuğunu düşünüyoruz.

Uluscu hareket önce yerli orta sınıfı ve proletaryayı etkileyeceği şehirlerde başlar. Şoförler, dok işçileri, çevirmenler, hemşireler, vb. harekete katılır (Fanon şehirli kabul edilmeleri zor olmasına karşın madencileri de sayar). Bu proletarya Marx'ın 'zincirlerinden başka kaybedecek şeyi olmayan' proletaryası değildir; sömürge proletaryası tersine rahatlık içinde bir sınıftır, yitirecek çok şeyi vardır: ücretleri ortalama ulusal gelirden yüksektir, koruyucu yasalar çıkartılmıştır.

Sömürge yöneticileri kırsal kesimde geleneksel hiyerarşiye dayalı, «dervişler, büyücüler ve geleneksel kabile şefleri»nden güç alan yönetimlerini kurmuşlardır.

İkinci aşamada, şehirlerin yerli tüccarları ticari amaçları için kırsal kesime sızmak isterler. Genç burjuvaziye Batılılaşmış genç uluscularla kırsal kesim yığınları arasında bir perde oluşturan feodal öğeler (Fanon'un terimi) direnir. Topraksız köylü şehirlere göç eder, şehir eteklerinde çökmüş mahallelerde ve *bidonville*lerde toplanır. Lümpenproletaryanın bir parçası olurlar.

Sömürgeciler uluscu partilerin girmeyi başaramadığı kırsal kesimle şehirler arasındaki çelişkileri kullanırlar. Kabilecilik kışkırtılır, bazan bağımsızlık kazanıldıktan sonra da sürer.

Üçüncüsü, köylülerin şehirlerdeki uluscu hareke-

---

10. Fanon'daki yabancılaşma kavramının Marksist eleştirisi için bknz. Zahar, 1974.

ti farketmeleri ve bazan kendi ayaklanmalarını, Madagaskar'da 1947'de yaşanan ünlü ayaklanma gibi, örgütlemeleridir. Şehirlerdeki uluscular yoğun baskıya uğrarlar. Bölünürler, bazıları sömürge otoritelerine boyun eğer, gerçek devrimciler şehirlerden sürülür. Kırsal kesimde köylülerle ilişki kurulur[11]. Şehirli uluscular köylüleri eğitmeye başlar. Bu dönemde köylü ayaklanmaları ortak bir programa bağlı değildir, belirsiz yabancı düşmanlığı etkili olur. Kendiliğindenlik dönemidir bu.

Dördüncüsü, köylülüğün ulusal bilinç kazanması ve askeri önderlerin savaşımı şehirlere taşımaya çalışmasıdır. Ulusal bir program ve örgüt ortaya çıkar. Ayaklanma şehirli öncülerini *bidonville*lerde, lümpenproletarya arasında bulur.

Beşinci aşamada sömürgeciler karşı saldırıya geçer ve ayaklanma süratle bastırılır. Uzun bir köylülerin eğitilmesi ve örgütlenmesi dönemi başlar. İsyancı kuvvetler lümpenproletaryaya özel bir önem vermeli ve Kongo, Cezayir ve Angola'daki gibi saldırkaç grupları oluşturulmalıdır.

Altıncısı sömürgecilerin ödün vermeye başlaması, en önemli ayrıcalıklarını kurtarmak için yalancı bir bağımsızlık tanımalarıdır (Fanon, 1966:88 vd.).

Fanon Cezayir'de sömürülenle sömüren arasındaki temel ayrımın öncelikle ırksal değil fakat ekonomik, kültürel ve dinsel olduğu üstünde yeterince durmamıştır. Direnişi kuran Araplar zenci değillerdi fakat çoğunluğu Müslümandı ve sonuç olarak ayaklanma güçlü bir müslüman renk kazanmıştı.

Fanon Cezayir siyasetini çözümlerken çok sayıda Fransızın varlığından söz etmişse de bu açıdan Cezayir'in farklılığı üstünde durmamıştır. Yakın zamanlarda Arghiri Emmanuel'in gösterdiği gibi bu etken

---

11. Jack Belden'e göre Çin'de «gerilla savaşı... Komünist kadroları sığınacak yer arayışıyla sık sık köylülerin kulübesine getiriyordu» (Belden, 1970:83-84).

çok önemli olabilir. Beyaz yerleşmeciler kendi çıkarlarını savunmakta her yola başvurabilirler ve koşullar elverdiğinde, Güney Afrika ve Rodezya'da olduğu gibi, kendi bağımsız devletlerini kurmaya da çalışabilirler. Emperyalist ülkede bu öğenin varlığı şaşırtıcı siyasal etkiler yaratmaktadır. Cezayir'de yaşayan Fransızların nerdeyse Fransa'daki hükümeti yıkmayı başaracakları anımsanacaktır (Emmanuel, 1972: 40).

Fanon Cezayir savaşımının bir başka farklılığına, Fransa'da Cezayirli işçiler bulunmasına da fazla önem vermiyor. Bu işçilerin sayısı altı yüz bini geçiyordu. İşçiler Cezayir kurtuluş ordusuna özellikle Tunus ve Fas sınırlarına sıkıştırıldıklarında para ve insan gücü olarak büyük katkılarda bulundular. Fransa'da Cezayirli işçiler Fransız şehirlerinde büyük gösteriler düzenleyerek olayları kavrayamayan Fransızlara sömürge savaşının hemen kapılarında gerçekleşebileceğini hissettirdiler. (İlk çağdaş Cezayir hareketi Etoile Nord Africain'in Paris'de 1925'de, Fransa'da oluşturulduğunu belirtelim. Daha sonra bu hareket tutucu bir gruba dönüştü, militan devrimcilerle çatıştı ve Fransa ve Cezayir'de aralarındaki savaşta 1000'e yakın Müslüman öldü (bknz. Wolf, 1969: 236).

Fanon'un modeli çok sınırlayıcı; sözünü ettiği bütün aşamaları belirli bir ülkeye uygulamak elbette şaşırtıcı olur. Fakat genel bir model çıkartılıp çıkartılamayacağını tartışmadan önce Afrika'dan bir başka önemli düşünür, Fanon gibi genç ölen fakat emperyalistleri rahatsız etmeyecek kadar da genç ölmeyen Amilcar Cabral üstünde duralım.

ULUSAL KURTULUŞ KURAMI: AMILCAR CABRAL

Kuram ve pratiğin öncülerinden biri olan Amilcar Cabral, Gine Cumhuriyeti'ne komşu, Sahra-altı Afrika'nın batısındaki eskiden Portekiz Ginesi, sonra Gine ve şimdi Gine-Bissau olarak bilinen ülkeden bir mühendisti. Lizbon'da 1948'de Cabral ve Portekiz'in Afrika sömürgelerinden bir grup öğrenci arkadaşı Afrika Araştırmaları Merkezi kurdular. Amaçları ülkelerine çağdaş uygarlığı getirmek ve bu amaçla Portekiz egemenliğinden kurtulmaktı.

Cabral, Gine'den mezun olan on bir öğrenciden biriydi. 1952'de ülkesine döndü ve bütün ülke için tarımsal araştırma yapmakla görevlendirildi. Araştırma iki yılını aldı ve İsviçre büyüklüğündeki ülkesinin her yerini görmesini sağladı. Köylülerle tanışma, onların psikoloji ve sorunlarını öğrenme olanağını buldu.

1956'da Gine'ye bir başka ziyaretinde Cabral, Partido Africano da Independencia da Guiné e Cabo-Verde (PAIGC)'ın kurulmasına yardımcı oldu[12]. Bu girişim sessizlikle karşılandı. Daha sonra 'savaş dahil bütün araçlara başvurma' kararı aldılar (Davidson, 1969:1.blm.).

Cabral'ın sınıf çözümlemeleri bizim araştırmamız açısından büyük önem taşıyor. Şehirlerde yalnız iki sınıf tanımlamıştı: beyazlar (Portekzililer) ve Afrikalılar. Beyazlar içinde, yöneticilerden başka, memurlardan daha çok Afrikalıların isteklerine karşı çıkan işçiler de vardı.

Afrikalılardan şehirlerde yaşayanların hepsini Cabral 'küçük burjuva' olarak adlandırdı. Üretim sürecinden çok bağımsızlık hareketine karşı tutumla-

---

12. PAIGC, 1954-1956 yılları arasında faaliyet gösteren Movimento para a Independencia Nacional da Guiné Portuguesa'nın yerini almıştı (Gibson, 1972:252).

rına göre kategorize edilmişlerdi. Karşı çıkanların çoğunluğu az sayıdaki yüksek memurlarla serbest meslek sahipleriydi; Portekiz'in Afrikalılara eğitim olanaklarını sınırlaması siyaseti nedeniyle sayıları azdı. Öteki uçta etkin PAIGC üyeleriyle, arada denge kuran kararsızlar vardı. Cabral'ın çözümlemeleri toplumsal veya ekonomik olmaktan çok siyasaldı (Cabral, 1969:56-76).

Gine'nin sekiz yüz bin nüfusunun çoğunluğu köylülerden oluşuyordu ve Portekiz'e yüzyıllardır direnmelerine karşın (en son 1936'da 'pasifize' edilmişlerdi) Cabral ulusal kurtuluş savaşının öncülüğünü köylülerin yapmasını beklemiyordu. Cabral ve grubu devrimci Marksistti ve hareketlerini işçi sınıfına dayandırmak istiyorlardı. Ama burda bir zorluk çıkıyordu: böyle bir işçi sınıfı yoktu. Birkaç bin ücretli ve maaşlı insan vardı fakat çoğunluğu PAIGC'e kesinlikle karşı çıkan beyazlardı. Cabral daha sonra «İşçi sınıfını aradık ama bulamadık» diye yazdı.

PAIGC gene de çalışmalarını yerli işçiler üstünde yoğunlaştırdı ve gemi yükleme işçileri arasında bir sendika örgütlemeyi başardı. 1959'da sendikanın tanınması ve daha yüksek ücret için greve gittiklerinde Portekizli polis grevcilere ateş açarak elli kişiyi öldürdü ve hareketi dağıttı. Angola'da bulunan Cabral, Gine'ye döndü ve yeraltına geçmeye zorlanan PAIGC taktiklerini tamamiyle değiştirdi.

PAIGC artık işçilerin sayıca çok az olduğuna ve devrimi yapmak veya ona önderlik edebilmek için polis baskısı nedeniyle koşulların olanaksızlığına karar vermişti. Sistematik olarak köylülerin eğitilmesine başlanıldı. Örgütleyicileri eğitmek için Fransa'dan yeni bağımsızlığını kazanmış olan Gine Cumhuriyeti'nde Conakry'de bir parti okulu kuruldu.

Köylüleri çeken program neydi? Toprak sorunu yoktu, toprak az değildi ve özel mülkiyet elinde değildi (Cabral'la görüşme, *Guardian* (N.Y.), 12 Ocak 1972). Fakat köylüler Portekizli efendilerin acımasız-

lığından bıkmışlardı ve tarım tekniklerinin geliştirilmesi gerektiğini biliyorlardı. Tartışmalardan sonra ekonomik yaşamın örgütlenmesi için en iyi çözümün kooperatiflesme olduğuna karar verildi ve PAIGC'ın ilk üyelerinden bir bölüm Çekoslovakya gibi ülkelere tarımsal kooperatifler üstünde eğitim görmek üzere gönderildi (Davidson, 1969:35).

Köylüleri kim örgütlendirecekti? Şehirli ücretliler ve aydınlar bunu gerçekleştirebilirlerdi ve çalışmaya başlamışlardı fakat sayıları çok azdı. Ayrıca, başlangıçta köylülerin psikolojisini anlamamışlardı. Cabral ve arkadaşları yeni-şehirlileri bu dönemde keşfettiler.

Cabral'ın daha sonra tanımladığı gibi, bu grup - Cabral onlara 'Adsızlar Grubu' adını verir - şehirlerin dış mahallelerinde yaşıyordu, yozlaşmamışlardı fakat çoğunlukla düzenli işleri yoktu; kabile geleneklerine uygun olarak akrabaları yanında kalıyorlardı. Okuma-yazma biliyorlardı ve yeni düşüncelere açıktılar. Köylülerle konuşabilecek kadar kırsal kesimle ilişki içindeydiler. Aynı zamanda şehrin avantajlarını bilecek kadar şehirliydiler, çağdaş uygarlığın sağlayabileceği olanakların ve yerlilerin gelişmesine karşı çıkarılan engellerin (özellikle yerli Afrikalıları küçük gören ve ayrımcı siyaset izleyen emperyalistlerin) farkındaydılar[13].

Cabral, Adsız Grup olarak adlandırdığı grubu saldırının öncüleri olarak kullanmayı önerdi. Conakry'de 1961-1963 yıllarında yaklaşık bin genç partili PAIGC yöntemleri ve toplumsal psikoloji üstüne eğitildi. Yalnızca Portekizlilerden kurtulmanın gereğini değil toplumu yeniden örgütlemenin, toplumsal

13. Şehirlerde bir zaman geçirerek köylerine dönenlerin köylülere siyasal bilinç ve ulusal önemlilik duygusu getireceği düşüncesi yeni ve Afrika'ya özgü değildir. 1919'da yayımlanan bir broşürde aynı konu Ukrayna'da da işlenmiştir (Mazlakh ve Shakhrai, 1970:78-79).

devrimi gerçekleştirmenin gerekliliğini de öğrendiler. Ulusal savaşımla sınıfsal savaşım aynı şeydi. Fakat ilk aşamada ulusal savaşımın önceliği vardı.

Ulusal bilincin geliştirilmesi gerektiği inancıyla tutarlı olarak Cabral başarılı bir ulusal kurtuluş hareketi için kültürel canlanmanın, Afrika (yalnızca Gineli değil) geleneksel temelinin sağlanmasının gerekliliğini ortaya koydu. İdeolojik propaganda döneminden önce kültürel kökenler yoğun biçimde araştırıldı. Cabral, Fanon gibi, ulusal kurtuluşun halkın tarihe kavuşturulması, sömürgecilerin müdahalelerine karşın halkın bağımsız gelişim yoluna tekrar sokulması süreci olduğuna inanıyordu. Cabral sınıfsal bölünmeden önce halkların tarihi olmadığı düşüncesini reddediyordu. Cabral'a göre emperyalizmden önce Balante kabilesinde sınıflar yoktu fakat kabilenin bir tarihi vardı.

Bu yaklaşım Marksizmin en çok savunulan dogmalarından birinin, ilerleminin motorunun sınıf savaşımı olduğunun reddidir. Cabral bunu kabul etmez; üretici güçlerin düzeyi tarihin gerçek ve kalıcı itici gücüdür (Cabral, 1970:4). Çok ilginç olan bu tartışmanın anlamı, sınıf savaşımının, üretim biçiminin elde edilen tekniğe uyum göstermesini sağladığıdır. Üretime getirilen engeller yalnızca veya öncelikle sınıfsal sömürü değil fakat aynı zamanda emperyalist egemenlik olduğunda, bu engellerin kaldırılması sınıf egemenliğinin kaldırılması kadar üretim düzeyinin yükseltilmesine yararlı olacaktır.

Cabral'ın formülasyonu Marx ve Engels'in çağdaş yorumunda karşılaşılan bir zorluğu açığa çıkarmaktadır: eğer sınıf savaşımı tarihin itici gücüyse sınıfsız toplumun gelişimi nasıl olacaktır? Cabral gelecek kuşaklara güvenmektedir, başka neye güvenilebilir?

Cabral tarihin itici gücü konusundaki düşüncelerini özenle ve bütünüyle formülleştirmemiştir. Bazan üretim güçlerinin düzeyinden, bazan üretim biçimin-

den veya yalnızca üretici güçlerden söz eder (Cabral, 1969:77, 82; 1970:4). Ancak ne demek istediği açıktır, itici güç olan, gelişmiş üretim yöntemleri için durmaksızın savaşım veren halkın kendisidir. Gerçekten *Komünist Manifesto*'nun onsuz bir anlamı olmayan ana varsayımı budur[14].

Cabral belirli koşullar altında sınıf savaşımının tarihin itici gücü olabileceği görüşünü reddetmez. Yalnızca bunun tek veya ana itici güç olduğunu reddeder.

Köylülerin eğitimi tek yanlı bir süreç olarak görülmüyordu; bazı konuların öğretildiği, bazı konuların öğrenildiği bir süreç olmuştu. Cabral bu durumu şöyle anlatır:

«Kurtuluş hareketinin genellikle 'küçük burjuvazi'den (aydınlar, büro çalışanları) veya şehirli işçi sınıfından (işçiler, şoförler, aylık alanlar)[15] gelen önderleri, kırsal kesimde köylüler arasında günlük yaşamlarını sürdürmeye başlayınca halkı daha iyi tanıdılar. Kültürlerinin zenginliğini (felsefe, siyaset, sanat, toplumsal ve ahlaki) keşfetmeye, kırsal kesimin ekonomik gerçekliklerini, sorunlarını, kitlelerin sorunlarını, acılarını ve umutlarını daha iyi kavramaya başladılar. Önderler, biraz da şaşkınlıkla, halkın ruhsal zenginliğinin, mantıklı tartışma ve düşüncelerini açıkça ifade etme gücünün, dün unutulmuş olan anlayış yeteneği ve kavramları özümleme niteliğinin sömürgeciler ve hatta bazı yerliler tarafından yetersiz bulunması ve küçük görülmesine karşın ne ka-

---

14. Lawrence Kaplan'ın dediği gibi:

«İlerlemeyle Marx toplumun ve bireyin üretim kapasitesinin genişlemesini, sonuç olarak insanın potansiyelini tam kullanabileceği daha büyük eşitlik ve özgürlüğe varılacağını ifade etmiştir» (Kaplan, 1973:xvii).

15. Anlatılmak istenen *ücretli*ler olmalı. Portekizce aslını göremedik ama kuşkusuz *assalariados* olmalı; maaşlı işçiler anlamında gibi görülse de, anlatılmak istenen o değil.

dar yüksek olduğunu gördüler. Böylece önderler kültürel bakımdan zenginleştiler, kişisel olarak geliştiler ve komplekslerden kurtuldular, halkın hizmetinde hareket için çalışma yeteneklerini yükselttiler.

Öte yandan çalışan kitleler ve özellikle çoğunlukla okumayazma bilmeyen ve köy veya bölgelerinin dışına çıkmamış olan köylüler öteki gruplarla ilişki kurunca, başka etnik veya toplumsal gruplarla ilişkilerindeki komplekslerden kurtuldular. Savaşımdaki önemli rollerini kavradılar; köyle sınırlı dünyalarını aşarak ilerici bir biçimde ülke ve dünyaya açıldılar. Sonsuz yeni bilgiler edinerek savaşım çerçevesinde günlük ve gelecekteki etkinlikleri için bunlardan yararlandılar. Savaşımın önlerine koyduğu ulusal toplumsal devrim ilkelerini özümleyerek siyasal lınçlerini geliştirdiler. Kurtuluş hareketinin arkasındaki ana güç olarak belirleyici bir rol oynama yeteneklerini artırdılar» (Cabral, 1970; bknz. Fanon, 1966: 150-54).

Cabral sömürgecilere karşı savaş kazanılır kazanılmaz sınıf savaşımının başlayacağını düşünüyordu. İktidarı alabilecek ve bağımsız bir hükümet kurabilecek tek sınıfın kendisinin 'küçük burjuvazi' adını verdiği, özellikle 'aydınlar'dan oluşan serbest meslek sahipleri ve memurlar, öğretmen ve yazarlar ve kurtuluştan sonra ulusal görevleri kavramış olan işçi ve köylülerin bir bölümü olabileceğini ileri sürüyordu (Cabral, 1969:85).

Cabral'a göre eğer bu sınıf 'doğal' çıkarlarını izlerse, emperyalizmle barış yapıp öteki Afrika ülkelerinde olduğu gibi yeni sömürgecilik koşullarını kabul ederdi; devrime 'ihanet' ederek yabancı emperyalistlerin, kompradorların ve sömürücülerin ajanları olarak sahte burjuvaziye dönüşebilirdi.

Devrimci öncünün, köylülük ve yükselen işçi sınıfının desteğiyle devrimi sosyalizme götüreceğini düşünmek için hangi neden ileri sürülebilirdi? Cabral 1964'de Milano'da Frantz Fanon Merkezi'ndeki kon-

feransta devrimci küçük burjuvazinin dürüstlüğüne inandığını söyledi (a.g.e.:59). Eğer devrimci öncü insanlığın bilincini koruma görevini yerine getirecekse, birkaç cesur bireye dayanmaktan kurtulmak fakat sosyalizmi isteyecek mülk sahibi olmayan öğeleri eğitmek ve daha sonra 'küçük burjuva' aydınların devrimci kararlılıklarının sarsılmadığını, sosyalist refah yerine kişisel diktatörlüğe veya kendi çıkarlarına çalışan oligarşiye dönüşmediğini izlemek zorundadır.

Cabral ulusal hareketin 'küçük burjuva' önderlerinin, kendi ifadesiyle neden gerçek sosyalizmi kurmak için işçi ve köylülerle birleşerek 'intihar' edeceği konusunda inandırıcı ekonomik bir açıklama yapmamıştır. Fakat bunun yapılabileceğine ilişkin olarak Küba örneğini vermiştir. Cabral'a göre konu önderlik sorunudur (a.g.e.:89-90). Böyle bir karar dar bir biçimde ekonomik nedenlerle açıklanamaz, ahlaki nedenlere bağlıdır; Cabral'ın Marksist yaklaşımıyla uyuşmayan bir görüş.

Cabral'ın, küçük burjuvazinin bazı üyelerinin emperyalizm karşıtlığı ve toplumun yeniden örgütlenmesi anlamında 'yurtseverlik' dürtüleriyle hareket edeceğinden söz ettiği açıktır. Cabral'ın bakış açısına göre yurtseverlik en fazla olanaklı dürtü veya en azından kısmen etkili bir dürtü olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ulusal duygular onun düşüncesine göre, Marksizm açısından oldukça yeni ve farazi bir biçimde, sosyalizm ve ahlakla kaynaşmaktadır.

Cabral ve Fanon emperyalist ülkelerde proletaryayı önemli görmemekte anlaşıyorlar fakat ulusal kurtuluş hareketinin aşamalarında yerli işçilere yükledikleri rol açısından farklılar. Farklılık ilk bakışta Cezayir ve Gine'nin gelişmelerindeki farklılıktan kaynaklanıyor gibi görülüyor. Cezayir'de işçiler, Fanon'un onları bolluk içinde ve devrimcilikten uzak göreceği kadar örgütlenmiş ve yasal haklara kavuşmuşlarken, Gine'de işçiler hiçbir ödün koparamamışlardır,

kaybedecek yalnızca zincirleri vardır, Marx'ın proleter kavramına yakın biçimde militanlığa ve sosyalist düşüncelere açıktırlar.

Cabral gene de, işçilerin kendi başlarına devrimci önderliği geliştirebileceklerini düşünmez. Lenin'in devrimci öncü kavramını kullanır ama şu farkla: sosyalist düşünce kadar uluscu düşünüş de yer almaktadır. Lenin'in proletaryanın devrimci öncüsü terimini özellikle öncü oluşurken Gine gibi bir yerde proletarya bulunmadığından veya devrimci köylülük de olmadığından kullanmaz. Cabral'ın devrimci öncüsü «önderlik yapması gereken ulusal kurtuluş hareketinin anlamını ve hedeflerini kavramış, güçlü biçimde örgütlenmiş»tir. Hareketin ilk döneminde önderlik yapar, daha sonra gelişen proletarya ve yükselen köylülük kurtuluş hareketinin bekçisi olur ve hareketin tam kurtuluşa kadar devam ettirilmesini sağlar.

Tekrar köylülüğe dönersek, Cabral kabileler arasındaki büyük farklılığın bilincindeydi. Fulaların şefleri, soyluları, dinsel önderleriyle Portekizlilerden destek gören yarı feodal bir yapısı olduğunu biliyordu. Sanatçı ve gezgin tüccarlar ortada, köylüler en alttaydı. Kadınlar kendi ürettiklerine bile sahip olamıyorlardı. Sayıları daha fazla olan Balantelerde ise sınıf ayrımı yoktu, kadınlar ürettiklerinin sahibiydiler. Balanteler devrimin omurgasını oluşturuyorlardı.

PAIGC sonunda gezgin tüccarlar yoluyla Fulalarla ilişki kurabildi (a.g.e.:47).

PAIGC çözümlemelerine göre kabileler arası düşmanlık önemli zorluklar çıkarmayacaktı ve gerçekten başlangıçta çıkarmadı. 1974'de ise Portekizlilerin Balantelere düşman kabilelerden bir komanda birliği oluşturdukları bildirildi (*New York Times*, 19 Mart 1974).

PAIGC 1963 sonlarında açık muhalefete başladı ve dört yıl içinde Gine topraklarının dörtte üçünde fiili iktidarı ele geçirdi. Söz konusu olan gerilla kuvvetleri değildi, ele geçirilen topraklarda yönetim ku-

ruluyordu. 1967'de Parti 220 öğretmen ve 14.386 öğrenciyle 159 okul kurmuştu ve elli genci çeşitli teknik konularda öğrenim görmesi için Avrupa ülkelerine göndermişti (Davidson, 1969:125). Genel karargahının hâlâ yurtdışında Conakry'de olmasına karşın ülkede klinikler ve hastaneler kurmuştu. Silahlar çoğunlukla Doğu Avrupa'dan ve Sovyetler Birliği'nden sağlanıyordu (Gibson, 1972:260). Bağımsızlık 1974'de kazanıldı. Ama Cabral daha önce 1973'de, Conakry'de öldürüldü.

PAIGC ulusal hareket olarak olağanüstü başarı göstermişti. Fakat ulusal sloganlar üstünde yoğunlaşma Cabral'ın korktuğu gibi sosyalist hedeflerin geri planda kalması sonucunu verdi. Şimdi sorun, sanayi öncesi toplumunda sosyalist devrimi tamamlamak, hiç de kolay değil. Fakat ulusal hedeflerin elde edilmesinden önce sosyalist hedefler zaten düşünülemezdi bile.

Sosyalist hedeflerle ulusal hareket arasındaki yakın bağlantı öteki Portekiz sömürgelerinde, Mozambik ve Angola'da da görülüyor. Bu ülkeler Gine-Bissau'dan çok büyükler ve uzun kurtuluş savaşı boyunca gerillaların bir bölgeden daha güvenli olabilecekleri bir başka bölgeye geçebilmeleri olanağına sahip olabilmeleri çok önemliydi. Yani başarı için ulusal bilinç zorunlu bir koşuldu. Daha önemlisi, Cabral'ın görüşüne göre, köylülerin (ve işçilerin) katılım duygusuna sahip olmaları, eylemlerde yer almaları, savaşın kendi kurtuluş savaşları olduğunu anlamalarıydı. Köylü kitlelerin harekete çekilebilmesi için halk içinde derin köklere sahip olmak gerekiyordu. Harekete katılan insanların iktidarın kendilerine geçtiğini hissetmeleri gerekliydi. Yabancı sömürücüler yerine eski sömürü kurumlarını sürdürecek yerli elitin geçmeyeceğini bilmeliydiler (Cabral'la görüşme, *Guardian* (N.Y.), 12 Ocak 1972; Arrighi ve Saul, 1973: 378-405). Portekizlilerin gerilla eylemlerine karşı köyleri yıkmaları, toplulukları göç ettirmeleri, demok-

ratik temellerde yeni, halk tarafından yönetilen kurumların oluşturulmasını savaşı halk savaşına dönüştürebilmek için şarttı.

Cezayir ve Portekiz sömürgeleri dışında ulusal kurtuluş hareketleri çoğunlukla sosyalist değildir fakat sosyalizme (komünizme) karşı, örneğin ABD'ndeki önyargılar da söz konusu değildir. Bazı önderler, Ganalı Kwame Nkrumah gibi, sosyalizmden söz etmişler fakat pratikte sosyalist olmamışlardır. Kurtuluş hareketleri şehirlerde örgütlenen çeşitli gönüllü örgütlere dayalı partiler tarafından yürütülmüştür. Örgütlerin bazıları kabile kökenli toplumsal örgütler, bazıları yalnızca sendikalara bağlı ekonomik örgütlerdir. Cenaze örgütleri veya göçmenlere yardım örgütleri gibi örgütler de bunların içinde yer almıştır. Açık kötülüklerin düzeltilmesini isteyen siyasal örgütler de vardır (Rothberg, Wallerstein'de, 1966:508-12). Kurtuluş partilerinin üyeleri savaşım sırasında ulusal bilinçlerini geliştirmişlerdir; bağımsızlıktan önce veya sonra sınıf bilincinin varlığından sözedilemez.

Gine Cumhuriyeti (Portekiz Ginesi veya Gine-Bissau'yla karıştırılmamalı) bir istisna sayılabilir. Bağımsızlığını 1958'de kazanan Gine eski Fransız sömürgeleri içinde Fransız parasını terkedip kendi parasını çıkartan ilk ülkedir. Hükümet ekonomik etkinliğin çoğunu üzerine almıştır. Önderliğin sosyalist düşünceleri kırsal kesime yayılmıştır; eski sendika örgütçüsü olan hükümet başkanı Sékou Touré bağımsızlık partisi Gine Demokratik Partisi (PDG) için toplam 4 milyon nüfustan 1.800.000 kişiyi partili yaparak büyük bir başarı göstermiştir.

Gine deneyiminin başarılı olması için dışardan alınması gereken, çıkar gütmeyen yardım alınamamıştır. Bu yardımı önerenler olmuştur. Sovyet elçisi aşırı müdahalecilikle suçlanarak yurt dışına çıkartılmıştır. Touré'nin çalışma arkadaşları eşitlikçi bir ahlaka sahip olmadıklarından zenginleşme yolunu tutmuşlardır. Kötü yönetim kendini her yerde göster-

miş, tarım programı başarısızlığa uğramıştır. Sonuçta Gine frank bölgesine tekrar girmek zorunda kalmış, Dünya Bankası'yla 'kalkınma' amacıyla, bütün ekonomik sınırlamaları ve sosyalist düşleri unutma pahasına borç anlaşması imzalamıştır.

GÜNEY AFRİKA'DA SINIF VE ULUSCULUK

Şimdiye kadar üstünde durulan Afrika ülkeleri içinde belirli bir toplumsal sınıfın özellikle burjuvazinin yeni ulusun yaratılmasına katkıda bulunduğu söylenemez. Bu gerçeğin bütün Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketleri açısından geçerli olduğunu görüyoruz. Sınıfsal oluşumlar klasik Marksist kuramın öngörülerinden oldukça farklıdır, dolayısıyla kuramın Afrika'da uygulanması olanağı yoktur. Marksist kuramın kısaca değindiğimiz fakat üstünde daha fazla durulması gereken bir yönü daha var: ulusal kurtuluş hareketlerine karşı beyaz proletaryanın, Afrika'daki beyaz ücretlilerin tutumu.

Beyaz ücretliler, bilindiği gibi, genel olarak kurtuluş savaşımlarına karşı çıkarlar. Bu genellemeyi yapabilmek için ve nedenlerini anlayabilmek için Cezayir ve Gine-Bissau ile sınırlı kalmamıza gerek yok. Güney Afrika Birliği büyük bir beyaz işçi sınıfına sahip ve beyaz ulusculuğu çok güçlü. Orta sınıf psikolojisi geçerli. Beyaz ücretliler orta sınıfın davranış biçimlerini taklit ediyorlar ve yukarı doğru hareketlilik fazla. Toplumsal konum ailenin sahip olduğu (zenci) hizmetçilerin sayısıyla değerlendiriliyor. Demiryolu işçileri gibi gelir düzeyleri alt basamaklarda yer alan beyaz işçilerin daha fazla geliri olan ailelerden daha çok hizmetçileri var; statü bunu gerektiriyor (Munger, 1967:26). Ücretliler gerçekten toplumsal basamaklarda yükseliyorlar, açık bir engel yok. İlerleme yolları belirlenmiş ve kestirme yol yok (a.g.e.:27). «Güney Afrika toplumunda gerçek bir or-

ta sınıf yok... Sınıf renkle tamamiyle eşanlamlı olmuş» (a.g.e.:32).

Beyaz işgücü ayrıcalıklı konumunu sürdürmek için siyaseti kullanıyor. Eskiden durum böyle değildi. 1922'de beyaz sendikaları genel greve gittiler ve işverenler ve hükümetçe şiddetle bastırıldılar (Rand Ayaklanması). Beyaz işçiler bundan sonra siyasal eyleme önem vererek kitle tabanına gereksinim duyan Uluscu Parti'yle bağlaşma yaptılar. Kutsal olmayan bu bağlaşma 1924'de hükümet kurmayı becerdi ve beyaz emek gücünün zencilerle rekabetinde konumlarını güvence altına alan bir dizi önlemi benimsedi.

Düşük ücretli işlerde çalışan beyazlara, 'beyaz' standartlarına uygun yaşam sürdürebilmeleri için özel 'gelir düzeyi' ödemesi yapılıyor. Birçok yüksek gelir düzeyi sağlayan iş beyazlara ayrılmış durumda. Gümrük ayarlamaları ve hükümet ihalelerinde hükümet yüksek oranda beyaz işçi çalıştıran şirketlerin lehinde ayrımcılık yapıyor. İşçi Müdürlüğü beyaz işgücünü destekliyor ve zenci rekabetinden koruyor. Son olarak, 1926'da kabul edilen bir yasayla yetişmiş ve yarı-yetişmiş işçi gerektiren işler beyazlara ayrıldı (Davies, 1973:45).

Beyaz işçi zenci işçinin yaptığı işi almak istediğinde bu işi alabiliyor ve zenciden daha fazla ücret kazanıyor. 1930'larda beyaz işçiler demiryollarındaki kazı işlerini aldıklarında olan buydu (Munger, 1967:32).

1930'larda ve 1940'larda Uluscu Parti'nin yıldızı geçici olarak söndü ama beyaz işçileri koruyan özel kanunlar kaldırıldı. 1948'den beri Güney Afrika'da Uluscu Parti iktidarda. İşçi Partisi yok oldu, muhalefet genellikle İngilizce konuşan beyazların desteklediği Birleşik Parti tarafından yürütülüyor. Bazıları Birleşik Parti'yi tutsa da beyaz işçilerin çoğunluğu Uluscu Parti'ye oy veriyor. Bugün Güney Afrika'da ilerici beyaz işçi örgütü yok (Davies, 1973:55). Gü-

ney Afrika Sendikalar Konseyi'nin (TUCSA) görünürde liberal yöneticileri ciddiye alınamaz. 'Eşit işe eşit ücret' sloganı bile, belirli işler zencilere zaten yasaklanmış olduğundan anlamlı değil.

Zenciler eğitim, sendikalar kurabilmek ve daha iyi işlere girebilmek için sürekli baskı yapıyorlar. Önlerine çıkartılan bütün engellere karşın 1966'da 3.000 Afrikalı üniversiteden mezun oldu ve 14.421'i Standart X'i geçti veya liseyi bitirdi. Afrikanların (*) engelerine karşın zenciler memurluk yapabilmek, polis ve eğitimde çalışabilmek için savaşım verdiler. Hükümet bazı Afrikalıları ve renklileri postacılıkta, demir-çelik işletmelerinde ve hükümetin sahip olduğu demiryollarında işe aldı. Manifaktürün gelişmesi yarı-yetişmiş işçilere gereksinimi çok fazla artırdı ve kaçınılmaz olarak buralara zenci işçiler alındı (Munger, 1967:33-35).

Afrikalıların yetenek gerektiren işlere alınmasındaki yasal engeller çeşitli yollarla kaldırılıyor. Yetişmiş bir zenci işçi küçük bir işyerinde çalışıp masa altından ücretini alabiliyor. Fabrikalarda yetenek gerektiren işler basit iş gibi sınıflandırılıp Afrikalıların işe alınması sağlanıyor (ücretler daha düşük). Afrikan tekstil üreticileri Afrikalı yerleşim yerlerine yakın işyerleri açarak yetenekli Afrikalı işçi tavanını aşıyorlar (a.g.e.:37).

Bu tür uygulamalar elbette beyaz işçi, işveren ve hükümet işbirliğini tehdit ediyor. Fakat hükümetin işçi tabanına gereksinimi var ve beyaz işçilerin Afrikalıların rekabetinden korunmasına özen göstermeye devam ediyor.

Afrikalıların sendikalarda örgütlenerek kendilerini koruma çabaları beyazlardan destek görmüyor. Kurulmayı başarıp Güney Afrika Sendikalar Konseyi'ne katılmış olan zenci sendikaları 1969'da birlikten

---

(*) Güney Afrika'da Hollanda kökenli beyazlara Afrikaner deniliyor (y.n.).

atıldılar. Uluslararası sendika hareketi (ICFTU) Güney Afrika'daki durumdan haberdar ve bunu skandal olarak adlandırıyor fakat etkileyici bir sonuç elde etmesine olanak yok. Britanya Sendika Kongresi zenciler için hiçbir şey yapmadığı gibi TUCSA'ya beyazların ayrıcalıklı konumlarını nasıl koruyabilecekleri yolunda öğütler veriyor (Davies, 1973:54).

ULUSCULUK VE PAN-AFRİKACILIK

1960'ların başında Britanya ve Fransa sömürgeciliğinin sonunun geldiği anlaşılınca yeni hükümet başkanlarından bazıları zayıflayan emperyalist iktidarlara karşı daha güçlü olabilmek için birlik oluşturmak üzere çaba gösterdiler. Bu önderlerden çoğu ulusculuklarından önce pan-Afrikacıydılar. Nyerere şöyle demişti:

«Afrika ulusculuğu eğer aynı zamanda pan-Afrikacılık anlamına gelmiyorsa anlamsızdır, tehlikelidir, anakronistktir» (Sigmund, 1972:293).

Kwame Nkrumah da «Gana'nın bağımsızlığı bütün Afrika kurtulmadıkça anlamsızdır» demişti (Mboya, 1963:207).

Gana'nın ayrı varlığa kavuştuğu ilk günlerde Nkrumah, Gana'nın ayrı bir ulus olarak gelişmesine harcadığı güç kadar Afrika devletleri federasyonu kurulması için güç harcamıştı. Aşırı sağdan aşırı sola çeşitli siyasal eğilimlere sahip birçok devlet başkanı yukarıda alıntıladığımız düşüncelere benzer duygularını ifade etmişlerdi. Gine-Bissau'da PAIGC hedefini «Güçlü ve ilerici Afrika ulusunun oluşturulması» olarak belirlemişti, konfederasyon bile amaçlanmıyordu. Kenyalı Tom Mboya, Malavili Hastings Banda gibi tutucular da benzer duygularını açıklıyorlardı.

Sömürgeler bağımsızlıklarını kazandıkça, tasarlandığı gibi birçok farklı devlet kurmanın geçerli bir

nedeni olmadığı düşüncesiyle federasyon önerileri yaygınlaştı.

Federasyon kurulması bazan emperyalistlerin çıkarlarına geliyordu ve kısa ömürlü Kuzey Rodezya Orta Afrika Federasyonu (şimdi Zambia), Güney Rodezya (sonra Rodezya, şimdi Zimbabve) ve Nyasaland (Malavi) örneklerinde olduğu gibi içerden ve dışardan direnişle karşılanıyordu. Bazan yeni devletlerin başkanları farklı siyasetler izlemek istiyorlardı; Mali Federasyonu anti-komünist Léopold Senghor'la devrimci sosyalist Sékou Touré'yi birarada tutmayı sürdüremezdi. Touré kendi görüşlerini paylaşan bir devlet başkanını Kwame Nkrumah'ı bulduğunda devletleri yüzlerce mille ayrıldığından birleştirilmeleri düşünülemezdi.

Önerilen bütün federasyonlar içinde Doğu Afrika'nın başarı şansı yüksek görünüyordu. Kenya, Tanganika, Uganda ve Zengibar ortak dile (Svahili) sahipti, ortak para birimi, gümrük tarifeleri ve birleştirilmiş iletişim sistemleriyle federasyona giden yol daha sömürge döneminde hazırlanmıştı. Özellikle Kenya'da Mboya ve Tanzanya'da Nyerere federasyonun kurulabilmesi için çok çalıştılar. Nyerere federasyonun kurulmasına yardımcı olacaksa ülkesinin bağımsızlığını geciktirmeye hazırdı (Klein, 1971:349). 1967'de Tanzanya, Kenya ve Uganda Doğu Afrika Topluluğu adı altında idari birim ve ortak pazar oluşturdular. Doğu Afrika havayolları, demiryolları, limanları ve iletişim hizmetleri bu birim tarafından işletiliyor. Fakat bu federasyon olmaktan oldukça uzak. Sonuç olarak tek birleşme Tanganika ve Zengibar arasında oldu, 1964'de Tanzanya kuruldu.

Nyerere federasyonun yararlarına inanmayı sürdürüyor, ulusculuğu Balkanlaştırma-küçük devletlere bölünme olarak anlıyor:

«Her birimiz kendi devletini kurdukça aramıza daha fazla engel koymuş oluyoruz. Sömürge döneminden kalan farklılıkları sürdürüyoruz ve yeni fark-

lılıklar yaratıyoruz. Hepsinden önemlisi Afrika'da onurun gelişmesi yolunda bir engel olarak ulusal onur yaratıyoruz» (Nyerere, 1968:211).

Bölgesel federasyonlar kurulması yolundaki çabaların başarısızlığından sonra 1963 Mayıs'ında Adis Ababa'da Afrika ülkelerinin çoğunluğu biraraya gelerek Afrika Birliği Örgütü'nü (OAU) kurdular. Kabul edilen bildiri «halkların kendi kaderlerini tayin hakkı vazgeçilmez bir haktır» anlayışına dayanıyordu. «Birincil hedefler»in «özgürlük, eşitlik, adalet ve *onur*» olduğu belirtilmişti (vurgu bizim; metin Sigmund'da, 1972:218). Fransız Devrimi'nin klasik bildirgesinde 'onur'un eşitlik kavramında içerildiği düşünülmüştü. Afrika'da, Avrupalıların Afrika'ya yaklaşımlarında bir ırk veya uygarlığın *doğuştan* ötekine üstün olduğu düşüncesi zımnen yer aldığı için ırkçılığa karşı bir ifade olarak onura açıkça yer verilmişti. Onur, ulusculuğun hedefleriyle ilgili söylemde Afrikalıların dünyaya bir katkısıdır.

OAU'nun siyasal hedefi Afrika'da sömürgeciliği sona erdirmek üzere kalan sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerine yardım etmektir. Kurulan sistem bu görevi yerine getirmeye hiç de yeterli değildir, inatçı düşmanın ancak uzun süreli gerilla savaşıyla yenildiği görülmüştür. Portekiz, Güney Afrika ve Rodezya'daki beyazlar uzun süre direnmişlerdir. İkinci hedef üyeler arasındaki anlaşmazlıkları çözmektir, bunun için ayrı bir anlaşmayla Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Hakemlik Komisyonu kurulmuştur.

Ekonomik işbirliğinin sonucu Afrika ülkeleri arasında serbest ticaret, Afrika sanayisini korumak amacıyla ortak gümrük siyaseti, Afrika para bölgesinin kurulması, kalkınma bankası ve Ekonomik Kalkınma ve Planlama Enstitüsü gibi bütün Afrika'yı kapsayan kurumların oluşturulması sorunları ortaya konmuştur (Potehkin, 1964:18-20). Buna karşın bazı Afrika ülkeleri eski emperyalist efendileriyle ilişki kurmayı

yeğlemektedirler ve bunlar aracılığıyla Avrupa Ortak Pazarı'na ulaşmaya çalışmaktadırlar. Aslında hiçbir zaman Avrupa ülkeleriyle eşit konuma kavuşamayacakları ortadadır. Böylece 1963 kararları kağıt üstünde kalmıştır.

Bölünmeye ekonomik nedenlerle karşı çıkış halen eskisi kadar güçlüdür (bknz. Seidman ve Green, 1968). Afrika ülkeleri ekonomik olarak birbirlerini tamamlamaktan uzaktırlar, kendine yeterli ekonomik birim oluşturamamaktadırlar. Hepsi ekonomik kalkınma açısından geri bir aşamadadır, aralarındaki ticaret daha bir zaman küçük kalacaktır. Fakat her birinin bir alanda uzmanlaşarak ticarette ötekilerin çabalarına yardımcı olması ve bir ürünü birden fazla ülkenin ürettiği durumda daha iyi fiyat bulabilmek için pazarlık güçlerini birleştirme şansları vardır.

Pan-Afrika, son olarak, yalnızca ortak ekonomik ve siyasal hareketi içeren özel bir birlik oluşturmayla sınırlanamaz, Birleşmiş Milletler'de uygulanan siyasetin benzeri biçimde ortak kültürel ve araştırma etkinliği anlamına da gelmektedir.

OAU Bildirgesi eğitim ve araştırma yoluyla kültürel birim olarak Afrika'nın geliştirilmesini sürdürmeyi de öngörür. 1900'de W.E.B. DuBois ilk Pan-Afrika Kongresi'ni topladığından beri Afrika'nın tarihsel bir varlık olarak değerini ortaya koyma görevi benimsenmiştir. (1900'den OAU'nun kuruluşuna kadar Pan-Afrika Kongreleri'nin güzel bir değerlendirilmesi için bknz. Woddis, 1963:114-17.) Afrikalılık adına ileri sürülen bazı iddialar abartılmıştır. Afrika'nın çok uzun olmayan bir geçmişte dünya uygarlığının önderi olduğunu kanıtlamak için fazla abar-

---

16. Kendi enternasyonalini kurmuş bulunan Hıristiyan sendikalar da Fransız sömürgelerinde rol oynadılar. Çok daha küçük olan Force Ouvriére tutucu görüşüyle Amerika İşçi Federasyonu'na benzer bir rol oynadı.

tıya gerek yoktur. Abartı konusunda en çok saldırıya uğrayan kuşkusuz Cheik Anta Diop'tur (bknz. Diop, 1955; Balandier, 1957). Diop'un bütün uygarlığın Nil Vadisi'nden yayıldığı düşüncesi İngiliz Grafton Elliot Smith'den kaynaklanmış olabilir (bknz. G. Smith, 1923). Fakat Afrika yazınındaki hiçbir şey, uzun süre Batı'da bilimsel kabul edilen ırkçı tartışmaların açık arsızlığı ve uydurukçuluğuyla karşılaştırılamaz!

Şu an için Afrika'da etkin siyasal birim, zayıf ekonomik ve siyasal nüfuzuyla egemenlik alanı içinde sınırlı kalan ulusal devlettir.

OAU'nun, 1975'de Angola'da, Movimento Popular de Libertaçao da Angola (MPLA) ulusal kurtuluş örgütüne yardımcı olmakta başarısız kalması örgütün yeni sömürgeciliğe karşı üye ülkelere yardımcı olabileceği beklentisini de zayıflatmıştır. Su kaynağından yukarı çıkmaz.

AFRİKA'DA ULUSAL KURTULUŞA KARŞI SENDİKALARIN TUTUMLARI

Sendikaların tarihi Afrika ülkelerinin çoğunluğunda yirminci yüzyılla başlar. Sömürgelerde yeni başlayan sendikacılık örgütlenme ve toplu pazarlık tekniklerini yasallaştırıldıkları yerlerde öğrenmeye çalışmışlardır. Doğal olarak bu konularda bağımlı oldukları emperyalist ülkelerin sendikalarını örnek almışlardır. Sendikalar arasında dostça ve sürekli bir ilişki kurulmuştur. Fransız sömürgelerindeki sendikalar Confédération Générale du Travail'ın (CGT) büyük etkisinde kalmışlardır.

Ulusal kurtuluş savaşımı başlayınca sendikalar öncü konumda olmamakla birlikte savaşıma istekle

katıldılar[17]. Sendikalarla ulusal kurtuluş partileri arasındaki ilişkiler ülkelere göre değişiklik gösterdi. Tunus, Gine ve daha sonra Tanzanya gibi ülkelerde sendikalar uluscu partilerin ayrılmaz parçası oldular. Fas, Nijerya ve Kamerun gibi ülkelerdeyse sendikalar, emek düşmanı elitin önderliğindeki partilere karşı, uluscu olmalarına karşın, bağımsızlığın kazanılması sırasında soğuk davrandılar. Sendikalar genel olarak en etkili oldukları dönemi yaşıyorlardı. 1961'de Fanon, sola eğilim duyan köylü ve işçilerin psikolojisinin daha da sola kayacağından kuşku duymuyordu. Toplumsal devrimin başlamakta olduğunu düşünen başkaları da vardı (Geiss, 1965:20; Lynd, 1968:34-35). Başlamadı. Yalnız 1964'de Zengibar'da Afrika sendikaları devrimci gücün bir parçası oldular.

Şömürge sendikalarının önderleri dostça ilişki kurdukları emperyalist ülkelerin sendikalarının, kendi kaderlerini tayin etme isteklerini anlayacaklarını bekliyorlardı. Hayal kırıklığına uğradılar. Emperyalit ülkelerin sendikaları, rakip emperyalist ülkelerin sömürgelerinin bağımsızlığına karşı çıkmazken, kendi ülkelerinin sömürgelerinin kurtuluş hareketlerine en azından engel oluşturdular.

Fransız CGT ve Britanya Sendika Kongresi (TUC), 1949'da Amerika İş Federasyonu (AFL) dışında, bütün önde gelen sendika birlikleriyle ve Dünya Sendika Federasyonu'yla (WFTU) sıkı ilişkiler içindeydiler. 1949'da TUC dahil birçok sendika birliği WFTU'dan ayrılarak AFL ile birleştiler ve Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu'nu (ICFTU) oluşturdular. Bu örgüt anti-komünistti fakat sömürgelerin bağımsızlığına muhakkak karşı çıkmıyordu.

---

17. WFTU o zaman toplumsal devrim yanlısı değildi; Üçüncü Dünya için orta yol seçerek, demokratik 'kapitalist olmayan' yoldan bu ülkelerin sosyalizme doğru evrim geçireceğini umuyordu (Woddis, 1963:1967: özellikle 124-25; Cox, 1966: 9. blm.).

Britanya TUC örgütü demokrasinin ve kendi kaderini belirleme hakkının erdemlerinden söz etmeyi sürdürüyordu fakat ulusal kurtuluş hareketlerinin başarısı için doğrudan eylemi söz konusu değildi. Kenya bu yaklaşımın örneğidir. 1954 'Mau Mau' krizi sırasında, ticari basın Batı'da işçilerin ve genelde halkın zihnini 'Mau Mau vahşeti' saldırılarıyla zehirlediğinde, ICFTU Jim Bury adlı bir Kanadalıyı temsilci olarak Kenya'ya gönderdi. O dönemde bütün örgütler kapatılmıştı, sendikalar tek başlarına bağımsızlık savaşını sürdürmeye çalışıyorlardı. Bury sendikalara yardımcı oldu, dünyanın Kenya'da gerçekten neler olduğunu anlamasına katkıda bulundu. Ülke dışına çıkartılmakla tehdit edildi ve ancak TUC'dan özel bir görevlinin, Sir Vincent Tewson'un araya girmesiyle bundan kurtulabildi. TUC'un Kenya sendikalarına o dönemde yaptığı en büyük yardım buydu.

AFL (1955'den sonra AFL-CIO), TUC'un demagojik protestolarının boşluğunu sergilemede başarılı oldu; bağımsızlık savaşları sırasında Afrika ulusları üstündeki Britanya etkisinin zayıflatılmasına yardımcı oldu. ICFTU'nun kabul ettiği bazı kararlar oldukça köktenci görünüyor (özellikle 1957'de; bknz. Davies, 1966:197). Ulusal kurtuluş hareketleri, bir noktaya kadar, ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın siyasetiyle uyuşuyordu. Fransa ve İngiltere sömürgelerinin bağımsızlık kazanması Amerikan sermayesinin bu ülkelere girişini kolaylaştırır diye düşünülüyordu.

Fransız CGT örgütü Komünistlerin önderliğindeydi fakat ulusal kurtuluş hareketlerini desteklemekte Britanya TUC örgütünden daha etkin değildi. Örneklerden biri, 1950'den önce CGT'nin yakın ilişki kurduğu ülkelerden biri olan Tunus'tur. Tunus uluscu örgütü Yeni-Düstur Partisi'yle yakın ilişki içinde olan bazı sendikalar CGT'nin isteklerine yeterince sahip çıkmadığını gördüler. CGT'den ayrılarak WFTU'ya kabul edilmek için başvuruda bulundular. Başvurula-

rı reddedildi, CGT ile ilişkilerini sürdürmeleri söylendi. Bundan sonra, 1951'de ICFTU'yla ilişki kurdular.

WFTU, CGT'yi sömürge yanlısı siyasetinden dolayı protesto eden birçok Afrikalı sendikayı birbiri ardına kaybetti. 1957'de uluslararası birliklerle bağları kalmayan birçok Afrika sendika birliği kendi aralarında bölgesel federasyon oluşturmaya karar verdiler. Başkanlığını Gineli Sékou Touré'nin yaptığı Union Générale des Travailleurs d'Afrique kuruldu (UGTAN). Rüzgarın nerden estiğini kavrayan WFTU, UGTAN'ın kuruluşuna yardımcı oldu ve kalan Afrikalı üyelerine de ona katılmayı öğütledi (Davies, 1966: 200). UGTAN'ı 1961'de Kazablanka'da kurulan Bütün Afrika Sendikalar Federasyonu izledi[18].

İngiliz ve Fransız sömürgeleri bağımsızlıklarını kazanınca AFL-CIO, ICFTU'dan ayrılarak her türlü yola başvurup Afrika sendikalarını kendine çekmeye çalıştı. Amerika sendikalarının (belki de el altından CIA'dan sağladıkları) 200.000 dolarla Tom Mboya başkanlığındaki sendikaları Kenya'da büyük bir birlikte toplamaları bu dönemde oldu. ABD desteği Mboya için o kadar utanç verici olmaya başlamıştı ki Mboya ölmeden önce bütün denizaşırı bağlantılarını kopardığını açıkladı. Gerçekten Amerikalılar işverenler ve hükümetle birlikte çalıştıklarını gizlemiyorlardı. Üçüncü Dünyaya anti-komünizmi ve 'iş' sendikacılığını getirmek üzere önderleri eğiten Amerika Hür İşçi Kalkınma Enstitüsü'nün (AIFLD) kurulmasında sendikalarla birlikte işverenler ve hükümet de gayret göstermişti.

AFL-CIO sömürge ve yeni sömürge emeğin zararına emperyalist kârları için o kadar açık ve yüzsüz

---

18. Robert Davies'e dayanarak bazı sendikaların ulusculuk karşıtı olduğu izlenimini veren Anthony Smith'e karşın, Davies'de böyle bir anlam yoktur (bknz. A. Smith, 1971:125; Davies, 1973:97).

davranmıştır ki, ondan önce Britanya TUC örgütünün aynı siyaseti başlatmış olduğunu bazan unutuyoruz. Guyana daha İngiltere sömürgesindeyken en önemli sanayi şekerdi ve şeker kamışı kesicileri halen olduğu gibi sömürgedeki en kalabalık işçi grubuydu. Britanya TUC örgütü ülkede şeker kamışı işçilerinin sendikalaşmasına ön ayak oldu ve bir kuşak süreyle gerçek sendikacılığın gelişmesini engelledi. TUC, AFL-CIO, CIA, ABD ve İngiltere'nin dış işleri ve gizli servis bürolarıyla işbirliği yaparak halkın seçtiği (sosyalist eğilimli) Cheddi Jagan hükümetinin saf dışı kalmasına ve ırkçı Forbes Burnham'ın başbakanlığa getirilmesine yönelik komploda yer aldı. Bağımsızlığa giden günlerde uygulanan senaryolara karşı ülke iç savaşın eşiğine geldi ve genel grev büyük yıkıma yol açtı. Şeker kamışı kesicilerinin iki uzun ve acılı greviyle ancak 1975'de şeker ekicileri işçilerin pazarlık temsilcilerini seçmesini ve istedikleri sendikaya girmelerini kabul ettiler.

Geleneksel Marksizmin emeğin enternasyonalist 'eğilim'de olduğu önermesinin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Bazı Marksistleri rahatsız etse de, sosyalist ülkelerdeki örgütlü işgücünün dahi, bir başka ülkedeki işçi çıkarları aleyhine kendi ülkelerinin dış politikasını desteklediklerini belirtmemiz gerekir. Yani işçilerin uluslararası dayanışması acı bir oyun olarak kalmaktadır. Yalnızca 1973'de Moskova'da toplanan Dünya Barış Güçleri Kongresi'nde diktatör Marcos'un atadığı Filipin temsilcisi sendikacıların Sovyet sendikacılar tarafından ne kadar iyi karşılandıklarını anmakla yetinelim. Filipinler'deki gerçek sendikalar kongreye davet bile edilmemişlerdi ve zaten ülke dışına çıkamazlardı. (Marcos hem Sovyetler Birliği'nden hem de Çin Halk Cumhuriyeti'nden kabul görmek gibi şaşırtıcı bir diplomatik başarı elde etmişti!)

Bu durumda Marksizm karşıtlarının işçilerin enternasyonalizm konusundaki başarısızlıklarını ileri

sürerek, ulusculuğun insanlar üstünde sınıf çıkarlarından daha derin ve engin etkileri bulunduğunu söylemeleri beklenebilir (King, 1973:256). Sınıf farklılıklarının savaş sırasındaki ortak ulusal hareketlenme sırasında unutulduğu genel bir gözlemdir. Bunalım atlatıldığında sınıf farklılıkları gene ön plana geçmektedir. Marksistler yurt içinde sınıf çözümlemelerinin önemi vurgulamakta haklıdırlar fakat proletarya enternasyonalizminin varlığını kanıtlamak için eski dönem otoritelerinden alıntılar yaptıklarında kuramsal kalmakla suçlanma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

SONUÇ

Azgelişmiş ülkelerde, devrimci proletarya ve ilerici burjuvazinin yokluğunda devrimci sosyalizmle devrimci ulusculuğun nasıl yanyana gelebildiğini Marksist kuram açıklamak durumundadır. Gerçekten işçi sınıfının ve burjuvazinin bulunmadığı bir toplumda geleneksel Marksist kuram devrimci sosyalizm veya devrimci ulusculuk için malzeme olmadığını savunmak durumundadır.

Kapitalist öncesi ortamda saf proleter hareketi olamayacağını kabul eden Lenin, bir yandan da kitlelerin gerçekten ayaklandığında mucizeler yaratacağını vurgulamıştır (Lenin, CW,XXX:153-54; XXXI: 242-43). Fanon ve Cabral'ın katkıları, kendi ortamlarında kitlelerin ayaklanabileceklerini ve önderliği kimin yüklenebileceğini göstermeleridir.

Cabral, Lenin'in toplumsal devrimin önderlerinin aydınların içinden çıkacağı önerisini benimsemiştir. Fanon, açıkça olmasa da, bu görüşü kabul etmez. Fakat her ikisi de geleneksel Marksizmin devrimin öncülüğünü işçi sınıfının yapacağı yolundaki ünlü dogmasına açıkça karşı çıkmışlardır. Gene her ikisi de Avrupa proletaryasının anti-emperyalist devrime ön-

derlik yapabileceği ve hatta destek vereceği görüşünü reddetmişlerdir.

Cabral'ın Adsız Grup (bizim adlandırmamızla yeni şehirliler) keşfi ve onlardan yararlanması birincil önemde katkı olarak kabul edilmelidir.

Üçüncü Dünya'dan Mao ve Afrikalı düşünürlerin çıkması uluscu kuramda ağırlık merkezinin Avrupa'dan bu bölgeye kaydığını gösterir. Sömürü sorunu çok daha acildir, nasıl savaşım verilebileceğine ilişkin güncel kuram gereksinimi acildir; uzun süredir Avrupa'nın (ve şimdi de ABD'nin) sömürüsü altında kalmış Üçüncü Dünya için kuramsal sorun acildir.

9

SONUÇ

Ulusculuk halen büyük canlılık gösteren bir harekettir. Konu üstüne çalışanlardan çoğunun çağdaş ulusların dolayısıyla ulusculuğun güç ve etkisinde somut bir zayıflama görüyor olmaları şaşırtıcıdır.

E.H. Carr II. Dünya Savaşı'nın sonunda birbirine anlayış gösterebilecek sınırlı sayıda süper devletin egemenlik kurmuş olduğu bir dünya kurulacağını düşünmüştü. Bireysel haklar çeşitli ulusal devletler tarafından değil doğrudan süper devletler tarafından belirlenecekti (Carr, 1945:67)[1]. Bu tahmin Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan önce yapılmıştı fakat zaten bu örgütle bağıntılı olarak değerlendirilmemelidir. Gündemden çıkarılması da uzun sürmemişti.

Aynı sıralarda Hans Kohn ulusculuğun siyasetten arınacağını ve on sekizinci yüzyılda dinin yaşadığı değişim gibi «bireysel bilincin mahremiyetine ve kendiliğindenliğine çekileceği»ni düşünmüştü (Kohn, Sulzbach'da, 1943:viii).

Karl Deutsch yirmi yıl sonra ve yirmi yılın verdiği birikimle 1967'de ulusal sınırların değişmesinin beklenmeyeceğini ve yüzyılın sonuna kadar ana toplumsal motorun ulusal devlet olarak kalacağını söyledi (Deutsch, 1967-661). Geleceğin Kaynakları İçin

---

1. Rosa Luxemburg da küçük ulusların yaşıyabileceği konusunda aynı inançsızlığı paylaşır.

Bölgesel Araştırmalar Programı Ş. yöneticisi Harvey Perloff bu görüşe karşı çıktı:

«Dünyanın çoğunluğu için ve özellikle bazı yeni ülkeler için ulus, yerine getirmesi gereken kamu siyaseti türlerini örgütlemeye yeterli değildir. Örnek olarak Afrika'nın çok küçük ülkeleri temelde yaşama şansına sahip değillerdir.»

Tutumuna karşı ileri sürülebilecek çeşitli tepkilere yanıt olarak da ulusların bölgesel temelde ortak pazarlar oluşturmaları gerektiğini ileri sürüyor. Böylece 2000 yılları «bugünün uluslarına pek benzemeyen siyasal birimlerin egemenliğinde olabilir» (Perloff, 1967:671).

Carr'ın ulusculuğun büyük devletlerin oluşumu veya süreklilik kazanması yolundaki yorumu bazan gerçekleşmiş bazan gerçekleşmemiştir. Sonuç olarak İtalya ve Almanya gibi büyük ve yaşayan devletlerin ortaya çıkmasında Fichtelerin, Herderlerin, Mazzinilerin on dokuzuncu yüzyıldaki yoğun uluscu propagandalarının, doğrudan neden olmasalar da etkileri vardır. Fakat imparatorlukların parçalanmalarında ve küçük devletlerin kurulmasında gerçekler bu gelişimi ulusculuğa bağlamaya zorlamaktadır. Sahra güneyindeki uluscu hareketler gerçekten bütün yeni Afrika devletlerinin kuruluşunu açıklayamayacak kadar zayıftılar.

Uluscu hareketlere bağlı olsunlar olmasınlar, küçük ulusal toplulukların sürekli küçük görülen bir genel iddiaları vardır ve hâlâ çok açıktır: sömürü.

Carr küçük devletlerin yaşama şansı olmadığını ve büyüklerce özümlenmeye veya yönetilmeye mahkum olduklarını söylediği zaman önemli bir etkeni gözden kaçırıyordu: küçük devlet çıkarlarına göre peyk siyaseti izleme şansına sahiptir. Küba'nın yalıtılmış durumda yaşayamayacağı gerçeği onun 1960'larda bir süper güçten ötekine yanaşmasını engellemedi. Vietnam, bağımsız olarak varolduğu sürenin büyük bölümünü, tabi olmayı seçmediği daha büyük bir devletin egemenliğine karşı direnerek geçirdi.

AZGELİŞMİŞLİĞİN GELECEĞİ

Dünya ekonomisi içinde azgelişmiş ülkelerin durumu, Andre Gunder Frank ve başkalarınca anlatıldığı biçimiyle umutsuzdur (Frank, 1969 ve 1971). Fakat Frank'ın çözümlemelerine de karşı çıkılmıştır.

Azgelişmiş ülkelerin çoğunluğunun, Latin Amerika'nın yıllardır olduğu gibi, açık siyasal tahakkümden bağımsız olmalarına karşın ekonomik açıdan ileri sanayi ülkelerine bağımlılıkları sürmektedir. Yalnız bu kadar değil, her yıl daha da geri kaldıkları söylenmektedir. Sanayileri, gelişmiş ülkelerin siyasetleriyle uzun süredir geciktirildiği gibi, çok yavaş gelişmektedir. Ticaretleri gittikçe daha fazla birincil ürünleriyle sınırlanıyor. Bu tablo içinde, kapitalizm yaşadıkça, fazla umutları yok.

Ticari terimlerle gerileme görüşü artık bazılarınca tartışma götürmez durumda kutsallaşmıştır. Milletler Cemiyeti'nin raporlarına dayanılarak 1949'da Birleşmiş Milletler'in hazırladığı çalışmada ayrıntılarıyla gösterilmiş olduğu gibi bu durumun somut maddi temelleri vardır. Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun ve 1963'den sonra Ticaret ve Kalkınma Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun ekonomistlerinin kuramlarını temellendirdikleri bu çözümleme şöyle özetlenmiştir:

«Birincil ürünlere talebin gelir esnekliği düşüktür. Fakir ülkelerdeki nüfus artışı üretime yenilerin girmesini zorlayarak düşük ücretle çıktıyı genişletecektir... Ham madde kullanımına teknik ilerleme girmiş, petrol kaynaklı sentetik ipliğin geliştirilmesi doğal iplik pazarlarında önemli etkiler yaratmıştır. Sonuç olarak temel ürünlerin çoğunluğu, fiyatı kabul etmekten çok fiyatı belirleyen büyük oligopolist iş grupları tarafından üretilmekte veya satılmaktadır» (Hone, 1973:90).

Çözümlemeleri desteklemek için çok uluslu şirketlerin büyümeleri ve azgelişmiş ülkelere etkileriyle ilgili rakamlar verilmektedir. Eğer hep ileri sürüldüğü

gibi siyasal güç ekonomik güce dayanıyorsa, geri bölgelerin büyük tekeller tarafından yönetildiğine ilişkin tablo tamamlanmış demektir.

New Left Review'ın son sayılarından biri (no: 81, 1973) geleneksel çözümlemeleri tamamiyle çürütmese de en azından ona sınırlamalar getiren makaleler içeriyor. Yıllardır azgelişmiş ülkelerin şikayetlerinden birini oluşturan ticari kötüye gidiş kendi başına kader olan bir gelişim değildir. Karşıt güçler bu eğilimi tersine çevirebilir ve gerçekten şimdiden bu becerilmiş görünmektedir. Temel maddelerin fiyatları 1972-1973' de yaklaşık iki katına çıkmıştır ve 1980'in sonlarına kadar özellikle üretici ülkeler bazı anahtar alanlarda yaptıkları gibi kendi ürünlerinin fiyatlarını belirleme ve oluşturmayı öğrendikleri sürece, gerileyecek gibi görünmemektedir (örnek olarak petrolde) (Hone, 1973: 82 v.d.).

Uluslararası şirketler kendilerine bağlı şirketler aracılığıyla rekabete girebilirler ve hepsi çalıştıkları ülkelerin yasalarına bağlıdır. Kuşkusuz bu cümle azgelişmiş ülke hükümetlerinin tamamiyle uluslararası şirketlere bağlı olmadığı varsayımına dayanıyor ve bazıları gerçekten bağımlıdır. Fakat bu ülkelerde ulusculuğun gelişimiyle bağlılığın süresiz devam edebileceği varsayılamaz.

Doğal kaynakların bulunduğu ülkelerce sahiplenilmesi eğilimi, Şili gibi bazı engellerle karşılaşılsa da, geri çevrilebilecek gibi görünmüyor. Kaynakların yabancıların ellerinde olduğu yerlerde bile imtiyazlar sertleşiyor, uzun dönemde mülkiyetin geri alınması için artan oranda hükümler getiriliyor. Gelişmiş ülkeler yeni ülkelerin psikolojisini kavradılar, emperyalizmin bazı sözcüleri madencilik ve manifaktür kesimlerinde uluslararası girişimler için daha esnek siyaset izlenmesi çağrısında bulunmaya başladılar.

Gelişmiş ülkelerin Üçüncü Dünya'nın sanayileşmesine karşı birleşik bir cephe oluşturdukları artık doğru değil. Birçok geri kalmış ülkede sanayileşme baş-

ladı. Brezilya şimdiden Arjantin'e çok miktarda işlenmiş mal satıyor ve bunların alanını genişletmek çabasında. 1972'de ABD'ne 8,2 milyon dolar değerinde ayakkabı ihraç etti ve Afrika ile Sovyetler Birliği pazarına girmeye çalıştığı bildiriliyor.

Gelişmiş ülkelerin Üçüncü Dünya'nın sahip olmadığı teknik bilgiye sahip olduğu doğru fakat Sovyetler Birliği örneğinin de gösterdiği gibi bu üstünlüğün devamlı süreceği söylenemez. Eski sömürgelerin bağımsızlığı kazanması gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartlarına kavuşma isteğini canlandırdı.

Bill Warren yeni ülkelerde güçlendiğini söylediği ulusculuğun belirli bir siyasal eğilim göstermediğine işaret etmektedir. Gerici veya ilerici uluscu ülkeler vardır fakat hepsi (demektedir) kalkınmadan yanadır (Warren, 1973:11). Warren ulusal kalkınmayı özellikle isteyenin ulusal sanayi burjuvazisi değil fakat küçük burjuvazi olduğundan emindir. «Sanayinin gelişimi için ulusal burjuvazinin varlığı zorunlu olmadığı gibi, ulusculuğun gelişimi için de zorunluluğu yoktur» (a.g.e.:43).

Bu noktada üstünde durulması gereken konu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra manifaktür sanayinin kalkınmanın ölçüsü olduğu yolundaki yaygın kanının Ortak Pazar ve Comecon gibi uluslararası ekonomik blokların oluşumuyla değişime uğradığıdır. Küba deneyimi ortadadır. Küba ekonomisi şeker üretimine bağlı bir ülke olarak tanınmaktaydı. 1959'dan sonra ürününü çeşitlendirmeye çalıştı fakat Sovyet bloğuna dahil olduktan sonra siyasetini değiştirerek şekerdeki uzmanlığını daha da geliştirdi. Tek ürüne bağımlılık sürerken azgelişmiş ülkeler kendine yeterlilikten çok OPEC örneğinde olduğu gibi öteki ülkelerle birlikte tavır geliştirmeye başladılar.

Warren'in üstünde durduğu bir başka konu, hızlı nüfus artışı nedeniyle azgelişmiş ülkelerde Gayri Safi Ulusal Gelir'den kişi başına düşen payın yavaş arttığıdır. Fakat mutlak üretim artışı büyüktür ve ekono-

mi yeniden örgütlenip altyapı kurulduğunda, nüfus artış hızı, beklenildiği gibi, düşmeye başladığında ve çağdaş bilim geçmişte olduğu gibi yalnızca ılıman bölgelerde değil azgelişmiş ülkelerin ciddi sorunlarında da uygulanmaya başlandığında, kişi başına gelir hızla artmaktadır.

Azgelişmiş ülkelerin kalkınması engellenemez; yükselen ulusculuklarının sonucu olarak oluşan onurları ve kendilerine saygıları sonsuza kadar gelişmiş ülkelere haraç vermelerine izin vermez. Sosyalist ülkelerin ortaya koydukları örnekler ve siyasal ve ekonomik yardımları, emperyalistlerin destekledikleri askeri diktatörlüklere karşı halk direnişinin temellerini güçlendirecektir.

SONUÇ

Sömürüye karşı direnişi temsil eden ulusculuğun sağlıklı bir eğilimin göstergesi olduğunu düşünüyoruz. Acton'dan Lenin'e kadar çeşitli görüşte yazarlar azınlıklara ekonomik çıkarları için büyük devletlere bağlı kalmayı veya onlar tarafından özümlenmeye razı olmayı öğütlemişlerdir. İnsanların sömürge koşullarında elde edilen çıkarların uğranılan zararlardan az olduğunu kavramasının üstünden yıllar geçti. Ekonomik çıkarların gerçek olduğu zaman bile azınlıklar siyasal bağımsızlığın yararlarının daha fazla olduğunu düşünmüşlerdir ve bizim görüşümüze göre kararı vermesi gereken onlardır.

Sosyalist devrimin tekelci kapitalizm döneminde ana görevi uluslararası kapitalistlerin iktidarına en zayıf yerinden saldırmaktır ve son deneyimlerle en zayıf yerin ulusal bilinç kazanmaya başlayan azgelişmiş ülkeler olduğu görülmüştür. 'Uluslararası işçi sınıfı'nın devrim yapacağı düşüncesinden vazgeçmenin zamanı gelmiştir. Uluslararası işçi sınıfı diye bir olgu yoktur. Tersine, birçok ulusal işçi sınıfı vardır. Bazı

ülkelerde işçi sınıfı bile yoktur, birçok ülkede ise işçi sınıfı veya çoğunluğu ne anti-emperyalisttir ne de sosyalist.

O halde, uluslararası ölçekte dayanılacak ana güç artık sınıf bilinci değildir, buna güvenilemeyeceği kanıtlanmıştır. Azgelişmiş ülkelerin ve sonuç olarak da bütün dünyanın özgürlüğünü kazanması, yakın geçmişte sömürgeciliğe karşı savaşmış olan bu ülkelerin ekonomik emperyalizme (yeni sömürgeciliğe) karşı ulusalcı çabalarında yatmaktadır.

Böyle bir hareketin kalıcı kazanımlar elde edebilmesi için sosyalist çıkışlı olması gerekmektedir; yoksa, Afrika'nın çoğu ülkelerinde olduğu gibi, savaşımın kazanımları elden kaçırılabilir. Dolayısıyla Marksistlerin ekonomik emperyalizme karşı uluscu hareketlere katılması yeterli değildir, sosyalizm bayrağını yükseltmeleri gerekmektedir. Aksi halde uluscu hareketler tarafından özümlenmeleri ve kendi ayırtedici kimliklerini yitirmeleri tehlikesi söz konusudur.

Gelişmiş emperyalist ülkelerde Marksistlerin birincil görevi saldırgan, yayılmacı ulusculuğa karşı mücadele etmektir. Kapitalizmin barış ve refah açısından dünyayı veya belirli bir ülkeyi örgütleme yeteneği yoktur ve insanlar bunu kavradıkça ve değişiklik istedikçe bu gerçek daha fazla açığa çıkacaktır. Böyle bir zamanda kitle desteği için güvenilebilecek olanlar elbette en büyük kazanımı elde edecek olan şehirlerin ve kırsal kesimin proleterleridir. Sömürülen ve baskı altında olan etnik gruplar, belirli yaş grupları ve kadınlar çektikleri belirli acılar nedeniyle önde yer alacaklardır. Son olarak eğer sosyalizm partizanları kapitalizme ve işleyişine karşı eleştiri ateşini yoğun tutarlarsa ve cesaretlerini yitirmezlerse sosyalist bilincin ve sınıf bilincinin yayılması beklenebilir. Orta sınıfın sosyalist çağrıya işçi sınıfından daha çok yanıt verecek belli kesimleri vardır.

Bu çağda Marksist ulusculuk kuramı, uluslararası ölçekte bütün bir toplumun kuramı olmaktan başka

bir şey değildir. Ulusculuğu, dikkatleri ana görevlerden uzaklaştıran yan konu olarak ele almaktansa Marksistlerin, bugün her şeyden önce uluscu görünen yeni savaşımın yapısına göre kendilerini uyarlamaları gerekir. Böyle yaparak Marksist kuramın temel bölümü olarak ulusal sömürüyle sınıf sömürüsünü birleştirmekte önemli bir adım atmış olan Lenin'in anlayışını sürdürmüş olurlar.

K A Y N A K Ç A

Abbott, W.M., ed. 1966. *The Documeents of Vatican.* Londra.

Abdel-Malek, Anouar, 1972. *La Dialectique sociale.* Paris.

Acton, Lord. 1907 (ilk y. 1862). *The History of Freedom and Other Essays.* Londra.

Airey, Willis, 1970. *A Learner in China: A Life of Rewi Ally.* Christchurch, New Zeland: Caxton Press and the Monthly Review Society.

Alleg, Henri. 1960. *The Gangrene.* New York.

Allport, Floyd. 1933. *Institutional Behavior.* Chapel Hill. N.C.

Amin, Samir. 1963. «Lutte des classes en Afrique» *Revolution* 1 (Kasım).

Anweiler, Oskar. 1958. *Die Rätebewegung in Russland, 1905-1921.* Leiden. [Türkçesi: Ayrıntı Yayınları, 1990].

Armstrong, John A. 1963. *Ukranian Nationalism.* 2. ed. New York: Columbia U.P.

Arrighi, Giovanni ve Saul, John S. 1973. *Essays on the Political Economy of Africa.* New York: Monthly Review Press.

Asturias, Miguel Angel. 1968. Ira Morris'le görüşme. *Monthly Review* 19 (Mart) 52.

Avtorkhanov, A. 1959. *Stalin and the Soviet Communist Party: A Study in the Technology of Power.* New York.

Balandier, Georges. 1957. *Afrique Ambigue.* Paris.

Banaji, Jairus. 1974. «Nationalism and Socialism» *Economic and Political Weekly* (Bombay) (Eylül).

Baudin, Louis. 1962. *Une théoctarite socialiste: l'état jésuite du Paraguay,* Paris: M-T Génin.

Belden, Jack. 1970. *China Shakes the World.* New York: Monthly Review Press (ilk y. 1949).

Bennigsen, A. 1957. «Sultan-Galiev, l'URSS et la révolution coloniale» *L'Esprit* (Nisan). (WZ. Laqueur, ed. 1958. *The Middle East in Transition*, s. 398-414. New York'-da yayımlandı.)

Bennigsen, A ve Lemercier-Quelquejay, C. 1968. *L'Islam en Union Soviétique.* Paris. Payot. [Hürriyet, 1981].

Bennoune, Mahfoud. 1973. «French Counter-Revolutionary Doctrine and the Algerian Peasantry». *Monthly Review* 25 (Aralık).

Berki, R.N. 1971. «On Marxian Thought and the Problem of International Relations». *World Politics* 24 (Ekim).

Boersner, Demetrio. 1953. *The Bolsheviks and the National and Colonial Question, 1917-1928.* Cenevre.

Bourdet, Claude. 1971. «Experiments with Liberty» *Nation* (Eylül).

Braden, Thomas W. 1967. «I'm Glad the CIA Is Immoral» *Saturday Evening Post* (Mayıs 20).

Brandt, Conrad. 1938. *Stalin's Failure in China.* Cambridge, Mass.

Braunthal, Julius. 1961. U.G. Whitaker, ed. *Nationalism and International Progress.* San Fransicco: Chandler, P.C.'de.

Bridier, Manuel. 1968. *International Socialist Journal* 26-27: 273.

Bruk, S.I. 1972. «Ethnodemocratic Processes in the USRR». *Soviet Sociology* 10 (Bahar).

Burks, R.V. 1961. *The Dynamics of Communism in Eastern Europe.* Princeton, N.J.: Princeton U.P.

Cabral, Amilcar. 1969. *Revolution in Guinea: An African People's Struggle.* Londra. Stage 1; New York Monthly *Review Press.* [Türkçesi: Koral Yayınları, 1976].

——— 1970. *National Liberation and Culture.* Occasional Poper No 57. Syracuse: Mawxell Graduate School, Syracuse Uni.

Carr, E.H. 1945. *Nationalism and After.* Londra. [İletişim, 1990].

——— 1950a. *Studies in Revolution.* Londra.

——— 1950b, 1953. *The Bolshevik Revolution 1917-1923.* C. L.-3. Londra. [Metis, 1990].

——— 1970. *Socialism in One Country.* Baltimore: Penguin.

——— ve d. 1939. *Nationalism:* A Report by a Study Group

of Members of the Royal Institute of International Affairs. Oxford.

Carrére d'Encausse, Héléne. 1966. *Réforme et révolution chez les Musulmans de l'Empire russe, Buhhara, 1867-1924.* Paris: A. Colin.

——— 1971. «Unité prolétarienne et diversité nationale: Lénine et la théorie de l'autodétermination» *Revue française de sciences politiques* (21 (Nisan):221-55.

Castro, Fidel. 1968. *History Will Absolve Me: The Moncada Trial Defence Speech, Santiago de Cuba, October 16th, 1953.* Londra: Jonathan Cape. [Ant Yayınları, 1969].

Caute, D. 1970. *Frantz Fanon.* New York: Viking Press.

Chang, C.M. 1950. «Communism and Nationalism in China». *Foreign Affairs* 28:548-64.

Chesneaux, Jean. 1965. «Le processus de formation des nations en Afrique et en Asie». *La pensée* 119 (Şubat): 71-86.

Chesterton, G.K. 1914. The Flying Inn. New York.

Claudin, F. 1975. *The Communist Movement: From Comintern to Cominform.* New York: Monthly Review. Press. [Belge Y., 1990].

Cliffe, Lionel ve Saul, John. ed. 1972. *Socialism in Tanzania: An Interdisciplinary Reader:* Dar es Salaam: East Africa Publishing House.

Cobban, Alfred. 1969. *The Nation State and National Self-Determination.* Rev. ed. Londra: Collins.

Cohen, Jack vd. 1975. *Collected Works.* C. 4: Marx and Engels, 1844-1845. New York: International Publishers.

Cohen, Mortimer T. 1971. *New York Times*'daki Mektup (Aralık 17).

Cohen, R.S. vd., ed. 1974. *For Dirk Struik: Scientific Historical and Political Essays in Honor of Dirk J. Struik.* Boston Studies in the Philosophy of Science, c. 15. Dordrecht and Boston: D. Reidel Publishing Co.

Coleman, James Smoot. 1958. *Nigeria: Background to Nationalism.* Berkeley: U. of California Press.

Cox, Idris, 1966. *Socialist Ideas in Africa.* Londra: Lawrance and Wishart.

Cranston, Maurice. 1969. «Ideologies, Past and Present» Survey: *A Journal of Soviet and East Europen Studies* 70-71. (Winter/Spring).

Daniels, R.V. 1960. *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia.* Cambridge, Mass: Harvard U.P.

Darcy, Sam. 1971. Late *Afternoon for the Nation-State.* New York.

Davidson, Basil. 1969. *The Liberation of Guiné: Aspects of an African Revolution.* Baltimore: Pengin.

——— 1970. *The Lorst Cities of Africa.* Rev. ed. Boston: Little, Brown.

Davidson, Carl. 1975. *Guardian* (Mart 19).

Davies, Joan. 1966. *African Trade Unions.* Baltimore: Penguin.

Davies, Robert. 1973. «The White Working-Class in South Africa» *New Left Review.* 82 (Kasım-Aralık).

Davis, Horace B. 1954. «Conservative Writers on Imperialism». *Science and Society* 18 (Sonbahar):310-25.

——— 1967. *Nationalism and Socialism.* New York: Monthly Review Press.

Debray, Régis. 1969. *Sunday Times*'daki Mektup (Ekim 12).

Dedijer, Vladimir. 1953. Tito. New York.

——— 1971. The Battle Stalin Lost: *Memoirs of Yugoslavia 1948-1953.* New York: Viking Press.

Denich, Bogdan D. 1976. *The Legitimation of a Revolution: The Yugoslav Case.* New Haven: Yale U.P.

Depestre, René. 1965. *Présence Africaine* (4th quarter).

Dessai, A.R. 1948. *The Social Background of Indian Nationalism.* Oxford.

Deutsch, Karl W. 1953. «The Growth of Nations: Some Recurrent Patterns of Political and Social Integration». *World Politics* 5:168-95.

——— 1967. *Daedalus* 96 (Yaz), özel sayı: «Toward the Year 2000: Work in Progress.»

Deutscher, Isaac. 1949. *Stalin: A Political Biography.* Londra. [Sosyal Y., 1990].

——— 1954. *The Prophet Armed: Trotsky 1879-1921.* Londra.

——— 1959. *The Prophet Unarmed: Trotsky 1921-1929.* Oxford. [Ağaoğlu Y., 1970].

——— 1963. *The Prophet Outcast: Trotsky 1929-1940.* Londra ve New York: Oxford U.P. [Ağaoğlu Y., 1970].

——— 1971. *Marxism in Our Time.* Berkeley: Ramparts Press.

——— ed. 1964. *The Age of Permanent Revolution: A Trotsky Anthology.* New York: Dell Publishing.
Diop, Cheik Anta. 1955. *Nations nègres et culture.* Paris.
Djilas, Milovan. 1957. *The New Class: An Analysis of the Communist System.* New York. [İstanbul, 1959].
——— 1962. *Converstations with Stalin.* New York: Harcourt, Brace, and World. [İstanbul, 1976].
——— 1969. *The Imperfect Society.* New York: Harcourt. Brace, and World.
Drobizheva, L. 1967. «Sociocultural Personality Features and Ethnic Attitudes in the Tatar ASSR.» *Sovetskaia etnografia* 3:3-15.
Dzyuba, Ivan. 1968. *Internationalism or Russification? A Study in the Soviet Nationalities Problem.* Londra: Weidenfeld and Nicolson.
Elliot Smith, Grafton. 1923. *The Ancient Egyptians and the Origin of Civilization.* Rev. ed. New York.
Emerson, Rupert. 1960. *From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples.* Cambridge, Mass: Harvard U.P.
Emmanuel, Arghiri. 1972. *Unequal Exchange.* New York: Monthly Review Press.
——— 1972. White Settler Colonialism and the Myth of Investment Imperialism» *New Left Review* 73 (Mayıs-Haziran).
Engels, Frederick. 1902. *The Origin of the Family, Private Property and the State.* Çev. E. Untermann. Şikago. [Sol Y., 1969].
Fagen, Richard R. 1972. «Cuban Revolutinary Politics». *Monthly Review* 23 (Nisan):35.
Fanon, Frantz. 1965. *A Dying Colonialism.* New York: Grove Press.
——— 1966. *The Wretched of the Earth.* New York: Grove Press. [İstanbul, 1988].
——— 1967a. *Black Skin, White Masks.* New York: Grove Press. [Seçkin Y., 1988].
——— 1967b. *Toward the African Revolution.* New York: Grove Press.
Fichte, J.G. 1918. *Nachgelassene Werke.* Ed. Hans Schulz.
Fischer, George. 1952. *Soviet Opposition to Stalin: A Case Study in World War II.* Cambridge, Mass.

Fischer, Louis. 1930. *The Soviets in World Affairs.* 2 c. Londra.
Frank, Andre Gunder. 1969. *Latin America: Underdevelopment or Revolution.* New York: Monthly Review Press.
——— 1971. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America.* New York: Monthly Review Press.
Friedrich, C.J. 1937. «The Peasant as Evil Genius of Dictatorship» *Yale Review* 4 (Haziran).
Galeano, Eduardo. 1969. «The De-Nationalization of the Brezilian Industry» *Monthly Review* 21 (Aralık):11-30.
Gankin, O.H. ve Fisher, H.H. 1940. *The Bolsheviks and the World War: The Origin of the Third International.* Stanford.
Geertz, Clifford. 1968. *Islam Observed: Religious Development in Morocco and Indonesia.* Şikago: U. Şikago P.
Geiss, Imanuel. 1965. *Gewerkshaften in Afrika.* Hannover: Verlag für Literatur und Zeitgeschen.
Gellner, Ernest. 1964. *Thought and Change.* Londra: Weidenfield and Nicolson.
Gendzier, Irene L. 1973. *Frantz Fanon: A Critical Study.* New York: Pantheon Books.
Gibson, Richard. 1972. *African Libaration Movements: Contemporary Struggles Against White Minorty Rule.* Londra ve New York: Oxford U.P.
Gilbert, W.S. 1931. «H.M.S. Pinafore». *The Complete Plays of Gilbert and Sullivan*'da, New York. (y.t. 1878).
Gillin, Donald G. 1964. *Journal of Asian Studies*'deki görüşme 23 (Şubat).
Ginsberg, Morris. 1961. *Nationalism: A Reappraisal.* Leeds: Leeds Uni.
Goldhagen, Erich. 1960. «Communism and Anti-Semitism» *Problems of Communism* 3.
——— 1968. Ethnic *Minorities in the Soviet Union.* New York: Praeger Publishers.
Goot, Richard. 1967. «Guevara, Debray and the CIA» *Nation* (Kasım 20).
Green, T.H. 1890. *Prolegomena to Ethics.* 3. y. Oxford.
Guevara, Che. 1967. *Che Guevara Speaks: Selected Speeches and Writings.* Ed. George Lavan. New York: Merit.
——— 1969. Che: *Selected Works of Ernest Guevara.* Ed. R.E. Bonachea ve N.P. Valdes. Cambridge, Mass: MIT Press. [Yar Yayınları, 1990-91].

Gulliver, P.H. 1969. *Tradition and Transition in East Africa: Studies of the Tribal Element in the Modern Era.* Berkeley: Uni. of California Press.

Halliday, Fred. 1971. «The Ceylonese Insurrection» *New Left Review* 69 (Eylül-Ekim):55-91.

Halperin, Erns. 1958. *The Triumphant Heretic: Tito's Struggle Against Stalin.* Londra.

Halperin, Maurice. 1972. *The Rise and Decline of Fidel Castro: An Essay in Contemporary History.* Berkeley: Uni. of California Press.

Handlin, Oscar. 1950. *Race and Nationality in American Life.* New York.

Haupt, Georges, Lowy, Michael ve Weill, Claudie. 1974. *Les Marxistes et la question nationale, 1848-1914.* Paris: Maspero.

Heberle, Rudolf. 1970. *From Democracy to Nazism.* New York: Fertig. (Or. ed. 1945).

Heimann, Eduard. 1947. *Freedom and Order: Lessons from the War.* New York.

Hentze, J. ed. 1971. *Rosa Luxemburg: Internationalismus und Klassenkampf.* Luchterland.

Herder, Johann Gottfried. 1909. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit.» 3 kısım. ed. B. Suphan. Berlin.

Herrfahrdt, H. 1950. *Sun Yatsen: Der Vater des neuen China.* Hamburg.

Hertz, Frederick. 1944. *Nationality in History and Politics: A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character.* New York.

Hessel, Arthur R. 1964. «The Bund and Social Democracy, 1903-06» Honors thesis, Harvard Un.

Hirsch, Fred. 1974. *An Analysis of Our AFL-CIO Role in Latin America or Under the Covers with the CIA.* San Jose.

History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolshevik): Short Course. 1939. Moskova. [İnter Y., 1991].

Hone, Angus. 1973. «The Primary Commodities Boom» *New Review* 81:90.

Horowitz, David. 1969. *Empire and Revolution: A Radical Interpretation of Contemporary History.* New York: Random House.

Horowitz, Irving L., de Castro, Josué ve Gerassi, John. ed. 1969. *Latin America Radicalism: A Documentary Report on Left and Nationalist Movements.* New York: Random House.

Howard, Peter. 1967. «The Definition of a Nation: A Discussion in Voprosy Istorii» *Central Asian Review* 15: 27-35.

Hunt, R.N. Carew. 1963. *The Theory and Practice of Communism: An Introduction.* Baltimore: Penguin.

Ianni, Octavio. 1964a. «Political Process and Economic Development in Brazil» 1. kısım. *New Left Review* 25 (Mayıs-Haziran):39-52.

———— 1964b. «Political Process and Economic Development» 2. kısım. *New Left Review* 26 (Temmuz-Ağustos):50-68.

———— ed. 1965. *Politica e revoluçao social no Brasil.* Rio de Janeiro: Editora Civilizaçao Brasileiara.

Irwin, Will. 1921. *The Next War.* New York.

Ivanov, K. 1964. «The National-Liberation Movement and the Non-Capitalist Path of Development» *International Affairs* (Moskova) 9 (Eylül).

Johnson, Chalmers A. 1962. *Peasant Nationalism and Comnist Power.* Stanford, Calif.: Stanford U.P.

Johnson, John U. ed. 1962. *The Role of the Military in Underdeveloped Countries.* Princeton: Princeton U.P.

Joncic, Koca. 1969. *Relations Among the Peoples and National Minorities in Yugoslavia.* Belgrad.

Kaltakchyan, S. 1972. «Bilingualism Knits Ties among USSR Nations» *Daily World* (Aralık 8).

Kaplan, Lawrence ve Kaplan, Carol, ed. 1973. *Revolutions: A Comparative Study.* New York: Random House.

Kardelj, Edward (Sperans). 1958. *Razvoi slovenackog nacionalnog pitania* (Slovenya Ulusal Soıununun Gelişimi). 2. ed. Belgrad.

———— 1960. *Socialism and War: A Survey of Chinese Criticism of the Policy of Coexistence.* Çev. Alec Brown. New York: McGraw-Hill.

Kautsky, John H. ed. 1962. *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism.* New York: Wiley.

Kautsky, Karl. 1929. *Die materialistische Geschichtsauffassung.* C. 2. Berlin.
Kedourie, Elie. 1960. *Nationalism.* Londra. Hutchinson.
——— ed. 1970. *Nationalism in Asia and Africa.* New York: Norton.
Kilson, Martin, L.Jr. 1958. «Nationalism and Social Classes in British West Africa» *Jornal of Politics* (Uni. of Florida) 20 (Mayıs).
Kim Il Sung. 1969. *Let Us Promote the World Revolution.* Pyongyang.
King, Robert R. 1973. *Minorities under Communism: Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States.* Cambridge: Harvard U.P.
Klein, Martin A. 1971. *Science and Society*'deki görüşme, 35 (Sonbahar):348-52.
Kohn, Hans. 1929. *A History of Nationalism in the East.* Londra.
——— 1944. *The Idea of Nationalism.* New York.
——— ed. 1954. *German History: Some New German Views.* Boston.
Kolarz, W. 1956. *Russia and Her Colonies.* 3. y. New York.
Krasso, Nicholas. 1967. «Trotsky's Marxism» *New Left Review* 44 (Temmuz-Ağustos): 64-86.
Kulski, W.W. 1954. *The Soviet Regime.* Syracuse.
Landau, David. 1972. «The Rand Papers» *Ramparts* 11 (Kasım).
Landis, Richard B. 1964. «The Origins of Whampoa Graduates Who Served in the Northern Expedition» *Studies on Asia* (Lincoln, Nebr.).
Laski, Harold J. 1939. «Nationalism and the Future of Civilisation» *The Danger of Being a Gentleman*'de. Londra (Or. y. 1932).
Lemberg, Eugen. 1964. *Nationalismus.* C. 2. Soziologie und politische Pedagogik. Hamburg: Rowohlt.
Lendavi, Paul. 1969. *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans.* Garden City. N.Y.: Doubleday.
——— 1971. *Anti-Semitism Without Jews: Communist Eastern Europe.* Garden City, N.Y.: Doubleday.
Lenin, V.I. 1935-38. *Selected Works.* New York.
——— 1960-75. *Collected Works* (CW). 45 cilt. Moskova.

Lepkowski, Tadeusz. 1971. «Socjologiczne in Historyczne Aspekty Teoretyczych Problemow Narodu i Panstwa». *Kwartalnik Historyczny* 78:94-102.
Lerner, Warren. 1970. *Karl Radek: The Last Internationalist.* Stanford: Stanford U.P.
Lewin, Moshe. 1978. *Lenin's Last Struggle.* New York. Pantheon. [Yücel Y., 1977].
Liu Shao-chi. 1948. *Internationalism and Nationalism.* New York.
Lowy, Michael. 1971. «Rosa Luxemburg et la question nationale» *Partisans* (Mayıs-Ağustos).
Luethy, Herbert. 1955. *France Against Herself.* New York.
Luxemburg, Rosa (Junius). 1919. *The Russian Revolution.* 3. bölüm. «The Nationalities Question». Çev. Bertram D. Wolfe. New York. [BDS, 1990].
——— 1928. «The Russian Revolution». *Archiv für die Geschichte des Socialismus un der Arbeiterbewegung.* Ed. Carl Grünberg. Leipzig.
——— 1969. *The Crisis in the Social Democracy.* New York: Fertig.
——— 1971. *Internationalismus und Klassenkampf.* Çev. J. Hentze. Luchterland.
——— 1976. *The National Question: Selected Writings.* Ed. Horace B. Davis, New York: Monthly Review Press.
Lynd, G.E. 1968. *The Politics of African Trade Unionism:* New York: Praeger Publishers.
Malloy, J.M. 1970. Bolivia: *The Uncompleted Revolution.* Pittsburg: Univ. of Pittsburgh Press.
Malloy, James ve Thorne, Richard, ed. 1971. *Beyond the Revolution: Bolivia since 1952.* Pittsburgh: Univ. of Pittsburgh Press.
Mandel, William M. 1974. «Urban Ethnic Minorities in the Soviet Union» yayımlanmamış y.
Mao Tse-tung. 1954. *Selected Works.* C. 5. 1945-1949. New York.
——— 1960. *Selected Works.* 4 cilt. Pekin: Foreign Languages Press. [Aydınlık Y., 1976-1979].
——— 1967. *The Thoughts of Chairman Mao Tse-tung.* Lonra: Gibbs.
——— 1977. *A Critique of Soviet Economics.* New York: Monthly Review Press. [İletişim, 1980].

Martins, Wilson. 1970. *The Modernist Idea.* New York: Univ. Press.

Marx, Karl. 1927. *Gesamtausgabe.*

———— 1936. *Selected Works.* Moskova.

———— 1961. *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844.* Moskova: Foreign Languages Publishing House. [Sol Y., 1979].

———— 1964. *Early Writings.* Çev. ve ed. T.B. Bottomore. New York: McGraw-Hill.

Marx, Karl ve Engels, Frederick. 1968. *Selected Writings.* New York: International Publishing Co. [Sol Y., 1978-80].

Mazlakh, S. ve Shakhrai, V. 1970. *On the Current Situation in the Ukraine.* Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.

Mbola. Tom. 1963. *Freedom and After.* Boston: Little, Brown.

McDougall, William. 1934. «Ethics of Nationalism». *Religion and the Sciences of Life*'da, Londra.

McNeal, Robert H. 1967. *Stalin's Works.* C. 26. Stanford, Ca.: The Hoover Institute.

Medvedyev, Roy A. 1971. «Jews in the USSR: Problems and Prospects». *Survey* 17:185-200.

———— 1971. *Let History Judge: The Origins and Consequences of Stalinism.* New York. Knopf.

Meinecke, Friedrich. 1957. *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'Etat and Its Place in Modern History.* New Haven: Yale Univ. Press.

Meissner, Boris. «The Soviet Concept of Nation and the Right of National Self-Determination» *International Journal of the Canadian Institute of Internatinoal Affairs* 32, no 1 (Kış 1976-77).

Memmi, Albert. 1968. *Dominated Man: Notes Toward a Portrait.* New York: Orion Press.

Meszaros, I. 1972. *Marx's Theory of Alienation.* 3. y. Londra: Merlin.

Meyer, Alfred G. 1954. *Marxism: The Unity of Theory and Practice.* Cambridge, Mass.

Mill, John Stuart. 1861. *Considerations on Representative Government.* Londra.

Miller, Norman ve Aya, Roderick. ed. 1971. *National Liberation: Revolution in the Third World.* New York: Free Press.

Minogue, K.R. 1967. *Nationalism.* Londra: Batsford.

Moneta, Jakob. 1968. *Die Kolonialpolitik der französischen KP.* Hanover.

Moore, Barrington. 1966. *Social Origins of Dictatorship and Democravy.* Boston: Bacon Press. [Verso, 1989].

More, Carlos. 1965. *Présence africaine* (4th quarter).

Morgenthau, Hans. 1961. «Nationalism: A Dilemma». U.G. Whitaker, ed. *Nationalism and International Progress'*de, Rev. ed. San Francisco: Chandler Book Co.

Moseley, George. Çev. 1966. *The Party and the National Question in China.* Chang Chih-i. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Moseley, Philip. E. 1948. «Aspects of Russian Expansion» *American Slavic and East European Review* 7.

Munger, Edwin S. 1967. *Afrikaner and African Nationalism: South African Parallels and Parameters.* Londra: Oxford U.P.

Nair, A.S. ve Scalabrino, C. 1971. «La question nationale dans la théoric marxiste révolutionnaire» *Partisans* 59-60 (Mayıs-Ağustos).

Nair, Tom. 1974. «Scotland and Europe» *New Left Review* 83 (Ocak).

Namier, L.B. 1952. *Avenues of History.* Londra.

Neal, Fred Warner. 1958. *Titoism in Action: The Reforms in Yugoslavia after 1948.* Berkeley: Univ. of California Press.

North, R.C. 1965. *World Revolutionary Elites.* Cambridge, Mass.

Nyerere, Julius K. 1968. *Freedom and Socialism/uhuru na Ujamaa: A Selection from Writings and Speeches 1965-1967.* Dar as Salaam: Oxford U.P.

O'Connell, James. 1967. «The Inevitability of Instability» *Journal of Modern African Studies* 5.

O'Connor, James. 1970. *The Origins of Socialism in Cuba.* Syracuse: Cornell U.P.

Ouzegane, Amar. 1962. *Le meilleur combat.* Paris: Julliard.

Ovando, Jorge. 1961. *Sobre el problema nacional y colonial de Bolivia.* Cochabamba.

Owen, Roger ve Sutcliffe, Bob. ed. 1972. *Studies in the Theory of Imperialism.* Londra: Longman.

Papandreou, Andreas. 1972. «Greece: Neocolonialism and Revolution «*Monthly Review* 24 (Aralık).

Peredo, Inti. 1968. Communication. New Left Review 51.

Perloff, Harvey. 1967. *Daedalus* 96 (Yaz), özel sayı, «Toward the Year 2000»: Work in Progress.

Perovic, Punisa. 1968. «Socialism and National Sovereignty» *Socialist Thought and Practice* (Belgrad) 32 (Kasım-Aralık):78.

Petras, James. 1966. «Coordinated Counter-Revolution: Latin America's New Phase» *New Left Review* 38 (Temmuz-Ağustos).

———— 1968. «US-Latin American Studies: A Critical Assessment» *Science and Society* 32 (Bahar).

Petras, James ve Zeitlin, Maurice, ed. 1968. *Latin America: Reform or Revolution? A Reader*, Greenwich, Conn.: Fawcett Publications.

Petrovich, Michael B. 1972. «Yugoslavia: Religion and the Tensions of a Multi-National State» *East-Europeen Quarterly* (Boulder, Colo.) 6 (Mart.).

Pipes, Richard. 1954. *The Formation of the Soviet Union· Communism and Nationalism 1917-1923.* Cambridge, Mass.

Pokrovsky, M.N. 1968. *Brief History of Russia.* Çev. D.S. Mirsky. 2. y. Orono, Me.: Un. Prints and Deprints.

Polanyi, K. 1944. *The Great Transformation. Boston.* [Alan, 1986].

Potehkin, I.I. 1957-1958. «De quelques problémes méthodologiques pour l'étude de la formation des nations en Arique au sud du Sahara» *Présence africaine* 17 (Aralık-Ocak):60-73.

———— 1964. *Africa: Ways of Development.* Moskova.

Prado, Caio. Jr. 1966. *A revoluçao Brasileira.* Sao Paulo: Editora Brasiliense.

Quijano, Anibal. 1971. «Nationalism and Capitalism in Peru: A Study in Neo-Imperialism» *Monthly Review* 23 (Temmuz - Ağustos).

Rakic, Vojo. 1968. «Economic Relations in the Yugoslav Multinational Community» *Socialist Thought and Practice* (Belgrad) 29.

Raymond, Ellsworth Lester. 1968. *The Soviet State.* New York. Macmillan.

Reddaway, Peter. 1974. *New York Review of Books*'daki görüşme (Aralık 12).

Renan, Ernest. 1882. *Qu'est-ce qu'une nation?* Paris.

Robert, Paul. 1958. *Dictionnaire alphabétique et analytique de la langue française.* Paris.

Robinson, Joan ve Eatwell, John. 1973. *An Introduction to Modern Economics.* New York: McGraw-Hill.

Rodinson, Maxime. 1966. *Réforme et révolution chez las musulmans del'empire russe, Bukhara*'ya Önsöz, Héléné Carrére d'Encausse. Paris: A. Collin.

——— 1968. «Le Marxisme et la nation» *L'homme et la Sociétè* 7 (Ocak-Mart).

——— 1972. *Marxisme et monde musulman.* Paris: Editions du Seuil.

——— 1973. *Islam and Capitalism.* New York. Pantheon. [Gün Y., 1969].

Rosdolsky, Roman. 1965. *Science and Society*'deki Not (Yaz): 330-37.

Royce, Josiah. 1908. *The Philosophy of Loyalty.* New York.

Salov. 1972. *International Affairs* (Moskova) (Ağustos).

Sampson, R.V. 1965. *Equality and Power.* Londra: Heinemann (ABD'de: *The Psychology of Power.* New York: Pantheon, 1966).

Schapiro, Leonard. 1970. *The Communist Party of the Soviet Union.* 2. y. Londra: Eyre and Spottiswoode.

Schirmer, Daniel Boone. 1972. *Republic or Empire: American Risistance to the Philippine War.* Cambridge, Mass: Schenkman.

Schram, Stuart R. 1967. *Mao Tse-tung.* New York: Simon and Schuster.

Schroeder, Gertrude E. 1973. «Soviet Wage and Income Policies in Regional Perspective» Teksir (J.N. Bandera ve Z. Lew Melnyk, ed. 1973 *The Soviet Economy in Regional Perspective*'in gözden geçirilmiş yazımı. New York: Praeger Publishers.)

Schuman, Frederick L. 1979. «More on the Nature of Soviet Society» *Monthly Review* 27 (Mart).

Seidman, Ann ve Green, Reginald. 1968. *Unity or Poverty?* Baltimore: Penguin.

Selden, Mark. 1969. «People's War and Transformation of Peasant Society: Chine and Vietnam». Edward Fried-

man ve Mark Selden, ed. America's Asia: *Dissenting Essays on Asian-American Relations*'da, New York: Pantheon.

Shaheen, Samad. 1956. *The Communist* (Bolshevik) *Theory of National Self-Determination: Its Historical Evolution up to the October Revolution.* Den Haag-Bandung.

Sheehy, Ann. 1969. *Mizan* (Londra) 11 (Eylül-Ekim)::271-83.

Shoup, Paul. 1968. *Communism and the Yugoslav National Question.* New York: Columbia U.P.

Sigmund, Paul E. ed. 1972. *The Ideologies of the Developing Nations.* 2. y. New York: Praeger Publishers.

Silvert, K.H. 1966. *The Conflict Society: Reaction and Revolution in Latin America.* Rev. ed. New York: American Universities Field Staff.

———— ed. 1963. *Expectant Peoples: Nationalism and Development.* New York: Random House.

Sklar, Richard L. 1967. «Political Science and Radical Integration: A Radical Approcah» *Journal of Modern African Studies* 5.

Smal-Stocki, Roman. 1960. The *Captive Nations: Nationalism of the Non-Russian Nations in the Soviet Union.* New York: Bookman Assdciates.

Smith, Anthony D. 1971. *Theories of Nationalism.* Londra: Duckworth.

Solchanyk, Roman. 1968. «The 'Sophistication' of Soviet Nationality Policy in the Ukraine» *Ukrainian Quarterly* 24 (Kış).

Souvarine, Boris. 1939. *Stalin: A Critical Survey of Bolshevism.* New York.

Soviet Union, 50 Years Statistical Returns. 1969. Moskova: Progress Publishers.

Stalin, Joseph. 1942. *Marxism and the National Question: Selected Writings and Speeches.* New York. [Sol Y., 1969].

———— 1952-1955. *Works.* C. 1-12. Moskova. [İnter Y., 1990-1991].

Stavis, Ben. 1974. «China's Green Revolution» *Monthly Review* 26 (Ekim).

Steenberg, Sven. 1970. *Vlasov.* New York: Knopf.

Sterling, Richard W. 1958. *Ethics in a World of Power: The Political leads of Friedrich Meinecke.* Princeton.

Stoianovich, Traian. 1974. *Political Science Quarterly*'deki çalışma. 89.

Sulzbach, Walter, 1953. *National Consciousness.* Washington D.C.

Symmons-Somonolewicz, K. 1968. *Modern Nationalism: Towards a Consensus Theory.* New York: Polish-Institute of Arts and Sciences of America.

——— 1970. *Nationalist Movements: A Comparative View.* Meadville, Pa.: Maplewood.

Tito, Josip Broz. 1963. *Selected Speeches and Articles 1941-1961.* Zagreb: Naprijed.

Tobias, Henry J. 1972. *The Jewish Bund in Russia from Its Origins to 1905.* Stanford: Stanford University Press.

Tomasic, Dinko. 1946. «Nationality Problems in Partisan Yugoslavia» *Journal of Central European Affairs* 6 (Temmuz).

——— 1960. «The New Calss and Nationalism» *Journal of Croation Studies* I.

Toynbee, Arnold. 1939. *A Study of History.* C. 4. Londra. [Bakış Y., 1975].

Trotsky (Trotskii), Leon. 1947. *Stalin: An Appraisal of the Man and His Influence.* Londra.

——— 1970. Henriette Roland Holst'a 1916 tarihli Mektup. *Spokesman* 4 (Temmuz):25.

——— 1973. *Writings of Leon Trotsky (1930-1931).* New York: Merit.

Tucker, Robert C. 1973. *Stalin as Revolutionary, 1879-1929: A Study in History and Personality.* New York: Norton.

Ulam, Adam B. 1973. Stalin: *The Man and His Era.* New York: Viking.

Vasilev, Kiro Hadzi. 1961. «Internationalism and the Unity of Socialist Forces» *Socialist Thought and Practice* (Belgrad) 4 (Aralık).

Veblen, Thorstein. 1917. *An Inquiry into the Nature of Peace and the Terms of Its Perpetuation.* New York.

Véliz, Claudio. 1968. «Centralism and Nationalism in Latin America» *Foreign Affairs* 47 (Ekim).

Vincent, Theodore G. 1972. *Black Power and the Garvey Movement.* Berkeley, Ca: Ramparts Press.

Vlahovic, Veljko. 1964. «National Relations». *Socialist Thought and Practice* (Belgrad) 16.

Von Rauch, Georg. 1959. *A History of Soviet Russia.* Rev. ed. New York.
Vratusa, Antun. 1971. «Yugoslavia 1971». *Foreign Affairs* 50 (Ekim).
Vucinich, W.S. ed. 1969. *Contemporary Yugoslavia: Twenty Years of Socialist Experiment.* Berkeley, Ca.: Univ. of California Press.
Wales, Nym (Helen Snow). 1939. *Inside Red China.* New York.
——— 1945. *The Chinese Labor Movement.* New York.
Wallerstein, Immanuel. ed. 1966. *Social Change: The Colonial Situation.* New York: Wiley.
Ward, Barbara. 1966. *Nationalism and Ideology.* New York: Norton.
Warren. Bill. 1973. 'Imperialism and Capitalist Industrialism» *New Left Review* 81 (Eylül-Ekim):3-45.
Whitaker. U.G. ed. 1961. *Nationalism and International Progress.* Rev. ed. San Francisco: Chandler Publishing Co.
Wiatr, Jerzy J. 1969. *Narod i pantswo* (Nationality and State). 2. y. Varşova: Ksiazka i Wiedza.
——— ed. 1971. *The State of Sociology in Eastern Europe Today.* Carbondale, Ill.:Southern Illionis Univ. Press.
Wilber, Charles K. 1969. *The Soviet Model and Underdeveloped Countries.* Chapel Hill., N.C.: Univ. of North Carolina Press.
Woddis, Jack. 1963. *Africa: The Way Ahead.* Londra: Lawrance and Wishart.
——— 1967. *An Introduction to Neo-Colonialism.* Londra: Lawrance and Wishart.
Wolf, Eric. 1969. *Peasant Wars in the Twentieth Century: Class Basis of Peasant Revolution.* New York: Harper and Row
Worsley, Peter. 1972. «Frantz Fanon and the 'Lumpenproletariat'» *Socialist Register* 1972. New York: Monthly Review Press.
Zahar, Renate. 1975. *Frantz Fanon: Colonialism and Alienation.* New York: Monthly Review Press.
Znaniecki, Florian. 1952. *Modern Nationalities: A Sociological Study.* Urbana, Ill.

BELGE YAYINLARI

YAŞAM VE ANILAR / MARENOSTRUM DİZİSİ

Mavi Gözlü Dev (Nazım Hikmet'in Hayatı ve Eserleri) / *M. Zekeriya Sertel*
Uzak-Yakın Anılar (Fotoğraflı) / *Vedat Günyol*
OLGA Yürekli Bir Kadının Yaşamı / *F. Morais*
Bolivya Günlüğü / *Ernesto Che Guevara*
Konuşmak İstiyorum / *Domitila* (2. baskı çıkıyor)
Roman Gibi / *Sabiha Sertel*
Nizamiye Kapısında / *Sacide Çekmeci*
Dağdan Kopan Ateş / *Omar Cabezas* (2. baskı)
İRAN Soluyor Çiçekler / *Bahman Nirumand*
Filistin Kazanacak / *Ceylan Göllücü*
1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı / *Ronald Fraser*
Ben Bir İnsanım / *Memduh Mahmut Uyan*
Kırmızı Gül ve Kasket / *Zihni Anadol*
Çocukluğumdan Öyküler / *İzak Babel*
Mektuplar ve Kişiler / *Che Guevara*
Loksandra / *Maria Yordanidu* (2. baskı)
Günlerin Kitabı / *Taha Hüseyin* (çıkıyor)
Acı Limonlar (Kıbrıs) / ***Lawrence Durrell*** **(çıkıyor)**
Ateşi Tutmak / Bir Tupamaro Geçmişe Bakıyor / *Ernesto Gonzales Bermejo*
Çocuklarıma Mektuplar / *A. Gramsci*

KURAMSAL DİZİ

Sosyalizm ve Özgürlük / *Galvano della Volpe*
Uygulanabilir Bir Sosyalizmin Ekonomisi / *Alec Nove*
Piyasa Sosyalizmi Tartışması / *Nove, Brus, Mandel, Harris,* v.d.
Marksizm ve Parti / *John Molyneux*
Rusya'da İşçi Muhalefeti / *Kollantai*
Komintern'den Kominform'a Komünist Hareket
1. Cilt: Komünist Enternasyonalin Bunalımı / *F. Claudin*
Komintern'den Kominform'a 2. Cilt: Stalinizmin Doruğu / *F. Claudin*
İşçi Denetimi ve Sosyalist Demokrasi / Sovyet Deneyimi / *Carmen Siriani*

Proletarya Diktatörlüğü Tartışması / *Hal Draper*
Bitmemiş Devrim Rusya (1917-1967) / *I. Deutscher*
Bakü Komünü: Rus Devriminde Milliyet ve Sınıf / *Ronald Gregor Suny*
Lenin Döneminde Leninizm / Cilt: I: Muhalefet Yılları / *Marcel Liebman*
Cilt II: İktidar Yılları / *M. Liebman*
K. Marx ve F. Engels: Giriş / *David Riazanov*
Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi / *Dimitır Şişmanov*

ÜLKELER - DENEYİMLER

İsrail'in Kutsal Terörü / *Livia Rokach*
Güney Kore Bir Model Olabilir mi? / *Ulrich Luther*
Friedman Modeli Kıskacında Şili / *A.G. Frank*
Lübnan'da İç Savaş / *B.J. Odeh*
Uzun Savaş - Salvador / *James Dunkerley*
Özgür Bir Güney Afrika / *Nelson Mandela*
Çağdaş Hellen'Tarihine Giriş / *Nikos Svoronos*
Yeni Soğuk Savaş / *Fred Halliday*
Palestine / *Abu Fıras* (İngilizce)
Kapetanios: Yunan İç Savaşı / *D. Eudes* (çıkıyor)
Latin Amerika'nın Atar Damarları / *Osman Balcıgil*

SİYASAL DÜŞÜNCE DİZİSİ

İdeoloji ve Politika / *Laclau*
Eski Sol / *Mete Tunçay*
Hürriyet Bildirgeleri / *Derleme*
Spartakistler Ne İstiyor? / *Rosa Luxemburg*
Lenin'in Düşünce Sistematiği / *György Lukacs*
Ulusal Sorun / *James Connoly*
İnsan Hakları / *T. Paine*
Latin Amerika'da Askeri Diktatörlük ve Kadın / *Derleme*
Tarihsel Materyalizmin İzinde / *Perry Anderson*
Hapishane Defterleri / *Antonio Gramsci*
21. Yüzyıl Eşiğinde Sosyalizm / *Derleme*
Devrim Yazıları / *Robespierre, Danton, Marat, St. Just, Babeuf*
İtalya'da İşçi Konseyleri / *A. Gramsci*
Kapitalist Devlet / *R. Miliband*
III. Enternasyonal Belgeleri / *Derleme*

YENİ SESLER

Dersimli Memik Ağa / *Haydar Işık* (Roman)
Hapiste Doğanlar / *Hüseyin Şimşek* (Röportaj)
Yurduna Dönen Gılgamış / *Halil Güçlü* (Şiir)
Yürü Direncim / *Nur Bulum* (Şiir)
Lavrion Öyküleri / *Ahmet Sefa* (Öykü)
Kurt Ağzında Kuzu / *Sait Efe* (Öykü)
Albatroslar / *Birol Keskin* (Öykü)
Suyu Uyandırın Sesim Olsun / *Fadıl Öztürk* (Şiir)
Biri Yitik İki Ülke / *Soysal Ekinci* (Şiir)
Zamanı Durdurabilmek / *Mecit Ünal* (Röportaj)
Firari Düşler / *Mustafa Doğan* (Şiir)
Talan Bir Ömrün Ortasında / *Namık Kuyumcu*
Martı Kanadı / *A. Kadir Konuk* (Şiir)
İnce Yazılar / *Ender Öndeş* (Şiir)
Koyabilmek Adını / *Halil Genç* (Roman)
Rüzgâr ve Gül İklimi / *(Mehmet Çetin* (Şiir)
Sizinle Kaldı Sevdam / *Kenan Özcan* (Şiir)
Döğüşenler Konuşacak / *Ayşe Hülya* (Şiir)
Ayrımı Bol Bir Yol / *Hüseyin Şimşek* (Roman)
Gün Dirildi / *A. Kadir Konuk* (Roman)
Bir Avuç Şiir / *Ersin Ergün* (Şiir)
Çözülme / *A. Kadir Konuk* (3. baskı çıkıyor)
Eylül Şifresi / *Hüseyin Şimşek* (Roman)
Çağrı / *Soysal Ekinci* (Şiir)
Dağın Öte Yüzü /*A. Kadir Konuk* (Öykü)
Gözlerini Değiştirsinler Çocukların / *A. Coşkun*
Kanrevanmaraş / *Nuh Ömer Çetinay* (Şiir)
Requiem / Zamandışı Sessizlik Saati / *Mecit Ünal*
Seni Bir Güle Armağan Ettim / *Safa Fersal*
Sıcak Bir Günün Şafağında / *A. Kadir Konuk*
Ardından / *İbrahim Karaca* (Şiir)
Mavi Bir Leke / *Hüseyin Şahin*

TÜRKİYE İNCELEMELERİ VE EKONOMİ DİZİSİ

Az Gelişmenin İktisadı / *Pierre Salama*
Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi
L. Rathman - R. Luxemburg
Yeni Osmanlılardan Bu Yana İngiltere'de

Türk Gazeteciliği / *C.O. Tütengil*
Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye (3 cilt) / *Stefanos Yerasimos*
Genel Bunalımın Dinamikleri / *Frank, Arrighi, Wallerstein, Amin*
İktisat Nedir? / *Rosa Luxemburg* (2. baskı çıkıyor)
Kapitalizm Nasıl İşler? / *P. Jalee* (2. baskı çıkıyor)

BİLİM DİZİSİ

Tunceli Kanunu ve Dersim Jenosidi / *İ. Beşikçi*
Geçiş Sürecinde Türkiye / *Der. Schick* ve *Tonak*
Orgeneral Muğlalı Olayı / Otuzüç Kurşun / *İ. Beşikçi*
Kapitalizmin Gelişmesi Üstüne Çalışmalar / *M. Dobb*

DÜŞÜNCE DİZİSİ

Marksizm ve Felsefe / *Karl Korsch*
Bilimlerde ve Sanatta Diyalektik / *Yılmaz Öner*
Eleştiri - Toplum Üstüne Yazılar / *Adorno*
Canlıların Diyalektiği / *Yılmaz Öner*
Parıltılar / *Benjamin*
Özeleştiri Ögeleri / *Althusser*

ONBİRİNCİ TEZ DİZİSİ

1. Bunalım, Azgelişmişlik, Devlet
4. Türkiye'de, Dünyada Sosyal Demokrasi
5. İşçi Mücadeleleri ve Sendikacılık
6. Demokrasi, Devlet ve Sınıflar
7. Türkiye'de Tarım Sorunu
8. Sosyalizm, Piyasa, Demokrasi
9. Marksizm ve Feminizm
10. Sosyalizm Nereye?
11. Marksizm'de Tartışmalar (yeni çıktı)

sosyalizm ve ulusallık

"90'ların başı Dünya Tarihinin en büyük altüstlüklerinden birine tanık oldu. Ve **Ulusal Sorun**, geçmişte kendini "sosyalist" olarak tanımlayan ülkelerin gündemine en can yakıcı sorun olarak oturdu. Monthly Review yazarlarından Horace B. Davis kitabında bu canalıcı konuyu tartışmaya açıyor. Ulus, ulusallık, etnik grup, azınlıklar, ulusal kurtuluş mücadelesi, anti emperyalizm vb. gibi kavramları sosyalizm bağlamında irdeliyor. Marksist kuramsal yaklaşımlar genel olarak tartışılırken, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çin ve diğer ülkelerin özelinde de konu eleştiri süzgecinden geçiriliyor. Davis'in büyük bir ingörüyle ele aldığı tıkanma noktaları, son gelişmelerle de doğrulanıyor."

HORACE B. DAVIS

belge yayınları